

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

*0: EK
*1: 2003-2004
*2: 17
*3: WordXP
*4: 17de vergadering
*5: Dinsdag 10 februari 2004
*6: 12.00 uur

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 73 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Essers, Van Gennip, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oye, Ketting, Klink, Koekkoek, Kohnstamm, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meindersma, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Putters, Van Raak, Rabbinge, De Rijk, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuyer, Slagter-Roukema, Soutendijk-van Appeldoorn, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteman, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en de heer Bot, minister van Buitenlandse Zaken, de heer Brinkhorst, minister van Economische Zaken en de heer Nicolai, staatssecretaris van Buitenlandse Zaken.

**

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

!Diverse wetsvoorstellen!

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging van de Algemene wet gelijke behandeling en enkele andere wetten ter uitvoering van richtlijn nr. 2000/43/EG en richtlijn nr. 2000/78/EG (EG-implementatiewet Awgb) (28770);**

- **Wijziging van de Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993 en van de Faillissementswet in verband met de uitvoering van richtlijn nr. 2001/17/EG van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 19 maart 2001 betreffende de sanering en de liquidatie van verzekeringsondernemingen (PbEG L 110) (29297);**

- **Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (V) voor het jaar**

2003 (wijziging samenhangende met de Najaarsnota) (29328);

- **Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Justitie (VI) voor het jaar 2003 (wijziging samenhangende met de Najaarsnota) (29333);**

- **Wijziging van de begrotingsstaat van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) voor het jaar 2003 (wijziging samenhangende met de Najaarsnota) (29339).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B

!Europese Unie!

Aan de orde zijn:

- de behandeling van het wetsvoorstel **Goedkeuring van het op 16 april 2003 te Athene totstandgekomen Verdrag betreffende de toetreding van de Tsjechische Republiek, de Republiek Estland, de Republiek Cyprus, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Hongarije, de Republiek Malta, de Republiek Polen, de Republiek Slovenië en de Slowaakse Republiek tot de Europese Unie, met Toetredingsakte, Bijlagen en Protocolen (Trb. 2003, 74) (28972, R1738);**

- **het Europadebat, Staat van de Unie (29201).**

De **voorzitter**: Ik heet van ganser harte welkom de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken.
**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Door de wonderen van de moderne techniek kon ik gisteravond de heer Bot, onze minister van Buitenlandse Zaken, zien spreken naast de minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten, die hem een “dedicated transatlanticist” noemde, wat iets te maken schijnt te hebben met de waarde die de minister hecht aan goede banden met de Verenigde Staten. Zijn grote politieke voorganger Schaepman noemde zich ultramontaan, waarmee hij zijn verbondenheid met Rome uitdrukte. Ik hoop dat deze ultraoceanist dezelfde moderatie zal betrachten als indertijd Schaapman, want er zijn wel enige problemen met wat er aan de andere kant van de oceaan gebeurt.

De PvdA-fractie zal vandaag haar deel van het debat met de regering beperken, niet alleen vanwege de beperkte spreektijd. Het kernpunt is de uitbreiding van het aantal leden van de EU. Dan heb ik het niet alleen over de tien waarover dit verdrag gaat, maar ook over Turkije als mogelijke verdere uitbreiding en als lakmoesproef voor onze intenties met de Europese Unie. Als wij goed ons werk zouden doen, dan zouden wij in deze Kamer nauwkeurig het rapport moeten bespreken van de commissie van november, waarin deze naloopt in hoeverre de tien toetreders voldaan hebben aan de opgestelde zware

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

criteria en in hoeverre vrijwaringsmaatregelen zullen worden genomen in de gevallen waarin landen niet voldoen aan die criteria, waarbij voedselzekerheid, bewaking van de buitengrenzen, justitie en corruptie de bekende knelpunten zijn. In de praktijk beschouwt echter eenieder aanneming van het verdrag als een gelopen wedstrijd.

Al is de IGC mislukt – voorlopig -- en de Conventie met haar institutionele verbeteringen niet aanvaard, al voldoet een aantal toetreders kennelijk nog lang niet aan alle eisen, toch gaat het allemaal door. En dan verbazen wij ons over het toenemende Euroscepticisme, zelfs in Nederland! Nogmaals, ik begrijp wel waarom het allemaal zo is, maar het is, zoals ik heb gemerkt, buitengewoon moeilijk aan het publiek uit te leggen dat hoewel in december een poging tot verbetering van de institutionele verhoudingen binnen de Europese Unie is mislukt, gewoon wordt doorgegaan met een uitbreiding van tien waarbij die verbetering hard nodig is.

Aan de overzijde van het Binnenhof is enige opwinding over de vraag of Nederland ook gebruik zal maken van de mogelijkheid om arbeidsmigratie uit het Oosten in de eerste jaren te beperken. Dat is typisch een discussie die wij hadden moeten voeren, maar niet hebben gevoerd in de jaren waarin de EU onderhandelde met de toetredende landen. Nu voert de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid van de Tweede Kamer discussies met staatssecretaris Rutte over beperking tot pakweg 22.000 mensen. Ik herinner mij geen opgewonden debatten in de Kamers bij Sociale Zaken toen over de voorwaarden voor arbeidsmigratie werd onderhandeld met de toetreders.

De aanneming van dit verdrag is dus een ritueel, maar wel een wezenlijk ritueel. Het verdrag markeert immers definitief de opheffing van het IJzeren Gordijn dat door Europa heeft gelopen. Het markeert ook het weergalozes succes van een van de meest indrukwekkende staatkundige projecten die de wereldgeschiedenis ooit heeft gekend: de Europese integratie na 1945. Het welslagen daarvan is mede te danken aan de dreiging die de Sovjet-Unie voor onze Westerse veiligheid betekende. Het is navrant dat diezelfde dreiging voor acht van de nu toetredende staten een halve eeuw knechtschap onder die Sovjet-Unie heeft betekend. Alleen al daarom is hun toetreding een daad van simpele rechtvaardigheid.

Een visie op de criteria voor toekomstige uitbreiding ontbreekt echter. Gaan wij nu wij de Slaven, de Balten en de Magyaren verwelkomen door met de andere Slavische volkeren in de Balkan en aan de oostgrens? Of laten wij het bij de Bulgaren? En komen na de Roemenen de Moldaven? Schuiven wij de discussie weer voor ons uit om straks onszelf weer te beschuldigen van sluipende besluitvorming?

Voor die acht ligt de toetreding zoals gezegd om historische, culturele en economische redenen en om veiligheidsredenen voor de hand. Voor Cyprus, verdeeld als het is tussen Griek en Turk, al iets minder. Voor Malta geldt dat het tweemaal een heldhaftige rol speelde ter verdediging van Westerse waarden: in 1941, toen het als Britse basis wezenlijk was voor de strijd om Noord-Afrika en al in 1565 – nog voordat deze zaal werd gebouwd -- toen de Johanniter Ridders de overweldigende aanval van

de Turkse sultan wisten af te slaan. De Spanjaarden die met Venetië de strijd voerden tegen de Turken versloegen deze vervolgens in 1571 bij Lepanto. Al die Spaanse inspanningen waren reden waarom wij in 1568 het Spaanse juk van ons af konden slaan. Want de Spanjaarden hadden weinig aandacht voor onze moeraspoelen in het noorden.

Hiermee komen wij dus op de Turken. Turkije is al sinds 1949 lid van de Raad van Europa en van de NAVO. In 1963 is aan Turkije gezegd dat het in aanmerking kwam voor toen nog het EEG-lidmaatschap. Dat is in 1999 nog eens bevestigd voor de Europese Unie. In december moet de Europese Unie beslissen of zij al dan niet de onderhandelingen met Turkije ter zake opent. Dat is afgesproken, en nu pas barst de discussie los. Weer zo'n voorbeeld van hoe parlementen de EU-ontwikkelingen op hun beloop laten om pas wakker te worden als het juiste moment daarvoor al is gepasseerd. Al die tijd heeft het Nederlandse parlement zich nimmer uitdrukkelijk over dit onderwerp uitgesproken. Toch zal dit nu moeten gebeuren, want Turkije is tegelijk de aanleiding om de vraag te beantwoorden tot hoever de Europese Unie zich zal uitbreiden. Tot Wladiwostok? Tot Bakoe? Tot Jeruzalem? Tot Marakesh? Dat zijn overigens, Marakesh uitgezonderd, allemaal steden die binnen het gebied van de Raad van Europa vallen. Als wordt gerept van sluipende besluitvorming, zoals het Handelsblad op de 19de januari jl. deed – het Handelsblad wordt door sommigen NRC genoemd – en de VVD ons in verhalen die ik las beschuldigt van salamtactiek, dus geen behoorlijke besluitvorming op dat terrein, dan is mijn tegenvraag: waar waren wij toen die sluipende besluiten werden genomen? In zijn voor een historicus wel erg oppervlakkig artikel in NRC Handelsblad van 3 februari zegt Thomas von der Dunk dat er drie redenen worden aangevoerd om Turkije toe te laten tot de Europese Unie. Eén argument wordt ontleend aan geopolitieke motieven, een aan historische motieven en een aan de integratie van Turkse minderheden in de EU. Hij haalt ze alledrie onderuit en concludeert: niets pleit voor Turkije bij de EU.

Maar wat waren de werkelijke redenen om de acht wel toe te laten? Veiligheid, economisch belang, waardengemeenschap en historische schuld. Die laatste overweging geldt voor Turkije niet, al hebben wij in de periode 1945-1990 zeer geprofiteerd van het NAVO-lidmaatschap van Turkije, gelegen aan de zachte onderbuik van de voormalige Sovjet Unie. En wat betreft de veiligheid? Turkije is nog steeds van groot belang voor onze veiligheid, niet tegenover de “roden”, maar tegenover het fundamentalistisch gevaar. Sinds Ataturk 80 jaar geleden streeft Turkije ernaar een seculiere staat te zijn. Ook hier speelt het geopolitieke element. Kan Turkije zich als seculiere staat handhaven en Europese waarden in het beleid toepassen, dan speelt het een wezenlijke rol in de nieuwe strijd tegen nationalisme en politiek fundamentalisme. De 70 mln Turken dan als bondgenoten hebben, is voor onze veiligheid van grote betekenis. Gezien vanuit de oervisie van de Europese integratie – namelijk nooit meer oorlog – past Turkije dus geheel in het beeld.

Er is natuurlijk ook een economisch belang, zij het op termijn nu Turkije op dit terrein nog zo ver

achterloopt. Dat geldt trouwens op dit moment voor Polen ook, maar toch treedt dit land toe.

De argumenten tegen komen uit een heel andere hoek, te weten die van de waardengemeenschap en de vermeende historische, culturele en religieuze verschillen. Deze zijn op zichzelf onloochenbaar, zoals ook werd vastgesteld in genoemd artikel in NRC Handelsblad, al zal de redactie overigens zeker niet bedoelen dat aan Europa joods-christelijke tradities ten grondslag liggen en dat Turkije om die redenen niet mag meedoen. Zijn die verschillen echter wel het criterium? Moeten Oekraïne en Rusland dan wel lid worden omdat die verschillen met deze landen zoveel kleiner zijn? Zo niet, waarom dan niet? Het antwoord vergt een visie op de toekomstige uitbreiding van de EU die nu ontbreekt. Nu wij Slaven, Balten en Magiaren verwelkomen, gaan wij vervolgens door met de andere Slavische volkeren in de Balkan en aan de oostgrens? Of laten wij het bij de Bulgaren? En na de Roemenen de Moldaven? Schuiven wij die discussie weer voor ons uit om straks onszelf weer te beschuldigen van sluipende besluitvorming? Zo bekeken wordt de discussie over Turkije de lakmoesproef voor wat wij eigenlijk willen met de EU. Is het denkbaar dat er toch twee Europa's zijn? Die van de gemeenschappelijke veiligheid en economisch belang en die van de gemeenschappelijke culturele waarden? De PvdA heeft de neiging, Turkije te rekenen tot het Europa van veiligheid en markt, maar dan alleen als tot het veiligheidsbelang wordt gerekend de belofte van Turkije de wezenlijke waarden van democratie, rechtsstaat en grondrechten te aanvaarden. Die belofte heeft Turkije gedaan in de sfeer van de Raad van Europa. De Raad van Europa heeft bijvoorbeeld gedaan gekregen dat de doodstraf is afgeschaft. Zeker, er moet nog een hoop gebeuren, zoals ik als rapporteur van de Raad van Europa ook heb geconstateerd als het gaat om de nakoming van beslissingen van het Hof van de mensenrechten in Straatsburg. Opening van de onderhandelingen maakt het echter mogelijk om krachtig steun te geven aan het moderniseringsstreven van de Turken. Dat kan tijd kosten, misschien moet het in fasen, maar als het succesvol is, is het een grote overwinning.

Ook de EU zelf zal moeten worden hervormd. Het landbouwbeleid – het structuurfonds – is niet te handhaven als Turkije erbij komt. Ook zal het buitenlands beleid van de EU anders worden met een Turkije als lid dat grenst aan de grote internationale crisishaarden. De onderhandelingen zouden wat ons betreft in december 2004 geopend kunnen worden, mede omdat dan alle EU-programma's om Turkije bij te staan bij zijn economische en democratische ontwikkeling in werking kunnen treden, de druk op hervormingen in Turkije op te voeren en om de Turken uitzicht te bieden op een toekomst binnen de EU.

Hoe zit het dan met de gemeenschap van culturele waarden die de EU zou moeten worden? De Polen zullen straks Oekraïne erbij willen hebben als buffer tegen Rusland. Moet Rusland zelf, inclusief Wladiwostok, er ook bij?

Men zegt dat Europa zich uitstrekt tot de Oeral en de Kaukasus. De Raad van Europa heeft die consequentie al getrokken en heeft nu ook 45 leden. Men zou kunnen stellen dat die gemeenschap van culturele waarden met

Oekraïne, Wit-Rusland en Rusland toch wel blijft bestaan. Als zij in Oost-Europa een eigen soort EU vormen, kan daarmee nauw worden samengewerkt, maar toetreding van deze landen is gezien hun gezamenlijke omvang op dit moment niet goed voor te stellen. Zo gezien is de keuze die wij moeten maken voor veiligheid, dus voor toetreding van Turkije op termijn, een toetreding waarvoor althans de onderhandelingen kunnen worden geopend en waarvan de voorwaarden stevig zullen zijn, zoals ze trouwens al waren bij de nu tien toetredende staten. De PvdA-fractie legt deze wat nuchtere analyse graag aan de regering voor in de hoop dat die ook een bijdrage aan deze analyse wil geven. Tot december hebben wij toch niet zo vreselijk veel tijd meer en in december is Nederland bovendien voorzitter van de Europese Unie. Mijn fractie is zich ervan bewust dat deze keuze afwijkt van de opvatting van hen die Europa vooral zien als een cultureel project en die stellen dat de Turken met hun zeer afwijkende culturele traditie, zonder renaissance en verlichting, zonder Vermeer, Bach, Kant, Voltaire en Tolstoj, met hun islamitische traditie niet in Europa zouden passen, ook al heeft Ataturk overigens zijn land al 80 jaar geleden op Europa gericht. Zij richten hun ogen op mogelijke grote migraties van dragers van deze andere cultuur naar het Westen waar zij al vooruitgeschoven posten hebben en die voor 80% hun echtgenoten blijven betrekken uit Turkije. Wordt -- en ik citeer nog steeds mensen die bezwaar hebben tegen toetreding van Turkije -- integratie niet onmogelijk zonder aanvullend beleid, onder andere op dit speciale punt van de migratie?

Het zijn begrijpelijke tegenwerpingen en die klinken in alle nuchterheid ook in het debat binnen mijn fractie, maar om geopolitieke en economische redenen kiezen wij uiteindelijk toch voor toetreding. Als de uitkomst van de analyse wordt dat Turkije moet kunnen toetreden, dan mag dat niet gebaseerd zijn op culturele tradities, zoals ik wel in christen-democratische kring heb gehoord. Ik herinner mij dat een grote Duitser als Helmut Kohl zich heeft laten ontvallen dat Turkije niet bij Europa zou horen omdat het niet behoort tot de joods-christelijke en met name de christelijke traditie. Een dergelijk standpunt steunt mijn fractie absoluut niet. Als die analyse leidt tot een afwijzing van Turkije, moet dat ook nu tegen de Turken worden gezegd. Die boodschap zal ongetwijfeld hard aankomen bij een volk dat zich juist de laatste paar jaar en -- dat is nog het meest merkwaardig -- ook nog onder een regering die voortkomt uit de gematigd islamitische partij steeds meer op de EU heeft ingesteld. De gevolgen van een afwijzing kunnen zeer wel bestaan uit een radicalisering in plaats van een democratisering van Turkije en dat moeten wij ons wel realiseren.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. De lijn van de heer Jurgens met betrekking tot Turkije kan ik een heel eind volgen. Hij begon zijn betoog met de wat teleurgestelde opmerking dat het parlement eigenlijk alleen maar 'ja' kan zeggen en dat het bovendien ook nog te laat is om invloed uit te kunnen oefenen op de beoordeling van het toetredingsverdrag. Tegelijkertijd stelt hij dat Turkije er volgens zijn fractie wel bij moet. Zou het dan niet handig zijn om te leren van het verleden en om te proberen de rol van het parlement serieuzer te maken? Zou het niet

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

mogelijk zijn om een gezamenlijke commissie van Eerste Kamer en Tweede Kamer in te stellen die de toetredingspolitiek, het opstellen van de criteria en het voeren van de onderhandelingen volgt, wellicht te beginnen met Turkije? Als daartoe wordt gekomen, hoeft de volgende keer ook niet meer die kritiek te worden geuit dat het parlement als het ware voor voldongen feiten wordt gesteld!

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter. Zoals wel vaker heeft de heer Platvoet lucide intervallen en gedachten. De onderhandelingen met Bulgarije en Roemenië zijn reeds begonnen, maar het lijkt mij inderdaad voor de onderhandelingen met Turkije een zeer zinvolle suggestie, te meer gezien de opmerkingen over mogelijke migratie die op het laatste moment aan de overzijde werden gemaakt. Dergelijke opmerkingen horen thuis in de onderhandelingen over toetreding en moeten niet later worden gemaakt.

Als je zo'n commissie zou instellen -- en u weet hoezeer ik voor een gezamenlijke commissie van beide Kamers voor dit onderwerp ben geporteerd -- zou dit zeker ook kunnen gelden voor een overweging over Turkije. Laten wij afwachten wat onze collega's vandaag in deze Kamer over dit onderwerp te berde brengen.

Voor dit debat is weinig tijd beschikbaar. Daar is een beslissing over genomen en die is begrijpelijk, want er zijn veel andere wezenlijke dingen die wij moeten bespreken. Toch is het een beetje een illustratie van de stiefmoederlijke wijze waarop beide Kamers Europa plegen te behandelen. Op dit moment spelen er heel veel wezenlijke zaken in de Europese Unie. Vandaag komt de Commissie naar verwachting met een voorstel voor de financiële perspectieven voor de komende jaren. Dit heeft vergaande gevolgen voor onze eigen begroting en voor de mogelijkheden van de Unie. Er zijn grote discussies gaande over allerlei onderwerpen als de handhaving van het stabiliteitspact, de Lissabon-initiatieven, het Barcelona-proces, de Middellandse-Zeelanden, enz. Er lijkt een idee te heersen dat Europa iets is voor de Europawoordvoerders en de buitenlandwoordvoerders en niet iets voor ons. Gelukkig is er na de oprichting van het Europees bureau Eerste Kamer in deze Kamer veel meer aandacht gekomen voor dit onderwerp. Ontwerprichtlijnen worden nu ook aan andere vaste commissies rondgestuurd. Ik hoop dat hierdoor een veel grotere betrokkenheid ontstaat met wat in Europa gaande is. Ik ben daar dankbaar voor.

In de hoop dat wij in de loop van het komende jaar meer ruimte voor dit debat kunnen creëren, wil ik nu tot slot daarvoor al een aanzet aangeven. Mijn fractie zou een wezenlijk debat over de tweede pijler van de Europese Unie willen houden, dus over het buitenlands- en veiligheidsbeleid en dan met name over het overleg dat gaande is over de verhouding tussen de Europese Unie, de WEU en de NAVO en een eigen positie van de Europese Unie. Wij zijn tenslotte met 450 miljoen mensen, een kwart van de totale wereldeconomie. Het zou toch te gek zijn dat wij geen eigen defensiepotentieel zouden kunnen hebben dat kan worden ingezet op momenten dat dit met name voor humanitaire hulp gewichtig zou kunnen zijn.

Nu wij een ultraoceanist in ons midden hebben die buitengewoon veel afweet van wat zich binnen Brussel afspeelt, hoop ik dat de regering bereid is ons een notitie over dit onderwerp te sturen, opdat wij daarover een debat kunnen hebben.

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Ik heb minister Bot tijdens het debat vorige week over de NAVO gevraagd of hij wel een correcte Atlanticus is. Hij heeft dit beaamd. U begrijpt mijn voldoening toen ik gisteravond bijval kreeg van minister Powell, maar ik vond wat ik vanochtend in de krant las, nog mooier: Minister Bot doet Amerikanen geen toezegging. Dit roept bij mij een mooi beeld op van een fiere nieuwe minister van Buitenlandse Zaken die de Amerikanen trotseert. Hij heeft het overleefd, want hij bevindt zich nu hier in deze zaal om over Europa te praten. Ik zal dit nu doen namens de fracties van de ChristenUnie en de SGP.

Op 20 september 1988 hield de toenmalige Engelse premier Margaret Thatcher op het Europa-college te Brugge een rede, waarin onder meer de volgende gedenkwaardige woorden voorkwamen: "De Europese Gemeenschap is een van de uitingen van de Europese identiteit. Het is niet de enige. Wij mogen nooit vergeten dat er ten oosten van het IJzeren Gordijn volkeren die ooit ten volle hun aandeel hadden in de Europese cultuur, vrijheid en identiteit van hun wortels afgesneden werden. Wij zullen Warschau, Praag en Budapest steeds beschouwen als grote Europese steden". Met die profetische woorden klopte zij als het ware op de toenmalige "oosterpoort" van wat toen nog West-Europa heette. Ruim een jaar later ging die poort open, omdat het atheïstisch communisme aan zijn eigen zielloosheid was bezweken. Vandaag bestaat die poort niet meer, maar leggen we de laatste hand aan het huis van Europa waarvan mevrouw Thatcher ons ruim vijftien jaar geleden wees op de cultuurhistorische identiteit.

Wat er tussen toen en nu is gebeurd, hoeft niet allemaal gereleveerd te worden. Vanaf het begin van de jaren '90, in elk geval na de Duitse hereniging, lag er onze belofte van toetreding van een nog nader te bepalen aantal Midden- en Oost-Europese landen tot de Europese Unie. Met behulp van veel financiële middelen, vanuit Brussel en de EU-hoofdsteden, doorliepen landen een ingrijpend transformatieproces. Dat is nu vrijwel voltooid. Wie nu nog fundamentele bezwaren opwerpt, heeft geen recht van spreken. Dat anderhalf jaar geleden door sommige Nederlandse politici om redenen van nationale financiën zelfs een moment werd bedreigd met een veto, heb ik ervaren als een moment van ernstige oordeelsverzwakking en politieke woordbreuk. Gelukkig is iedereen inmiddels weer bij zinnen. Sinds jaar en dag zijn onze fracties overtuigde voorstanders geweest van deze uitbreiding. Als er op enig moment dan toch gekozen moest worden tussen verdieping of uitbreiding, dan kozen wij voor uitbreiding. Ik herinner in dit verband aan een debat in de Tweede Kamer van een

jaar of tien, twaalf geleden met collega Van der Linden; onze positie dienaangaande is niets veranderd. In de toelichting bij het goedkeuringswetsvoorstel heeft de regering de hele voorgeschiedenis, stap voor stap, van Raad naar Raad, nog eens opgeschreven. Dank daarvoor, het was nuttig daar nog eens bij te worden bepaald. Er had nog aan kunnen worden toegevoegd dat het proces traag verliep en dat menig politiek leider, in het bijzonder de Franse president Chirac, goede sier trachtte te maken met beloftes van data van toetreding, die reeds toen, en zeker nu, als zeer voorbarig konden worden aangemerkt. Intussen is de toetreding van tien nieuwe lidstaten niet zonder risico's, zeker niet voor de landen zelf. Ter geruststelling wordt nogal eens ter vergelijking gewezen op de succesvolle ingroei van landen als Spanje, Portugal en Griekenland. Ook staatssecretaris Nicolai hoorde ik onlangs die vergelijking maken en misschien heb ik het zelf ook wel eens gedaan.

De vergelijking gaat echter veel minder op dan op het eerste gezicht lijkt. De autoritaire regimes van Zuid-Europa waren, anders dan de Midden- en Oost-Europese landen, al langer vertrouwd met het systeem van de markteconomie. Er was toen nog geen Interne Markt met bijbehorend acquis en er konden lange overgangstermijnen worden afgesproken. Ondanks de toestroom van binnenlands kapitaal bleven de belangrijkste economische sectoren in Spanje en de andere landen in binnenlandse handen. Een begrip als beleidsconcurrentie ontving pas zijn volle betekenis na de Interne Markt en de Polen en andere naties zullen merken wat dat betekent. In dit verband wil ik graag horen wat de rechtvaardiging is om de toetredende landen de verplichting op te leggen van toetreding ook tot de Europese Monetaire Unie. Deze eis gold in Maastricht namelijk niet. Toetreding tot de EMU betekent de plicht tot convergentie met de landen van de eurozone. Brengt dit niet het risico mee van gedwongen werkloosheid, sociale uitsluiting en spanningen en mogelijk de creatie van een voedingsbodemp van reactionaire anti-Europese sentimenten in een aantal van de nu toetredende landen? Kortom, hebben we bij die EMU-eis niet te veel aan onze belangen gedacht en te weinig aan die van de toetreders?

Datzelfde zou gezegd kunnen worden van het kabinetsvoornemen om tewerkstellingsvergunningen te vragen wanneer, bijvoorbeeld, Poolse werknemers zich melden op onze arbeidsmarkt. Toch meen ik dat daar wel goede argumenten voor zijn en het is zeker niet nodig er een majeur politiek vraagstuk van te maken. Het vrij verkeer van personen is natuurlijk een centraal onderdeel van de liberale doctrine van de Interne Markt, maar dat verplicht nog niet tot enthousiasme over het verschijnsel arbeidsmigratie. Bij de invoering van de euro hebben we hetzelfde gezegd. Dat Polen protesteert is begrijpelijk, maar een besluit aan onze kant om enige terughoudendheid -- want om meer gaat het niet -- in acht te nemen bij het toelaten van werknemers is nauwelijks van gewicht vergeleken bij het zeer veelomvattende besluit Polen te laten toetreden tot de EU. En we moeten nu ook niet doen alsof het niet om reguliere werknemers gaat, maar om economische asielzoekers. Ik wil nog wel graag uitgelegd wat nu materieel het verschil is tussen de positie van Duitsland en Oostenrijk enerzijds en landen als Nederland

anderzijds. En ook of Nederland geheel vrij is de overgangstermijnen zelf te bepalen, of dat er een toets plaatsvindt door de Europese Commissie.

Na een Europese Top -- waarschijnlijk Luxemburg-1997 of Helsinki-1999, maar dat heb ik helaas niet kunnen achterhalen -- sprak de Tweede Kamer uit dat Cyprus pas kon worden toegelaten als de deling opgelost was. Die Kamermotie is in Griekenland bepaald niet goed ontvangen, zoals ikzelf eens heb mogen ervaren, maar enig begrip voor onze zorgen was nog wel te verkrijgen. De motie van destijds wordt niet uitgevoerd: Cyprus, in nog altijd gedeelde vorm, wordt lid van de EU. Erkend moet worden dat juist door het toetredingsproces er weer beweging is gekomen in dit vastgeroeste dossier.

Is de minister het overigens met mij eens dat de normalisatie van Cyprus ook nu niet een eerste verantwoordelijkheid is van de EU, maar primair van de Verenigde Naties, het Verenigd Koninkrijk, Griekenland en Turkije?

Ik rond dit deel af met een vraag van legislatieve aard, die ik beter schriftelijk had kunnen stellen. Welke verdragswerkelijkheid gaat schuil onder de bepaling in artikel 2 van de Goedkeuringswet? Er wordt verwezen naar verdragen die geen parlementaire goedkeuring vereisen. Aan welke uitzonderingsbepaling van de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen is dit ontleend? Had dit niet met zoveel woorden moeten worden vermeld?

Het is niet zo moeilijk om de overstap te maken naar de Staat van de Unie. Naast de mislukte constitutie, staat het debat in Europa immers in het teken van de uitbreiding naar een EU van 25 lidstaten. In de komende jaren zal zichtbaar worden wat dit betekent voor Nederland. Om maar in Den Haag te beginnen: acht deze minister met zijn grote Brusselse ervaring het wenselijk wanneer er in het kabinet een minister voor Europese zaken komt, al dan niet verbonden aan BZ of AZ? Zonder hem vast te pinnen op een finaal antwoord, wil ik hem vragen of hij daar beproefde gedachten over heeft en zo ja, welke.

Toen de EG werd uitgebreid met enkele mediterrane landen, werd wel gezegd dat het zwaartepunt van de Europese samenwerking was verschoven naar het zuiden. Dat bleek in de praktijk toch weinig voor te stellen, zodat wij nu maar niet moeten filosoferen over een verschuiving naar het oosten. Dat zou misschien anders liggen wanneer de Europese bureaucratie zou verhuizen van Brussel naar Berlijn, maar er zijn voldoende argumenten om de Belgen op dit punt gerust te stellen. Toch zal het karakter van de samenwerking veranderen nu het aantal lidstaten zo groot wordt. Dat raakt ook de Nederlandse oriëntatie. Ik vermoed dat de Raad minder zal opereren met de vertrouwde consensusregel. Ook denk ik dat een EU met 25 lidstaten geen sterke Commissie meer verdraagt. Het Europees Parlement krijgt nog minder het karakter van een volksvertegenwoordiging, hetgeen een argument is om de rol van de nationale parlementen op te waarderen. Over het Hof durf ik geen voorspellingen te doen. Wil de minister eens op deze filosofietjes reageren?

Wij steunen het standpunt van de regering dat in Europa zo weinig mogelijk geld moet worden

rondgepompt. Het volume van het structuurbeleid kan aanzienlijk worden teruggebracht. Nu dit standpunt elders niet wordt gedeeld, is het de vraag of wij daarvan zelf het slachtoffer moeten worden. Ik meen van niet. Daarom vraag ik de bewindslieden of Nederland zich wel voldoende inspant om Europese subsidies binnen te halen. Ik zeg het maar even recht voor zijn raap. Met grote regelmaat horen wij het verwijt dat Nederland hier rechtmatige kansen laat liggen.

Er is meer. Europa is binnenlandse politiek geworden, zo werd tien à vijftien jaar geleden al gezegd. Dat was deels waar, maar met de uitbreiding zal het buitenlands-politieke accent weer sterker worden. Onderhandelen en opkomen voor gerechtvaardigde nationale belangen zal, nu Nederland nog slechts een bescheiden politiek gewicht in de schaal kan leggen, een bijzondere professionaliteit vergen. Misschien moet er binnen de buitenlandse dienst een structurele specialisatie plaatsvinden, met een onderscheid tussen Europees geschoolde ambtenaren en de wat meer klassiek geöriënteerden. Wat vindt de minister van deze losse gedachten? Zo wil ik het maar noemen, want het is primair een zaak van de regering.

Eind januari was de minister in Parijs op bezoek bij zijn collega De Villepin. Hij meldde daar dat hij geen bezwaar had tegen kopgroepen, zolang Nederland daar maar bij hoorde. Het argument was dat Nederland tot de "pères fondateurs" behoort. Met permissie, ik vind dit een naïeve gedachte. Dat wij tot de oprichters behoren, is zeker voor de nieuwe lidstaten hooguit een sentimenteel argument. Belangrijker is nog dat, als er leiding moet worden gegeven, dit zal worden gedaan door Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, eventueel aangevuld met landen zoals Spanje en Polen. De macht van die laatste twee zagen wij al op de vorige top, toen de zogenaamde grondwet voor Europa op sterk water werd gezet. Nakaarten over die top, of beter gezegd over de mislukte IGC, heeft weinig zin. Ik heb nog wel een vraag over een onderdeel van de Nederlandse inzet. Ik heb weinig begrepen van de Nederlandse wens om het Stabiliteits- en Groeipact steviger in de grondwet te verankeren. Wie heeft gedacht dat daarvoor Franse en Duitse steun kon worden verkregen, enkele weken nadat deze landen hadden laten weten zich niet te conformeren aan het vigerende pact? Heeft de regering nu echt gedacht dat zij in Brussel ook van die landen steun zou krijgen voor haar euro-puriteinse voorstel?

In het verslag dat de regering naar het parlement heeft gestuurd, is opgesomd over welke punten de IGC geen overeenstemming heeft bereikt. Alle vier de punten betreffen de verdeling van macht in de relevante instituties. Men kan dat bemoedigend vinden, omdat de institutionele structuur als zodanig niet het probleem vormt. Men kan het ook ontmoedigend vinden, omdat hieruit blijkt dat er onvoldoende vertrouwen in elkaar bestaat. Hoe beoordeelt de minister dit?

Het gaat te ver om de Conventie nu een mislukking te noemen. Ik denk wel dat een iets meer bescheiden werkstuk en dan een dat zich niet had getooid met de potsierlijke naam "Grondwet voor Europa" meer kanshebbend zou zijn geweest. De Europese Unie blijft een staatkundige constructie die is gebaseerd op verdragen,

waarin een "demos" ontbreekt en waarin de nationale staten de voornaamste dragers zijn geworden. De term "constitutie" was en is een terminologische en psychologische machtsgreep. Het suggereert een finalité, een staatkundige entiteit met eigen soevereiniteit. In werkelijkheid ontbeert de EU deze kenmerken: er is geen eigen leger, geen zelfstandige belastingheffing, geen politiek centrum en er is bij de burgers een dunne legitimiteit. Is de minister het met mij eens dat de term "constitutie" te hoog gegrepen is? Mag ik, met de wijsheid achteraf, eens van hem horen of hij vindt dat de werkmethode genaamd conventie negatieve kanten kent. Ik denk daarbij vooral aan het risico van het ontstaan van een zekere interne dynamiek en euforie op zo'n conventie die zich los zingt van de politieke realiteiten.

Hoe nu verder? Ik denk dat het zeer onverstandig is, alles op alles te zetten om nog dit jaar, en dus tijdens het Nederlands voorzitterschap want het Ierse sla ik in dit verband maar over, alsnog de stap naar de Grondwet voor Europa te wagen. De minister straalt deze ambitie iets te veel uit. Er komen verkiezingen voor het Europees Parlement, de uitbreiding wordt op ongeveer hetzelfde moment effectief en er moet een nieuwe Europese Commissie worden benoemd. Die zaken dienen in al hun onvermijdelijkheid voorrang te hebben. Ik houd het zelfs niet voor onmogelijk dat in december vorig jaar vooralsnog de laatste kans voor een grondwet is gemist. Graag hoor ik een reflectie van de minister op deze observaties.

Tenslotte zeg ik nog een enkel woord over Turkije, waaraan de heer Jurgens ongeveer tweederde van zijn tijd besteedde. Een van de deviezen van minister Bot schijnt te zijn: "Altijd bij de Duitsers aanhaken". Als het over Turkije gaat wil ik hem adviseren dit devies te verbijzonderen tot: "Als het over Turkije gaat aanhaken bij de Duitse christen-democraten". Daartegen kan een CDA-minister toch geen bezwaar hebben. Onze fracties hebben er nooit een geheim van gemaakt dat zij het onverstandig vinden om de Europese Unie zo te definiëren, dat een Turks lidmaatschap tot de mogelijkheden behoort. Ik ben het overigens met de heer Jurgens eens dat het debat over de grenzen van Europa de komende jaren op de agenda behoort te staan. De Europese Commissie heeft al een voorstel gedaan. Van de belofte van 1963, een belofte die Turkije in 40 jaar nog nooit met recht en reden heeft kunnen opeisen, had de EEG en later de EG en de EU zich al lang moeten bevrijden. Ik zeg dat niet voor het eerst. Het thema dreigt reeds nu op onaangename wijze te politiseren en polariseren. Minister-president Balkenende zei reeds dat Turkije kon onderhandelen als het eind dit jaar aan de relevante eisen zou voldoen. Hij had beter zijn mond kunnen houden. Minister Bot ging zover een pleidooi voor Turkije te ondersteunen met het argument dat er een gebaar naar de islam moest worden gemaakt. Ik zou waarachtig niet weten waarom, maar ik neem aan dat in Mekka en Medina de vlag in stok ging. De minister had dit beter niet kunnen zeggen. Anderen, in het bijzonder de VVD, weigeren principieel de factor godsdienst in de beschouwing te betrekken, omdat Turkije een seculiere staat is. Met permissie zeg ik dat dit een onnozel argument is. Het seculiere kemalisme is namelijk het autoritaire, door het leger geschraagde deksel op de permanent

fundamentalistische opborrelingen in dat land. Ziedaar de paradox van Turkije; je zult er maar politicus zijn. Als Turkije, een land vol moeilijke paradoxen, echt op een vertrouwenwekkende manier voldoet aan de Kopenhagen-criteria, dan is het zo van gedaante veranderd dat het onherkenbaar is geworden.

Dat Turkije een land apart is behoeft geen betoog. Ik wijs slechts op het lidmaatschap van de NAVO en de Raad van Europa. Het is evident dat daarin ook Europese belangen liggen. Er is geen enkele reden om Turkije van ons te vervreemden. Het is in enkele opzichten onze belangrijkste buurman. Wat vindt de minister van de idee om de notitie van de Europese Commissie over "a wider Europe" met daarin vervat de constructie van het gevulde nabuurschap – het zijn mijn woorden – te benutten voor een soort vriendschaps- en samenwerkingsband sui generis? Zo laat men de Turken in hun waarde en voorkomt men dat dit land een splijtzwam wordt in Europa. Dat zou dan overigens niet voor het eerst zijn.

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Mevrouw de voorzitter. De uitbreiding van de Europese Unie met landen uit Midden- en Oost-Europa is politiek en geopolitiek een historische gebeurtenis. De voorgaande sprekers hebben daar in andere bewoordingen ook al over gesproken. Deze landen zijn nu gevrijwaard van de Russische invloed, vroeger de Sovjet-invloed en van autoritaire dictators, waaraan zij in het verleden meermalen onderhevig waren.

Deze uitbreiding beslecht de decennialange tweedeling van Europa en brengt een herenigd Europa van waarden, als democratie, vrijheid, mensenrechten, rechtsstaat en markteconomie. De fractie van de VVD is dan ook voor de uitbreiding, maar wel met kanttekeningen en vragen wat betreft de manier waarop het gebeurt, over de maatregelen en processen. Zo hechten wij er zeer aan dat de toetreding van nieuwe lidstaten plaatsvindt op basis van de Kopenhagen-criteria, zoals democratie, mensenrechten, rechtsstaat en markteconomie.

Echter, wij hebben geconstateerd dat in de laatste voortgangsrapportage de Europese Commissie, van 5 november jongstleden, ten aanzien van de toetredende landen 39 punten noemt waarover zij zich ernstig zorgen maakt, serious concerns. Mijn fractie is van mening dat toetreden tot de EU betekent dat de nieuwe lidstaten met de vijftien huidige lidstaten in één interne markt en in één rechtsgemeenschap leven. Alleen indien de regels in die gemeenschap worden nageleefd en de leden-landen elkaar daarop kunnen aanspreken, werkt de Europese integratie naar behoren en kunnen wij er gezamenlijk van profiteren. Daarom vindt de fractie van de VVD het van wezenlijk belang dat de toetreding van nieuwe lidstaten is gebaseerd op de Kopenhagen-criteria. Dat betekent dat, indien toetredende landen op onderdelen nog niet aan het acquis communautaire voldoen, hierop vrijwaringsmaatregelen moeten worden genomen, zodat het functioneren van de interne markt, de rechtsgemeenschap en de volksgezondheid gewaarborgd blijven.

Vrijwaringsmaatregelen moeten door de Europese Commissie op basis van objectieve criteria worden

genomen en gehandhaafd, zolang als nodig is. De Commissie mag niet wijken voor politieke druk, zoals bij het Stabiliteitspact is gebeurd. Hoe gaat de regering bevorderen dat de nodige vrijwaringsmaatregelen in Europees verband worden genomen en gehandhaafd?

Voor mijn fractie zijn behalve de acht Midden- en Oost-Europese landen ook Malta en Cyprus welkom. Mijn fractie spreekt daarbij de wens uit dat de deling van Cyprus zo snel mogelijk wordt opgeheven. Zo niet, dan hebben wij vanaf 1 mei een situatie waarin de Europese Unie wordt uitgebreid met het hele eiland, maar de uitbreiding met Noord-Cyprus voorlopig in de ijskast wordt gezet. Er is dan in feite sprake van een EU-lidstaat die militair bezet is, een hoogst ongelukkige situatie binnen de Europese Unie. Er rust dan ook een dure plicht op Turkije, zich voor de volle honderd procent in te zetten om tot een vreedzame hereniging van Cyprus te komen, voor 1 mei van dit jaar. Een land, Turkije dus, dat grondgebied van een lidstaat van de EU bezet houdt, kan niet verwachten tot de Unie te worden toegelaten.

In het verschieft ligt de toetreding van Bulgarije en Roemenië. Mijn fractie hoopt dat deze landen in staat zijn voor eind 2005 te voldoen aan de Kopenhagen-criteria, om in 2007 daadwerkelijk te kunnen toetreden. 2007 is het streefjaar. Mijn fractie is het eens met de uitspraak van de Tweede Kamer dat moet worden gekomen tot een individuele beoordeling per lidstaat, op basis van een toetredingsverdrag per lidstaat. Kan de regering op basis van de huidige inzichten aangeven of dit tijdschema gehaald wordt?

Mijn fractie is van mening dat de kandidaat-lidstaat Turkije, zoals bevestigd is sinds 1999, het in eigen hand heeft wanneer de toetredingsonderhandelingen kunnen starten. Op dit moment is, zoals de Commissie concludeert, niet voldaan aan de politieke Kopenhagen-criteria, zoals met betrekking tot democratie, mensenrechten en rechtsstaat. De vraag van mijn fractie is of de regering meent dat de toetredingsonderhandelingen met Turkije pas kunnen beginnen als dit land daadwerkelijk aan die politieke Kopenhagen-criteria voldoet.

De heer **Kox** (SP): U wilt pas de onderhandelingen met Turkije beginnen als dat land aan de politieke Kopenhagen-criteria heeft voldaan, zoals inzake de corruptie en de rechtsstaat. Wij besluiten vandaag dat tien nieuwe staten lid worden van de Europese Unie, waarbij vastgesteld is dat acht ervan een bedenkelijk niveau van corruptie in huis hebben dat indruist tegen de beginselen van democratische besluitvorming en de rechtsstaat. Waarom stellen wij eisen aan Turkije die wij niet aan deze acht andere landen stellen? Hebben wij bij die acht andere landen een fout gemaakt en zegt u nu dat wij dat in de toekomst beter gaan doen? Dan kan ik u volgen. Of is er een andere reden om onderscheid te maken tussen een Turkije dat corrupt en niet democratisch is en Oost-Europese landen met een bedenkelijke mate van corruptie?

De heer **Hoekzema** (VVD): U noemt in feite slechts één onderdeel van de criteria die in Kopenhagen zijn afgesproken. In een aantal Midden- en Oost-Europese landen zijn er inderdaad nog corruptieverschijnselen, maar

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

wij constateren dat er nadrukkelijk verbeteringen optreden. Bij de overige politieke criteria kunnen wij die Midden- en Oost-Europese landen niet vergelijken met Turkije.

De heer **Kox** (SP): Als Turkije straks net zo corrupt is als Slowakije nu is, is dat voor u geen reden om te zeggen dat de onderhandelingen met Turkije nog niet kunnen beginnen?

De heer **Hoekzema** (VVD): Het gaat om meer dan alleen corruptie. Het gaat ook om de vraag of de rechtspraak onafhankelijk is, of er een scheiding is tussen militair en civiel bestuur, of sprake is van vrijheid van vereniging en of de mensenrechten worden nageleefd.

De heer **Kox** (SP): Mijn vraag was of wij nu leren van dit toetredingsproces met de tien nieuwe lidstaten en of wij de volgende keer zeggen dat het anders moet, bijvoorbeeld als het gaat om corruptie. Ik begrijp echter dat de VVD-fractie dat niet zegt, omdat corruptie maar een onderdeel zou zijn van het geheel. Op dat punt zal het voor de VVD-fractie dus niet breken. Dat vind ik merkwaardig. Wij stellen dit vast en u zegt nu dat Turkije wel aan alle criteria moet voldoen maar de Oost-Europese landen niet. Dat geeft de Turken toch een vreemd gevoel, zo neem ik aan.

De heer **Hoekzema** (VVD): Zo zeg ik het niet. U haalt er nu een deel uit, maar ik heb het over het totaal.

De heer **Kox** (SP): Ik hoorde de president van Georgië in de Raad van Europa spreken over het verschijnsel corruptie. Hij heeft mij er, voorzover nodig, nog eens van overtuigd dat in een corrupt land de democratie verschrikkelijk in de knel komt te zitten. Daarom koppel ik democratie aan corruptie.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik heb democratie als eerste punt genoemd. Daarop ligt de grote nadruk als het gaat om de vraag of wij de toetreding positief benaderen. Ik ga geen bepaald onderdeel daaruit isoleren.

Bij het tweede onderwerp van het debat, de staat van de Europese Unie, bepaalt de mislukking van de top in Brussel over de ontwerpgrondwet de bijdrage van mijn fractie. Immers, die grondwet had de EU democratischer, transparanter, slagvaardiger en efficiënter moeten maken. Welke gevolgen zal die mislukking volgens de regering hebben voor het functioneren van de EU na de uitbreiding waar wij zojuist over hebben gesproken? Immers, wij krijgen nu een situatie van uitbreiding zonder verdieping, met alle gevaren van dien. Er dreigt een segmentering van de Europese Unie in groepen landen met verschillende snelheden van integratie. In de Volkskrant van zaterdag 31 januari lezen wij dat de "Grote drie", te weten Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië, hun beleid op elkaar willen afstemmen op een gezamenlijke top op 18 februari aanstaande. Wij hebben evenwel allen nog in herinnering de diplomatieke missie van deze drie grote landen naar Iran om dit land ertoe te bewegen, inspecteurs toe te laten tot zijn kerncentrales, zonder de Europese Hoge Vertegenwoordiger voor het Gemeenschappelijke buitenlandse en veiligheidsbeleid, de heer Javier Solana, erbij te betrekken.

Wij vragen de regering of hier niet een soort directorium dreigt, waarbij het leiderschap in de Europese Unie exclusief komt te liggen bij de "Grote drie"? Welke visie heeft de regering hierop? Hoe moeten wij in dit verband aankijken tegen de uitspraken van de minister van Buitenlandse Zaken -- de heer Van Middelkoop refereerde hier ook al aan -- over een Europa van kopgroepen in Le Figaro van 29 januari jongstleden? Is de vorming van een kopgroep niet uiterst schadelijk voor het verdere integratieproces van de toetredende landen? Dreigt hier niet weer een scheiding in Europa? Om met Delors te spreken -- zie het Parool van zaterdag 31 januari --: "Na de mislukte top in Brussel is het voor een ieder duidelijk dat er een crisis in Europa gaande is. De communautaire methode in de Europese Unie is van wezenlijk belang om een evenwicht te vinden tussen de grote en kleine landen. Wij mogen niet afglijden naar de intergouvernementele methode, waarbij regeringen op basis van hun nationale belang de beslissingen nemen. De interne markt functioneert behoorlijk, maar de politieke wil ontbreekt op dit moment om tot samenhang in de EU te komen. En de grote lidstaten zullen meer speelruimte krijgen."

Delors vreest -- dat is heel zwaar uitgedrukt -- dat dit het einde is van de Europese constructie. Hij zegt dat Europa dan naar het tweede plan wordt verwezen op de wereldschaal. Wij moeten met elkaar constateren dat dit gevaar, zoals het er nu voor staat, niet helemaal denkbeeldig is. Dit mag echter niet gebeuren. De afronding van de topbesprekingen over de ontwerpgrondwet mag niet blijven liggen. Hier ligt een taak voor Nederland. Ons land heeft als open economie en één van de grondleggers van de Europese integratie alle belang bij een verdere ontwikkeling van Europa tot een medespelbepaler in de wereld. Vanaf 1 juli is Nederland voorzitter van de Europese Unie. Welke visie heeft de regering op de rol van Nederland om de vastgelopen top weer vlot te trekken?

Mevrouw de voorzitter. Het is duidelijk dat wij ons in Europa nu vooral moeten concentreren op het goed regelen van het bestuur van de Europese Unie middels een vast te stellen kader, in casu een Europese grondwet.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Van de Europese Economische Gemeenschap werd het hart toch eigenlijk gevormd door het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal en dat is nog steeds de meest duidelijke uitdrukkingsvorm van de Europese Unie, die veel meer wil zijn dan alleen een economische unie. Het vrije verkeer van personen, ook als werknemers, is daarbij waarschijnlijk het meest tot de verbeelding sprekende resultaat van de Europese samenwerking en dat toont het duidelijkste het verschil met vroeger. Nog geen vijftien jaar geleden waren er ijzeren grenzen, die voor een toerist al bijna niet te nemen waren en voor een werknemer al helemaal niet. Het nieuwe Europa heeft allereerst, allereerst betekenis als het nieuwe, vrije, ruimtelijke kader waarin wij ons met elkaar kunnen bewegen.

De uitbreiding van de EU is dus ook zeker, waarschijnlijk allereerst, de politieke uitwerking van de morele plicht om recht te doen aan het vooral in het oosten

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

en bij ons waarschijnlijk te weinig levende gevoel van bij elkaar te horen. Ik verwijs naar het “Wir sind ein Volk”, zoals dat met de hereniging van Duitsland het geval was. In dit geval gaat het om een Europees volk. Ook al zal dat, net als bij Duitsland, in het begin wel wat kosten, wij zien toch ook direct de extra grote markt in het oosten opengaan. Wij hebben en hadden dus ook wel puur zakelijke redenen om te kiezen voor deze uitbreiding.

De EU is ook niet zomaar op morele gronden in een zwart gat gestapt. Er is buitengewoon veel geëist van de nieuwe lidstaten en zij hebben ook buitengewoon veel voor elkaar gekregen, in implementatie van regels en ook – dat is nog veel moeilijker – in aanpassing van hun maatschappijen aan die nieuwe regels. Er ontbreekt stellig nog veel aan: de civil society moet worden uitgebouwd, de corruptie moet verder worden teruggebracht, samen met de armoede overigens, want corruptie staat niet los van armoede en hele sectoren van de economieën moeten nog verder worden gesaneerd. Ondanks al die binnenlandse problemen is waarschijnlijk nog wel het grootste probleem de bevestiging van de nieuwe buitengrenzen. Die enorme lengten nieuwe buitengrenzen in minder ontwikkelde en dun bevolkte gebieden vormen een instroomrisico, waarvoor niet anders dan gezamenlijk verantwoordelijkheid gedragen kan worden, ook financieel. Is de regering bereid om daar een eigen belang en dus ook een eigen verantwoordelijkheid in te zien en te nemen?

Dat kost veel geld, zoals ook het naar elkaar toe laten groeien van de economieën en dus van de inkomensniveaus veel geld kost. De Nederlandse regering heeft natuurlijk gelijk als zij een voor iedereen geldende, eerlijke regeling voor afdrachten aan de Unie wil, zonder uitzonderingen voor bepaalde landen, maar Nederland blijft natuurlijk altijd als rijk land nettobetaler. Als profiteur van de open grenzen hoeven wij elkaar ook niet aan te praten dat wij daardoor slecht af zijn. Hoewel er zeker bezuinigd kan worden, het landbouwbeleid bijvoorbeeld, is het toch geen onacceptabele gedachte dat de EU-begroting nu met zoveel meer leden, arme leden, zal moeten stijgen. De minister van Financiën mag dan wel zuinig zijn, maar hij moet niet net doen of iets meer geld op de Europese begroting alleen maar weggegooid geld is. De structuurfondsen en het nieuwe net van Europese hoofdverbindingen zijn dure, maar nuttige investeringen. Laat de structuurfondsen maar ten goede komen aan de armste regio's, ook als die in de iets rijkere landen te vinden zijn. Dat is de meest solidaire benadering. Of ziet de regering dat anders?

Wij zijn niet verplicht om direct op 1 mei de grens te openen, maar wij hebben wel altijd de indruk gegeven dat wij dat beschouwden als een vanzelfsprekende morele verplichting. Het sloot het beste aan bij de Nederlandse visie op de uitbreiding en het zou het juiste signaal aan de kandidaat-lidstaten geven, zo staat het in de memorie van antwoord. Daarop terug te willen komen, eigenlijk alleen maar vanwege een algemeen gevoel van onzekere tijden en helemaal niet vanwege werkelijk aantoonbaar en aanzienlijk risico, is niet fraai. Daarbij te verwijzen naar het voorbehoud van Duitsland, dat zich echt in een fundamenteel andere positie bevindt, is ook niet fraai. Dat, mede onder de indruk van de

Nederlandse houding, nu uiteindelijk iedereen op één na aan het beperken is geslagen, is nog het allerminst fraaie. Ik kan leven met het compromis dat het kabinet gevonden heeft en dat, als het een beetje meezit, niet echt tot beperkingen zal leiden, maar wat mij betreft gaan wij zo snel mogelijk “back to normal”. Normaal is dat de werknemer zich binnen de Unie vrij kan bewegen. Dat is immers een fundamenteel recht van alle burgers van de Unie en bovendien gaan wij ervan uit dat wij daardoor op termijn allemaal beter af zijn.

De Europese Unie is natuurlijk best wel belangrijk. Ik ben intussen aan die uitdrukking gewend en moet zeggen dat ik het achteraf niet zo'n gekke omschrijving vind om aan te geven dat wij er weliswaar weinig bij stilstaan, maar toch ... En complimenten voor het logo: simpel, duidelijk en doeltreffend.

Des te erger is het dan dat het best wel belangrijke Europa nog steeds naar onze volken de indruk maakt, het alleen maar eens te kunnen worden over details, maar nooit over hoofdzaken. De regering doet er dus goed aan, bij het standpunt te blijven dat het constitutioneel verdrag, de grondwet, zoveel mogelijk ongeschonden aangenomen moet worden. Als dat nog onder het Ierse voorzitterschap kan, zou dat iets kunnen wegnemen van de blamage van december. En als dat niet lukt, is het de verantwoordelijkheid van het Nederlandse voorzitterschap om er, eventueel met verloochening van echte of vermeende eigen belangen, uit te komen.

Tijdens dat voorzitterschap komen meer diep ingrijpende zaken aan de orde. Ik ben onder de indruk van het werkprogramma van de Raad van de Unie voor 2004, waar heel veel aan de orde wordt gesteld waarvan men alleen maar kan hopen dat de besluitvorming erover ook echt verder zal komen. Het waarschijnlijk meest ingrijpende besluit dat zal moeten worden genomen, is de vaststelling of er toetredingsonderhandelingen moeten worden gevoerd met Turkije. In feite betreft dat immers de fundamentele vraag tot hoever Europa mag reiken, geografisch, maar ook cultureel. Allereerst, de Unie dient zich te laten kennen als een betrouwbare partner. Daarbij past het niet om bijna een halve eeuw lang niet echt ja te zeggen, maar wel telkens geruststellend ja te knikken en dan ineens toch met diepgevoelde en principiële bezwaren nee te zeggen. Trouwens, er is toch ook niet echt reden voor zulke principiële bezwaren.

Er mag, er moet zelfs, nauwlettend worden gekeken of nieuwe leden, niet alleen Turkije, maar ook Roemenië en Bulgarije, voldoen aan de economische en vooral de politieke criteria. Voor Turkije is dus cruciaal de mate waarin de mensenrechten en de rechten van minderheden worden gerespecteerd. Het is nog lang zover niet dat je met evenveel vreugde Koerd in Turkije kunt zijn als dat ik Fries kan zijn in Nederland. Een Koerdische Omrop Frylân, betaald uit de Turkse schatkist, is nog onvoorstelbaar, terwijl dat wel mogelijk zou moeten zijn. Maar alles is betrekkelijk: in Transsylvanië is het ook nog steeds niet ongebruikelijk dat monumenten die laten vermoeden dat dit stuk Roemenië meer dan 900 jaar lang Hongaars was, worden weggesleept of afgebroken. En de markteconomie, waarbij toch een goed ontwikkeld economisch middenveld hoort, kon in Turkije wel eens beter functioneren dan in Roemenië. Dus, bij de volgende

uitbreidingen mag er wel goed worden gelet op elke toetreders afzonderlijk! Anders dus dan de laatste keer. Wat Turkije betreft, geldt dat zeker, omdat het wel een heel groot nieuw lid zou worden qua bevolking en dus ook qua stemmenweging. Het idee van collega Platvoet in dit verband om dit ook als parlement uitdrukkelijk in de gaten te houden, lijkt mij niet slecht, maar lucide.

Beweren dat Turkije niet bij Europa hoort, is een argument van een heel andere orde. Men zou zich moeten afvragen waar het dan wel bij hoort. Niet bij de Arabische wereld. Turken zijn geen Arabieren en Turkije heeft zich onder Atatürk wel zeer radicaal van zijn Arabische achterland afgekeerd. Misschien zou een eigen invloedssfeer van Turkse volken in West- en Centraal-Azië denkbaar zijn, maar het is de vraag of dat voor Europa een aantrekkelijke optie zou zijn. China zou het zeker als bedreigend ervaren. Misschien hoort Turkije wel juist bij Europa, waar het toch eeuwenlang een bestuurlijk systeem van islamieten en diverse elkaar beconcurrerende, maar zelfbesturende christelijke millets stabiel heeft weten te houden totdat in de 19de eeuw Europa het nationalisme uitvond en etnische schoonmaak de trend werd, ook en vooral onder christelijke volken onder elkaar.

De opgave voor het hedendaagse Europa is niet om de islam buiten de deur te houden (dat kan niet meer) maar om weer, zoals de Ottomanen, een stabiel systeem uit christelijke en islamitische burgers te smeden: een nieuwe veelvolkerenstaat. Voor de Arabische wereld is dat waarschijnlijk ook een betere, betrouwbaarder buurman dan een homogener christelijk, of beter post-christelijk, Europa.

Politieke partijen op Europees niveau zijn nu mogelijk gemaakt, maar echte verkiezingen op Europees niveau zijn dat nog niet. Althans, de evenredige vertegenwoordiging binnen Europa werkt niet zo dat mijn stem rechtstreeks ten goede kan komen aan een Europese partij. Het is een districtenstelsel waarbij mijn stem verloren gaat als ik hem wil samentellen met stemmen in Wales, Catalonië, Zuid-Tirol of Aosta. Krachtenbundeling van veel kleine minderheden tot een grote is dus niet mogelijk. Wat vindt de minister daarvan?

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Verleden week stond de minister van Buitenlandse Zaken voor de lakmoesproef of hij wel voldoende atlanticus was. Vandaag wordt hem de vraag voorgelegd of hij wel voldoende Europeaan is. Dat is het droevige en tegelijkertijd ook intrigerende lot van een Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken. Hij moet tussen beide "polen" laveren. Als echter in het najaar de meerderheid van de Amerikaanse kiezers in tegenstelling tot vier jaar geleden wel wordt gevolgd en Bush van het toneel verdwijnt, zal er iets meer ontspanning komen in de relatie tussen beide polen. Dat zal ook voor deze minister prettiger zijn.

De EU verkeert in een crisis op een moment dat er sprake is van een dramatische uitbreiding. De lidstaten kunnen het immers niet eens worden over de grondwet van

Europa, hetgeen een Europa van verschillende snelheden tot gevolg kan hebben. Enkele grote lidstaten hebben daartoe in ieder geval al de nodige initiatieven genomen. Je zou kunnen zeggen dat er ook in de Nederlandse verhoudingen sprake is van een crisis omdat een coalitiepartij – de VVD – moeilijk doet bij veel zaken de EU betreffende. Ik noem in dit verband Polen, Turkije en het geld. Het CDA wil nog steeds geen referendum om te bezien of er democratisch draagvlak voor zoiets als een constitutionele onderbouwing.

Het resultaat van dit alles is dat het toch al geringe krediet dat de EU onder de bevolking heeft verder erodeert. Is dat erg? Mijn fractie vindt van wel, want zij hecht veel waarde aan Europese samenwerking. Het zijn grote woorden, maar af en toe moeten ze toch worden uitgesproken: nooit meer oorlog in Europa, het oplossen van grensoverschrijdende problemen, een sociaal duurzaam en solidair Europa dat ook op mondiaal niveau nuttig en nodig is om een tegenwicht te bieden aan de gevaarlijke alleingang van de Verenigde Staten. Wij denken dat daarvoor grote steun is te verwerven onder de bevolking, maar tegelijkertijd moet worden geconstateerd dat de agenda wordt gedomineerd door geheel andere onderwerpen, onderwerpen die de Euro-sceptici graag op de agenda willen hebben. Ik noem de Euro-zone (de ene munt, de prijsverhogingen), de interne markt (liberalisering publieke sector), de kritiek op de financiën van de EU enz. Ik geef toe, ons verhaal is niet een gemakkelijk verhaal. Plat nationalisme scoort natuurlijk altijd veel beter. Als de Euro-sceptische agenda echter doorzet, zal het een steeds moeilijker verhaal worden.

De heer **Kox** (SP): Ik heb te doen met collega Platvoet die een moeilijk verhaal heeft te vertellen. Hij somt allerlei zaken op (de ene munt, liberalisering van de publieke sector en dergelijke) die koren op de molen zijn van de Euro-sceptici. Deelt hij die scepsis niet? Zien de sceptici het verkeerd en gebruiken zij die argumenten voor hun platte nationalisme om zijn verhaal nog moeilijker te maken? Deelt de heer Platvoet niet de kritiek dat de publieke sector, de democratie en de sociale zekerheid in Europa worden uitgehold?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): U zegt er nu veel meer bij dan ik. Een deel van de kritiek steunen wij natuurlijk ook, maar wij trekken wel een andere conclusie.

De heer **Kox** (SP): U trok het door naar plat nationalisme.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Natuurlijk, als je alleen maar hamert op dat soort kritiek en die op een eenzijdige manier naar voren brengt, dan voed je toch een soort euroscepticisme dat wij zo niet willen voeden. Daarom zeggen wij ook altijd dat wij voor de Europese Unie zijn, maar dat het wel anders moet worden ingevuld. Wij hechten dan aan de criteria die ik zojuist noemde, zoals de solidariteit, de bijdrage aan vrede en ontwikkeling in de wereld.

De heer **Kox** (SP): U deelt met andere woorden al die kritiek...

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Niet alle kritiek!

De heer **Kox** (SP): In ieder geval de kritiek van de eurosceptici, die is blijkbaar niet plat, maar toch moeten ze Platvoet gelijk geven?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik zou het wel op prijs stellen vinden als de SP in de campagne voor de Europese verkiezingen zou zeggen dat wij gelijk hebben!

Dit debat moeten natuurlijk ook wij voeren. Ik geef onmiddellijk toe dat als ons ideaalbeeld van een Europese Unie steeds verder weg komt te liggen, ook wij steeds pregnanter zullen discussiëren over de vraag of wij met die Europese Unie dan nog wel uit de voeten kunnen.

Voorzitter. Ik noemde al even het niet tot stand komen van de grondwet. De heer Van Middelkoop vond dat een vreselijk woord en vanuit zijn optiek gezien kan ik mij daar wel iets bij voorstellen. Het staat in ieder geval op de omslag van het boekwerkje dat na de conventie is uitgegeven. Een- en andermaal heeft de regering gesteld dat de verbreding van de Europese Unie moet samengaan met verdieping van de Europese Unie, ofte wel uitbreiding in samenhang met die constitutionele onderbouwing. Als dat niet zou gebeuren, zou de Europese Unie een waterige club van een groot aantal landen met alleen een interne markt zijn. De heer Van Middelkoop zei voor verbreding te zijn, maar niet voor verdieping. Het is in ieder geval een natuurkundige wet dat het soortelijk gewicht dan steeds lichter wordt. Dat lijkt ons een gevaarlijke ontwikkeling omdat dit de samenhang en de coherentie binnen de Europese Unie zou uithollen.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Misschien heb ik wat te vlug gesproken, maar nu u mijn tweemaal onjuist citeert, moet ik dat toch even corrigeren. Grondwet vind ik geen vreselijk maar een prachtig woord, maar niet toepasselijk op de structuur sui generis die wij in Europa kennen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat bedoelde ik natuurlijk ook; wij praten nu toch niet over de Nederlandse Grondwet?

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Als het om verbreding en verdieping gaat, is het juist dat wij die verdieping altijd met enige scepsis hebben bejegend en dat wij in de tijd toen dit debat echt speelde en er echt toe deed -- in het begin van de jaren '90 -- welbewust hebben gekozen voor verbreding, om politieke, morele, geografische en andere redenen. Nu staat het in ieder geval weer correct in de Handelingen!

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat neemt niet weg dat u niet die natuurkundige wet bestrijdt dat zo het soortelijk gewicht afneemt. Voor de Handelingen merk ik nu maar op dat de heer Van Middelkoop daar blijkbaar inderdaad mee instemt!

Voorzitter. Nu de Europese top van regeringsleiders er niet in is geslaagd om het goede werk van de conventie af te ronden, lijkt er inderdaad een uitbreiding zonder die verdieping plaats te vinden. De

regering echter houdt de moed erin en steunt het Ierse voorzitterschap in zijn bilaterale contacten. De regering verdedigt ook de starre houding van de Polen, vindt dat de conventietekst nog steeds een goede basis is, waardeert ook nog het pakket met voorstellen van het Italiaanse voorzitterschap en blijft erbij dat kwaliteit boven snelheid gaat. Kortom, alle diplomatieke ballen worden door de regering en met name door de minister van Buitenlandse Zaken, die wat dit betreft wel een acrobaat kan worden genoemd, in de lucht gehouden. Daarmee verdwijnt voor GroenLinks wel de scherpste van de te volgen tactiek voor de buitenwereld. Het parlement moet zich niet tot die buitenwereld rekenen en daarom zou ik van de regering toch graag wat meer substantie en scherpste willen in dit debat.

Vindt Nederland nu dat Polen moet inbinden? Is Nederland, is de Benelux bereid om met de grotere landen een voorhoede te vormen als dit ertoe zou leiden dat de grondwet zeer dicht bij het resultaat van de Conventie komt te liggen? Wat zijn de prioriteiten van het Iers-Nederlandse voorzitterschap en dan de echte prioriteiten, want de agenda die de regering presenteert is een opsomming van alles waarmee de Europese Unie zich zo'n beetje bezighoudt? Ik zou hier toch iets meer scherpste in willen zien.

Je kunt constateren dat Nederland weer in de achterhoede verblijft bij de ondertekening van het verdrag. Haast alle landen hebben inmiddels ondertekend en Nederland is bijna stelselmatig weer een van de laatste in het rijtje. Hierin zou nu toch eens verandering moeten komen. Ik ben het met de heer Jurgens eens dat mede daardoor de goedkeuring van het verdrag een soort ritueel wordt. Ik heb in een interruptie al een voorstel gedaan om het parlement directer en eerder te betrekken bij de afwegingen die moeten worden gemaakt over de toetredende landen. Ik ben met name benieuwd wat de woordvoerder van de CDA-fractie hiervan vindt.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik heb nog niet gereageerd op de suggestie van de heer Platvoet. Voordat ik dit voorstel omhels, zou ik hem een kritische vraag willen stellen. Wij praten toch al 10 jaar in beide Kamers over de uitbreiding. Hij kan toch niet volhouden dat dit debat met beperkte spreektijd alles zou zijn? Dit is toch het sluitstuk van een debat dat al veel langer heeft geduurd?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dit is het sluitstuk, maar misschien kunnen wij nog verbetering brengen in de manier waarop het parlement hierover discussieert. Ik zie wel iets in het model van een gezamenlijke commissie van Eerste en Tweede Kamer die de positie van de nieuwe toetreders, de Kopenhagencriteria, het begin van de onderhandelingen en het proces dat zich daarna ontwikkelt, op een wat indringender wijze bekijkt en de regering controleert.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik zie daar de meerwaarde niet van. Zou het niet veel beter zijn om aan de regering te vragen om nog meer dan in de afgelopen jaren stap voor stap de Kamers te informeren op weg naar de totstandkoming van het finale wetsvoorstel?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik vind dit ook een goede suggestie. Misschien levert het de meest optimale werkwijze op als wij het allebei doen.

Wij staan positief tegenover de uitbreiding van de Europese Unie. Door die uitbreiding staat de Unie een grote diversiteit te wachten. Nadat de arme randen van de oude Europese Unie (Ierland, Portugal en Griekenland) zich met miljarden EU-steun hebben ontwikkeld, komen er nieuwe arme randen. Tien landen met 75 miljoen inwoners met een gezamenlijk BBP van 4%; dit is vergelijkbaar met de economie van Nederland. Tien republieken komen erbij; ik kan het als republieken niet nalaten om dit heuglijke feit te memoreren. Er komen katholieke landen bij, Grieks-orthodoxe landen, een land met de hoogste Europese zelfmoordcijfers en bevolkingskrimp (Hongarije), een massa kleine boeren (Polen) en een land met de meest vervuilende industrieën (Tsjechië). De diversiteit is gediend met de toetreding van deze 10 landen die zelf ook graag willen, overigens om uiteenlopende redenen. Wij denken dat het goed is voor de Europese veiligheid en positief voor de ontwikkeling van de democratie, de rechtstaat en de mensenrechten en dat dit een bijdrage kan leveren aan de verhoging van de welvaart en het welzijn en aan een beduidend beter milieu. Dit klinkt natuurlijk allemaal erg positief en sommigen zullen zeggen naïef, terwijl eurosceptici tegelijkertijd allerlei gevaren zien.

Het uitbreidingsdebat in de Tweede Kamer is uiteindelijk versmald tot de vraag of er nu 22.000 voornamelijk Poolse arbeidsmigranten naar Nederland zullen komen of dat het er 50.000 of juist minder zullen zijn. Niemand weet het exacte getal, maar het ideologische -- want zo wil ik het inmiddels wel typeren -- debat wordt gevoerd alsof het er voor Nederland erop of eronder is, waarbij ook de 26.000 met uitzetting bedreigde asielzoekers nog als joker werden ingezet. Het primaat van deze discussie ligt natuurlijk bij de Tweede Kamer. Ik zal er dus verder geen woorden aan vuilmaken, maar in het perspectief van het eigenlijke onderwerp vond ik het een tamelijk beschamende vertoning. Overigens ben ik benieuwd naar de mening van het CDA hierover, de fractie die altijd de mond vol heeft van de "waardengemeenschap" die de EU moet zijn. Mede door het besluit dat, met behulp van die partij, in de Tweede Kamer zal worden genomen, worden Polen en anderen uit de toetredende landen een soort tweederangs EU-burgers. Ik ben benieuwd naar het antwoord op de vraag, hoe zulks zich verhoudt met die waardengemeenschap.

Storend in deze discussie is ook dat de nadruk eenzijdig wordt gevestigd op de arbeidsmigratie, terwijl het slechten van muren binnen de EU een van de wezenskenmerken is en de discussie nauwelijks meer gaat over, bijvoorbeeld, het profijt voor het Nederlandse bedrijfsleven. Ook het zwijgen van de VVD hierover vind ik opvallend. De ABN-AMRO Bank, misschien toch een betrouwbare bron in dit opzicht, heeft een behartigenswaardig rapport uitgebracht over de financiële perspectieven van het Nederlandse bedrijfsleven: de export naar die landen zal fors toenemen, transport en financiële

dienstverlening zullen in toenemende mate hun weg naar Midden- en Oost-Europa vinden.

De heer **Hoekzema** (VVD): Voorzitter. Ik verbaas me over hetgeen de heer Platvoet zegt. De kwestie die nu in de Tweede Kamer speelt over het al of niet toelaten van werknemers uit Midden- en Oost-Europa vindt hij in feite een primaat van de Tweede Kamer. Dat is nu juist de reden om er nu, in deze Kamer niets over te zeggen: het debat tussen regering en Tweede Kamer op dit punt is nog niet afgerond, wij zijn nog niet aan de beurt.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat weet ik niet, ik denk ook niet of wij nog aan de beurt komen. Volgens mij komt het onderwerp namelijk niet meer terug, tenzij de VVD volgende week eventueel een interpellatiedebat wil houden. Ik vond het gepast om er hier en nu even iets over te zeggen. Maar volgens mij begrijpen we elkaar niet.

De heer **Hoekzema** (VVD): U bent inconsequent: u zegt dat dit het primaat van de Tweede Kamer is, maar blijft er toch over doorpraten.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Nee hoor, want ik ga niet in op alle details die in de Tweede Kamer aan de orde zijn geweest. Ik heb alleen uitgesproken dat ik het, in het licht van de kwestie die aan de orde was, een vrij beschamende vertoning vond. In het collectieve geheugen dat zich aan de hand van het gevoerde debat in Nederland zal vormen, zal helaas alleen blijven hangen dat men zich druk heeft gemaakt over het aantal arbeidsmigranten dat naar Nederland zou kunnen toestromen.

De ABN-AMRO Bank schetste in een rapport dus een vrij rooskleurig perspectief voor de kansen van het Nederlandse bedrijfsleven. Ik vind het jammer dat hierover niet wordt getamboereerd.

De politieke en economische criteria zijn niet onderhandelbaar, zo stelt de regering in de memorie van toelichting op het wetsvoorstel. De tien voldeden bij aanvang van de onderhandelingen aan de Kopenhagen-criteria, doen dat nog steeds en zullen na toetreding, evenmin als de huidige lidstaten, daar niet opnieuw aan worden getoetst, zo lees ik in de memorie van antwoord. De regering geeft aan dat er een aantal instrumenten zijn om de EU-landen tot de orde te roepen als zij discrimineren, mensenrechten schenden of corruptie onvoldoende bestrijden.

De regering zegt in antwoord op vragen van de GroenLinks-fractie ook toe, hierin een actief beleid te voeren. Ik heb er het jaarboek van Amnesty International op nagelezen. Geconstateerd kan worden dat in een aantal landen, zoals Letland, Hongarije en Estland, nog een behoorlijke schending van de mensenrechten optreedt. Ik doel dan op zaken zoals de behandeling van gevangenen en op de behandeling van de Roma.

In een brief van december 2002 heeft de regering aan de Tweede Kamer uiteengezet welke instrumenten er zijn om de EU-landen bij de les te houden. De vraag is of deze instrumenten voldoende zijn. Zo worden de Raad van Europa en het Europees Parlement genoemd. Ik zit sinds kort in de Raad van Europa. Als je ergens aan meedoet, heb je de neiging om het meteen heel erg belangrijk te

vinden. Dat doe ik natuurlijk ook. Ik vraag mij wel af of dat voldoende is om te bewerkstelligen wat wij zo belangrijk vinden: dat de Europese Unie ook in de toekomst een goede methode moet hebben om de ontwikkelingen op het gebied van de rechtsstaat, de corruptiebestrijding en de democratie scherp in beeld te houden. Eventueel moet zij kunnen optreden als het niet goed gaat.

In de beantwoording wordt verwezen naar de richtlijn. Die beperkt zich echter tot gelijke behandeling zonder onderscheid naar ras of etnische origine. Daarnaast is er ook nog een Europese richtlijn tot de instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in werk en beroep. Dat zijn echter vrij smalle toepassingskaders. In de concept-grondwet wordt, naast ras en etnische origine, ook gesproken van discriminatie van geslacht, godsdienst, overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. De concept-grondwet beperkt zich niet tot enkele maatschappelijke factoren, maar bestrijkt de volle breedte van het maatschappelijk leven. Nu is die grondwet er natuurlijk nog niet, maar die uitbreiding is er binnenkort wel. Het is de vraag of het huidige instrumentarium voldoende is. Ik heb de door de regering gepresenteerde Staat van Europa erop nageslagen, net zoals het Algemeen Verslag van de werkzaamheden van de EU, een pil van 500 bladzijden. Ik vind echter nergens iets terug over een voldoende instrumentarium voor het monitoren en het eventueel overwegen van sancties tegen lidstaten van de EU als het gaat om de kwaliteit van de democratie, de corruptiebestrijding en de mensenrechten. Hoe kunnen wij controleren of de Europese Raad op deze punten een actief beleid voert? Die controle kan er komen als in de jaarlijkse verslagen van de EU en de Europese Commissie expliciet aandacht aan deze onderwerpen wordt besteed. Wil de regering dit bevorderen?

Ik heb enkele opmerkingen over Cyprus en Turkije. Het blijft onbevredigend dat de kans groot is dat per 1 mei een gedeeld Cyprus lid wordt van de Europese Unie. Formeel wordt het gehele eiland lid, maar materieel is er nog sprake van een gedeeld Cyprus. Dat had eigenlijk niet mogen gebeuren, maar het is onontkoombaar gezien het totaalpakket van tien nieuwe toetreders. Een gedeeld Cyprus maakt het totaalpakket echter nog geen pretpakket, zo vindt de GroenLinks-fractie. Nu wordt een buitengrens van de EU in feite bewaakt door een VN-leger. Dat is geen fraai beeld.

Je kunt de stelling verdedigen dat de toetreding van het Grieks-Cypriotische deel de verkiezingen in het Turkse deel positief hebben beïnvloed. Maar dat is naar onze mening tegelijkertijd een wat riskante strategie. Als de deling na 1 mei blijft bestaan, heeft Turkije namelijk een extra drukmiddel in handen om toetreding tot de Europese Unie te bewerkstelligen. Het is onze stellige opvatting dat alleen dit land de deling van Cyprus ongedaan kan maken. Is de minister het met ons eens dat dit risico aanwezig is en dat er een oneigenlijk aspect kan binnensluipen in de beoordeling of en wanneer Turkije lid kan worden van de Europese Unie.

Minister Bot heeft niet zo lang geleden betoogd dat de toetreding van Turkije tot de Europese Unie een positief signaal zou zijn voor de islam. Hij is daarop scherp bekritiseerd. Aan de ene kant kun je zeggen dat dit

terecht is, omdat godsdienst nu eenmaal geen deel behoort uit te maken van toetsingscriteria en toetredingscriteria. De minister zal het daarmee eens zijn. Aan de andere kant moet je ook het geopolitieke effect bekijken. Dat kunnen wij wel waarderen in de opmerking van de minister. Ook de heer Jurgens had er behartigenswaardige woorden over. Wij delen de opvatting van de minister dat als Turkije aan de toetredingscriteria voldoet, dit een waardevol signaal is voor de rest van de wereld. Turkije moet evenwel op zijn merites worden beoordeeld, zoals ook de andere toetredende landen op die manier zijn beoordeeld. Ik heb in het begin van mijn betoog al opgemerkt dat het wat anders, diepgaander of serieuzer – hoewel dat een gevaarlijk woord is – moet gebeuren dan tot nu toe het geval was. Je kunt Turkije niet met Malta vergelijken. De toetreding van Turkije heeft een heel ander effect dan de toetreding van Malta. Een kleiner land is eenvoudiger te beïnvloeden dan een groot land als Turkije. Daarom vind ik het heel belangrijk om scherp te kijken naar de toetredingscriteria, namelijk de politieke criteria en de mensenrechtencriteria.

Ook in dit verband geeft het jaarboek van Amnesty International veel behartigenswaardige informatie waarmee keihard wordt aangetoond dat er nog veel mis is in Turkije. Veiligheidsdiensten, leger en politie kunnen nog steeds ongecontroleerd hun gang gaan. Mensen die denken dat Amnesty International een links clubje is, raad ik aan om de website van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken te raadplegen. Als men op die website, die onder verantwoordelijkheid van de regering-Bush staat, het landendossier Turkije aanklikt, zal men lezen dat de schendingen van de mensenrechten in Turkije nog steeds op ernstige schaal plaatsvinden: er wordt vermoord, gemarteld en er vinden politieke verdwijningen plaats. Misbruik door de veiligheidsdiensten is er "widespread". Dat zijn allemaal argumenten om Turkije op dit punt scherp in de gaten te houden. Ook het parlement moet de vinger aan de pols houden.

De **voorzitter**: Mijnheer Platvoet, wilt u afronden, zo mogelijk in één zin?

**

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Het wordt wel een lange zin.

Voorzitter. Er moet geen groepsgerwijze uitbreiding meer plaatsvinden. Dat is eigenlijk al toegezegd, maar het is prettig om het nog een keer te horen uit de mond van een lid van de regering. Ook Roemenië en Bulgarije moeten op hun eigen merites worden beoordeeld. Ieder land verdient het ook om individueel te worden beoordeeld. Jurgens heeft al wat vragen gesteld over de toekomstige uitbreiding van Europese Unie. Enkelen van ons waren twee weken geleden in de Raad van Europa. Vlak nadat de heer Bot het woord had gevoerd, hield de president van Georgië, Saakasjvili, daar een vlammend betoog. Daarin pleitte hij vurig voor een spoedige toetreding tot de Europese Unie, niet alleen in het belang van de ontwikkeling van zijn land, maar ook in het belang van een stabielere regio. Ik weet niet of de minister van Buitenlandse Zaken het vurige pleidooi heeft gehoord,

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

maar het spreekt voor zichzelf dat ik hem vraag wat hij ervan vindt en welk perspectief hij ziet in een uitbreiding van de Europese Unie in die richting.

*N

De heer **Van der Linden** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Met de val van de muur van Berlijn in 1989 veranderde van de ene op de andere dag in wezen de hele geopolitieke situatie in Europa. Er is in de korte periode sindsdien overweldigend veel gebeurd. De toetreding van de Centraal- en Oost-Europese landen is de correctie op de loop van de geschiedenis na 1945 en de heling van Europa. Om met Blair te spreken: "De vooruitgang die zij" -- de toetredingslanden -- "de afgelopen jaren hebben gemaakt is adembenemend." Degenen die voor en na de val van de muur daar zijn geweest worden volkomen overrompeld door de wijze waarop het systeem daar volledig is omgegooid.

Ik heb wel eens gezegd dat die landen aanzienlijk meer hebben gedaan om zich aan te passen voor de toetreding tot de Europese Unie dan de Europese Unie zelf om zich voor te bereiden op de uitbreiding van de Unie. Om de historische betekenis van deze gebeurtenis, de grootste vreedzame revolutie van het continent, op waarde te schatten, is het goed om ons de situatie van voor 1989 nog eens voor de geest te halen.

Het Europees project is au fond een project van vrede, stabiliteit, welvaart en gerechtigheid, maar daarmee staat de Europese Unie ook voor de grootste uitdaging sinds haar bestaan. Dat is een zware, niet te onderschatten opgave. Het perspectief op toetreding tot de Europese Unie heeft ontegenzeggelijk bijgedragen tot deze stille revolutie en tot stabiliteit en veiligheid. Dat laatste kan niet genoeg op waarde geschat worden. In dit verband verdient ook vermelding de belangrijke rol die de Raad van Europa heeft gespeeld en nog steeds speelt. Dat was het eerste Europese huis waarin de nieuwe, prille Europese democratieën onderdak vonden, waar veel gekozen parlementariërs het internationale parlementaire handwerk hebben geleerd en waar voor die landen de basis is gelegd voor een democratische rechtsstaat, waarin de fundamentele waarden zoals onder meer vastgelegd in het EVRM worden gerespecteerd.

In de Tweede Kamer is het rapport van de Europese Commissie over de toetredingslanden uitvoerig besproken. Met de regering en de Tweede Kamer wil ook de fractie van het CDA in de Eerste Kamer waardering uitspreken voor het gedegen werk van de Europese Commissie. De Commissie constateerde dat de nieuwe toetreders een gigantisch veranderingsproces hebben doorlopen, waarvoor grote waardering, maar dat tegelijkertijd op een aantal terreinen, de voedselveiligheid, de tenuitvoerlegging van de wetgeving, de fraudebestrijding, de verdere versterking van de bestuurscapaciteit en het bewaken van de buitengrenzen, nog wezenlijke stappen gezet dienen te worden. Ik vermeld in dit verband nog twee punten.

De kinderprostitutie in Tsjechië is een element dat niet genoeg geattaqueerd kan worden, ook in Brussel. Dergelijke situaties horen niet in een nieuwe lidstaat, niet bij ons en in geen enkel land. Hetzelfde geldt voor het met

voeten treden van de adoptieregels in het toetredende land Roemenië. Ik breng deze elementen onder de aandacht van de bewindslieden. Vooral corruptie en fraudebestrijding vragen naar ons inzicht bijzondere aandacht en vooral actie.

Op welgeteld 39 beleidsterreinen acht de Commissie substantiële vooruitgang voor 1 mei 2004 noodzakelijk. Wij zijn inmiddels drie maanden verder en nog 2½ maand verwijderd van de toetredingsdatum. Welk beeld levert het monitorproces van de Commissie op dit moment op? Ik sluit mij aan bij de vraag van de VVD of wij moeten verwachten dat nog vrijwaringsmaatregelen worden genomen op 1 mei, omdat men niet voldoende gevorderd is.

Tijdens de vergadering van de voorzitters van de Commissies Europese Zaken van de nationale parlementen in Rome in november hebben meerdere sprekers uit de toetredende landen hun verbazing en ook wel onbegrip kenbaar gemaakt over de opstelling van Nederland inzake het vrije verkeer van personen.

Nederland was voor veel nieuwe toetreders een van de voorbeeldlanden. Dat beeld wijzigt zich. Nederland ratificeerde als laatste de NAVO-toetredingsverdragen en ook nu zitten wij weer in de absolute achterhoede. Nederland dreigde als enige met een veto tegen de toetreding tot de EU vanwege de kosten van de toetreding. Nederland heeft in tegenstelling tot Duitsland en Oostenrijk geen overgangstermijn gevraagd voor het vrije verkeer van werknemers. Integendeel, het heeft zich hier tijdens de toetredingsonderhandelingen fel tegen verzet. Het wordt dan ook moeilijk begrepen waarom uitgerekend Nederland alsnog op zo'n overgangstermijn aandringt, zonder dat er wezenlijke veranderingen in de situatie zijn opgetreden. Het argument als zouden te veel goedgekwalificeerde arbeidskrachten Polen en andere landen verlaten, komt paternalistisch over. Het impliceert dat deze landen zelf niet over hun eigen belang kunnen waken.

De CDA-fractie in deze Kamer is ten principale voorstander van het vrije verkeer van goederen, diensten en personen en dus van werknemers. Alleen wanneer er sprake zou zijn van ernstige verstoring van de arbeidsmarkt, is een beroep op de vrijwaringsclausule verdedigbaar en te rechtvaardigen.

Nederland profiteert met zijn open economie en met de hoogste exportquote in de EU in bijzondere mate ook van deze uitbreiding. De nettobijdrage aan het bruto nationaal product is volgens berekeningen van de Commissie 3,4 mld. Als er dan politieke groepen in onze samenleving pleiten voor een goede afweging voor de Nederlandse economie, dan moeten wij de profijtelijke situatie voor ons land daarbij in ogenschouw nemen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): De heer Van der Linden had de mond vol over de waardengemeenschap die de EU moet zijn. Het debat over de 22.000 mogelijke arbeidsmigranten is moeilijk uit te leggen. De heer Van der Linden zegt heel duidelijk dat de CDA-fractie in de Eerste Kamer voor het vrije verkeer is. Betekent dat dat de CDA-fractie in de Eerste Kamer tegen de motie zou hebben gestemd?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Van der Linden** (CDA): In de rest van mijn tekst krijgt u het antwoord.

Wij mogen ook niet uit het oog verliezen dat een open, globale economie opgeld doet. Als de mensen niet naar het werk kunnen, komt het werk naar de mensen. Het proces van verplaatsing van bedrijfsactiviteiten wordt hierdoor alleen maar versterkt. Het gaat niet aan om deze landen de inzet van een van de comperatieve voordelen te ontnemen en gelijktijdig te bepleiten dat ze geholpen moeten worden om de ontwikkelingsachterstand te verkleinen. Solidariteit mag en moet op deze praktische wijze vorm gegeven worden.

Het invoeren van een stelsel van sterk gelimiteerde tewerkstellingsvergunningen getoetst aan de arbeidsmarkt is een ernstige inbreuk op het systeem van het functioneren van de interne markt. Het staat haaks op het beleid van deregulering en flexibilisering van de arbeidsmarkt en ziet de uitbreiding meer als een bedreiging dan als een kans. Europa wordt op deze wijze als een last gepresenteerd en dat draagt bij tot een onjuiste beeldvorming en tot anti-EU-gevoelens. Er gaat evenzeer een verkeerd signaal uit naar de nieuwe leden van de EU en dat valt nauwelijks uit te leggen. Betekent dit nu tevens een verdere lastenverzwaring voor het bedrijfsleven? Hoe kijkt de regering aan tegen de bureaucratische rompslomp als gevolg van deze toets?

De heer **Kox** (SP): Ik begrijp dat de heer Van der Linden nog bezig is met het beantwoorden van de vraag van de heer Platvoet, maar ik voeg er nog wat aan toe. De heer Van der Linden zegt dat de maatregel indruist tegen alles wat wij met de EU bedoeld hebben. Hij weet echter ook dat de meeste Europese landen wél regels op dit punt hebben gesteld. Is de conclusie van de heer Van der Linden: wij stoppen met de EU, want zo wordt het niks?

De heer **Van der Linden** (CDA): Mijn positie op dit punt is bekend. Ik maak mijn verhaal graag af, opdat u alle nuances meekrijgt.

De CDA-fractie vraagt met name aandacht voor het fenomeen van illegale arbeid, adequate huisvesting en integrale handhaving. De SER maakte in een rapport van 23 december 2003 gewag van de aanwezigheid in Nederland van 70.000 tot 150.000 illegalen. Wij betreuren het dat een aantal andere lidstaten in laatste instantie en tegen de afspraken en beloftes in eigen vrijwaringsmaatregelen hebben aangekondigd of aangenomen. Ik zou in dit verband geen vergelijking met Duitsland willen maken. Dat zou erg unfair zijn, want Duitsland heeft al meer dan 1,6 miljoen mensen opgevangen, los van de 12 miljoen mensen uit de DDR. Verder heeft Duitsland nog steeds het vrije verkeer voor alle Oost- en Centraal-Europeanen met een Duits paspoort, hetgeen geschat wordt op 40.000 per jaar. In dat opzicht zou ik niet graag de vergelijking willen maken tussen onze situatie en de Duitse situatie. Er is trouwens geen nieuwe ontwikkeling opgetreden, want Duitsland heeft bij de toetredingsverdragen juist die uitzondering gevraagd. Er is dus geen verschil.

De CDA-fractie is, zoals ik eerder heb gezegd, ten principale om de eerder genoemde redenen voorstandster van open grenzen. Voor haar zou onder de druk van de

omstandigheden een benadering die het kabinet heeft gekozen, een begaanbare weg zijn. Het principe van het vrije verkeer blijft overeind. Er komt een lichte toets op huisvesting en arbeidsvoorwaarden. Dat achten wij zeer belangrijk. Voor werkgevers die mensen op een wijze huisvesten die alleen voor dieren opgeld kan doen, kunnen de sancties niet hard genoeg zijn. Daarover wil ik geen misverstand laten bestaan. Een lichte toets op die elementen is dan ook geheel gerechtvaardigd en acceptabel.

De heer **Kox** (SP): De heer Van der Linden noemt alleen Duitsland, maar ik zei dat de meerderheid van de Europese landen maatregelen heeft genomen. Dat geldt bijvoorbeeld voor Zweden. Het dreigement van de heer Van der Linden, dat wij keihard gaan optreden tegen illegale arbeidsomstandigheden van mensen die uit die nieuwe lidstaten komen, moet hem extra inspireren omdat zich juist in zijn provincie nogal veel van die toestanden hebben voorgedaan waartegen niet werd opgetreden. Hoe denkt hij dat in de toekomst wel te gaan doen?

De heer **Van der Linden** (CDA): Als u denkt dat illegaliteit met het creëren van een quotum wordt voorkomen, dan gaat u tegen alle experts in. Die experts verwachten dat de illegaliteit bij een quotum alleen maar zal toenemen. Als wij onder de huidige omstandigheden al niet in staat zijn om de regels te handhaven, hetgeen ik betreur, hoe wilt u dan waarborgen dat de regels wel kunnen worden gehandhaafd als het fenomeen nog groter wordt? Met andere woorden: het handhavingsvraagstuk wordt alleen maar groter.

De heer **Kox** (SP): Hebben wij nu niet te doen met een beetje een hopeloze positie van de woordvoerder van het CDA? Hij zegt: je moet of het een accepteren of het ander. Ik vind dat vreemd. Waarom moeten wij arbeidsmigratie op voorhand accepteren? Er zijn afspraken dat je die op voorhand kunt reguleren en dat is helemaal niet onverstandig. Arbeidsmigratie is niet het hoogst haalbare, want thuis om de hoek werken is ook erg plezierig. Hij zegt ook dat de prijs daarvoor het accepteren van illegale arbeid zou zijn. Dat is erg vreemd. Illegale arbeid is verboden. Daar moet de overheid tegen optreden. Dat kan het best door de werkgevers, bijvoorbeeld de aspergeboeren in Limburg, aan te pakken. Dat hebben wij al lang in onze wet geregeld. Illegaal is illegaal en dat mag niet. Het is dus geen argument om te zeggen: als je het een wilt tegenhouden, krijg je het ander er gratis bij.

De heer **Van der Linden** (CDA): Sommige lidstaten gooien om hun moverende politieke overwegingen tegen de afspraken in de grenzen dicht. Dat kan toch geen reden zijn voor ons om ook op die manier te handelen? Het Centraal Planbureau en de SER zeggen dat de effecten reuze zullen meevallen en dat zelfs van verdringingseffecten weinig sprake zal zijn.

De heer **Kox** (SP): Maar zouden die andere landen, zoals Zweden, nu allemaal gek zijn? Of begrijpen zij misschien dat in de huidige situatie een ongewenste arbeidsmigratie op gang komt die met name voor de betrokken mensen en

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

landen een slechte optie is? Waarom zouden alleen wij het gelijk aan onze kant hebben?

De heer **Van der Linden** (CDA): Landen als het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Italië hebben de grenzen open.

De heer **Kox** (SP): Alles wat achter de zee ligt, heeft inderdaad gezegd: die zee is voor ons voldoende barrière. Maar alles wat niet achter de zee ligt, heeft wel regelingen getroffen. Anders moet straks de staatssecretaris of de minister er maar op antwoorden. Het gaat niet alleen om Duitsland.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als wij van oordeel zijn dat wij er veel last van krijgen, hebben wij de mogelijkheid om na een jaar op grond van een ernstige verstoring van de arbeidsmarkt bij de Europese Commissie toestemming te vragen voor het nemen van vrijwaringsmaatregelen. Ik vind echter dat wij er niet van moeten uitgaan dat een grote migratiestroom plaatsvindt en dat verdringingseffecten optreden.

Dat is nergens op gefundeerd. Geen enkel rapport geeft daar enige aanleiding toe. De regels binnen de EU zijn heel helder; wij hebben ons daar ook aan gecommitteerd. Aangezien wij een van de grote netto-profiteurs van de uitbreiding zijn, is het de vraag waarom de andere landen niet de grenzen dicht kunnen doen voor Nederlandse producten. De comperatieve voordelen van die landen zijn gelegen in de arbeidsfactor, terwijl de comperatieve voordelen voor Nederland zijn gelegen in de export van producten en investeringen in die landen. Nederland behoort tot de grootste investeerders in die landen. Met andere woorden: wij houden wat ons zint. Ik vind dat echter zeker voor een partij als de SP, die toch ook voor solidariteit is, een heel merkwaardige positie. Zij zou er met name voor moeten willen zorgen dat wij niet alleen de voordelen naar ons toe trekken, maar dat

De heer **Kox** (SP): Naar mijn mening is het erg slecht voor zowel de werknemers als de landen die het betreft. U moet alleen antwoord geven op mijn vraag waarom zo veel andere Europese landen datgene doen wat volgens u totaal indruist tegen die gedachte, en waarom de CDA-fractie aan de overkant dat eigenlijk ook doet. Wat is er toch gebeurd met Nederland en met Europa dat niemand meer naar u wil luisteren?

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik heb er geen oordeel over waarom andere landen handhaven wat zij hebben. Frankrijk doet bijvoorbeeld niets anders dan handhaven wat het heeft. Nederland dreigt zelfs te komen met een verdergaande arbeidsmarktoets dan de huidige en wil dus niet alleen de huidige situatie handhaven, maar zelfs een paar stappen teruggaan. Ik geloof niet dat wij een goede positie innemen wanneer wij onder de huidige omstandigheden zo'n maatregel voorstellen, zonder dat daar enig aanwijsbaar hard gegeven voor is in rapporten of de feitelijke situatie. Daar komt nog bij dat Nederland op het punt van het vrije verkeer altijd een voorhoedepositie ingenomen heeft. Ik wil ons land in dat opzicht niet in een andere positie scharen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik neem aan dat de heer Van der Linden klaar is met het geven van zijn antwoord, ook aan mij. Ik vind het nuttig om nu het politieke feit vast te stellen dat, als die motie hier had gelegen, de Eerste-Kamerfractie van het CDA daartegen had gestemd.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij zijn niet voor een arbeidsmarktoets. Gezien de positie die de heer Jurgens en de woordvoerders van een aantal andere fracties hebben ingenomen, stel ik vast dat een meerderheid in deze Kamer misschien wel begrip kan opbrengen voor de keuze die de regering gemaakt heeft, maar dat zij ook niet verder willen gaan. Ik ben overigens zeer benieuwd wat de SP-fractie in deze Kamer ervan vindt dat er wat meer aandacht gegeven wordt aan het solidariteitsmoment. Gezien de verschillen in inkomen en positie van die landen, moet je de comperatieve voordelen die deze landen hebben, niet wegnemen. Als je die landen perspectief wilt geven, moet je de voordelen juist in grote mate delen. Ik hoor hier straks graag een reactie op van de SP-fractie.

De uitbreiding zal aard en functioneren van de EU meer dan ooit te voren op de proef stellen. Tot op heden is iedere uitbreiding per saldo gepaard gegaan met verdieping, ook al is met het lidmaatschap van het Verenigd Koninkrijk van de EU "zwei Seelen in einer Brust" binnengeslopen. Het is nu zeer de vraag of het integratieproces, uiteraard onder het beslag van toepassing van het subsidiariteitsbeginsel, zonder wezenlijke veranderingen in de structuur nog een vervolg kan krijgen. Vriend en vijand zijn het erover eens dat het Verdrag van Nice daartoe niet de vereiste voorwaarden heeft gecreëerd. Het vormt daartoe eerder een belemmering, zo is op de laatste IGC gebleken. Van een EU met 25 leden waar op de meeste voor Europese relevante terreinen de unanimitétsregel van toepassing is, mag geen slagvaardigheid en besluitvaardigheid verwacht worden. De spankracht van de Unie wordt zonder fundamentele veranderingen zwaar overvraagd.

Juist daarom is de ontwerpgrondwet van zo'n groot belang. Daarin wordt de EU klaargemaakt voor de nieuwe uitdagingen na de uitbreiding. Het gaat niet aan om het mislukken van de IGC in Brussel af te doen als een bagatel. De structuur van de huidige Unie schiet ernstig te kort om de uitbreiding succesvol op te vangen. De Europese topconferenties hebben de EU niet klaargemaakt voor deze historisch ongekende verbreding. Dat was juist de opdracht die de Top van Laken de Conventie heeft meegegeven. De diagnose van Laken staat nog volop overeind: de ondoorzichtigheid, het gebrek aan slagvaardigheid, de afstand tot de burger, onvoldoende taakafbakening tussen nationale en Europese autoriteiten en parlementen en het gebrek aan efficiency. De Grondwet is de rechtsgrondslag voor vrede in Europa de 21ste eeuw. Europa wordt dan van een gemeenschappelijke marktgemeenschap een waardengemeenschap. Zonder grondwettelijk verdrag zal Europa verschillende kanten op lopen. Voor 2004 is de goedkeuring van de ontwerp-Grondwet, zo mogelijk voor de Europese verkiezingen, het belangrijkste project. De laatste tijd is het optimisme over het welslagen daarvan, nog voor de Europese verkiezingen, toegenomen. Dat bleek mij ook toen ik afgelopen week in Brussel voor het EVP-congres was. Hoe

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

beoordeelt de minister deze situatie? Ik heb het gevoel dat het Ierse voorzitterschap in stilte heel goed werk aan het doen is. Ik krijg daar graag een reactie van de minister op. Er moet voor worden gewaakt dat er opnieuw wordt teruggekomen op wat al is goedgekeurd, een veel voorkomend euvel in het verleden. Deelt de minister deze opvatting en speelt dit op het ogenblik nog, in die zin dat afspraken die in het verleden zijn geaccordeerd opnieuw ter tafel komen?

Nederland wacht een zwaar voorzitterschap. Er liggen complexe problemen op het bord: wellicht de ontwerp-Grondwet, de voorbereiding van de besprekingen over de financiële perspectieven na 2006, de implementatie van de uitbreiding, de toetredingsonderhandelingen met Bulgarije en Roemenië en het besluit over de vraag of Turkije een startdatum voor de toetredingsonderhandelingen wordt gegeven. Daarnaast wijs ik op de verbetering van de transatlantische relatie. Complicerende factor is voorts het aantreden van een nieuw Europees Parlement en de wisseling van de Europese Commissie per 1 oktober 2004.

Bij het uitblijven van een succesvolle afronding van de IGC kan de EU moeilijk ontkomen aan een ontwikkeling naar meer snelheden om verdergaande fragmentering te voorkomen. De angst dat de uitbreiding ten koste zou kunnen gaan van de effectiviteit van de EU achtte de minister in een uitstekend interview met hem in de Volkskrant en de Figaro van 29 januari overdreven. Kan hij dat nader toelichten? Is daarvoor een succesvolle afsluiting van de IGC geen voorwaarde?

Veel zal ook afhangen van Frankrijk en Duitsland. Tot voor kort waren zij de motor van het integratieproces. Willen en kunnen zij die rol in de uitgebreide Unie nog vervullen? Waar staan zij op dit ogenblik voor? Ik nodig de minister graag uit om hieraan een beschouwing te wijden. Tijdens de Conventie hebben beide landen, evenals de Benelux, een bijzonder positieve rol gespeeld. Het Frans-Duitse document was buitengewoon behulpzaam. Voor het eerst accepteerde Frankrijk de communautaire methode en de gekwalificeerde meerderheidsregel in het buitenlands- en veiligheidsbeleid. Met de uithaal van Chirac naar Centraal- en Oost-Europese landen betreffende Irak en het bruuske naast zich neerleggen van de afgesproken regels van het Stabiliteitspact is echter onnodig voeding gegeven aan de argwaan bij veel nieuwe lidstaten en de huidige leden. Dat heeft ook bijgedragen aan het mislukken van de Top in Brussel. Inhoudelijk en politiek-psychologisch hebben beide kwesties de besprekingen ernstig belast. Al had Schröder gelijk met zijn constatering dat aan de mislukking ook ten grondslag heeft gelegen dat sommige landen het Europese belang ondergeschikt hebben gemaakt aan het binnenlandse, hij had op dit punt het minste recht van spreken. Te vaak heeft hijzelf om binnenlandspolitieke en electorale redenen de Europese regels terzijde geschoven. Ik denk daarbij aan de staatsubsidies voor de automobieliindustrie, de telecom- en de textielindustrie, die in strijd waren met de interne markt. Ik denk voorts aan Irak en aan het Stabiliteitspact.

Desalniettemin blijft Duitsland in hoge mate bepalend voor succesvolle ontwikkelingen in Europa. Het verschil tussen succes en mislukken is tot op heden

blijkbaar het verschil tussen Kohl en Schröder. Investeren in onze relaties met Duitsland is meer dan voorheen geboden. De aanpak van de minister, zoals die is uiteengezet in de Tweede Kamer, spreekt de CDA-fractie erg aan: stille diplomatie, het kiezen en organiseren van je bondgenoten, meer orkestlid en minder solist, bruggenbouwer en daarbij extra aandacht voor onze banden met Duitsland en Frankrijk. Daarbij dient de minister het Nederlandse belang en de kans op succes van het komend voorzitterschap.

Dat betekent niet dat daarmee de samenwerking met de kleinere landen minder aandacht krijgt. Integendeel, dat zou het creëren van een valse tegenstelling zijn. In dit verband spoort de CDA-fractie de regering aan om heel in het bijzonder in de vergrote Europese Unie betekenis toe te kennen aan de Benelux.

Graag hoor ik de visie van de bewindslieden. De CDA-fractie deelt de opvatting van VVD-woordvoerder Hans van Baalen in de Tweede Kamer dat Nederland meer invloed kan uitoefenen in samenwerking met de kleinere lidstaten en de nieuwe lidstaten niet. De minister vaart een verstandige, standvastige en heldere koers die op volle steun en instemming van de CDA-fractie kan rekenen. Hij heeft zich, zo kan ik uit het Europese veld getuigen, in korte tijd groot gezag verworven, waarvoor hulde.

Naar aanleiding van de discussie over de vorming van een kopgroep zeg ik kort het volgende. Kopgroepen bestaan – kijk maar naar de euro – en dat is maar goed ook, mits ingebed in een communautaire structuur zoals de versterkte samenwerking, zonder dictaten en toegankelijk voor alle lidstaten. Het verleden heeft uitgewezen dat deze ontwikkeling tot meer integratie heeft geleid. Dat de regering daarbij in de voorhoede wenst te spelen, heeft onze volle steun. De actie van enkele lidstaten om het plafond van het EU-budget te verlagen van 1,4% naar 1% van het BNP bij een uitgebreide Europese Unie zou ik eerder willen zien als de vorming van een achterhoede dan als de slechte voorbode van een aanstormende kopgroep.

In dit verband steun ik wel de inzet van de regering om een plafond te stellen aan de financiële bijdrage van lidstaten bij de IGC-onderhandelingen. De staatssecretaris heeft op het symposium van Clingendael over het Ierse voorzitterschap aangegeven dat bij realisering daarvan de Nederlandse eis van unanimité bij de financiële perspectieven komt te vervallen. Kunnen de bewindslieden dit bevestigen? Dit is overigens een lijn die ik graag steun. Dreigt Nederland anders niet in het complexe dossier van de financiële perspectieven terecht te komen, waar in december over beginselen en richtsnoeren besluiten genomen dienen te worden? In dat opzicht wijs ik erop dat er een absolute herstructurering dient te komen van de structuurfondsen. Spanje haalt op dit ogenblik 38% -- dat is 22,3 mld euro -- uit de pot van de structuurfondsen, terwijl de Centraal- en Oost-Europese landen daar ongeveer 8% uit halen. Ik moedig de regering dan ook aan om op dat punt een ferme positie in te nemen. Er moet een verschuiving van de structuurfondsen plaatsvinden van Zuid-Europa naar de armere delen in Centraal- en Oost-Europa. Dat is in het belang van Europa als geheel. Als wij de Centraal- en Oost-Europese landen geen perspectief bieden, dan komen er in de komende

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

jaren nog veel meer mensen hierheen. Mensen gaan niet weg als zij voldoende perspectief hebben.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Stel dat de vorming van een kopgroep ertoe leidt dat het resultaat van de Grondwet dichter bij het resultaat van de Conventie komt te liggen. Bent u er dan voor dat er zo'n voorhoede wordt gevormd? U was erg cryptisch in uw waardering van het fenomeen "kopgroep".

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij zijn niet voor kopgroepen omdat wij graag kopgroepen zien, maar wij willen ook niet dat de traagste schakel het tempo van de ontwikkeling bepaalt. In het verleden is gebleken – met het Europees Monetair Stelsel, de euro en de Schengen-groep – dat het functioneren van kopgroepen integratiebevorderend werkt. Anderen worden op sleeptouw genomen. De locomotiefunctie van Frankrijk en Duitsland heeft gewerkt, maar dat gebeurde altijd binnen een communautair kader. Daarom heb ik de actie in Iran veroordeeld. Dat gebeurde buiten de communautaire kaders. De actie van die drie landen was niet afgestemd in de Europese Raad en vond geen bedding in een communautaire structuur. Het enige positieve van Nice was dat wij de versterkte samenwerking meer hebben vormgegeven. Er kwamen meer mogelijkheden voor versterkte samenwerking, mits er minimaal acht lidstaten zijn. Dat betekent dat je wel degelijk een kopgroep kunt vormen. Ik plaats niet graag de kopgroep tegenover de resultaten van de Conventie, want de Grondwet is een eerste vereiste. Ik heb wel het gevoel dat het dreigen met het vormen van een kopgroep, wat gebeurd is, heilzaam werkt op de compromisbereidheid van andere landen. Andere landen zijn dan tijdens de discussie over de Europese Grondwet eerder geneigd om tot compromissen te komen. Anders lopen zij het risico dat er een kopgroep komt waar zij geen deel van uitmaken en voelen zij zich buitengesloten. In dat opzicht vind ik de benadering van de regering goed. Zij heeft gezegd geen voorstander van de kopgroep te zijn, maar er wel bij te willen horen als die er toch komt. Natuurlijk moet die kopgroep dan wel passen binnen de communautaire structuur.

Wat de toetredingsonderhandelingen betreft, wil ik nog kort het volgende opmerken. Turkije is in Kopenhagen toetreding (onder voorwaarden) toegezegd. De toenmalige minister-president, Kok, en de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Van Aartsen, hebben, gesanctioneerd door de Tweede Kamer, Turkije het ticket voor het lidmaatschap gegeven. Zijn daarmee dan niet ook definitief de vragen beantwoord of Turkije tot Europa behoort en of Turkije lid van de Europese Unie kan worden? Ligt het dan niet voor de hand dat wij ons scherp concentreren op de mate waarin Turkije voldoet aan de toetredingscriteria? Er is nog veel te doen. Ik ben het met de heer Platvoet eens. Gekeken moet worden naar de rol van het leger, de implementatie van de wetgeving, de capaciteit van de rechterlijke macht, de positie van de vrouw, de godsdienstvrijheid, de omgang met minderheden. Hoewel de nieuwe Turkse regering -- voor velen tegen de verwachting in -- meer dan welke regering voorheen ernst maakt met het doorvoeren van

aanpassingen, blijft Turkije in de publieke opinie een gevoelig onderwerp. Het rapport van de Europese Commissie was op een aantal punten zeer kritisch, maar bevatte tegelijkertijd grote waardering voor de vastberaden aanpak van deze regering om aan de Kopenhagen-criteria te gaan voldoen. Hoe denkt de minister met het oog op het voorzitterschap om te gaan met dit gevoelige dossier?

De heer **Jurgens** (PvdA): Welke boodschap wil de CDA-fractie de regering meegeven? U stelt nu alleen maar vragen, terwijl u in het begin al zei dat de vraag of wij moeten voldoen aan onze afspraak met Turkije eigenlijk al is beantwoord. Ik neem aan dat de CDA-fractie in staat is, de minister een suggestie mee te geven over het beleid van de regering.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wij hebben dit rapport van de Europese Commissie gezien en krijgen in de tweede helft van dit jaar nog een rapport van de Commissie. Dat zal voor ons leidraad zijn voor de verdere discussie. Ik weet dat de heer Jurgens, de heer Van de Brande en mevrouw Delvaux in de Raad van Europa en de heer Oostlander in het Europees Parlement belangwekkende, zeer goede rapporten hebben geleverd die bouwstenen vormen voor de discussie in de nationale parlementen. Wij wachten het nieuwe rapport van de Europese Commissie af. Op basis daarvan zullen wij de discussie met de regering voeren als voorbereiding op de top in december.

De heer **Jurgens** (PvdA): De terughoudendheid van de CDA-fractie hier op dit punt acht ik enigszins in strijd met het uitgesproken standpunt (in tegenstelling tot aan de overkant) over de migratie na toetreding van Polen, maar ik kan het mij voorstellen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik zou het geen terughoudendheid willen noemen. Ik vind dat wij op dat punt gewoon de feiten onder ogen moeten zien. Ik loop niet vooruit op het rapport van de Europese Commissie. Ik heb vastgesteld dat de Europese Commissie in november een zeer kritisch rapport heeft opgesteld. Wij zullen zien in hoeverre Turkije op dat punt tegemoet is gekomen aan de Kopenhagen-criteria. In december krijgen wij er uitsluitsel over.

Voorzitter. Wij spreken de hoop uit dat de komende onderhandelingen op basis van het plan van Kofi Annan ertoe zullen leiden dat een ongedeeld Cyprus op 1 mei lid van de Europese Unie zal worden.

Met de uitbreiding verschuiven de buitengrenzen van Europa. De controle aan de buitengrenzen is een communautair belang, maar tegelijkertijd vragen de nieuwe burens een actieve politiek van de Europese Unie. Voorkomen moet worden dat een nieuwe scheidslijn ontstaat met aan weerszijden een grote welvaarts kloof. De verwezenlijking van één rechtsruimte, een ruimte van vrede, stabiliteit en welvaart die verder reikt dan de uitgebreide Unie, is ook in het belang van de Unielanden zelf. Hoe beoordeelt de minister dit? Welke rol ziet hij hier weggelegd voor de Europese Unie en andere internationale organisaties, zoals de Raad van Europa? Is de minister bereid om tijdens het Nederland voorzitterschap van de

Europese Unie initiatieven te nemen om de samenwerking tussen de Europese Unie, die relaties met die landen op bilaterale basis heeft, en de Raad van Europa, die deze in een internationale structuur heeft ingebed, te versterken in lijn met zijn zeer gewaardeerde speech als voorzitter van de Raad van Europa op 28 januari jl.?

Naast de vele belangrijke thema's die aan de orde zijn geweest en bijna wekelijks op de Europese politieke agenda's prijken, wil ik aan het slot van mijn bijdrage twee zaken opbrengen die Europa op geheel onderscheiden wijze raken. De eerste vraag is waar de grenzen liggen van de Europese Unie. Ik sluit aan bij het verzoek dat door sprekers voor mij is gedaan om een heldere notitie op dat punt om er een discussie in de senaat over te kunnen voeren. De tweede vraag heeft betrekking op het groeiend scepticisme onder de Europese burgers over alles wat er vanuit de Europese Unie op hen afkomt. Die zorgen moeten wij serieus nemen. Deels zijn deze terecht. Deels komen deze voort uit gebrek aan overtuigingskracht. Alleen mensen met een overtuiging kunnen anderen overtuigen. Hier ligt een mooie taak voor politieke partijen. De slogan "Europa, best belangrijk" spreekt mij ook niet zo aan, maar belangrijker is de aanpak. Het is goed dat allerlei maatschappelijke organisaties worden betrokken bij het debat over Europa. Tegen die achtergrond hebben wij voorgesteld om een keer per jaar in alle nationale parlementen in dezelfde week een debat te voeren over het jaarprogramma van de Europese Commissie waarbij ook maatschappelijke organisaties worden betrokken. Ik heb begrepen dat er in het Europese Parlement veel steun is voor dit voorstel. Ik wil de regering vragen dergelijke initiatieven te bevorderen.

Anders dan de heer Platvoet denk ik niet dat wij een nieuwe structuur nodig hebben. Als de resultaten van de Conventie worden aanvaard, wordt de subsidiariteitstoets het instrument voor de nationale parlementen om dit soort processen te bewaken en de discussie te entameren. De Gemengde Commissie dient met voorstellen te komen over vorm en inhoud van die toets. Het grote probleem is dat de Europese Raad de enige ongecontroleerde instantie van de EU is. Pas achteraf worden de resultaten van de Europese raden gesanctioneerd door de nationale parlementen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dat was precies mijn punt. Ik had het over de onderhandelingen met de nieuwe toetreders en de positie van de Europese Raad daarbij. Ik heb gevraagd naar de relatie tussen die positie en de nationale parlementen. Het lijkt mij dat gezocht moet worden naar een nieuwe vorm om die parlementaire betrokkenheid in te vullen. De Gemengde Commissie zou wellicht een taak kunnen krijgen in dit geheel.

De heer **Van der Linden** (CDA): De Gemengde Commissie moet voorstellen doen aan de Eerste en Tweede Kamer over de wijze waarop wij in de toekomst vorm en inhoud geven aan de subsidiariteitstoets. Moet het een gescheiden circuit zijn of wordt het een gemeenschappelijke actie? Het is aan beide Kamers om ervoor te zorgen dat een discussie over de toetreding van Turkije op het juiste moment plaatsvindt. Na de Europese Raad van Helsinki en Kopenhagen werden de resultaten in

beide Kamers bediscussieerd zonder dat vooraf grenzen werden bepaald als het gaat om de inhoud van de agenda.

Voorzitter. Ik nodig de bewindslieden uit om de twee vragen die ik aan het slot heb gesteld, aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Ik sluit af met een treffend citaat van deze minister: "We moeten ons niet blindstaren op eigen nationale facetten, maar oog houden voor de schoonheid van de hele diamant."

Voorzitter: Bierman-Beukema toe Water

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Als je als zevende spreker aan bod komt, heb je meestal het voordeel dat je veel van je tekst kunt schrappen met de mededeling: wat ik wilde zeggen, is al gezegd. Er is echter ook veel gezegd dat ik zelf niet wilde zeggen en waarop ik nu wel moet reageren, wil er sprake zijn van een echt debat. Dit betekent dat van mijn prachtige tekst op papier niet veel zal overblijven, met excuses aan de stenografen.

In de Staat van de Unie 2004 schetst de regering ons haar beeld van de stand van zaken in de EU. Tussen de verschijningsdatum september 2003 en nu zit nogal wat tijd. Dat is een van de redenen waarom "staat" deels door "stond" kan worden vervangen: zo stond de EU erbij. Zo stonden wij erbij toen de regering nog dacht dat de intergouvernementele conferentie over de Europese grondwet wel in december 2003 zou worden bekrond met een nieuw Unieverdrag en zo stonden wij erbij toen wij dachten dat wij rondom deze tijd al met de ratificatie bezig zouden zijn en zelfs met de voorbereidingen van een referendum over dat verdrag, waarna onder Nederlands voorzitterschap zou kunnen worden gewerkt aan verdere uitbreiding van de Unie. Maar nu staat de staat van de Unie er weer heel anders bij en is veel van wat daar in stond alweer passé, zeker nu onze grote broers Frankrijk en Duitsland samen thee hebben gedronken en naar ik heb begrepen ook hebben afgesproken dat de Ieren hun werk zouden doen en dat de Europese grondwet op het bordje van Nederland zou worden neergelegd. Heeft de regering dat overigens net als wij uit de kranten vernomen? Heeft zij overigens de heren Chirac en Schröder al voor deze eerbiedwaardige opdracht bedankt? Is zij wellicht van te voren nog gebeld door de regeringsleiders van Frankrijk en Duitsland vooraleer zij die afspraak maakten of past dat ook al niet meer bij de Europese fatsoenstandaard die toch wel erg duidelijk onderscheid maakt tussen grote en kleine landen in de Europese Unie? Krijgen de bewindslieden het niet spaans benauwd van een dergelijke demonstratie van de macht der grote, hoewel het woord 'spaans' hier wellicht niet op zijn plaats is omdat ook de Spanjaarden met hun gezamenlijke operatie met de Polen blijkbaar hebben willen bewijzen dat ze beduidend groter zijn dan wij. Geloven de bewindslieden dat de Europese Unie een echt muskietierverbond is van één voor allen en allen voor één? Of zijn ook zij inmiddels wat wijzer en sceptischer geworden? Wat wil de regering na het Frans/Duitse besluit over wie waar de grondwet tot stand moet brengen? Wil zij echt dat die Europese grondwet in 2004 onder Nederlands voorzitterschap tot stand wordt gebracht? Dat zou immers kunnen betekenen dat Nederland zijn sterke punten moet

inslikken. Voorzitters zitten nu eenmaal achteraan. Of kiest de regering voor de techniek en tactiek om de constitutionele aardappel verder door te schuiven naar de volgende voorzitter en om ondertussen te zorgen voor een plek in de Europese kopgroep van de groten?

Nu wilde ik met name iets in de richting van de heer Van der Linden zeggen en zie ik dat hij niet meer in de zaal aanwezig is. Ik heb heel zijn verhaal uit gezeten en is hij nu weg; het kan misschien straks nog wel. Hij had het over kopgroepen, achterhoedes en voorhoedes. Als je in een kopgroep zit, ga je winnen, maar een achterhoede en voorhoede vormen met elkaar een organisch verband om samen te overwinning te behalen. Hij leest de Handelingen er maar op na.

Voorzitter. Voor ons wordt het steeds duidelijker dat wij terecht een eurosceptische koers varen, ook al vindt de woordvoerder van de naar ik inmiddels heb begrepen links-liberale fractie van GroenLinks -- zoals haar politiek leider heeft gezegd -- alleen maar koren op de molen van het plat nationalisme. Ik vind dat iets te kort door de bocht; je kunt én eurosceptisch zijn en toch erg internationalistisch.

De heer **Jurgens** (PvdA): Als Platvoet al een links-liberaal is geworden, wat moet er dan in godsnaam met Kohnstamm gebeuren?

De heer **Kox** (SP): Die zit al in een erg rechtse coalitie. Hij was al liberaal, dus denk ik dat je hem nu rechts-liberaal kunt noemen. Wij zijn eigenlijk allemaal een soort VVD aan het worden, maar toch allemaal iets anders. Voor alle duidelijkheid, ik zou niet durven beweren dat GroenLinks een links-liberale partij is, ik citeerde alleen maar de politiek leider van GroenLinks.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Ik moet hierop wel zeggen dat in tegenstelling tot de partij van de heer Kox, de SP, onze partij geen partijleider kent!

De heer **Kox** (SP): Ik zal het mevrouw Halsema zeggen, dan weet ze ook weer waar ze staat! Ik wilde in de richting van GroenLinks alleen maar zeggen dat wij eurosceptici zijn en denken daar goede gronden voor te hebben die ik ook aan de bewindslieden heb voorgelegd.

De Europese Unie zoals die zich ontwikkelt, bewijst ook dat niet alleen het kapitaal maar zelfs de arbeiders geen vaderland meer hebben, om nog maar eens terug te verwijzen naar de oude klassieken. Wij gaan arbeidsmigratie als een groot goed beschouwen. Er kan tegen mensen worden gezegd: ga ver van huis en haard werken om de kost te verdienen. Dit zou worden beschouwd als een verworvenheid en een groot goed in plaats van een moderne vorm van slavenarbeid.

Wie het wensenplan van de Europese ronde tafel van industriëlen uit de jaren tachtig langs de feitelijke ontwikkeling van de Europese Unie legt, zal zien hoe frappant de overeenstemming is tussen hun wensen en de gerealiseerde werkelijkheid. Dit is een werkelijkheid waar mijn partij niet voor aan de kant gaat. Wij vinden dit een bewijs van het feit dat dit experiment niet is wat het pretendeert te zijn.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Als de heer Kox twintig jaar geleden door Ierland of Portugal of Griekenland had gereisd en hij zou dit nu opnieuw doen, zou hij vast anders denken over de effecten die de Europese Unie heeft gehad op de welvaart van die landen maar ook op de opvattingen over de Europese Unie van de mensen die er wonen. Hij is erg negatief over de Europese Unie en dat ben ik ook wel voor een deel, maar de SP zal toch voor dit wetsvoorstel stemmen. De opstelling van de SP doet mij denken aan de anekdote over twee Britse dames die op vakantie zijn op een Grieks eiland. De ene zegt: wat is het eten hier toch erbarmelijk slecht, waarop de ander zegt: ja, maar je krijgt wel kleine porties.

De heer **Kox** (SP): Wie verre reizen doet, kan veel verhalen. Als je nu door Spanje of Griekenland reist, kun je vaststellen dat daar bepaalde positieve ontwikkelingen zijn geweest, maar als je met de mensen praat, hoor je ook dat de ongelijkheid tussen mensen sterk is toegenomen. Dit is ook een effect van de toetreding tot de EU geweest. Dit effect zal straks nog groter worden in de uitgebreide Unie.

Dat de SP terecht kritiek levert op de Europese Unie danken wij onder andere aan de fractie van GroenLinks, want de kritiek die wij nu leveren, was ooit ook haar kritiek. Dat zij daar nu vanaf stapt, is haar goed recht, maar om ons dan te verwijten dat wij consistentere zijn geweest, gaat te ver.

Kunnen de bewindslieden aangeven hoe hooggespannen de verwachtingen zijn over de procedure die Nederland heeft aangespannen bij de Europese Commissie in verband met het overschrijden van het stabiliteitspact door Frankrijk en Duitsland? Zouden wij niet intussen wijzer moeten zijn en ons moeten realiseren dat de regels in de EU zijn herschreven en dat het weinig zin heeft om dit soort symboolpolitiek te bedrijven? Zou het ook niet wijzer zijn om te erkennen dat het stabiliteitspact ook de facto een ondoordacht keurslijf is dat landen dwingt tot dingen die zij zeker niet zouden moeten doen als zij het welzijn van hun volk op het oog hebben? Als wij dit zouden erkennen, zouden wij dan niet ten opzichte van de nieuwkomers in de EU een stuk flexibeler moeten worden in plaats van hun tot de laatste seconde te houden aan de draconische eisen die wij stellen en die voor de mensen in die landen zulke nadelige gevolgen hebben? Hoe kijkt de regering overigens aan tegen het voornemen van vier nieuwkomers om al op heel korte termijn aan de euro deel te nemen? Moeten wij hun daarover positief of negatief adviseren?

Daarmee kom ik bij de vraag of mijn fractie kan instemmen met de toetreding van tien nieuwe landen tot de EU. Ik zal, ook voor de heer Platvoet, de spanning niet langer opvoeren: ja, mijn fractie zal voor de toetreding van deze tien landen stemmen. Niet omdat wij gelukkig zijn met de EU en de ontwikkeling daarvan, niet omdat we gelukkig zijn met de wijze waarop wij onze nieuwe partners behandelen, maar de toetreding is nu eenmaal in alle landen door democratisch gekozen parlementen goedgekeurd en in de meeste landen bovendien per referendum bekrachtigd. Om die feiten kunnen wij niet heen, die willen wij respecteren. Overigens, de uitslagen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

van de referenda waren duidelijk, de opkomstcijfers evenzeer. Hoe beoordeelt de regering de moties van wantrouwen, uitgebracht door al die mensen die niet naar de stembus zijn gegaan?

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Zo'n opstelling had ik van de SP nooit verwacht...

De heer **Kox** (SP): Die is wel internationalistisch, zoals u weet!

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Dus omdat anderen vóór hebben gestemd, doet u dat ook maar? Stel nu dat wij dit debat als eerste parlement in de EU hadden gevoerd en er verder nog geen enkel besluit was genomen; wat was dan uw opstelling geweest?

De heer **Kox** (SP): Nee, dan moet u iets verder gaan: stel dat we opnieuw over de zaak konden discussiëren. De EU heeft namelijk gewoon tegen die tien landen gezegd dat ze kunnen toetreden. Welnu, die landen willen dat, hebben zich het keurslijf aangemeten dat wij voor hen hebben gemaakt, hebben hun eigen bevolking hoop gegeven en daarna een hoop ellende bezorgd. Dan kunnen wij daarna niet gaan zeggen: u mag lekker toch niet meedoen -- terwijl zoiets democratisch tot twee keer toe, via het parlement en referenda, is bekrachtigd. Ons als internationalisten zou dat veel te ver gaan, maar ik begrijp dat u daar geen problemen mee zou hebben.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Laat ik het anders formuleren. In het najaar moet er een besluit worden genomen over de aanvang van de onderhandelingen met Turkije. U zegt tegen Turkije: niet doen.

De heer **Kox** (SP): Dat zou inderdaad ons advies zijn. Wij denken dat het erg slecht voor de Turkse bevolking is om nu lid van de EU te worden en ik denk dat veel economen en andere verstandige mensen ons daarin steunen. Het is misschien goed voor enkele ondernemers in Turkije, misschien heel goed voor een aantal ondernemers in Europa, maar op dit moment niet goed voor de mensen in Turkije; de ongelijkheid zou daar namelijk alleen maar toenemen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): U komt nu toch heel erg in de knoei met uw eerdere antwoord over de referenda. Dus als de bevolking van Turkije in een referendum "ja" zou zeggen, ondanks uw advies, dan bent u wel voorstander?

De heer **Kox** (SP): Ik zit niet in de knoei, hoor. Ik bedoel dat ik graag een eerlijk proces wil, waarin twee partijen, landen, verdragssluiters, eerlijk met elkaar kunnen spreken. Zo is het met de uitbreiding met deze tien landen niet gegaan: aan hen is namelijk beloofd dat zij erbij konden komen, en dan gaat mijn fractie daar uiteindelijk niet voor liggen. Met Turkije zijn we gewoon nog niet zover. Het is inderdaad erg verstandig om hierover al in een vroeg stadium te gaan praten, met name over de vraag wat wij en de mensen in Turkije eraan kunnen hebben. In

dat geval zullen wij onze euroscepsis graag aan onze Turkse vrienden duidelijk maken.

Naar de mening van de SP is het krediet dat de EU in de Oost-Europese landen had wel heel snel verspeeld -- althans dat blijkt uit de referenda. Deelt de regering die mening? Wat moet er gebeuren om dat geschonden vertrouwen weer te herstellen? De opkomst was zo laag, dat bijna geen sprake meer was van echte besluitvorming. Deelt de regering de mening dat er veel te soepel is omgesprongen met de eisen inzake corruptie in de nieuwe lidstaten? Uit de rapportage die de Tweede Kamer heeft samengesteld, blijkt dat in het merendeel van de toetredende landen, met name in de Midden- en Oost-Europese landen, een bedenkelijk niveau van corruptie bestaat. Ik zie dat niet als een onderdeelje. Als een land corrupt is, kan het niet democratisch functioneren.

Ik hoor graag iets van de regering over Cyprus. Wat is de voortgang van het proces? Kan het nog lukken voor 1 mei? Wat is de positie van Turkije in dit opzicht? De Tweede Kamer heeft een motie-Van Bommel aangenomen, die door alle fracties behalve die van de PvdA werd gesteund. Volgens die motie moet Turkije meehelpen aan het opheffen van de deling van Cyprus voordat gesprekken kunnen worden gehouden over de toelating van Turkije. Deelt de regering die mening? Wat betekent dit indien op 1 mei een gedeeld Cyprus toetreedt tot de Europese Unie? Ik deel de opmerkingen van Jurgens en Platvoet over hoe wij naar Turkije moeten kijken, hoewel de uitkomst van die discussie niet altijd hetzelfde hoeft te zijn. Er is al gezegd dat dit een "take it or leave it"-verdrag is waarbij tien landen in één stap toetreden. Dat moet in de toekomst nooit meer gebeuren, want het maakt een eerlijke en evenwichtige belangenafweging niet mogelijk.

Het is op zich niet erg dat Nederland dit jaar vier keer zo veel bijdraagt aan de Europese Unie als in het jaar van het Verdrag van Maastricht, als dat geld maar goed wordt besteed. Zoals bekend heeft de SP het idee dat veel geld erg slecht wordt besteed in de Europese Unie. Wij hebben het idee dat er veel geld wordt rondgepompt en dat het terecht komt op plekken waar het niet thuishoort, en wegblijft op plekken waar het wel zou thuishoren. Het blijft een bizar fenomeen dat een Europese koe meer geld krijgt van de Europese Unie dan een arm mens elders in de wereld heeft te besteden. Niet de hoogte van het bedrag is voor ons beslissend, maar de wijze waarop daarmee wordt omgesprongen. Wij maken ons daar ernstige zorgen over. Ook maken wij ons er ernstige zorgen over dat in de toekomst nog veel meer geld naar de Europese Unie gaat, omdat de nieuwe Europese grondwet de eis bevat dat er permanent een inspanning moet worden geleverd om de defensie te moderniseren. De defensie-uitgaven worden dus omhoog gebracht. Voor alle duidelijkheid: daar ziet mijn fractie helemaal niets in.

In dit verband stel ik de bewindslieden nog een andere vraag. Wat moeten wij eigenlijk aanvangen met de West-Europese Unie? Ik ben namens deze Kamer en namens mijn partij in de assemblee van de WEU gezet, maar ik zie daar toch erg veel mensen die in een identiteitscrisis zitten. Volgens mij verkeert het gehele orgaan in een dergelijke toestand. De secretaris-generaal

komt al jarenlang niet opdagen in de plenaire vergaderingen. Kan de regering ons uitleggen wat dit nog is? Bestaat de WEU nog? Bestaat de assemblee van de WEU nog? Wat moet dat dan betekenen in de komende Europese Unie? Want als het niets is, adviseer ik om er snel een streep door te zetten, een drankje te drinken en er niet meer mee verder te gaan.

Ik heb mijn zorgen over de Europese Unie duidelijk gemaakt; die nemen niet af na het lezen van de Staat van de Unie die de regering heeft opgemaakt. Daarom pleit mijn fractie voor een temporisering van de Europese eenwording. Wij zijn voor Europese samenwerking, maar tegen een Europese superstaat, en die wordt nu supersnel gerealiseerd. Dat moeten wij dus niet doen.

Mevrouw de voorzitter, ik rond af, want anders ga ik over mijn spreektijd heen. Als ik daarover iets mag zeggen, in de Raad van Europa wordt dat veel handiger opgelost. Er wordt gewoon gezegd dat de spreektijd op is. Je moet dan je verhaal inleveren en dan is het gedaan met de koopman. Dan gaat het er hier veel vriendelijker aan toe.

De **voorzitter**: U hebt nog één seconde!

**

De heer **Kox** (SP): Zeg je eens een keer wat aardigs, is het weer niet goed!

De minister van Buitenlandse Zaken is in Amerika geweest. In Nederland, in de Europese Unie, in de West-Europese Unie en in de Raad van Europa bestaan zorgen over de wijze waarop Amerika tegen de mensenrechten aankijkt, vooral als het gaat om de behandeling van de krijgsgevangenen in Guantánamo Bay. Het was dik aan met Colin en Condoleezza, zo zag ik, dus hij zal zeker de gelegenheid hebben gehad om de genoemde kwestie aan de orde te stellen. Als hij mij daarover nog iets kan vertellen, ben ik hem er erg dankbaar voor.

*N

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter. Omdat ik er nog niet eerder toe in de gelegenheid was, heet ik de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken namens mijn fractie een warm welkom. Zonder enige twijfel vormt hij een versterking van het Europees gezinde smaldeel in het kabinet. Dat verheugt de fractie van D66 in hoge mate. Overigens is hij tevens de juiste man op het juiste moment op de juiste plaats. Versterking van het communautaire Europa is in onze ogen om meer redenen wenselijk en nodig. Dat geldt onder meer, en misschien zelf bovenal, als men ernaar kijkt vanuit een puur nationale optiek. Uit welbegrepen eigen belang wensen wij minister Bot daarom zeer veel succes en zo mogelijk evenveel plezier in zijn nieuwe functie.

In de ogen van mijn fractie is het potentieel dramatisch dat de IGC vooralsnog niet tot een eensgezinde conclusie is gekomen. Tijdens eerdere debatten in dit huis heb ik, hoewel zonder enig effect, indringend stilgestaan bij artikel 2 van het protocol van het Verdrag van Amsterdam. Dat luidt: "Uiterlijk een jaar voordat de EU

meer dan twintig leden telt, wordt een conferentie van vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten bijeengeroepen om de bepalingen van de verdragen en de werking van de instellingen volledig te herzien." Met de beste wil van de wereld kon en kan het Verdrag van Nice niet worden gezien als een volledige herziening van de institutionele architectuur. Daarom handelen wij naar mijn gevoel inmiddels aantoonbaar contra legem. Bovendien ploeteren wij als gevolg daarvan grosso modo door met de institutionele architectuur die in het midden van de vorige eeuw is ontwikkeld voor een samenwerking van zes landen. Dat kan, gegeven de uitbreiding van de EU over enkele maanden met tien nieuwe lidstaten, tot een stilstand in de besluitvorming leiden. Gegeven het aantal terreinen waarop individuele landen een vetorecht houden, kan het ook leiden tot ergerniswekkende chicanes en een uitwisseling van belangen die mogelijk niet van deze tijd zijn, maar in ieder geval onuitlegbaar. In beide gevallen zal het gezag van de EU en het geloof erin worden ondermijnd. Beide gevallen komen het gezag en het geloof althans niet ten goede.

Tegen de achtergrond daarvan mis ik een algemeen gevoel van urgentie om de IGC, indien enigszins mogelijk, nog voor de komende uitbreiding en Europese-parlementsverkiezingen tot een goed einde te brengen. Ik meen ergens een overigens laconiek bedoelde uitlating van de minister te hebben gelezen, waarin hij zegt er de voorkeur aan te geven als de IGC tijdens het Ierse voorzitterschap tot eindconclusies komt, onder meer ter verlichting van de agenda van het Nederlands voorzitterschap. Ik wens het beide bewindslieden van harte toe dat hen die beker niet gegund worde. Los daarvan is mijn indruk juist dat het gevoel van urgentie ontbreekt inzake de noodzaak tot zeer spoedige verandering van de institutionele architectuur. Mijn fractie heeft er eerder voor gepleit dat verbreding en verdieping wel degelijk hand in hand gaan, zonodig door een formele koppeling te leggen tussen de uitbreiding en de volledige herziening van de institutionele architectuur. Zo ver is het niet gekomen. Maar welke strategie hebben de bewindslieden nu in hun hoofd om de verloren tijd in te halen en de EU zichzelf in formele zin voor het blok te laten zetten? In de geschiedenis van de EU zijn wel eerder besluiten genomen, doordat men zichzelf uiteindelijk voor het blok zette. Het is nodig, voordat de gevolgen daadwerkelijk dramatische vormen zullen aannemen.

Niet ten onrechte wordt de uitbreiding van de EU met tien nieuwe leden vandaag betiteld als een historische beslissing, in die zin dat de tweedeling van Europa van na de Tweede Wereldoorlog grotendeels ongedaan wordt gemaakt. Het spreekt vanzelf dat de senaatsfractie van D66 met overtuiging voor het desbetreffende voorliggende wetsvoorstel zal stemmen. Het blijft fantastisch om te zien hoe razendsnel, in eigenlijk een halve generatie tijd, de vijandbeelden die tot de val van de Berlijnse muur bestonden als sneeuw voor de zon zijn gesmolten.

In het debat in de Tweede Kamer op 19 november en in de schriftelijke voorbereiding van de behandeling van het wetsvoorstel van vandaag is stilgestaan bij een aantal springende politieke en economische punten die samenhangen met de uitbreiding. Ik ga die hier niet

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

herhalen. Niettemin meen ik voor één punt in deze Kamer nog de aandacht van beide bewindslieden te moeten vragen.

Is er niet eigenlijk sprake van een onevenwichtigheid in de procedure van toetreding, die te maken heeft met de zogenaamde Kopenhagen-criteria? Zeker, toetredingsonderhandelingen kunnen pas gestart worden indien voldaan is aan de economische en politieke criteria zoals omschreven door de Europese Raad van Kopenhagen van juni 1993. Deze criteria, zo wordt te pas en te onpas herhaald, zijn niet onderhandelbaar. Indien de onderhandelingen van start gaan, is de focus dus geheel gericht op de vraag in hoeverre en in welk tempo het land, dat immers reeds geacht wordt te voldoen aan de economische en politieke criteria, slaagt in het omzetten naar nationaal recht van het zogenaamde *acquis communautaire*. De vraag die speelt is, in hoeverre het redelijk is om aan te nemen dat een land pijlsnel kan gaan beschikken over "stabiele instellingen die de democratie, rechtsstaat, mensenrechten en het respect voor de bescherming van minderheden kunnen garanderen". Dat is de letterlijke verwoording van de politieke Kopenhagen-criteria. Vervolgens wordt in procedurele zin bijna impliciet aangenomen dat op die punten na het van start gaan van de onderhandelingen geen sprake kan zijn van hetzij niet eerder gesignaleerde, hetzij inmiddels opgekomen tekortkomingen bij de naleving van de politieke criteria. Juist omdat in Kopenhagen is afgesproken dat over die politieke criteria niet te onderhandelen viel, is gewerkt, dunkt mij, met de fictie dat je die criteria in een concreet land bijna eens en voor altijd zou kunnen beoordelen. Zouden de bewindslieden willen uiten hoe zij aankijken tegen de wijze waarop de Kopenhagen-criteria ook in onderling verband gewerkt hebben, nu wij bijna aan het einde komen van het voor de eerste keer volledig en succesvol doorlopen proces, dat in Kopenhagen is afgesproken? Welke lessen trekken wij daaruit voor toekomstige gevallen?

Dit brengt mij bijna automatisch op het derde punt, de bespreking van de problemen rond de toetreding van Turkije. Eind dit jaar zal een besluit vallen wanneer de toetredingsonderhandelingen met Turkije zullen beginnen. In de aanloop van dat besluit is, althans volgens krantenberichten, een serieus dispuut ontstaan, ook in de boezem van het kabinet, over wat ik maar even een non-vraag noem, namelijk of Turkije überhaupt voor het lidmaatschap van de EU in aanmerking zou kunnen komen.

Ik wil niemand het recht ontnemen om bij nader inzien over een reeds genomen besluit na te denken en opnieuw na te denken. Vast staat, meen ik, dat de Europese Raad van Helsinki van medio 1999 reeds heeft besloten om de kandidatuur van Turkije als zodanig te accepteren. Tegelijkertijd werd besloten om de onderhandelingen met Turkije niet te openen, omdat het land nog niet voldeed aan de politieke criteria, dus nog niet beschikte over "stabiele instellingen die de democratie, rechtsstaat, mensenrechten en het respect voor de bescherming van minderheden kunnen garanderen".

Ik wens het kabinet wijsheid toe bij de beoordeling van de vraag of Turkije daadwerkelijk aan die niet onderhandelbare punten voldoet. Vast staat dat die

politieke criteria in ieder geval geen gewag maken van welke religieuze of levensbeschouwelijke traditie dan ook. De vraag of Turkije tegen die tijd daadwerkelijk zal voldoen aan de politieke criteria kan naar het oordeel van mijn fractie nooit, zelfs niet in het kabinet, op een godsdienstoorlog uitdraaien. Wel vragen wij indringend aandacht voor de vraag of gegeven de hiervoor gevraagde evaluatie van de toetredingsprocedure een eventueel positief oordeel over de ontwikkelingen op het vlak van democratie, mensenrechten en de ons inziens daarmee samenhangende en ongewenst overheersende plaats van het leger in de Turkse samenleving echt een eenmalig karakter zou moeten hebben. Op welke wijze zou op een later gelegen moment nog effectief opgetreden kunnen worden tegen eventuele ontsporingen op deze ononderhandelbare punten? Is het denkbaar dat als de worst, toetredingsonderhandelingen en mogelijk zelfs het noemen van een einddatum, is vergeven, bij verslechtering van het *acquis* met betrekking tot de politieke criteria, die worst alsnog geheel of ten dele wordt weggenomen?

Ik kom op de benoeming van de nieuwe voorzitter van de Europese Commissie. Een van de problematische gevolgen van het niet succesvol afronden van de IGC, is dat de procedure die ons een nieuwe voorzitter van de Europese Commissie gaat opleveren nog helemaal de oude zal zijn, terwijl de nieuwe Commissie wel uit 25 leden zal gaan bestaan. Behalve dat de nieuwe functionaris daarom herdershondachtige trekken moet bezitten -- hij moet zijn hele kudde bij elkaar houden -- zal het meer nog dan nu het geval is wenselijk zijn om ervoor te zorgen dat de nieuwe voorzitter zichtbaar gelegitimeerd wordt voor het vervullen van die en andere taken, waaronder overigens ook het zelf meebepalen wie in zijn of haar Commissie zitting zal nemen met welke portefeuille.

Ik herhaal in dit verband een opmerking die ik in eerdere debatten heb gemaakt, niet zozeer aan het adres van de bewindslieden als wel aan het adres van de collega's. Zolang er geen direct gekozen voorzitter van de Commissie komt, zal de procedure die leidt tot de benoeming van de nieuwe voorzitter uiteindelijk altijd in achterkamertjes haar beslag vinden. Zelfs de niet gelukte IGC hoeft de Europese politieke groeperingen er niet van te weerhouden om nog vóór de komende verkiezingen bekend te maken wie hun kandidaat zal zijn voor het voorzitterschap van de Commissie. Eigenlijk zijn er maar twee redenen te bedenken waarom partijen dat niet van tevoren zouden melden: grote verdeeldheid over de te benoemen kandidaat en de wens om de kaarten op dit punt lekker tegen de borst te houden om deze vervolgens in achterkamertjes na de verkiezingen alsnog op enigerlei wijze uit te spelen. Van beide houdingen is de legitimatie van de voorzitter en daarmee van de Europese Commissie als geheel, dat wil zeggen het *communautaire* orgaan bij uitstek, de dupe. Waarom getreuzeld?

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik waardeer het zeer dat de heer Kohnstamm dit aansnijdt, omdat hij daarmee aangeeft dat Europese politieke partijen de gelegenheid hebben om door openbare kandidaatstelling de discussie daarover aan de orde te stellen. Ik vraag hem een tweede stap te zetten. Waarom zou de vraag wie de Nederlandse commissaris

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

moet worden niet aan eenzelfde openbare methode kunnen worden onderworpen? Waarom houden wij geen openbare inschrijving voor het antwoord op de vraag wie onze commissaris in Brussel wordt?

De heer **Kohnstamm** (D66): Ik betaal graag mee aan de advertentie die wij daarvoor in de kranten zullen zetten, maar ik twijfel eerlijk gezegd aan de wijsheid van de suggestie. Op zichzelf ben ik er erg voor om dit soort zaken uit achterkamertjes te halen. Tegelijkertijd denk ik dat de Europese Commissie, zoals ik haar voor de toekomst wens te zien, een sterk mandaat krijgt en dat mandaat gaat via de voorzitter. Ik wens dat de voorzitter ook echt kan meedenken en -praten over de vraag wie uiteindelijk mee in de Commissie zitting nemen. Als wij van tevoren een legitimatie aan iemand meegeven, wordt het krachtenveld van de voorzitter beperkt. Ik weet niet zeker of de legitimatie van de Commissie niet juist via de voorzitter moet worden gespeeld. Wat ik nu zie gebeuren, is dat in alle 25 landen uitvoerige discussies worden gevoerd over wie voor de post naar voren wordt geschoven. De uiteindelijke Commissievoorzitter zou daarmee uiteindelijk minder bevoegd worden, terwijl hij het gezag moet hebben om het communautaire bij uitstek smoel te geven. Ik twijfel dus wat over de verhouding van beide zaken en kies voorlopig voor mijn redenering.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wat zou ertegen zijn om vooruit te lopen op de grondwet? Volgens die grondwet neemt de grootste fractie in het Europees Parlement de leiding om te kijken of het Parlement met een voordracht kan komen voor de voorzitter van de Europese Commissie. Het Parlement zou daar een heel sterke say in moeten hebben, meer dan op dit ogenblik in het ontwerpverdrag staat.

De heer **Kohnstamm** (D66): Op zichzelf is daar niets op tegen, maar ik zou een stap verder willen gaan. De heer Van der Linden is heel actief in de Europese partijvorming. Hij zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren door ervoor te zorgen dat de Europese politieke groeperingen voor de verkiezingen kenbaar maken wie zij daartoe het meest geschikt achten en wie zij zouden wensen te kandideren. Ik weet dat dit gelazer in de tent betekent, maar als je echt weg wilt van de achterkamertjes, als je echt wilt dat de voorzitter een legitimatie krijgt, dan moet je de verkiezing ook laten gaan over de persoon die wordt voorgedragen. Dat daarna niet op voorhand vaststaat welke groepering de voorzitter kan leveren, is natuurlijk een relevant probleem, maar daarover zou je langs de procedure van de heer Van der Linden verder kunnen komen. Dan hou je van de drie hoofdgroeperingen in Europa drie kandidaten over. Dat zou de campagne veel meer eigensoortig gezicht geven.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Ik heb een vraag over de politieke strekking van het voorstel van de heer Kohnstamm. Wij hebben inmiddels wel begrepen dat hij bezwaren heeft tegen achterkamertjespolitiek, al kun je mensen ook op een fatsoenlijke manier benoemen zonder dat dit onmiddellijk achterkamertjespolitiek moet worden

genoemd. Is de politieke betekenis van zijn voorstel om de voorzitter van de Europese Commissie te verkiezen nog altijd gelegen in zijn wens om de Europese Commissie te zien als een Europese regering in staat van wording? Is dit nog altijd ingebed in een federaal ideaal?

De heer **Kohnstamm** (D66): Dat was niet de intentie van mijn inbreng hier, want ik dacht aan een heel korte termijn. Overigens ben ik niet van mijn geloof gevallen.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Dat vind ik in dit geval jammer.

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter. De ontwikkeling van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal naar Euratom, EEG en de Europese Unie gaat langzaam maar gestaag en blijft een nooit eerder vertoond staaltje van overheveling van nationale naar in mijn ogen federale organen. En dat alles gebeurt dan zonder bloedvergieten. Het van "nooit meer oorlog" in dit deel van de wereld naar het vrije verkeer van mensen, goederen en diensten, naar een gemeenschappelijke markt en naar een politieke Europese Unie die economisch, maatschappelijk en buitenlandspolitiek een rol heeft te spelen in de wereld, vergt steeds weer nadenken over hoe op termijn het nationale en het Europese zich tot het internationale verhouden. Europa vormt inmiddels een niet meer weg te denken economische factor van mondiale betekenis, maar de buitenlandspolitieke laat staan militaire rol is nog onvoldoende ontwikkeld en uit de verf gekomen, om het maar zachtjes uit te drukken. De desbetreffende passages uit de conventietekst, de mooie nota van Solana en het vierde specifiek benoemde beleidsterrein waarop het Ierse en het Nederlandse voorzitterschap zich wil concentreren, beogen daaraan in positieve zin een zwengel te geven. Ik wens de bewindslieden ook bij dat streven alle succes toe, want een coherent en slagvaardig buitenlands beleid is ook tegen de achtergrond van opvattingen van unilateralisme in sommige Amerikaanse kringen meer nodig dan ooit.

Mag ik de bewindslieden in dit verband het volgende voorhouden? Tijdens de aanloop naar de oorlog in Irak was de EU tot op het bot verdeeld. In de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk speelt al langer de heftige discussie over de vraag of het gebezigde hoofdargument om een oorlog in Irak te starten – het hebben of op korte termijn kunnen produceren van massavernietigingswapens – op juiste gronden werd gebruikt. Tijdens een eerder gehouden debat met de toenmalige bewindslieden van Buitenlandse Zaken, mede gevoerd naar aanleiding van de oorlog in Afghanistan, heb ik de vraag opgeworpen of het voor het geloofwaardig en effectief organiseren van het buitenlands beleid van de EU niet noodzakelijk zou zijn om een eigen informatiepositie op te bouwen, ook omdat er sprake was van politieke maar niet-militaire steun.

Immers, de absolute voorwaarde om überhaupt tot gemeenschappelijke standpunten en acties te komen, is gelegen in het gezamenlijk delen van alle beschikbare informatie en het op basis daarvan zo veel mogelijk gezamenlijk maken van een analyse van de situatie. Kortom, een eigen informatiepositie zal voor Solana voor het realiseren van een coherent en slagvaardig buitenlands

beleid een onmisbare schakel zijn, zelfs als uiteindelijk nationale politieke besluiten divergeren. Zou het niet nuttig zijn, juist omdat van mislukkingen de beste pedagogische effecten te verwachten zijn, om in EU-verband te bestuderen hoe dit proces ten tijde van de Irak-crisis is verlopen en welke veranderingen moeten worden aangebracht om in de toekomst een verbetering van de informatiepositie van de EU als zodanig te bewerkstelligen? Graag hoor ik op dit punt een reactie van de bewindslieden. Ik heb overigens pas vanochtend kennisgenomen van het artikel van de Nederlandse oud-commissaris van de EU over de informatiepositie in de Verenigde Naties.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

*!B

!Economische Zaken!

Aan de orde is de behandeling van:

het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) voor het jaar 2004 (29200-XIII).

De beraadslaging wordt geopend.

*N

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Voorzitter. Welke impulsen geeft EZ aan het tot stand komen van sociale cohesie? Deze vraag kwam bij de fractie van de PvdA naar boven bij het bestuderen van deze begroting. Aangezien de staatssecretaris nog met verlof is -- sterkte toegewenst; we zijn benieuwd -- is de minister hier alleen. De PvdA kijkt uit naar een open debat en een constructieve gedachteswisseling met hem.

Sociale cohesie omvat onder andere een intellectuele elite, mensen in achterstandposities en een sociaal voelende middenklasse die zich met elkaar verbonden voelen en betrokken zijn bij elkaar. De PvdA is van mening dat deze groepen met elkaar moeten communiceren en samenleven in deze maatschappij, op een duurzame wijze. In een dergelijke samenleving zijn er voldoende ontwikkelingskansen en keuzemogelijkheden voor een ieder om deel te nemen aan het maatschappelijk leven.

Ook Europa ziet het dringende belang om te komen tot sociale cohesie. Tijdens de Europese top in Lissabon in 2000 heeft de Europese Unie zichzelf ten doel gesteld om in 2010 de meest dynamische en concurrerende kenniseconomie ter wereld te zijn. Onze nationale overheid heeft een belangrijke taak bij het ontwikkelen van deze kenniseconomie, zodat aan sociale cohesie kan worden bijgedragen.

Wat gaat EZ de komende vier jaar doen om sociale cohesie te stimuleren? In het debat met deze Kamer twee weken geleden over de kenniseconomie, heeft de

minister gezegd dat hij denkt dat de ambitieuze doelstellingen van de Europese Unie op het gebied van de kenniseconomie niet zullen worden gehaald. De PvdA heeft zich afgevraagd wat dat betekent. Heeft de minister het nu al opgegeven? Juist in een neergaande economie, met minder groei, een steeds groter wordende werkloosheid en een vermindering van koopkracht is het opbouwen van een kenniseconomie van groot belang om tot sociale cohesie te komen.

De rol en de positie van EZ zijn in de afgelopen jaren sterk veranderd. EZ is niet meer het departement van de subsidies, maar het departement van de maatregelen. Enerzijds wordt daarmee concurrentie en dynamiek mogelijk gemaakt. Via bijvoorbeeld sterke toezichthouders kan er een level playing field ontstaan. Anderzijds is EZ het departement bij uitstek dat structuren nieuw leven in moet blazen en dat initiatieven moet ondersteunen, bijvoorbeeld op het gebied van de kenniseconomie. EZ moet daarbij zo min mogelijk zelf in de schijnwerpers komen te staan. Dit ministerie moet het veld faciliteren, zodat het voor elkaar komt. De PvdA pleit ook voor integraal beleid. Dat vraagt om een rol van EZ als bruggenbouwer daar waar het bijvoorbeeld gaat om de kenniseconomie en het grote-stedenbeleid.

In 2004 hanteert EZ een aantal prioriteiten: kenniseconomie en innovatie, concurrentie en dynamiek, en ruimte om te ondernemen. Uitgaand van de invalshoek sociale cohesie is de fractie van de PvdA van mening dat EZ op de genoemde terreinen meer impulsen kan geven aan de sociale cohesie.

Ik maak eerst enige opmerkingen over kenniseconomie en innovatie. EZ wil leidend zijn in de discussie over kenniseconomie en innovatie. Twee weken geleden is al het nodige gezegd over kenniseconomie tijdens het debat over wetenschapsbeleid, kenniseconomie en ICT.

Mijn fractie vindt het van belang dat een impuls wordt gegeven aan de kennisinnovatie in het midden- en kleinbedrijf in de regio's. Denk aan het Samenwerkingsverband Noord-Nederland, Kompas voor het Noorden. Het MKB vraagt om praktische oplossingen om te komen tot kenniscirculatie en kennisoverdracht, zodat kennis kan worden aangeboord. De Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid schrijft in een recent rapport als remedie voor dat het high tech-MKB beter moet communiceren met het universitair onderzoek en dat het middle tech en technologievolgend MKB bediend moet worden door de hogescholen. Innovatie hangt in Nederland op bredere kennisverspreiding. In dit verband is het van belang om vast te stellen dat de toepassing van kennisinnovatie in bedrijfsinnovatie niet alleen bevorderd wordt door onderzoek, maar ook en vooral door een samenspel van kennisinstellingen en bedrijven in de regio's. De middelen van EZ zijn volgens mijn fractie te weinig gericht en te weinig op maat gesneden voor de behoeften in de regio's. Wat biedt de minister het MKB in de regio aan praktische oplossingen?

Daar waar innovatie door EZ wordt gestimuleerd, gaat het terecht vaak om de innovatie in de industrie en om de harde technologie. Waarom wordt niet ook aandacht

besteed aan de zachte innovatie: productontwerp, marketing, verpakking, organisatorische innovaties en het effectief inzetten van ICT?

Dan kom ik bij het tweede onderwerp: concurrentie en dynamiek. In het begrotingsdebat met de Tweede Kamer heeft de minister een statement gemaakt; meer marktwerking vraagt om meer en scherper overheids-toezicht. De PvdA-fractie steunt het door de minister gemaakte statement. EZ is helder op dit punt en dat maakt EZ bij uitstek het departement dat kan fungeren als richtinggever op het gebied van ordening en structurering rondom het toezichtsvraagstuk. Mijn fractie voegt hieraan toe dat er naast toezicht ook een adequate en effectieve wetgeving nodig is. Toezicht hangt af van de aard van de activiteiten. Dan gaat het bijvoorbeeld om de volgende vragen: "public utility" of niet, is de markt monopolistisch of is er concurrentie, is er een "incumbant" of niet, heeft het toezicht alleen betrekking op tarieven of ook op kwaliteit, heeft het toezicht betrekking op investeringen op lange termijn. Komt de minister met een beslissingskader? Een beslissingskader of toetsingskader is zeer gewenst, ook om de collega-ministers te ondersteunen en om afwegingen te maken en te kunnen plaatsnemen. Er dient in Nederland een samenhangend toezichtsbeleid te komen. Wat zijn de gedachten van de minister hierover, mede in het licht van de motie uit de Tweede Kamer die er nu ligt? Of blijft het bij de rijksbrede ontwikkeling inzake het toezicht op rijksniveau, hetgeen een inventarisatie is maar absoluut geen richting biedt?

De liberalisering van de energie en het gas op 1 juli 2004 leidt tot onrust bij de bevolking. Het gaat bijvoorbeeld om het voorkomen van stroomstoringen, drop-outs, en de hoop dat de netten ook in de toekomst goed zullen worden onderhouden. Nog hoort Nederland bij de wereldtop aangaande leveringszekerheid van gas, water en elektriciteit. Kan deze positie op den duur op peil blijven? Is de redenering dat exploitanten van zeer kapitaalintensieve productiemiddelen in de eerste plaats zelf belang hebben bij een ononderbroken levering valide?

Er bestaan zorgen over zaken als een correcte facturering en een betrouwbare bemetering. Welke termijn stelt de minister aan voorkomende problemen bij de opening van de markt? Waar liggen deze grenzen van de minister als zich problemen voordoen? Kan hij hierover duidelijkheid geven? Energie is een essentiële basisvoorziening; het gaat hier om het borgen van de publieke belangen, ten principale een politieke zaak.

Voorts zou de minister, volgens onderzoekers van de TU Delft en Tennet, te optimistisch zijn over de elektriciteitsvoorziening. De stroomvoorziening kan niet worden gegarandeerd zonder import; van 23% overcapaciteit zou absoluut geen sprake zijn. Nederland voert op dit moment ruim 20% van de hier gebruikte elektriciteit in. Geen land in Europa is zo goed verbonden met zijn omgeving als Nederland.

Dat is een enorme kans. Nederland ligt aan diep water. Wij kunnen kolen importeren en "verstromen" tegen lage prijzen. Rotterdam zou ook op dit gebied dé energiehaven van Europa kunnen worden. De transportcapaciteit die nu wordt gebruikt om stroom te importeren, zou dan kunnen worden gebruikt om te exporteren en om Nederland een schakelfunctie te geven in de Europese

energievoorziening. Heeft de minister hierover ooit nagedacht? Wat kan hij doen om een dergelijke ontwikkeling te stimuleren?

EZ wil consumenten voorlichten en beschermen door betere en strengere toezichthouders. Ook dient de positie van de consument te worden versterkt buiten de formele toezichthouders om. De Partij van de Arbeid-fractie steunt dit beleid, zoals ik al heb aangegeven. Maar dan komt de minister met een site op de proppen: € 250.000 per jaar en eenzelfde bedrag om de site te bouwen en te beheren. Had EZ de Consumentenbond niet kunnen faciliteren? EZ zou volgens de fractie van de Partij van de Arbeid in deze situaties een andere rol moeten pakken als departement en het niet zelf moeten willen doen. Die andere rol past ook beter bij de bescheiden budgetten.

Dan nu het onderwerp ruimte om te ondernemen. Op de centrale investeringspremie voor regionaal beleid wordt bezuinigd. Kan de minister het kader aangeven van waaruit regionale en lokale ontwikkelingen door EZ worden gestimuleerd? Kan hij ook aangeven waarop hij regio's en hun inzet achteraf toetst, dus zonder vooraf via allerlei regels en administratieve lasten de creativiteit in te dammen? Wat gaat de minister concreet in de regio's doen om de economie van onderop te stimuleren? Hoe voorkomt de minister daarbij dat hij in een decentralisatieparadox terecht komt? Er wordt gedecentraliseerd om te komen tot meer ondernemerschap, innovatie en betrokkenheid. Aan de andere kant vindt weer regulering en centralisering plaats. Draag zaken over aan de regio, maar monitor wel op hoofdlijnen is de boodschap die de Partij van de Arbeid-fractie hier meegeeft.

Het lijkt erop dat er geen derde tranche komt voor de ICES. Is dat juist? In de afgelopen 20 jaar is er in de infrastructuur buiten de randstad bijzonder weinig geïnvesteerd. Is de minister bereid de economische effectiviteit van investeringen in het gehele land tegen elkaar af te wegen?

Dan valt het gebrek aan industriebeleid op. Een groot deel van de bevolking is hiervan afhankelijk. Er is een sterke link met sociale cohesie, het centrale thema. Met het gebrek aan beleid op dit terrein valt de samenleving op den duur uiteen. Er dreigt nu een samenleving te ontstaan die overwegend is gebaseerd op de dienstverlening. Echter, iedereen moet toch aan de slag? De producerende industrie verdwijnt met een rap tempo uit Nederland. De concurrentiekracht op dit gebied wordt niet versterkt met impulsen. Dat betekent werkloosheid voor de groepen mensen die daarin tot nog toe hun boterham verdienen. Hoe staat de minister tegenover het voeren van industriebeleid? De maakindustrie en, zoals gezegd, de productie-industrie verdwijnen in rap tempo uit Nederland. Ziet de minister dat niet als zijn verantwoordelijkheid en wie moet het dan oppakken? Zeker, er komt rond de zomer een Industriebrief, waarin een sterke- en zwakte-analyse van industriële sectoren gegeven wordt waardoor een beeld ontstaat voor het te voeren industriebeleid. Kan de minister de toezegging doen dat dit onderzoek de basis biedt om te komen tot een integrale industriebeleid, inclusief een overkoepelende visie op Nederland en zijn industrie voor 2005, 2015 en 2050? Ik vraag dit in verband met de industrial power play van landen als Duitsland en Frankrijk die hun nationale

industrie aan het veiligstellen zijn. De fractie van de Partij van de Arbeid neemt afstand van de gedachte die hier lijkt te overheersen dat de markt het wel oplost. EZ is wel het departement dat moet faciliteren en structuren moet bieden. De PvdA-fractie ziet graag een actief beleid dat de industrie dynamiseert: Nederland moet aan de herindustrialisatie.

Het gaat de fractie van de Partij van de Arbeid om de sociale cohesie. Die komt alleen tot stand als eenieder kan participeren, ook als dat geen dienstverlening betreft. De beroepsbasis dreigt volledig te verdwijnen. Met het verdwijnen van de maakindustrie en de productie-industrie naar de lagelonenlanden verdwijnt ook de uitdaging om op deze gebieden te innoveren. Straks verdwijnt ook het design definitief. De maakindustrie heeft een gangmakersfunctie voor mensen die willen ondernemen en innoveren. Er gaan verhalen dat sommige bedrijven terugveren; ze halen hun productiecapaciteit van een lagelonenland terug naar Nederland. De prijzen worden lager, maar er komen ook transportkosten bij, kwaliteitsproblemen, logistieke problemen en nog zo wat indirecte kosten. Pakt EZ dit terugveren actief op? Hoe gaat dat dan? Niemand loopt immers te koop met een kostbare vergissing. Mijn fractie wil hier een sterk pleidooi houden om de maakindustrie en de primaire industrie te behouden voor Nederland.

Ruimte om te ondernemen moet er ook toe leiden dat mensen een eigen bedrijf kunnen beginnen of dat bedrijven kunnen doorgroeien. Om te investeren is echter in de meeste gevallen vreemd vermogen nodig. De huidige financieringsstructuren en mogelijkheden bieden hiervoor te weinig ruimte. Door de besloten structuur van MKB-bedrijven hebben financiers minder informatie om tot een juiste financieringsbeoordeling te komen. De rente is hoger en dat leidt tot relatief hoge kosten van extern vermogen in het MKB. De groei van ondernemingen wordt daardoor afgeremd. Wat kan de minister doen om hierin verandering aan te brengen? Het Besluit borgstelling MKB en de Tante Agaath-regeling worden niet optimaal benut. Er is sprake van onderuitputting, althans dat beeld komt naar voren uit de begroting. Wat gaat de minister hieraan doen?

Mijn fractie heeft kritisch gekeken naar de voorstellen op het gebied van het maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ondernemingen krijgen de tijd, maatschappelijk verantwoord ondernemen vergt een cultuur- en mentaliteitsomslag. In 2006 wordt een tussenstand opgemaakt aan de hand van gegevens van een benchmark. Het beleid van EZ is vrijwillig en vrijblijvend. Een norm ontbreekt. Waarom komt de minister niet met normen, bijvoorbeeld op het gebied van het milieu? Wanneer is voor de minister wel de tijd rijp om de ondernemingen te gaan verplichten? Kan hij een termijn noemen?

De fractie van de PvdA vindt dat EZ meer impulsen kan geven om de vorming van de sociale cohesie te ondersteunen. In de eerste plaats denkt zij aan het upgraden van bedrijvigheid in buurten en wijken via het grotestedenbeleid. Het ondernemerschap moet breed blijven bestaan in de samenleving, het gaat niet alleen om de grote bedrijven maar ook om de winkel op de hoek. Als het MKB verdwijnt uit een buurt, dan is dat niet alleen een verlies van de werkgelegenheid ter plaatse maar ook een

slag voor het voorzieningenniveau. EZ zou deze ondernemers moeten ondersteunen in de randvoorwaardelijke sfeer met instrumenten waardoor zij het hoofd boven water kunnen houden. Denk voor initiatieven op dit gebied ook aan een samenwerking met de wethouders van economische zaken van de steden en de plaatselijke ondernemers zelf. BZK is weliswaar trekker van het grotestedenbeleid, maar het heeft naast andere departementen ook EZ hard nodig om de doelen te bereiken.

In de tweede plaats noem ik investeren in banen en in mensen. Zonder werk geen sociale cohesie. De mensen moeten aan het werk en aan het werk blijven. Dit helpt de economie vooruit. Juist bij een afnemende economische groei en bij een toename van de werkloosheid is het investeren in banen, vooral aan de onderkant van de arbeidsmarkt noodzakelijk voor sociale cohesie.

In de derde plaats noem ik het faciliteren van ondernemingen zodat meer ruimte kan worden geboden voor eigen inbreng en beslissingen van management en medewerkers op de werkvloer. Het werk mag best leuker worden. Dat geeft betekenis en motiveert. De bijdrage aan de economie wordt daarmee ook groter.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U sprak over Rotterdam als energiehaven. Toen ik dat hoorde, leek mij dat een leuk idee, maar hoe langer ik erover nadacht, hoe minder ik het zag, want energie vaar je toch niet zomaar binnen? Kunt u dat nog wat toelichten?

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Als in Nederland bijvoorbeeld veel kolen worden ingevoerd, weet je dat die verbrand moeten worden om energie te kunnen opwekken. De vraag die je je dan kunt stellen, is of dat niet ten koste zal gaan van het milieu. Welnu, de tijd staat niet stil en ook de kolencentrales worden steeds milieuvriendelijker. Zo staat er in Nijmegen een kolencentrale die, voor zover ik weet, dé kolencentrale van de wereld kan worden genoemd. Je moet dan denken aan dit soort centrales om de kolen te 'verstromen'. Voordeel is dat je die kolen niet alleen milieuvriendelijk kunt verstromen, maar ook met de aanvoer daarvan Rotterdam als haven een extra impuls krijgt.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik verheug mij op het debat met de minister van Economische Zaken, betreur de afwezigheid van de staatssecretaris en juich de oorzaak van haar afwezigheid natuurlijk toe. Ook sluiten wij ons aan bij mevrouw Sylvester die in blijde verwachting was van hetgeen bij de staatssecretaris staat te gebeuren.

De voorgaande jaren is de begroting meestal behandeld aan de hand van een bepaald onderwerp. De laatste keer -- dat betrof de begroting 2001 -- was dat het maatschappelijk verantwoord ondernemen. Bij de aanvang van een nieuwe kabinetsperiode willen wij kiezen voor een wat meer algemene benadering. De volgende jaren kan wat

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

ons betreft wel weer worden teruggekeerd naar het oude pad van één thema per jaar.

Als het gaat om de rol van het ministerie van EZ in het algemeen, moet worden geconstateerd dat zijn financiële rol steeds kleiner wordt; de uitgaven dalen van 1,9 mld euro in 2003 tot 1,4 mld euro in 2008. Is dat nu een gevolg van de bewust gekozen strategie om meer aandacht te besteden aan het scheppen van goede randvoorwaarden voor het bedrijfsleven en minder directe subsidiëring van allerlei door de politiek geformuleerde idealen, of wil de minister een voorbeeld stellen voor andere departementen -- dat zouden wij op zich heel goed vinden -- en willen aantonen dat een goed beleid niet staat of valt met het uitgeven van steeds meer geld? In de begroting wordt terecht gesteld dat de huidige problemen niet alleen van conjuncturele aard maar veel meer van structurele aard zijn. Bij de algemene en financiële beschouwingen hebben wij deze lijn ondersteund. Voor een land als Nederland is het vrij moeilijk om zelfstandig conjunctuurbeleid te voeren. Het is daarom veel beter om alle aandacht te besteden aan versterking van de structuur van ons land. Op dat punt ondersteunen wij dan ook de begroting EZ.

In dit verband hebben wij nog wel een vraag over het beperken van de middelen voor het regionaal beleid dat steeds is verdedigd als onderdeel van het structuurbeleid. Is dat beleid naar de mening van de minister tot nu toe dan niet effectief gebleken? Gaat hij bijvoorbeeld bij het renoveren van bedrijfsterreinen wel rekening houden met de regionale aspecten? Je kunt immers ook op andere gebieden een regionale dimensie inbouwen.

Veel problemen van het bedrijfsleven liggen op het terrein van andere departementen, zoals de bereikbaarheid en de bestrijding van de criminaliteit. Met waardering hebben wij kennis genomen van de nota In actie voor ondernemers, waarin veel actiepunten zijn geformuleerd. Wij verwachten op dit gebied een aanzwengelende rol van EZ, met name op het punt van de uitvoering, toch altijd een zwak punt in het Nederlandse overheidsbeleid.

Hoe ziet de minister zijn aanzwengelende rol bij de uitvoering van al die actiepunten?

Een van de verre voorgangers van de minister, de heer Lubbers, voerde in de jaren zeventig uitgebreid overleg met het bedrijfsleven en de vakbonden ter voorbereiding van zijn nota over het structuurbeleid. Wij leven nu in een volstrekt andere tijd. Wel willen wij de vraag stellen hoe de minister het overleg met werkgevers en werknemers ziet in het licht van het versterken van onze economische structuur. Hierbij denk ik niet zozeer aan de centrale organisaties, maar veel meer aan de organisaties in de industriële sectoren. Hoe zijn de verhoudingen tussen het ministerie van Economische Zaken en werkgevers en werknemers in de industrie?

De minister neemt de consument als uitgangspunt voor zijn beleid. Op lange termijn is het doel van de economie inderdaad het verhogen van de welvaart en het welzijn van de consument, maar innovatie vraagt veel inspanningen van de ondernemers en de werknemers. De laatste groep mis ik geheel in de begroting en in de bijbehorende stukken. Is dit niet een beetje vreemd nu het

ministerie van Economische Zaken terecht de productie in ons land meer centraal wil stellen in het beleid en een soort herindustrialisatie wil nastreven? Hoe ziet de minister zijn verhouding tot de werknemersorganisaties in het licht van het industriebeleid?

Wij hebben tijdens de algemeen politieke en algemeen financiële beschouwingen aandacht gevraagd voor de deregulering en de vermindering van de administratieve lastendruk. Wij gaan ervan uit dat de minister van Economische Zaken zich hiervoor actief zal inzetten, zowel in nationaal als in Europees verband.

De ontwikkeling van de wereldhandel en vooral ook de ontwikkeling binnen Europa zijn voor ons land van het grootste belang. Volgens een studie van de Erasmus Universiteit, het ministerie en het LEI zou een succesvolle ronde ons land een extra groei van het BBP opleveren van 2%. Wij ondersteunen de visie van de minister en de staatssecretaris op het mislukken van de laatste onderhandelingsronde van de WTO. Ook de aanpak van de minister ter voorbereiding van het voorzitterschap van de EU spreekt ons aan. Wij wensen hem nu al een goede reis naar en veel succes in China, India, Maleisië en Japan. Overigens wil ik hem vragen of Brazilië ook niet in dit rijtje zou thuishoren, gelet op de grote rol die dit land heeft gespeeld in WTO-verband.

Op iedere top ontstaat weer discussie over het belang van globalisering. Hoewel wij ons bewust zijn van de problemen die globalisering kan veroorzaken, zijn wij van mening dat landen die meedoen met de wereldeconomie, betere kansen hebben om hun armoede op te lossen dan landen die dit niet doen. Het grote risico van de antiglobalistische beweging is dat zij meehelpt om de armoede in de wereld te handhaven, ondanks haar goede bedoelingen. Dansen bij het mislukken van de top in Mexico kan ik niet zien als het steunen van landen als Brazilië en India die meer mogelijkheden van hun landen op de wereldmarkt nastreven.

De heer **Kox** (SP): De heer Terpstra spreekt over de antiglobalisten. Ik geef hem in overweging zijn taalgebruik aan te passen, want de groep noemt zichzelf al langere tijd andersglobalisten, omdat het ontkennen van globale processen niet zo zinvol is. Hij zegt dat hij dansen in Cancun niet ziet zitten, maar het was toch onder anderen de president van Brazilië die zich ervoor inspande dat dit akkoord niet tot stand kwam. Met andere woorden: hij danste toch mee. Sterker nog: hij sprak ook voor de andersglobalisten daar. Zijn aanwezigheid werd juist door die groepering zeer op prijs gesteld. Het lijkt mij niet verstandig om de mensen met wie je het niet eens bent, af te schilderen als anti. De heer Terpstra zou moeten accepteren dat zij er anders over denken en dit mag nog net, ook in een globale economie.

De heer **Terpstra** (CDA): Zij maken natuurlijk zelf uit hoe zij zich noemen, maar ik heb de indruk dat de andersglobalistische beweging veel idealen heeft die het risico in zich dragen dat zij de armoede in de wereld handhaven. Dit is mijn mening, maar ik wil graag aan de minister vragen hoe hij dit ziet.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Dit moet u toch nog even verduidelijken. Volgens u zouden de arme landen zichzelf gevangen houden, als mensen dit zouden zeggen? Mij lijkt dat een omdraaiing van de feiten, namelijk dat de grote economische mogelijkheden met hun handelsbeperkingen juist belemmeringen opwerpen voor de ontwikkeling van de arme landen in de wereld. Juist dat is een van de thema's van de andersglobalisten. Ik begrijp uw punt echt niet.

De heer **Terpstra** (CDA): Ik maak duidelijk onderscheid tussen het beleid van de grote blokken die de vrijhandel tegenhouden en blokkeren. Daarin ben ik het eens met de leiders van de ontwikkelingslanden Brazilië en India, die een groter deel van de wereldhandel voor zichzelf willen. Daarbij moeten ze er volgens mij van uitgaan dat vrijhandel in principe een goede zaak is. Ik begin dus met de stelling dat landen die meedoen met de wereldeconomie, en voorstander zijn van een grotere deelname aan de vrijhandel, betere mogelijkheden krijgen om de armoede te bestrijden. Dat is voor mij vers een. Vers twee is dat een aantal blokken, de EU en de VS, op onderdelen van het geheel de vrijhandel tegenhouden. Vers drie is voor mij het deel van de beweging van andersglobalisten, dat niet zozeer steun heeft betuigd aan India en Brazilië, maar zeer grote vraagtekens zet bij de stelling dat vrijhandel landen vooruithelpt. Een deel van hen twijfelt er dus aan of India er goed aan doet om met de wereldhandel mee te doen. Die groep loopt -- nogmaals, een deel, maar wel het meest luidruchtige deel -- volgens mij het risico dat zij, ondanks haar goede bedoelingen waaraan ik niet wil twifelen, de armoede aldaar handhaaft. Dat is betreurenswaardig, want de bestrijding van de armoede in India is belangrijker dan wat zeer progressieve anti- en andersglobalisten in het Westen vinden. Maar omdat ik op dit gebied een zoekende ziel ben, wil ik de minister vragen hoe hij dit ziet; hij is immers verder gevorderd op het gebied van de wereldhandel.

Vanuit onze visie, zojuist uiteengezet, vinden wij het vreemd dat de minister voor Ontwikkelingssamenwerking geld heeft gegeven aan organisaties als Milieudefensie, die zich volgens mijn selectieve waarneming nog nooit hebben ingespannen voor het welzijn van de ontwikkelingslanden. Is Economische Zaken in algemene zin betrokken bij de keuze van dergelijke organisaties die geld krijgen van Ontwikkelingssamenwerking en zich bewegen op het gebied van wereldhandel, WTO en dergelijke?

Tijdens het laatste VNO-NCW-congres sprak onder meer voormalig minister Wijers. Deze toonde zich zeer bezorgd over de ontwikkeling van Europa, verwijzend naar een studie van Goldman Sachs over de wereldeconomie in 2050. Brazilië, Rusland, India en China zouden in 2050 de huidige top, de G6, voorbijstreven. Van deze laatste groep zouden alleen de VS en Japan de ontwikkelingen nog een beetje kunnen bijbenen. Deze ontwikkeling zien wij meer als een positieve uitdaging dan als een bedreiging. Iedereen die de afgelopen jaren heeft gestreden voor ontwikkelingssamenwerking en voor een grotere rol van derdewereldlanden in de wereldhandel, zouden moeten toejuichen dat dergelijke landen een grotere rol gaan spelen. Wij maken ons meer zorgen over

de landen die zich niet kunnen ontwikkelen, zoals veel landen in Afrika. Collega Van Gennip zal later verder hierop ingaan.

Wel delen wij de mening van oud-minister Wijers over het achterblijven van Europa. Volgens EC-voorzitter Prodi ligt Europa minstens 50% achter op het schema van Lissabon. Speelt hierbij een rol dat het economisch beleid in Brussel sterk is versnipperd over een groot aantal commissarissen? Of ligt het probleem veel meer bij de lidstaten zelf? Wij zijn ervan overtuigd dat de huidige minister van Economische Zaken, ook in het kader van het EU-voorzitterschap, op dit gebied initiatieven zal ontwikkelen. Welke mogelijkheden ziet de minister om dit proces te versnellen?

Binnen Europa speelt de Ecofin-raad een belangrijke rol. Het gaat in deze raad om economie en financiën. Over de rol van het ministerie van Financiën hebben wij een vrij helder beeld; dat is veel minder het geval met de rol van Economische Zaken. Welke rol speelt het ministerie van EZ exact in de Ecofinraad? Vindt de minister de Raad voor Concurrentievermogen op dit moment belangrijker voor zijn ministerie?

De minister maakt zich er terecht zorgen over dat de implementatie van richtlijnen in ons land niet goed verloopt. De achterstand wordt steeds groter. Naar onze mening wordt dit mede veroorzaakt door het feit dat de richtlijnen in Nederland vaak worden versierd met nationale hobby's en andere zaken. Is de minister het met deze visie eens? Kan het implementatieproces worden versneld door de omzetting van richtlijnen in Nederlandse wetgeving niet meer te belasten met Nederlandse verfraaiingen?

Mijn fractie kan zich goed vinden in de door het ministerie van EZ gekozen prioriteiten. Zijn deze onderwerpen gekozen op basis van een analyse van de zwakke en sterke punten van ons land? Heeft het ministerie bijvoorbeeld willen aansluiten bij de ontwikkeling van de belangrijke topinstituten? Is over deze keuze overleg gevoerd met het bedrijfsleven? Ik wil nog wat zeggen over de gekozen thema's innovatie, dynamiek en ruimte voor ondernemen. Vooraf maak ik een algemene opmerking, die sterk aansluit bij hetgeen mevrouw Sylvester heeft gezegd. Mijn fractie is het geheel eens met het standpunt van de heer Kraaijeveld, de voorzitter van FME-CWM, dat ons land niet zonder industrie kan. Te lang is gedroomd van een nieuwe energiezuinige en milieuvriendelijke diensteneconomie zonder industrie en transport. Naar ons idee kan dit niet. In dit licht wachten wij met belangstelling de naar aanleiding van de motie-Slob in de Tweede Kamer toegezegde Industriebrief af.

Volgens velen is het probleem in ons land niet dat men te weinig weet op de universiteiten, maar dat al die kennis te weinig wordt gebruikt door het bedrijfsleven, met name door het kleinbedrijf. Onder leiding van de minister-president is het nationale Innovatieplatform van start gedaan. Centraal daarbij moet staan het bevorderen van de relatie tussen het onderwijs en het bedrijfsleven en het concreet oplossen van knelpunten. Over een belangrijk knelpunt, het in ons land laten werken van buitenlandse geleerden en vaklieden, heeft het platform een brief gestuurd aan de regering, voor een deel dus eigenlijk aan zichzelf. In die brief werd gevraagd om dit knelpunt op te

lossen. Wij achten het van het grootste belang dat dit advies snel wordt opgevolgd, zodat het gezag van het platform wordt vergroot. Wij hadden de datum van 1 mei in gedachten; dat leek ons aardig in verband met de Dag van de Arbeid. Daarnaast moet worden gewerkt aan het oplossen van de andere knelpunten. In de actiebrief inzake ruimte voor ondernemers worden 65 knelpunten opgesomd. Begonnen moet worden met de fiscale behandeling bij de overdracht van familiebedrijven. Staatssecretaris Wijn heeft hierover een nota toegezegd; die ontvangen wij graag vóór de zomer. Een ander belangrijk knelpunt is de snelheid van de vergunningverlening.

Omdat de overdracht van wetenschappelijke waarden en kennis aan het bedrijfsleven op plaatselijk niveau gebeurt, is een nauwe relatie met het veld noodzakelijk. Mijn fractie verwacht dat het ministerie van Economische Zaken initiatieven tot regionale netwerken van universiteiten, hogescholen en het bedrijfsleven, inclusief het MKB, zal stimuleren. Mijn fractie kan zich goed vinden in de visie van de heer Leijnse, de voorzitter van de HBO-raad, over de rol van hogescholen. Ik had met hem afgesproken om dit te zeggen, maar nu is hij er niet. Ik zal hem vragen, het verslag op dit punt te lezen. Als ondernemers zich alleen maar de vraag stellen wat het platform zal doen en hoeveel geld er beschikbaar is, dan is de kans groot dat het misgaat met de innovatie. Wij bepleiten een werkwijze die uitgaat van initiatieven in de markt zelf. Goede initiatieven waarvoor onder meer privaat geld beschikbaar wordt gesteld, zou de overheid moeten stimuleren. Deze werkwijze heeft bij Axis haar nut bewezen. Men heeft de werkwijze ook gevolgd bij de keus om te komen tot topinstituten in ons land. Wij kunnen wat betreft de samenwerking tussen universiteiten en bedrijven nog veel leren van Leuven. Uit een beschouwing in deze Kamer of in de Tweede Kamer heb ik opgemaakt dat de minister samen met de president-directeur van Philips een studiereis naar Leuven zou maken. Is dat reeds gebeurd? Zo ja, welke lessen heeft de minister in Leuven getrokken?

Inzake innovatie wil EZ voorrang geven aan ICT, biotechnologie en duurzame energie. Op het gebied van de biotechnologie liggen ook naar onze mening veel mogelijkheden. Wij hebben met instemming kennisgenomen van de brief van staatssecretaris Van Geel van 13 januari over het dossier inzake biotechnologie. Daarin wordt aangekondigd dat men met een definitief standpunt komt, waardoor ook in ons land duidelijk wordt welke ruimte de biotechnologie krijgt.

Wij horen zeer positieve geluiden uit het bedrijfsleven naar aanleiding van het optreden van beide bewindslieden van EZ op bijvoorbeeld congressen van VNO-NCW en MKB-Nederland. Men krijgt weer vertrouwen in het beleid van de overheid. Ook de ondernemersbrief en de plannen voor de opleiding van meer technici in het land, die in samenwerking met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zijn ontwikkeld, versterken het beeld. Overigens hoor je hier en daar wel de vrees uitspreken dat het Deltaplan techniek in de uitvoering iets te centralistisch dreigt te worden. Naast de reeds genoemde problemen, namelijk bereikbaarheid, criminaliteit en buitenlandse experts, noemt het bedrijfsleven tegenstrijdige regels vaak als knelpunt. EZ

heeft hiervoor een meldpunt geopend. Bij de algemene financiële beschouwingen heb ik de minister van Financiën de vraag gesteld of wij op korte termijn een "probleemdoorknipper" zouden kunnen aanwijzen. Ik doel op iemand die bij tegenstrijdige regels tegen het bedrijfsleven zegt op welke manier daarmee wordt omgegaan. De minister van Financiën zou daarover positief nadenken. Wat vindt de minister van EZ ervan? De problemen van tegenstrijdige regels moeten uiteraard worden opgelost door de tegenstrijdigheid op te heffen. Dat kan een langdurig proces worden. Kunnen wij geen tijdelijke oplossingen bedenken waarbij een overheidsdienst besluit welke regels men moet volgen en welke niet?

Op het gebied van milieu moeten bedrijven vaak verschillende vergunningen aanvragen. Ook hierbij zou EZ kunnen ijveren voor één vergunning per bedrijf. Is dat een haalbare mogelijkheid? Naast het verlenen van vergunningen is ook de snelheid waarmee vergunningen worden afgegeven een groot probleem. Is een systeem denkbaar en haalbaar waarin een vergunning wordt geacht verleend te zijn als de overheid te laat is met het nemen van een beslissing? Als je dat invoert, kunnen naar mijn mening veel problemen worden opgelost.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Het lijkt mij dat de redenering moet worden afgemaakt. Het zou betekenen dat de aansprakelijkheid bijvoorbeeld inzake gezondheids- of milieurisico's meeverhuist naar de ondernemer. Met andere woorden, als de overheid de vergunning niet verleent, omdat er een termijn is, dan is de ondernemer voor een groter gedeelte aansprakelijk als hij de regels overtreedt. Het lijkt mij dat een compleet pakket van meeverhuizen veel interessanter is, omdat de ondernemer dan ook alerter is om de maatregelen te nemen die in het kader van milieu of gezondheid noodzakelijk zijn. Denkt de heer Terpstra in die richting mee?

De heer **Terpstra** (CDA): Ik denk eigenlijk dubbel. Voor een deel denk ik mee in uw richting. Op het gebied van veiligheid liggen Amerikaanse bedrijven in Nederland heel vaak voor op Nederlandse bedrijven, omdat ze heel sterk uitgaan van de aansprakelijkheidscultuur die zij van huis uit hebben meegekregen. Ze doen heel veel goede dingen, omdat zij aansprakelijk zijn als het niet goed gaat. Dat deel van het betoog kan ik volgen. Mijn eerste reden om dit punt naar voren te brengen is dat ik vermoed dat de overheidsdiensten veel sneller zullen gaan werken als er een algeheel beleid komt, waarbij een vergunning geacht wordt verleend te zijn als zij een jaar na aanvragen, gesteld dat daarvoor een jaar staat, nog niet rond is. Als je zo'n systeem invoert, met een overgangsmaatregel, zullen overheidsdiensten over het algemeen sneller gaan werken.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik ben geen jurist en niet gehinderd door enige kennis. Zoals de heer Terpstra het nu uitlegt, zou er een vergunning komen omdat de overheid over een bepaalde termijn heen gaat. Hoe gaat het dan met de handhaving? Heeft de heer Terpstra hier ook gedachten over?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Terpstra** (CDA): Gelukkig niet. Ik ben zelf ook geen jurist, hetgeen op zichzelf soms wel een voordeel is. Ik zie echter wel het knelpunt waarop mevrouw Sylvester doelt. Er zijn regels. Daar ben ik ook voor. De overheid heeft zichzelf termijnen opgelegd voor de vergunningverlening, via het parlement. Nu blijkt dat de burger het slachtoffer is als die termijn niet door de overheid worden gehaald en niet de overheid zelf. Dat systeem wil ik omkeren. Ik heb tot nu toe opzettelijk verzuimd dit aan juristen voor te leggen, want dan loop ik meteen vast. Die zeggen altijd dat zo'n systeem niet kan. Het denken is dan gelijk gestopt.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Het lijkt mij belangrijk dat het op een moment dat de vergunning nog niet is verleend heel moeilijk is om te handhaven. Er is nu eenmaal een vergunning nodig om te kunnen handhaven. Het is belangrijk dat dit wordt uitgezocht, als de opmerking van de heer Terpstra serieus is.

De heer **Terpstra** (CDA): Uiteraard ben ik serieus. In het huidige systeem wordt het afgewenteld op de aanvrager als de overheid zich niet aan de regels houdt. Dat principe vind ik fout. Ik wil uiteraard de regels handhaven. Ik wil ook de controle op de vergunningen handhaven. Ik probeer een weg te zoeken waardoor de overheid in principe veel sneller gaat werken. Misschien is dan een botte bijl nodig en moeten wij gewoon over drie jaar beginnen met een systeem waarin de vergunning wordt verleend als de overheid te laat is. Ik vraag de minister of die weg denkbaar is, om een aantal knelpunten op te lossen.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Laten wij elkaar goed begrijpen. Ik steun het pleidooi van de heer Terpstra. Die vergunningen moeten sneller worden verleend. Mijn vraag is alleen hoe er gehandhaafd wordt als de vergunning nog niet is verleend en het bedrijf toch doorgaat. Verder steunt mijn fractie het idee.

De heer **Terpstra** (CDA): Heel mooi.

De heer **Kox** (SP): Om rendement uit het debat te halen: ik vind het een buitengewoon sympathieke gedachte, alleen al omdat ik die jaren terug ook al eens heb geopperd. Toen deden ze ook net alsof ik gek was. Ik vind het goed dat als de overheid niet presteert, niet doet wat zij moet doen, de burger of een bedrijf daaraan, natuurlijk binnen grenzen, rechten mag ontlenen.

Overigens, zou bij deze norm gisteren aan de overkant van het Binnenhof niet een ander besluit zijn genomen? Was dan ook niet vastgesteld dat de overheid verzaakt had in het verlenen van verblijfsvergunningen? Dus hadden wij een aantal asielzoekers dan hier moeten houden. Dat is eigenlijk dezelfde redenering. Gelijke monniken, gelijke kappen!

De heer **Terpstra** (CDA): Om te beginnen: excuses omdat ik vergeten heb om de heer Kox te citeren. Ik had ook een ander kunnen citeren. Toen minister De Koning, een van de beste CDA'ers die er ooit is geweest, minister van Sociale Zaken was, kreeg hij ooit een in het Arabisch geschreven uitnodiging van een buitenlandse werknemer

voor het vieren van een jubileum. Die man zat al 12½ jaar te wachten op zijn werkvergunning. Toen is bij mij het idee geboren, dat iemand die 12½ jaar op een vergunning wacht die vergunning automatisch zou moeten krijgen, mét een dineetje van de minister van Sociale Zaken. Dat idee speelde tijdens Lubbers 1.

Als je het systeem rücksichtloos invoert, ben je een heleboel problemen kwijt. Je bent van het gedoogbeleid af. Je bent af van de lange termijnen in het asielbeleid. Je bent af van het probleem dat ondernemers gewoon draaien terwijl zij alle vergunningen nog niet rond hebben. Er zijn een aantal voordelen, maar ik neem aan dat er ook knelpunten zijn. Het gaat erom dat de overheidsdiensten sneller werken. Ik geloof wel dat zij sneller werken als zij weten dat zij het verliezen als zij niet opschieten.

Ik wacht nog even op de steun van de VVD, want dan zit ik helemaal goed.

De heer **Luijten** (VVD): Die kunt u van mij krijgen. Ik kon uw betoog volgen totdat ik de interruptie van mevrouw Sylvester hoorde. Volgens mij werkt uw systeem zodanig, dat een vergunning automatisch wordt geacht te zijn verleend als de overheid de vergunning niet op tijd behandelt. De handhaving lijkt mij dan ook geen probleem, want dan moet aan alle verplichtingen die in de vergunning staan worden voldaan.

De heer **Terpstra** (CDA): Ja, dit is een waardevolle aanvulling op mijn betoog.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Laten wij een praktisch voorbeeld nemen. U bent directeur van een bedrijf en mag op grond van de vergunning een bepaalde vloeistof in de rivier lozen. Stel dat de vergunning afloopt en u zich niet meer houdt aan de toegestane hoeveelheid lozing. Wordt er dan automatisch op grond van de oude vergunning gehandhaafd? Volgens mij is dat niet zo. Nadat de periode is afgelopen, moet er een nieuwe vergunning komen, zodat op grond daarvan kan worden gehandhaafd.

De heer **Terpstra** (CDA): Stel een bedrijf heeft een vergunning. Op een gegeven moment moet de vergunning worden verlengd en vraagt het bedrijf een nieuwe vergunning aan. Daarvoor geldt de termijn van een jaar. Als de ondernemer de vergunning niet binnen een jaar krijgt, heeft hij de aangevraagde vergunning automatisch verkregen.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): In sommige gevallen moet er een nieuwe afweging plaatsvinden. Het is niet zomaar een kwestie van: druk op de knop en er rolt een nieuwe vergunning uit. In sommige gevallen wordt op een adequate en effectieve wijze door de overheid een nieuwe afweging gemaakt. Die afweging slaat de heer Terpstra over.

De heer **Terpstra** (CDA): Als de overheid zichzelf aan termijnen bindt, ga ik ervan uit dat daar zeer diep over is nagedacht. Alle aspecten kunnen binnen de termijn worden bekeken.

Ik kom op de bezuinigingen op de ruimtevaart. Het CDA is altijd nogal geïnteresseerd geweest in hemelvaart en ruimtevaart. Voorstellen om hierop te bezuinigen zijn in het verleden heel vaak gedaan. Een argument om het niet te doen, was het belang van het milieubeleid. Speelt dit argument niet meer? Laat de minister de sector de problemen nu alleen oplossen of ziet de minister ook nog mogelijkheden om te komen tot samenwerking met landen die ruimtevaart wel zien zitten? Ik denk aan een land als India. De minister gaat er de komende tijd op bezoek. Ziet hij mogelijkheden? Hij bouwt een sector af, terwijl land y, waar wij zeer bevriend mee zijn, de sector opbouwt. Zijn er mogelijkheden om daar iets aan te doen? De ruimtevaartsector is geen typische vrijmarktsector. De lijn die de minister heeft ingezet, steunen wij volledig.

Wij hebben het volste vertrouwen in de bewindslieden op Economische Zaken, die met groot enthousiasme aan de slag zijn gegaan om "in ons land de triomf van de middelmatigheid te doorbreken", om de minister te citeren. Het kabinet heeft zichzelf kwetsbaar opgesteld door een aantal concrete doelen te formuleren, waarop hij wil worden afgerekend. Welke doelen heeft de minister van EZ voor zichzelf geformuleerd? Waarop zou hij graag door het CDA in 2008 worden afgerekend?

*N

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Wij houden het vandaag kort. Wij zullen deze minister bij heel belangrijke dossiers nog vaak zien. Bovendien denken wij dat het zinvoller is om over een aantal jaren met de minister van gedachten te wisselen. Het gaat vandaag vooral om ambities en voornemens.

De minister heeft in de Tweede Kamer gezegd dat hij op vier punten afrekenbaar is: een duurzame economische groei die boven het Europese gemiddelde uitstijgt, een excellerende mate van tevredenheid over de netwerksector en een voorhoedepositie van Nederland in Europa wat betreft innovatie en ICT. Dat is mooi. Wat wij missen, is een afrekenbare doelstelling als het gaat om het milieu en duurzame ontwikkeling. Bij een vorige gelegenheid heb ik in navolging van de door ons zeer gewaardeerde partijgenoot van de minister, de heer Terlouw, hier geopperd om de minister in deze Kamer systematisch aan te spreken als minister voor duurzame ontwikkeling of duurzame energie. Wil ik dat kunnen volhouden, dan moet hij de komende vier jaar toch wel wat meer laten zien. Hij vond het zelf, zo kan ik mij herinneren, een prachtige aanduiding en misschien zelfs wel een eretitel. Wie zijn website bezoekt, kan een prachtig filmpje zien waarin de minister zijn ministerie afficheert als het ministerie van duurzaamheid ofwel het tweede ministerie van milieu. Wij zeggen dan natuurlijk "hoera", maar langzamerhand beginnen wij ons af te vragen of dat toch niet vooral management by speech betreft. Als wij even afzien van het energiedossier, stelt het naar onze mening nog niet zoveel voor. En zelfs op dat energiedossier weigert de minister zich vast te leggen op streefcijfers: groene energie is wel belangrijk, maar reken me er niet op af. Dat is te gemakkelijk. Waarom zouden wij niet in aantallen duurzaamheidsprestaties over vier jaar ook bij de top vijf

van Europa kunnen zitten? Waarom wel bij ICT, maar niet bij windenergie of energiebesparing? Waarom wil de minister wel de administratieve lasten voor het bedrijfsleven met 25% terugbrengen, maar durft hij geen getalsmatige ambitie aan te gaan als het gaat om energiebesparing bij het bedrijfsleven?

In het verlengde hiervan zijn vergelijkbare opmerkingen te maken over maatschappelijk verantwoord ondernemen. In haar brief van 16 januari schrijft de staatssecretaris dat er een doorbraak moet komen en dat het onderwerp uit de sfeer van vrijblijvendheid moet worden gehaald. Dan volgen er een heleboel goede bedoelingen en een soort polder- of dialooginitiatief. Het blijft echter onduidelijk waar de staatssecretaris in 2006 precies wil staan. Wij zijn nu al jaren bezig om een kenniscentrum van de grond te tillen. Dat is een beetje tekenend voor de lippendienstpolitiek die op dit terrein wordt gepleegd. Nu roept de VVD in de Tweede Kamer weer dat het geld beter naar een ander instituut kan. Mij is onduidelijk wanneer het centrum er komt. Wellicht dat de minister daar nu eindelijk opheldering over kan verschaffen. Meer nog dan een expertisecentrum zouden wij een daadkrachtig programma op prijs stellen. Wij denken dat consumenten in Nederland recht hebben op een jaarlijkse MVO-index van bedrijven of op MVO-keurmerken. Die zaken zetten zoden aan de dijk. De overheid kan naar onze mening daarbij een veel actievere rol vervullen dan thans het geval is. Ook hier krijg ik dus graag concretere, afrekenbare ambities. En waarom zouden wij geen MVO-koploper van Europa willen worden? Dat lijkt mij een prachtige praktische vertaling van het normen- en waardendebat dat deze regering zo hoog in het vaandel heeft geschreven. Het gaat om respectvol ondernemen met respect voor mens, milieu, natuur en kwetsbare waarden. Van ons mogen de bewindslieden daar wat luider mee de boer op en er vervolgens ook wat krachtiger beleid van maken.

Wij zijn zeker positief over het nieuwe geluid dat deze minister naar voren brengt in de discussie over de verhouding tussen overheid en markt. Deze minister breekt met het paarse verleden en het verleden van zijn VVD-voorganger, waarin een terugtrekkende overheid ruimte moest maken voor een oprukkende markt. Deze minister zegt – ik zou bijna zeggen in navolging van het GroenLinkse verkiezingsprogramma – dat een sterke markt een sterke overheid vereist. Het politieke belang van deze wending kan wat mij betreft niet vaak genoeg worden onderstreept. In feite kiest deze regering bij monde van de minister van Economische Zaken voor marktwerking onder het nadrukkelijke primaat van de politiek. Dat opent de weg voor wat je conditioneel liberaliseren kunt noemen, waarbij het borgen van het publieke belang in het economische proces wordt verankerd en marktpartijen ook gedwongen worden daarvoor hun verantwoordelijkheid te nemen. Mijn fractie vindt dat wij met dat model verder kunnen. Nu gaat het erom hoe wij daar verder invulling aan geven.

Wat is nu een sterke overheid op bijvoorbeeld de energiemarkt of de telecommarkt? Welke publieke belangen worden daar precies mee gediend en hoe moeten die gedefinieerd worden? Kan een sterke overheid bijvoorbeeld dwingend de productie van duurzame

energie voorschrijven aan energieproducenten, als blijkt dat de productie systematisch achterblijft? Ik denk dat dat in dit model heel wel denkbaar is, maar ik verneem nog graag op een wat meer reflectief niveau van de minister hoe hij daarover denkt.

Wij komen over deze kwesties overigens nog uitgebreid te spreken bij de behandeling van de Telecommunicatiewet en de energiewetgeving. Daarbij gaat het uiteindelijk ook om de vraag of het privatiseren van netwerken niet strijdig is met het borgen van publieke belangen. Ik blijf de angst houden dat de minister op dit punt te optimistisch is, omdat hij het idee heeft, althans voor zover ik dat kan nagaan, dat als alles goed geborgd is, de eigendoms kwestie er dan feitelijk niet meer toe doet. Dat lijkt mij een tamelijk naïeve gedachtegang. Afgezien daarvan, roept het nieuwe paradigma vooral interessante vragen op over de manier waarop wij met toezichthouders dan wel marktmeesters verder moeten gaan. Er komen er steeds meer en het debat daarover zal mede naar aanleiding van de motie-Heemskerk die door de regering is overgenomen, nog uitgebreid gevoerd worden. Wat ons betreft, wordt die discussie zo breed mogelijk gevoerd. Daarbij doemen bij mij wel eens twee spookbeelden op. Ik zou het aardig vinden, als de minister daar in deze Kamer op wil reflecteren.

Het eerste spookbeeld is het beeld van de verplaatsende bureaucratie. Wat bij de overheid verdwijnt, groeit er bij de toezichthouders aan. Je ziet de omvang van de verschillende toezichthouders nu al explosief groeien en je hoort de ondernemers er ook al over klagen. Zo verschuift hun geklaag zich van de overheid naar de nieuwe bemoeial, de toezichthouders. Hoe kan voorkomen worden dat deze apparaten zichzelf bewijzen door een niet aflatende informatiehonger? Betekent het primaat van de politiek ook dat de regering in dit opzicht altijd de vinger aan de pols kan houden of krijgt de toezichthouder een eigen bureaucratische dynamiek? De vraag is natuurlijk hoe je het laatste kunt voorkomen.

Het tweede spookbeeld dat wel eens bij mij opkomt, is dat er een soort eenzijdig economisme gaat ontstaan. Dan brengt bijvoorbeeld de NMa zo'n kartelangst tot stand dat brancheorganisaties zelfs niet meer op zichzelf te prijzen afspraken over duurzaamheid of het boycotten van leveranciers durven te maken uit angst om door de NMa terechtgewezen te worden. In het Financieele Dagblad stond onlangs een artikel te lezen waarin gewag werd gemaakt van het feit dat de Nederlandse brancheorganisatie geen afspraken durft te maken met aangesloten bedrijven om bijvoorbeeld geen zaken meer te doen met een exporteur die kinderen in sweat shops laat werken, omdat het aannemelijk is dat de NMa het uitoefenen van collectieve druk niet zal toestaan, zelfs niet als een duidelijk maatschappelijk doel -- in dit geval het uitbannen van kinderarbeid -- wordt gediend.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): U noemt twee punten die betrekking hebben op de toezichthouders. Om te beginnen, zegt u dat zij niet te veel moeten uitdijen en dat er geen verplaatsing van bureaucratie mag plaatsvinden. Uw tweede opmerking betreft het optreden van de toezichthouders. De toezichthouders zouden zich die opmerkingen kunnen aantrekken. Ik dacht echter dat uw

fractie het bestaan van de toezichthouders op zichzelf steunde. Kunt u daar nog iets over zeggen? U laat nu vrij kritische geluiden horen, maar u hebt niet gezegd hoe u in het algemeen over de toezichthouders denkt.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik sluit niet uit dat u het niet helemaal goed verstaan hebt. Mijn eerste opmerking was dat ik de koerswending die ik bij de minister heb geconstateerd, van groot belang vind. Dat is een duidelijke koerswending ten opzichte van het paradigma van Paars, waarin het evenwicht anders lag. Een oprukkende markt betekende toen minder overheid, maar deze minister zegt overal waar hij het kan vertellen dat meer markt meer overheid vereist en dat de toezichthouders hierdoor een veel nadrukkelijker rol gaan vervullen. Ik heb gezegd dat wij nog heel veel vragen op ons af zullen zien komen door dit model, maar dat het heel interessant zal zijn om erover na te denken hoe de rol van de consumenten in dat model is en hoe het publieke belang daarin is. Ik ben dus eigenlijk alleen maar buitengewoon positief geweest over de opening die de minister heeft gemaakt.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Het gaat om de impact van uw opmerkingen. Zegt u nu dat u blij bent met het instrument van de toezichthouder, maar dat hier nog wel wat correcties in aangebracht moeten worden, of zegt u dat de toezichthouders voor u niet hoeven? Als u het laatste zegt, zijn wij volgens mij weer terug bij af.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik kan mij geen enkele zin uit mijn betoog herinneren die deze laatste conclusie zou rechtvaardigen.

Ik maak mijn redenering af. Het ging over een artikel in Het Financieele Dagblad met als inhoud dat er een soort angst bestaat om afspraken te maken. Die angst zou terug zijn te voeren op het feit dat de NMa op het oog niet-economische factoren herleidt tot economische, zoals de kostprijs. Zo kan de NMa vrijwel altijd argumenten vinden voor kartelvorming.

Dit soort problemen wordt veroorzaakt, omdat de Mededingingswet weliswaar niet-economische gronden accepteert als reden om brancheafspraken te maken, maar deze vervolgens maar heel beperkt omschrijft, waardoor onzekerheid gaat regeren. In het model-Brinkhorst hoort het volgens mij tot de politieke verantwoordelijkheid om in het kader van gewenst beleid toezichthouders beter aan te sturen op dit punt, bijvoorbeeld door het opstellen van een positieve lijst van niet-economische belangen, zoals duurzaamheid, biodiversiteit, dierenwelzijn en het tegengaan van kinderarbeid, zodat branches en bedrijven weten welke onderwerpen in aanmerking komen voor afspraken binnen een branche of tussen bedrijven. Ik zou het interessant vinden van deze minister te vernemen hoe hij tegen dit punt aankijkt en of hij in deze richting initiatieven zou willen nemen.

Voorzitter. Hier laat ik het bij. Ik heb nog wel een aantal vragen over de JSF, maar ik heb begrepen dat de minister die al op zijn bureau heeft liggen. Misschien kan hij deze niet gestelde vragen toch beantwoorden.

Voorzitter: Timmerman-Buck

*N

De heer **Luijten** (VVD): Voorzitter. Deze minister moet zich een gelukkig man voelen. Hij beheert een portefeuille die veel onderwerpen bevat. Er zijn eigenlijk maar weinig onderwerpen die niet bij een begrotingsbehandeling Economische Zaken aan de orde kunnen worden gesteld. Omdat de minister vandaag ook zijn staatssecretaris vervangt die met zwangerschapsverlof is, mag hij ook overal over spreken. Wij wensen de staatssecretaris overigens een wolk van een baby toe. Wij hopen haar, en tevens collega, opa Van Gennip, binnenkort hiermee te mogen feliciteren.

De verleiding is groot vandaag een veelvoud van onderwerpen aan de orde te stellen, zoals dat bij de behandeling van de begroting aan de overzijde, alweer vier maanden geleden, is gebeurd. Een aantal onderwerpen is al de revue gepasseerd. Dat zal ik echter niet doen. Het economisch beeld is sinds het uitbrengen van de begroting op Prinsjesdag ook al weer gewijzigd.

Twee weken geleden spraken wij met deze minister uitgebreid over de kenniseconomie. Later komen wij nog te spreken over belangrijke dossiers als mededinging, energie, telecommunicatie en industriebeleid. In dat kader wordt de lang verbeide industriebrief verwacht. Ik zal mij daarom in eerste termijn beperken tot een drietal onderwerpen: de stand van de economie, ondernemerschap en het vestigingsklimaat.

Mijn fractie is blij met de toon die de missive ademt. Het is duidelijk dat Economische Zaken haar rol aan het herpakken is. Het gaat niet meer om de terugtrekkende overheid, ook niet om de regulerende overheid, maar om de faciliterende overheid. De heer Van der Lans ziet een trendbreuk, maar ik heb dit vier jaar geleden ook al gezegd. Ik zie die trendbreuk niet, maar wij zijn beide positief over de weg die wordt ingeslagen. Juist als er sprake is van steeds meer marktwerking is er behoefte aan een sterke overheid, niet om te doen wat de markt kan doen, maar om de kaders waarbinnen de markt kan opereren aan te geven. Er is behoefte aan een sterke overheid om het publieke belang dat wij hier met zijn allen democratisch vaststellen, te borgen en om gezonde concurrentie op die markt mogelijk te maken en te garanderen. De kwaliteit van wet- en regelgeving is daarvoor van groot belang, niet alleen hier in Den Haag, maar ook in Brussel. Als het om de kwaliteit van wet- en regelgeving gaat, komt de Eerste Kamer om de hoek kijken.

Alle stukken die de regering de laatste maanden heeft geproduceerd, spreken dezelfde, pessimistische taal. Niet alleen in de begroting 2004, maar ook in december meldde de staatssecretaris in de nota "In actie voor ondernemers!": "Het gaat niet goed met de Nederlandse economie. Het huidige jaar" (2003 dus) "lijkt economisch gezien een verloren jaar te worden en ook de vooruitzichten voor 2004 zijn niet hoopgevend. Nederland presteert ook in vergelijking met Europese partners slecht.

Alle zeilen moeten bijgezet worden om het economisch tij te keren".

Nu weet ik dat er geen twee economen in ons land zijn die er gelijke opvattingen op nahouden, maar toch viel de VVD-fractie in december de optimistische toon op van de president van De Nederlandsche Bank, de heer Wellink. Hij sprak over een "prille lente". Nu maakt één zwaluw nog geen zomer, maar ook de minister van Financiën, toch niet de meest losbandige bewindspersoon in dit kabinet, liet ons via een landelijk ochtendblad op 15 januari weten dat wij het dieptepunt wel voorbij waren.

Ook het laatste kwartaalbericht van De Nederlandsche Bank nuanceerde het beeld dat in de begrotingsstukken wordt geschetst enigszins. DNB constateerde dat voor het grootbedrijf door de aantrekkende wereldhandel het ergste achter de rug is, maar dat het midden- en kleinbedrijf, dat vooral produceert voor de binnenlandse markt, nog zware tijden tegemoet gaat. Een op de drie MKB-bedrijven zit in de rode cijfers en 30% van de ondernemingen geeft te kennen binnen twee jaar productiecapaciteit naar het goedkopere buitenland te verplaatsen. Met 8872 bedrijven die over de kop gingen, was 2003 een recordjaar. De werkloosheid in Nederland behoorde in 2003 nog tot de laagste in de EU, maar de laatste maanden zijn wij snel bezig deze achterstand in te halen. Vooral de snel stijgende jeugdwerkloosheid baart de VVD-fractie zorgen. Op dit moment is één op de tien jongeren werkloos en wij moeten koste wat kost voorkomen dat deze groep de aansluiting met de arbeidsmarkt gaat verliezen.

De VVD-fractie vraagt de minister hoe wij één en ander moeten duiden. Is het allemaal kommer en kwel of zijn er voor ons land inderdaad lichtpuntjes aan de horizon? Is er sprake van een structureel economisch herstel en houden wij daarbij gelijke tred met de andere EU-landen? Ik vraag dat, omdat uit de stukken die de laatste twee jaar verschijnen het beeld naar voren komt dat onze economische structuur niet flexibel genoeg is om het herstel weer snel op te kunnen pakken. Het herstel komt later of blijft achter omdat onze economische structuur verouderd is. Zo kon de staatssecretaris op 20 januari trots melden dat de investeringen uit het buitenland weer aantrekken, maar zij moest een paar alinea's verderop ook meedelen dat de buurlanden meer van de recente verbeteringen van de economie profiteren dan wij. Dat betekent dus gewoon dat wij het slechter doen dan onze concurrenten. Mijn fractiegenoot Biermans heeft hier bij de behandeling van het Belastingplan in december ook al bij stilgestaan. Het CBIN heeft daarna nog bevestigd dat wij achterblijven ten opzichte van onze concurrenten wat betreft de fiscale faciliteiten, maar dat is in december aan de orde geweest.

Golden wij een paar jaar geleden nog als voorbeeld; steeds vaker horen wij nu geluiden dat onze uitgangspositie structureel niet op orde is. Ook de missive bij de begroting duidt daarop. Kan de minister eens aangeven wat de dieper liggende oorzaak hiervan is en wat het kabinet hieraan denkt te kunnen doen? Naar de mening van de VVD-fractie is een van de oorzaken dat het huidige aantal mensen dat actief bezig is met het opzetten van een

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

eigen onderneming in vergelijking met andere landen bedroevend laag is. Aan de onderkant wordt dus weinig vernieuwd en verjongd. De minister gaf twee weken geleden tijdens het kennisdebat nog aan dat slechts een bedroevend laag percentage van 9% van de studenten van plan is een bedrijf te beginnen. Uit de nieuwste cijfers van de Global Entrepreneurship Monitor blijkt dat ons land wereldwijd in de laagste categorie zit als wij het hebben over de mate van ondernemerschap. Wij doen het dus nog slechter ten opzichte van andere landen dan in de nota van het ministerie van december 2003 In actie voor ondernemers werd beschreven. Wij zijn nu echt bijna hekkensluiter!

Banenplannen zijn mooi, maar de echte werkgelegenheid moet van het bedrijfsleven komen. Ons midden- en kleinbedrijf is historisch gezien de banenmotor van onze economie. Als de mate van ondernemerschap zo laag blijft, dat wil zeggen als er steeds minder mensen zijn die een onderneming beginnen of willen beginnen, dan zullen wij dat straks terugzien in de statistieken. Volgens MKB-Nederland telde ons land in de periode 1996 - 2004 steeds meer ondernemingen. De groei van het aantal ondernemingen lag hoger dan de groei van de werkgelegenheid. In genoemde periode groeide het aantal ondernemingen met liefst 23,6%, terwijl de totale werkgelegenheid met 12,1% groeide. Wij zagen echter wel dat de gemiddelde omvang van de bedrijven kleiner is geworden. Een gemiddeld bedrijf in Nederland heeft nu minder dan tien werknemers. Er lijkt dus sprake van een paradox: Nederland kent steeds meer ondernemers, maar wordt volgens dezelfde nota van het ministerie steeds minder ondernemend. Er lijkt ook een tegenstelling op dit punt te zijn tussen de genoemde nota van de staatssecretaris van december 2003 en de nota Groot onderhoud voor de banenmotor van MKB Nederland van november 2003. Kan de minister daar eens wat langer bij stil staan? Spreken wij wel dezelfde taal op dit punt?

De VVD-fractie heeft in ieder geval met vreugde kennis genomen van de nota van de regering In actie voor ondernemers. Natuurlijk moeten wij de kwaliteit van regelgeving en publieke dienstverlening voor startende ondernemers verbeteren, natuurlijk moeten wij administratieve rompslomp terugdringen en natuurlijk moet het makkelijker worden om aan startkapitaal te komen. Kortom, de uitgangspositie voor startende ondernemers kan en moet worden verbeterd. Het allerbelangrijkste naar onze mening wordt in de nota ook geconstateerd: onze cultuur zal ondernemender moeten worden gemaakt ondermeer door aandacht te besteden aan ondernemerschap in het onderwijs. De uitwerking van dit punt in de nota vinden wij echter nogal mager. De intentie is er wel, maar het is nog weinig concreet. Kan de minister nader op ingaan?

De heer **Kox** (SP): U zegt dat Nederland ondernemender moet worden, dat er iets moet gebeuren en dat u nu blij bent met de nota, maar ... Volgens mijn berekening is uw partij op vijf jaar na sinds 1977 aan de macht geweest. Wat hebt u verkeerd gedaan? Of ligt het allemaal aan deze minister die het beter moet doen? Uw partij was toch die van de ondernemers? Juist de partij van de ondernemers is

het niet gelukt om te doen wat u nu van deze minister van D66 vraagt.

De heer **Luijten** (VVD): Ik was geen partij. Wij pretenderen een volkspartij te zijn, mijnheer Kox, maar goed dat pretendeert u ook. Wat wij verkeerd hebben gedaan, weet ik niet. Wij zijn er niet als enige partij verantwoordelijk voor. Wij zien alleen dat er in Nederland een systeem aan het ontstaan is waarvan wij het gevoel hebben dat het niet meer voldoet om het economische herstel dat wij in dit land dringend nodig hebben te kunnen bevorderen. Er zijn inderdaad fouten gemaakt. Daar zijn wij allemaal bij geweest. Als het aan andere partijen had gelegen, was er wellicht nog meer gepamperd en waren er nog meer regeltjes geweest. Wij hebben die vrijheid wel bepleit, dat geef ik toe. Wij zijn onderdeel van dat systeem geweest, maar hier is natuurlijk sprake van een collectieve verantwoordelijkheid die je niet bij één partij kunt neerleggen. Ik leg de verantwoordelijkheid zeker niet bij deze minister, want ik ben blij met de richting die dit kabinet op gaat.

De heer **Kox** (SP): Maar u bent het eens met mijn constatering dat de VVD die in de afgelopen 28 jaar 23 jaar aan de macht is geweest er niet in is geslaagd dat te doen wat u vindt dat er moet gebeuren om te bereiken dat ondernemers in dit land weer gaan ondernemen.

De heer **Luijten** (VVD): De VVD is nooit weggelopen voor het maken van vuile handen. Dat zijn wij nooit geweest. Wij zijn de afgelopen jaren inderdaad aan het bewind geweest en wij zien dat de wereld in beweging is. Wij zien ook dat oplossingen van twintig jaar geleden niet meer passen in de huidige tijd. Wij lopen echt niet weg voor die verantwoordelijkheid. Ik raad u aan om die verantwoordelijkheid ook eens te pakken, dan kunnen wij zien hoe u het ervan af gaat brengen.

De heer **Kox** (SP): U nodigt mij uit voor het volgende kabinet en ik ben er meteen voor in.

De heer **Luijten** (VVD): Oké, gaan wij doen.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik ben geen econoom. Misschien kunt u het mij uitleggen. Nog slechts korte tijd geleden was onze economische structuur, die nu ook allerlei signalen van herstel geeft, goed voor een economische groei in dit land van ongekende omvang, zelfs groter dan in de met ons concurrerende landen. Wij spraken toen allemaal lovende taal. Nu zijn wij vijf jaar verder. Er is een internationale economische crisis gaande. Als gevoelig land zijn wij daarvan de dupe, dus ons dal is misschien iets dieper dan in de met ons concurrerende landen die er minder van afhankelijk zijn, maar wij gaan nu langzamerhand weer omhoog. Wat is eigenlijk het probleem? Is die structuur van ons die vijf jaar geleden nog zo'n economische groei kon voortbrengen nu ineens zo ongezond dat er van alles moet gebeuren? Of zien wij hier normale economische wetmatigheden en is er eigenlijk helemaal niet zoveel reden voor paniek?

De heer **Luijten** (VVD): Mijnheer Van der Lans, Philips was ook een gezond bedrijf dat jarenlang winst maakte. De afgelopen twee jaar maakte Philips vijf miljard verlies. Philips heeft het roer omgegooid en maakt nu weer winst. Er is geen structuur die voor de eeuwigheid geldt, en zeker niet in de economie. Misschien hebben wij ons wel collectief met ons allen in slaap laten sussen doordat het zo goed ging. Misschien zijn wij niet hard genoeg geweest voor onszelf en hebben wij ons daarom niet afgevraagd of wij nog wel competitief waren en wat onze concurrenten deden. Als het goed gaat, laat je je vaak in slaap sussen en ben je te weinig kritisch voor jezelf. Daarvan zijn wij allemaal de dupe. De VVD heeft er ook bij gezeten en GroenLinks heeft erbij gezeten. Als het aan uw partij had gelegen, hadden wij waarschijnlijk nog veel meer in de collectieve uitgaven gestopt dan wij nu al doen en hadden wij misschien nog veel dieper moeten snijden. Er is geen structuur die voor de eeuwigheid geldt en er is geen panacee, zeker geen economisch panacee, waarmee het voor altijd goed gaat.

De heer **Kox** (SP): U hebt de neiging om te wijzen naar anderen. U zegt: als anderen het voor het zeggen hadden gehad, dan was er nog meer gepamperd en dan was er nog meer geïnvesteerd in ...

De heer **Luijten** (VVD): Ik zeg juist dat wij medeverantwoordelijk zijn.

De heer **Kox** (SP): U noemt ook die andere zaken.

De heer **Luijten** (VVD): Natuurlijk, u noemt mij.

De heer **Kox** (SP): Zou het als wij spreken over economische zaken niet goed zijn dat u met uw specifieke kennis over het ondernemersdom in Nederland aangaf dat wij eigenlijk enigszins luie ondernemers hebben gehad?

Terwijl hier het aandeel kapitaalinkomen van het nationaal inkomen ruim hoger lag dan in de rest van Europa en de VS, zijn onze ondernemers er toch in niet geslaagd dat extra kapitaal te investeren. Onze investeringen zijn namelijk gelijk gebleven. Is niet veeleer het probleem dat onze ondernemers te lui zijn om te ondernemen en meer een "Jan Salie"-geest uitstralen zoals in de 19de eeuw? Dat ligt niet zozeer aan de publieke sector of aan de hoge lonen, maar aan de ondernemers zelf. Die cultuur moet veranderen.

De heer **Luijten** (VVD): U zegt dat ik te veel naar anderen wijs. Welnu, u wijst nu juist te veel naar anderen door met de bekende tegenstelling tussen kapitalisme en socialisme te komen en te stellen dat het aan de ondernemers ligt. Naar mijn mening ligt het helemaal niet aan de ondernemers. Zij moeten de ruimte hebben en wij moeten ze daarbij faciliteren. Natuurlijk zijn er ondernemers die hebben zitten slapen, maar ik wil in dezen niet de vinger wijzen naar één groep die hiervoor verantwoordelijk zou zijn. Wij hebben er allemaal bij gezeten en wij zijn hier als politiek collectief verantwoordelijk voor een set van regelgeving en overheidsmaatregelen die de motor weer op

gang kan brengen. Daar sta ik voor en dat doe je als totaal, als collectief.

Wat de VVD-fractie in alle stukken mist is het gegeven dat ondernemen ook leuk kan zijn. Als je al die nota's leest en je steeds maar hoort dat de administratieve rompslomp enorm is, de werktijden lang en de lasten hoog zijn, kortom als je alleen maar hoort dat het allemaal kommer en kwel is, dan kan ik me voorstellen dat de moed je als jonge of potentiële ondernemer in de schoenen zakt en je er maar niet meer aan begint. Dan bevorder je alleen maar risicomijdend gedrag en als er nou iets niet past bij ondernemen is het dat. Het kan toch niet het doel zijn de risicomijdende cultuur in ons land te bevorderen? En dat risicomijdende gedrag dat nemen wij niet alleen steeds meer waar bij beginnende ondernemers maar helaas ook bij topondernemers die, ook al presteren zij slecht, toch bonussen ontvangen. Schandalen bij Ahold en Parmalat zijn ook niet bevorderlijk voor het imago van het bedrijfsleven en mogen wat de VVD-fractie betreft ook keihard aan de kaak worden gesteld. Maar daarmee is het bedrijfsleven in zijn totaliteit nog geen vrijgevochten bende.

De VVD-fractie is op dit punt verheugd met de totstandkoming van de code-Tabaksblad. Deze zelfregulering is streng maar rechtvaardig en door deze code als bedrijfsleven te accepteren kunnen wij als land weer frontrunner zijn. Dat deze code de komst van buitenlandse ondernemingen zou afschrikken, daar geloof ik niks van. En als het wel zo is, dan is het goed dat die ondernemingen die deze code niet willen onderschrijven zich niet in ons land vestigen.

De heer **Kox** (SP): Vindt u dan dat Akzo Nobel nu het land moet verlaten? Vandaag staat namelijk in de krant dat dit bedrijf besloten heeft om zich niet te houden aan de code-Tabaksblad met betrekking tot het aantal commissariaten dat iemand mag hebben. U zegt dat de code hard maar rechtvaardig is. Maar wat moet er in uw ogen gebeuren als bedrijven zich niet aan die code houden, juist om die vrijgevochten bende te voorkomen?

De heer **Luijten** (VVD): Ik bewonder uw dialectisch denken, waar wat u nu schetst is niet het geval. De code schrijft juist voor dat als een bedrijf zich op een bepaald onderdeel niet aan die code kan of wil houden, het daarover publiekelijk verantwoording aflegt en daarvoor publiekelijk terecht kan worden gewezen. Akzo houdt zich op dit punt dus perfect aan de code-Tabaksblad.

De heer **Kox** (SP): De sanctie is dan volgens u dat het desbetreffende bedrijf terecht wordt gewezen, in de zin dat wij allemaal roepen "foei Akzo" en dat het daarmee is afgedaan.

De heer **Luijten** (VVD): Moet u eens kijken als er in Nederland massaal "foei" tegen een bedrijf wordt gezegd en wat dit doet met de beurswaarde van dat bedrijf.

De heer **Kox** (SP): Wij kunnen nu dus publiekelijk tegen Akzo zeggen: "dat had je niet moeten doen, Akzo".

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Luijten** (VVD): Ik vind dat Akzo perfect kan doen wat het nu doet. Het houdt zich namelijk volstrekt aan de code-Tabaksblat. Met redenen omkleed geeft het namelijk aan dat het bijvoorbeeld een president-commissaris een jaar langer laat zitten dan in de code is aangegeven.

De heer **Kox** (SP): Dan is het niet hard en rechtvaardig maar boterzacht.

De heer **Luijten** (VVD): Nee, de code is streng en rechtvaardig en je kunt er van afwijken.

Voorzitter. De houding dat ondernemen leuk en inspirerend kan zijn, kom ik nog te weinig tegen in de stukken. Ik zeg dit niet alleen tegen de regering maar ook tegen de ondernemersorganisaties, die toch vaak praten alsof het een en al ellende is. Praat vooral positief over het ondernemerschap.

Geef ook aan dat het geen schande is als het een keertje niet lukt. Als je in ons land op je gezicht gaat als ondernemer, ben je voor veel instanties vaak voor altijd besmet. Eens failliet lijkt in Nederland altijd failliet en dat is niet terecht. Natuurlijk zullen er altijd mensen zijn die het nooit leren, maar die mogen niet maatgevend zijn.

Daarmee kom ik op het vestigingsklimaat in ons land. Zoals gezegd, zijn wij de laatste jaren als een speer gedaald op de ladder van meest geliefde landen om een onderneming te vestigen. In 2000 stonden wij op de lijst van The Economist nog op de eerste plaats. Het belastingklimaat wordt vaak als een oorzaak genoemd, maar een gunstig belastingklimaat is niet alleen zaligmakend. Er is natuurlijk meer voor nodig. Denk aan de beschikbaarheid van goede bedrijventerreinen, veiligheid, de kosten van arbeid en -- een belangrijke runner up -- goede bereikbaarheid.

Tijdens het kennisdebat heeft mijn fractiegenote Heleen Dupuis al uitgebreid stilgestaan bij het vestigingsklimaat voor R&D-bedrijven en dat zal ik nu niet meer herhalen. In de missive bij de begroting wordt op pagina 18 gesteld: "EZ wil Nederland als vestigingsplaats weer terug aan de top brengen". Dat is nog eens ambitie. De regering noemt de volgende acties die noodzakelijk zijn om dat doel te bereiken: het aanpakken van knelpunten bij starters; het verminderen in 2008 van 20% tot 25% van de criminaliteit; het terugdringen van de administratieve lasten met 25% in 2007; vernieuwing van het regionale beleid; corporate governance; maatschappelijk verantwoord ondernemen en internationaal ondernemen.

Wat er allemaal onder die kopjes in de missive staat, is allemaal nuttig en nodig, maar wij vinden het nog steeds vrij algemeen. Ik zou als Amsterdammer willen zeggen: geen woorden maar daden. Onze vraag is: wat gaan wij concreet doen? Papier en plannen genoeg, maar papier is geduldig, wij wachten op daden! Wij zijn er in ons land goed in om voor iedere oplossing tien nieuwe problemen te bedenken en daar weer een nota over te schrijven. Ik zeg tegen de minister: aan nota's geen gebrek, ga ze nu maar uitvoeren.

Wij missen daarbij nog node de prioriteiten. Voor welke projecten kiezen wij nu echt? Of kiezen wij zoals gebruikelijk voor alles een beetje? Passen bijvoorbeeld de

keuzes die in het MIT worden gemaakt in het beleid van EZ? Kiezen wij voor een zweeftrein of kiezen wij voor de HSL? Of kiezen wij voor twee keer niks?

Het rapport Gebiedsgerichte economische perspectieven is nog maar twee jaar geleden uitgebracht. Zijn de doelstellingen die daarin staan dan gehaald? Is er meer samenhang, meer focus en meer resultaatgerichtheid in de nationale agenda aangebracht? Waar kunnen wij in de begroting 2004 cijfermatig onderbouwd zien dat er nu echt prioriteiten worden gesteld? Als ik de stukken bezie, kan ik mij toch niet aan de indruk onttrekken dat alle deelbelangen weer aan bod komen. De minister is het hier vast niet mee eens en wij laten ons op dit punt graag door hem overtuigen. Van hem vernemen wij ook graag welke concrete projecten nu worden opgepakt en waar wij hem op mogen afrekenen.

Voor een gunstig vestigingsklimaat missen wij een identiteit met aanzuigende werking. Wij moeten weer een smoel krijgen. Nu lijkt het vaak een Januskop. Wat is nou de identiteit van de Randstad in het Europa van de concurrerende regio's? Deze regio moet concurreren met Londen en Frankfurt op het gebied van financiële dienstverlening; met Parijs en Milaan die bekend staan om de mode, design en cosmetica, met Brussel de Europese hoofdstad en met Berlijn de congresstad. Identiteit is onderscheidend vermogen. Boston wordt in één adem genoemd met geneeskunde en Silicon Valley met high tech. Maar wat is nu de gewenste identiteit van de concurrerende Europese regio Randstad? Hoe past het rapport over de Deltametropool hierin? Hoe willen wij bekend staan? Waar willen wij als Nederland in één adem mee worden geïdentificeerd of om in marketingtermen te spreken, wat is onze unique selling proposition?

Time publiceerde onlangs een lijst wereldwonderen. Nederland stond tot mijn niet geringe verbazing in de top 10. De wereld kent ons van ons waterbeheer, van Hansje Brinker en de Deltawerken. Als wij daar goed in zijn, waarom pakken wij dan geen zaken op die dit positieve beeld ondersteunen? Ik noemde water als voorbeeld, maar het kan ook architectuur of voeding zijn. Als wij maar kiezen. Ambitie, ondernemerschap en excellentie, in die volgorde, daar komt het wat de VVD betreft op neer.

In het rijtje van acties die nodig zijn om Nederland als vestigingsplaats weer terug te brengen aan de top mist de VVD-fractie de verbetering van de bereikbaarheid. Over zee en door de lucht is ons land redelijk bereikbaar, maar over de weg duurt het allemaal steeds langer. De HSL-zuid zou in 1997 al zijn gerealiseerd, maar we mogen blij zijn als dit in 2007 een feit is. Onze concurrenten Londen, Parijs en Frankfurt zijn allemaal al lang aangesloten op hoge snelheidslijnen en bouwen hun voorsprong op ons gestaag uit, terwijl wij sowieso al op achterstand staan, omdat Nederland geen knooppunt, maar een eindpunt is. Vergeleken met andere Europese hoofdsteden is in ons land de woon/werk-reistijd hoog en de afgelopen jaren relatief het meest verslechterd. Statistisch wordt dat alleen nog maar erger.

Kortom, wij beginnen steeds minder toegankelijk te worden en dat is niet goed; niet goed voor de bestaande economische bedrijvigheid, maar ook niet voor het

aantrekken van nieuwe bedrijvigheid. Mijn fractie heeft daarom haar hoop gevestigd op de nota Ruimte en de nota Mobiliteit die binnenkort zullen verschijnen. Wanneer kunnen wij deze verwachten? Ik heb gehoord dat er vertraging optreedt. Wij hopen dat Economische Zaken een belangrijke duit in het zakje heeft kunnen doen, maar nog meer hopen wij dat er wordt doorgepakt, dat er echt keuzes worden gemaakt en dat er ook sprake is van integraal beleid van de belangrijkste spelers V&W, VROM en EZ. Kan de minister aangeven hoe EZ bij de totstandkoming van de nota Ruimte betrokken is?

Kan de minister ook aangeven hoe de bestuurlijke slagkracht in de economische regio's wordt verbeterd? Op welke wijze zal het kabinet bevorderen dat de koers die straks wordt ingeslagen en de prioriteiten die worden gesteld ook worden omgezet in daden? Zoals ik al zei, aan goede voornemens is meestal geen gebrek, maar wij missen met zijn allen vaak het vermogen om deze goede voornemens om te zetten in concrete daden, omdat ze verzanden in allerlei procedures op nationaal, regionaal of lokaal niveau.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Veel deskundigen hebben zich over de mobiliteit gebogen. Het blijkt dat beprijzen een van de meest effectieve maatregelen is. Begrijp ik uit het betoog van de heer Luijten dat het denken van de VVD over deze effectieve maatregel is veranderd?

De heer **Luijten** (VVD): Het denken van de VVD verandert continu. Wij blijven denken en er verandert nogal eens wat. Ik heb begrepen dat een van mijn collega's aan de overzijde van het Binnenhof, de heer Hofstra, vandaag een plan heeft ingediend. Wij blijven dus denken. Beprijzing is nooit een vies woord geweest. De vraag is alleen op welke wijze. Het bezit of het gebruik van een auto kan beprijsd worden. Ik vind discussie daarover prima, maar het gaat mij erom dat er een keer gekozen wordt. Wij moeten niet eindeloos blijven emmeren en heen en weer schuiven.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U stelt veel vragen, maar het gaat ook om de antwoorden en om het richting geven. Bij beprijzen is het idee dat de gebruiker betaalt. Daarvoor kunnen allerlei modaliteiten worden verzonnen. Het zou een fantastische doorbraak zijn als de VVD over dit punt riant en ruim wil nadenken. Dan kunnen wij verder. Nu zit het vast.

De heer **Luijten** (VVD): Er zit niets vast. Wij denken niet in dogma's. De heer Hofstra heeft vandaag een plan gelanceerd waarin drie elementen zijn opgenomen. Eén daarvan is dat mobiliteit beprijsd moet worden. Wij moeten de systeemkeuze echter aan deskundigen overlaten. Er moet een knoop worden doorgehakt. De negatieve gevolgen van een keuze die mij misschien iets minder aanstaat, zullen geringer zijn dan wanneer wij eindeloos blijven emmeren over de keuze voor een bepaalde oplossing. HSL-treinen zijn ook niet goedkoop.

Ieder vervoer heeft zijn prijs en die zal betaald moeten worden. Nu is er echter gebrek en het wordt onbetaalbaar.

Voorzitter. Nogmaals, mijn fractie steunt de richting die het op lijkt te gaan, maar op welke daden mogen wij deze minister straks afrekenen?

Nog een paar opmerkingen over het terugdringen van de administratieve lasten. In de Tweede Kamer is daar uitvoerig over gediscussieerd, niet in het minst door mijn partijgenoot Aptroot, die ook met concrete voorstellen is gekomen. Nu is weliswaar de minister van Financiën de trekker van dit dossier, maar het regardeert ook EZ, want het is immers één van de acties die als prioriteit in dezelfde begroting worden genoemd.

De regeldruk in ons land is enorm! Op 1 december 2003 golden in Nederland 1790 wetten, 2680 AMvB's en 7664 ministeriële regelingen. In totaal waren er 138.794 wettelijke bepalingen van kracht. Dit overzicht is te vinden op www.wetten.nl. De verdragen, Europese regelgeving, de regelingen van ZBO's, mijnheer Van der Lans, lagere overheden enzovoorts zijn hierin nog niet meegenomen.

De heer **Kox** (SP): Welke onverlaten hebben ons in de afgelopen 20 jaar met al die regels en wetten opgezadeld? Zijn dat de socialisten van mijn partij geweest, de links-liberalen van GroenLinks, de ChristenUnie of uw partij?

De heer **Luijten** (VVD): Wij hebben daar evengoed aan meegedaan, maar als het aan u had gelegen, waren er nog veel regels geweest.

De heer **Kox** (SP): U bent echt een burgemeester in oorlogstijd. Als u er niet was geweest, was het nog veel slechter geweest!

De heer **Luijten** (VVD): Nee, ik kijk de dialectiek van u af.

De heer **Kox** (SP): U somt alle wetten op die er zijn en u zegt dat die allemaal niet deugen.

De heer **Luijten** (VVD): Dat zeg ik helemaal niet.

De heer **Kox** (SP): U zegt dat er iets aan moet gebeuren, maar u hebt ze zelf bedacht en aangenomen. U bent de auctor intellectualis van dit alles. Kortom: als men op economisch terrein iets anders wil -- bijvoorbeeld een ondernemend Nederland -- moet men vooral niet met de VVD verder gaan. Dat is toch eigenlijk uw boodschap?

De heer **Luijten** (VVD): Ik zal u aan deze boodschap houden als u om meer en striktere regelgeving vraagt en de regeldichtheid wenst te bevorderen. Ik zeg niet dat al die regels slecht zijn. Ik zeg dat cijfers niet zoveel zeggen. Als wij de marktwerking bevorderen, moeten wij die natuurlijk wel reguleren. Ik durf de stelling aan dat meer marktwerking de regelgeving niet heeft stopgezet, maar meer regels heeft gevraagd. Er zijn heel veel regels die hartstikke nuttig zijn, maar er zijn ook regels waar wij last van hebben en die geld kosten. Daar gaat het mij om. Het

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

gaat mij niet om de totaliteit, maar om een aantal regels die last geven en geld kosten.

Volgens de laatste gegevens zijn de administratieve lasten voor het bedrijfsleven 17,1 mld euro per jaar. Dat is maar liefst 4 mld euro meer dan tot voor kort door het kabinet werd aangenomen: in de stukken is het bedrag 4 mld euro lager. Daar komt nog bij dat nu blijkt dat zo'n 8 mld euro daarvan niet direct door ons te beïnvloeden is omdat dat deel zijn oorzaak vindt in Brusselse regelgeving. Mijn fractie is verheugd dat de minister van Financiën er vorige maand in is geslaagd om de Nederlandse doelstelling van 25% reductie tot een Europese doelstelling te maken. Toen ik dat op 27 januari las in het Financieel Dagblad was ik tevreden, maar tegelijkertijd stomverbaasd, want in het bewuste artikel stelt een regeringswoordvoerder droogjes vast dat bij het formuleren van de 25%-reductiedoelstelling de regering zich niet heeft gerealiseerd hoe groot het aandeel van de kosten uit Brussel is. Toen ik dat las, dacht ik: dat kan niet waar zijn! Het roept echter ook de vraag op wat de regering doet als het Brusselse deel onvoldoende wordt verlaagd. Denkt de minister dan nog steeds de 25 % te kunnen halen en hoe gaat hij dat dan voor het terrein van Economische Zaken doen?

Wij wachten de antwoorden van de regering met belangstelling af.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Ik hoop dat ik in de toekomst collega Luijten kan uitnodigen om samen naar bijeenkomsten te gaan om het volk toe te spreken. Dan laat ik hem zijn kritiek vertellen op het regeringsbeleid van de afgelopen 25 jaar; daarna zeg ik: wij zijn een alternatief. Ik vond het plezierig om te horen. Zelfkritisch vermogen siert ons allen en ik ben blij dat de VVD dat in ruime mate heeft.

De heer **Luijten** (VVD): Ik gun de heer Kox graag zijn finest hour; dat is bekend. Hij mag constateren dat het denken van liberalen niet stilstaat. Er is geen sprake van een dogma, vastgestelde leer of filosofie, maar van een vrij gedachtegoed. Ik ben blij dat ik tot die stroming behoor.

De heer **Kox** (SP): Ik ook. Ik ben erg blij met liberalen die zo kritisch tegen hun eigen verleden aan kunnen kijken. Daar moeten wij echt ons voordeel mee doen.

Over voordelen gesproken: het is een voordeel, maar ook een voorrecht om bij de behandeling van de begroting voor Economische Zaken te kunnen debatteren met iemand die hier niet pas komt kijken, maar die al decennia meegaat in de Nederlandse politiek en meebepaalt welke politiek in dit land bedreven wordt. De minister was in de jaren zeventig immers al staatssecretaris in het kabinet-den Uyl. Dat was in de tijd dat mijn fractiegenoot Ronald van Raak ongeveer zo ver was als het kind van de staatssecretaris op dit moment is. Het kan best dat zij een veel leuker kind krijgt. Ik wil dus helemaal geen vergelijking maken. De minister mag haar van ons erg veel sterkte toewensen. Later was hij minister in het tweede kabinet-Kok. Hij is nu weer minister. Hij was ambassadeur voor de EU in Japan, Kamerlid, fractievoorzitter, lid van

het Europees Parlement en zelfs nog hoogleraar in Tilburg, ongeveer het hoogste wat je in een menselijk bestaan kunt worden. Kortom: wij hebben nu de gelegenheid om te debatteren met iemand met wie wij over grote lijnen, historische perspectieven en ambities kunnen praten. In die zin sluit ik mij niet aan bij de opmerking van collega Van der Lans dat wij eigenlijk over vier jaar moeten terugkomen om met de minister te praten en om te bekijken wat hij ervan gemaakt heeft. Dat vind ik wel verstandig, maar ik vind het plezierig dat wij hier over ambities kunnen praten die deze minister in deze begroting uiteenzet. Dat is lang niet altijd zo in de politiek, waar de waan van de dag vaak het zicht op gisteren en morgen bederft.

Dat geldt natuurlijk -- ik probeer collegiaal te blijven -- vooral voor de overkant en niet voor ons. Ik vind het in ieder geval plezierig om met deze minister in grote lijnen over de begroting van Economische Zaken te kunnen discussiëren.

De toelichting op de beleidsagenda voor 2004 begint met de vaststelling dat de huidige problemen van de Nederlandse economie niet alleen conjunctureel maar in belangrijke mate ook structureel van aard zijn. Dat betekent dat er werk aan de winkel is voor de minister. Als hij het nog niet wist, moet hij het wel door de bijdrage van collega Luijten begrepen hebben! Er is voor de minister werk aan de winkel, omdat hij zichzelf verantwoordelijk noemt voor het scheppen van voorwaarden voor het realiseren van duurzame economische groei.

De inzet van zijn ministerie moet volgens de minister de katalysator zijn om de economische groei voort te stuwten. Hij denkt verder met zijn inspanningen een bijdrage te kunnen leveren aan de bevordering van de marktwerking, het kennis- en innovatiebeleid, het ondernemingsklimaat en het economische buitenlandbeleid. De minister waarschuwt ons echter al aan het begin van zijn begroting dat wij zeker niet te veel van hem mogen verwachten, omdat hij hooguit één van de relevante partijen is. Ontwikkelingen in de economie worden in zijn redenering vooral door andere factoren en spelers beïnvloed.

Bijsturen door het ministerie is volgens de minister slechts in zeer beperkte mate mogelijk. Waar komt deze grote bescheidenheid vandaan? De minister loopt al heel lang mee en daarom klinkt dit in mijn oren alsof hij zich nu al excuseert en wij niet al te veel resultaten van hem mogen verwachten. Dat is wat al te defensief, want het lijkt erop dat hij zegt: ik zal mijn best doen. Dat mogen wij toch zeker wel van hem verwachten, want de huidige salarissen voor ministers en Kamerleden zijn zo hoog dat het wel het minste is om van hen te verwachten dat ze hun best doen. Ik hoor daarom graag van de minister waarop wij hem volgend jaar en niet over vier jaar mogen afrekenen. Welke ijkpunten mogen wij volgend jaar gebruiken als wij de minister op zijn resultaten afrekenen? Hoe hoog moet de economische groei geweest zijn? Wat zal het werkgelegenheidsniveau zijn en welke plaats zullen wij op de diverse hitlijsten van de best scorende economieën innemen?

Ik houd het voor mogelijk dat de bewindsman zal zeggen dat hij dat niet kan zeggen. Hij zal mij waarschijnlijk voorhouden dat de overheid gewoonweg

niet in de hand heeft wat de economie gaat doen. Ik zeg hem dan echter maar nu al dat hij daar dertig geleden toch heel anders over dacht. De partij die hij ooit hielp oprichten, was immers één van de ondertekenaars van Keerpunt '72. In dit stuk vond ik op pagina 4 het volgende mooie citaat: "De oorzaak van de machteloosheid van behoudende kabinetten is dat zij zich tot de gevangenen hebben gemaakt van de bestaande machtsverhoudingen in onze samenleving. Zij aanvaardden klakkeloos een maatschappijvorm waarin enkelingen beslissen over de toekomst van velen en maken daar ook dankbaar gebruik van." Zo dacht onze minister blijkbaar dertig jaar geleden, aangezien hij toen een belangrijk man in D66 was. Overigens is hij dat nog steeds. Onlangs las ik zelfs in een interview met Hans van Mierlo dat Keerpunt '72 er vooral dankzij D66 is gekomen!

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Mag ik hieruit opmaken dat de heer Kox ook nog achter al zijn geschriften uit de zeventiger jaren staat?

De heer **Kox** (SP): Als ik dat nu hier aan het adstrueren was, kon ik uw opmerking plaatsen. Ik geef echter aan hoe deze minister dertig jaar geleden dacht. Ik doe dat op de meest propere manier door iets tevoorschijn te halen dat hij toen met verve heeft verdedigd. Het is opvallend dat deze minister dertig jaar geleden heel anders dacht over economie dan nu.

Voorzitter. Ik behoor zelf nog steeds tot de richting die vindt dat de overheid veel meer moet doen dan naar de pijpen van anderen dansen. De overheid moet meer doen dan alleen maar voorwaarden scheppen voor anderen, die vervolgens echt de economie runnen. Ik wil dus meer dan de faciliterende overheid van de heer Luijten. Ik wil een Hansje-Brinkers-overheid, een deltawerk-overheid, een overheid die grote dingen durft te doen. Die overheid moet democratisch gelegitimeerd met gemeenschapsgeld dingen doen waar ze aan de andere kant van de oceaan over praten. Daar moet ze, mijnheer Luijten, weer zeggen: dat hebben die Hollanders toch maar geflikt!

Zo 'n overheid wil ik graag hebben en dat houdt meer in dan het faciliteren van private partijen om die te kunnen laten doen wat zij zelf willen. Ik denk dus niet dat ik de minister nu nog moet houden aan wat hij dertig jaar geleden zei. Hij kan dat nu misschien als jeugdzonde afdoen, of als een kwestie van voortschrijdend inzicht. Leuk was het overigens wel wat er toen werd gedaan, zeg ik tegen de toenmalige staatssecretaris. Het kan best zijn dat hij een stuk ouder en wijzer is geworden, maar dan vraag ik hem: Als u nu zo veel wijzer bent geworden, waarom zijn wij op dit moment dan niet zo veel rijker en waarom hebben wij dan nog steeds zo verschrikkelijk veel economische problemen en zo veel schrijnende sociale verhoudingen? De heer Luijten noemde nog meer zaken in dit verband. Als wij zo veel voortschrijdend inzicht hebben gehad, waarom zijn al deze dingen dan niet opgelost? Zou het niet goed zijn om toch eens terug te blikken naar wat er dertig jaar geleden werd gezegd, namelijk dat een overheid die de oren laat hangen naar andere partijen, niet krachtdadig bezig kan zijn.

Economie en economische zaken zijn belangrijke kwesties, want er staan grote belangen op het spel, van

heel veel mensen. Als de economie hapert, verliezen mensen hun baan, komen andere mensen in onzekerheid, nemen belastinginkomsten af en daarmee de kansen van de samenleving, en dus van ons allemaal, om in de publieke zaak en in de toekomst te investeren. Van een slecht draaiende economie worden de meesten van ons slechter, en slechts weinigen beter.

Slecht is een haperende economie in ieder geval voor werknemers in ons land. Dat is op dit moment erg concreet. Maandelijks komen er duizenden mensen bij die hun baan verliezen. Officieel zitten wij nu op 5,7% werkloosheid. Dat is 1,5% meer dan een jaar geleden. Het is maar een percentage, maar als je het in aantallen mensen uitdrukt, zijn het 424.000. Dat zijn 424.000 levende wezens, meestal met een man, een vrouw, een kind, een omgeving en een familie, die hun baan kwijt zijn en in de huidige omstandigheden hun perspectief voor de komende jaren in het gedrang zien komen. Het is niet zo dat ondernemers geen geld hebben om investeringen te doen en daarmee die mensen weer aan het werk en aan perspectief te helpen. Sinds het begin van de jaren tachtig ligt het kapitaalinkomensdeel in het nationaal inkomen in Nederland ruim boven hetzelfde kapitaalinkomensdeel in andere landen van de Europese Unie en in de Verenigde Staten. Dat komt omdat jaar op jaar winst op winst is gestapeld in dit land. Wat dat betreft is er geen beter land om kapitalist te zijn dan Nederland, zeg ik tegen de heer Luijten. Het probleem is dat men wel winst op winst stapelt, maar die winst vervolgens niet gebruikt voor het doel waarvoor een kapitalist, in moderne termen een ondernemer, deze eigenlijk zou moeten gebruiken, namelijk om te investeren. De investeringsquote is gelijk gebleven. De ondernemers zijn wel rijker geworden, maar niet actiever. Mijn vraag is daarom of er weer een soort Jan Saliegeest door ons ondernemersdom waart. In de negentiende eeuw waarschuwden critici ons daarvoor. Hebben wij daar opnieuw mee te maken? Waarom investeren onze ondernemers hun overwinsten niet in ons land en in onze werkgelegenheid en daarmee in de toekomst van zoveel burgers in dit land? Waar blijven onze maatschappelijk verantwoorde ondernemers nu wij ze nodig hebben om maatschappelijk verantwoord te ondernemen en niet stil te zitten?

De hoge winsten in Nederland in de jaren negentig hadden voor een belangrijk deel te maken met de loonmatiging die hier jarenlang sterker was dan in de ons omringende landen. Is dat voor ondernemers eigenlijk niet een wat al te gemakkelijke manier geweest om rijk te worden en daarmee een van de vele belemmeringen voor de innovatie van de economie en van ons bedrijfsleven en daarmee van de structurele verbetering van de werkgelegenheid? Weliswaar hebben wij in jaren negentig heel wat nieuwe banen gekregen -- Nederland was banenwonder -- maar dat blijken vooral flexbanen in deeltijd te zijn geweest, die wegsmelten als sneeuw voor de zon als de economie wat tegenzit. Dat zien wij nu, maar sommigen van ons constateerden het al jaren geleden. Op dit moment zien wij onze beroepsbevolking dalen; de omvang daarvan gaat weer in de richting van 7 miljoen en dat was het niveau van 2001. Wat wij aan banen overhouden, is ook niet altijd al te best.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Een derde van onze werknemers heeft volgens het CBS te maken met gevaarlijke werkomstandigheden en een kwart van onze werknemers baalt volgens een onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in opdracht van de FNV dusdanig van het werk dat men een andere baan wil hebben. Wat is er toch gebeurd met onze economie in de tijd dat wij zoveel winsten maakten en dat wij zo weinig deden om de structurele werkgelegenheid te verbeteren? Ik vraag de minister ook of hij inmiddels inderdaad zo ver is dat hij radicaal afscheid neemt van zijn Paarse verleden. Hij zegt daar nu van dat er in die periode te veel door een roze bril is gekeken en dat er sprake was van een zekere zelfgenoegzaamheid. Ik kan het mij bijna niet voorstellen, maar zat hij daar toen zelf ook zelfgenoegzaam bij met het idee dat het allemaal goed gaat? Of wilden de anderen niet naar hem luisteren toen hij constateerde dat het anders had gemoeten? Misschien kan hij ons daar een inkijkje in geven. Naar mijn mening was het probleem overigens niet zozeer de kleur van de bril, maar de wijze waarop de glazen van de bril geslepen waren. Paarse politiek is achteraf gezien vooral kortzichtige politiek geweest. Ik kan het niet beter stellen dan de heer Luijten al deed. Ik vrees alleen dat dit kabinet de glazen overgenomen heeft van Paars en alleen het montuur weer heeft veranderd, maar misschien kan de bewindsman mij uit die droom helpen.

Ik had van dit kabinet meer verwacht. Ik hield niet van Paars, dus ik mocht wel iets anders verwachten. Er zitten er velen hier die wel iets hadden met Paars, maar ik gelukkig niet. Ik heb toch de indruk dat wij op economisch gebied niet echt het roer omgooien en toch vooral blijven kiezen voor de faciliterende overheid, in plaats van de dynamische overheid die grote dingen durft te doen. De minister verwacht nogal wat van de Europese Unie. Worden wij straks niet geconfronteerd met een nog hogere werkloosheid? Er komt immers niet alleen een uitbreiding, maar de gemiddelde werkloosheid in de EU ligt al lange jaren tegen de 9% aan. Dat is mijns inziens voor Nederlandse begrippen massawerkloosheid. Hoe kijkt de minister daar tegenaan? Komt er van de EU wel zoveel heil en zegen voor onze economie?

De heer **Luijten** (VVD): De heer Kox zegt niet van een faciliterende overheid te houden. Hij wil liever een overheid die grote dingen gaat doen. Kan hij een voorbeeld noemen? Wat moet deze ondernemende overheid doen?

De heer **Kox** (SP): Nieuwe Deltawerken, maar dan niet daar waar zij al liggen...

De heer **Luijten** (VVD): Ik wou net zeggen: leggen wij daar een dijk achter?

De heer **Kox** (SP): Nee, ik dacht bijvoorbeeld aan een nieuw Deltaplan voor het beroepsonderwijs in dit land. 60% van onze jongeren gaat daar naartoe en krijgt er les onder vaak slechte omstandigheden.

De heer **Luijten** (VVD): Ik doelde louter op ondernemen, niet op onderwijs. Wat moet de overheid nu doen, waar moet zij geld aan besteden? U zegt dat u overheidsbedrijven wilt. U wilt geen faciliterende overheid, de markt moet het niet doen, de overheid moet

het doen. Dus dan krijgen wij staatsondernemingen. Noemt u eens wat.

De heer **Kox** (SP): U zei dat u niet meer van de dogma's was en dat u goed kon luisteren. Dan moet u luisteren naar wat ik zei. Ik wil een Deltaplan voor het vmbo. Dat is het schooltype waar de meeste kinderen in dit land naartoe gaan. Het vmbo is van enorm groot belang voor de toekomst en wij laten het verslonzen. Dat constateer ik en dat constateren velen met mij. Mijn partij heeft pas een grote enquête gedaan onder docenten in het vmbo. Die mensen kunnen de tranen bijna niet meer houden omdat het zo slecht gaat. Daarin moeten wij investeren. Als wij dat doen...

De heer **Luijten** (VVD): Dan zijn wij toch aan het faciliteren?

De heer **Kox** (SP): Nee.

De heer **Luijten** (VVD): Wij leiden deze mensen op om een baan te vinden in het bedrijfsleven, in uw staatsbedrijven.

De heer **Kox** (SP): Stelde u een serieuze vraag of wilt u spelletjes spelen? Dat kan ik ook hoor.

De heer **Luijten** (VVD): Ik stel alleen maar serieuze vragen, net als u.

De heer **Kox** (SP): Dan denk ik dat een Deltaplan voor het beroepsonderwijs in dit land van het grootste belang is. Ik wil hierover graag de mening van de minister horen. Als wij een van de excellente kenniseconomieën willen worden, dan moeten wij knappe koppen hebben en vooral een goed opgeleide werkende klasse. Daar mankeert het op dit moment aan. Dat is één Deltaplan dat ik graag zou hebben.

Een tweede deltaplan dat ik graag zou zien, zou ertoe moeten leiden dat Nederland de gezondste bevolking van Europa krijgt. Als onze bevolking gezond is, draagt dat niet alleen bij aan het bruto nationaal product, maar ook aan het netto nationaal geluk. Het is economisch van het grootste belang dat er minder zieke mensen zijn, meer gezonde mensen die langer aan de slag blijven en zo bijdragen aan onze economie. Dit vereist grote investeringen in ons stelsel van gezondheidszorg, investeringen die tot nu toe achterwege gebleven zijn.

De heer **Luijten** (VVD): Ik kan u een heel eind volgen, maar ik wil toch even terug naar mijn vraag. U creëert een tegenstelling, conform de traditie van de SP, tussen een faciliterende overheid en een ondernemende overheid. U wilt een gezondere, goed opgeleide bevolking; dat is een kwestie van faciliteren en het is toch hopelijk de bedoeling om de mensen aan een baan te helpen. Maar hoe wilt u dit doen?

De heer **Kox** (SP): Bijvoorbeeld met een deltaplan voor de werkgelegenheid; ik kom steeds terug op het idee van een deltaplan, maar daarmee zijn wij dan ook beroemd geworden in Amerika. Met een deltaplan voor

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

werkgelegenheid zouden wij kleine ondernemers meer mogelijkheden kunnen geven, meer mogelijkheden dan VVD-kabinetten in de afgelopen vijftig jaar aan die ondernemers hebben gegeven. Ik kom hier zo dadelijk nog heel even op terug. Ik bedoel maar, het aantal plannen dat de overheid kan gebruiken om de samenleving beter te maken, is schier eindeloos. Het is altijd een financieel probleem, maar als wij die plannen niet uitvoeren, zoals in de afgelopen jaren, wordt het van kwaad tot erger.

Nog een vraag over de kleinere ondernemers, want anders denkt de heer Luijten in zijn schematische analyse van de SP dat ik het alleen maar over werknemers heb, maar ik maak mij ook erg veel zorgen over kleinere ondernemers. Hij noemde zelf het aantal ondernemers die over de kop zijn gegaan. Kleine ondernemers zijn hardwerkende mensen die zichzelf maar al te vaak het recht op redelijke werktijden en fatsoenlijke werkomstandigheden ontzeggen omdat "de zaak" nu eenmaal vóór gaat. Ik constateer dat er in dit land erg veel kleine ondernemers zijn die heel hard werken, die getuigen van ondernemingszin. Het zijn mensen op wie wij trots zouden moeten zijn, maar zij hebben het verrekte moeilijk om het hoofd boven water te houden. Als je telt hoeveel ondernemers er in de afgelopen twintig jaar failliet zijn gegaan, kom je op nog veel alarmerende getallen uit. Wat gaat de regering voor deze ondernemers doen? Ik ben wel geïnteresseerd in grotere ondernemers, maar voor hen kan de regering niet zoveel doen. Maar ik denk dat de kleinere ondernemers beter kunnen worden geholpen dan met het beleid van de afgelopen jaren.

Op 1 juli zal de energiemarkt ook voor consumenten vrijgemaakt worden. Verwacht de minister hier nu echt zoveel van? Uit een onderzoek van de Consumentenbond bleek vandaag dat de mensen gek worden omdat er voortdurend aan hen gevraagd wordt of zij al groene stroom hebben en of zij die wel bij het juiste bedrijf inkopen. Consumenten blijken erg ontevreden te zijn over de werking van het marktmechanisme op dit moment. Denkt de minister nu werkelijk dat wij er erg veel baat bij zullen hebben? En zo hij ons hiervoor geen garanties kan geven, zijn er dan nog noodgrepen mogelijk om dit proces te stoppen? En hetzelfde geldt voor de liberalisering van de post, die voor 2007 voorzien is. Denkt de minister met voortschrijdend inzicht dat wij ook daar echt veel baat bij zullen hebben?

De bewindsman houdt ons voor dat wij voor alle economieën vooral veel moeten verwachten van het vrijmaken van de wereldhandel, wat volgens de heer Terpstra 200 tot 650 mld zou opleveren. Dit is een wel erg ruime marge. Kan hij dit nog wat preciseren? En waar zal dit geld vooral terecht komen? Als het inderdaad terecht komt in de arme landen waarover hij sprak, dan is het goed, maar als het toch weer terecht komt op de hoop waar ook de duivel al het meeste neergelegd heeft, schieten wij er niet erg veel mee op.

*N

De heer **Schouw** (D66): Mevrouw de voorzitter. Toen ik het woord kreeg zat ik nog even na te kauwen op de warme woorden van de heer Kox richting minister

Brinkhorst. Op een gegeven moment dacht ik: hij gaat hem vragen voor het eerste kabinet-Marijnissen, dat natuurlijk aanstaande is. Dit is echter nog niet gebeurd, maar misschien komt het nog.

Voorzitter. Het gaat niet goed met onze economie. Uit Amerika zijn de afgelopen tijd positieve berichten gekomen over een voorspelde economische groei van 4% daar, maar bij ons blijft het klimaat guur. Binnen de Europese Gemeenschappen is er een maximale groei van ongeveer 1,8%. Door het kabinet wordt veel gedaan om die haperende motor weer te laten draaien. Zo wordt 1,6 mld geïnvesteerd in kennis en innovatie en de arbeidsparticipatie wordt sterk bevorderd.

Namens de fractie van D66 en die van de OSF wil ik mij in mijn bijdrage richten op drie thema's, thema's die onzes inziens de voorwaarden aangeven voor een gezonde economische groei. Het gaat daarbij om: innovatie, concurrentie en ondernemerschap. Allereerst zal ik iets zeggen over innovatie.

Sommigen zeggen wel eens dat Nederland een van de eerste landen is die last krijgt van een recessie, maar straks ook weer een van de eerste landen zal zijn die kunnen profiteren van een opgaande wereldconjunctuur. In het debat van twee weken geleden is uitvoerig stilgestaan bij het belang van innovatie voor een gezonde economie. Ik heb toen gezegd dat innovatie niet veel meer betekent dan het omzetten van een idee in een nieuw product, een product waarom de internationale markt vraagt. In dat omzetten van een idee in een product waarom de internationale markt vraagt zijn wij echter niet zo goed.

Wat in het debat duidelijk is geworden, is dat de totale kennisketen meer moet bijdragen aan innovatie, van de universiteiten, die meer moeten samenwerken, tot de wetenschappers die zich meer moeten bezighouden met praktisch toepasbare kennis. De minister heeft daarbij terecht indringend aangegeven dat de sense of urgency bij veel spelers nog ontbreekt.

Bij innovatie gaat het natuurlijk ook om keuzen. Alleen al het gebruik van het woord "kiezen" is voor veel economen genoeg om op het puntje van hun stoel te gaan zitten. De begroting van EZ doorpluizende, vroeg ik mij af of op alle punten wel in voldoende mate wordt gekozen. Laat ik één voorbeeld geven.

Bij intensiveringen lees ik dat de scheepswerven gebruik zullen kunnen maken van de Tijdelijke regeling ondersteuning scheepsbouwsector, TROS, à 60 mln euro. Of ik heb het beleid niet begrepen of het kabinet heeft dat niet begrepen. Als de Koreanen zo nodig de scheepsbouw willen subsidiëren, dan leert het gezond verstand dat wij onze schepen daar moeten aanschaffen en het door de Koreanen bijeen gespaarde subsidiebedrag in de vorm van goedkopere schepen in onze eigen zak kunnen steken. De scheepsbouw is volgens D66 geen groeimarkt. Zij is nostalgie. Zij behoort ook niet tot de kenniseconomie. Waarom dan toch deze TROS? Kan de minister dit uitleggen?

Er zijn ook sectoren waarover in de begroting nog maar weinig staat, maar die economisch nu al veel betekenen en die bovendien buitengewoon veel potentie hebben. Dat zijn de sectoren van de wereld van de televisie, de cultuur, het grote en het kleine amusement, zeg maar: van de culturele economie. In de Verenigde

Staten werkt ongeveer 30% van de beroepsbevolking in die creatieve sector. De culturele economie is een belangrijk exportartikel aan het worden. Als je het hebt over succesnummers, dan is dit een enorme groeisector. Hoe denkt de minister deze sector verder te versterken? Mevrouw de voorzitter. De overheid heeft als taak voorwaarden te creëren voor het ontstaan van een sterke economie. Daarbij denk ik aan het verhogen van de arbeidsparticipatie en het realiseren van een flexibele arbeidsmarkt. Ik noem dat maar: sociale innovatie. Sociale innovatie is hard nodig om de Lissabondoelstellingen van de EU te realiseren: in 2010 de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie ter wereld. Anders gezegd: wij willen Amerika op dit punt voorbijstreven. Het valt direct op dat de Amerikaanse arbeidsmarkt minder rigide is dan de onze. De regels zijn flexibel, waardoor werklozen gemakkelijker aan de bak komen, innovatie sterk wordt bevorderd en het ondernemerschap in de genen is gaan zitten.

De heer **Kox** (SP): Er wordt wel vaker gezegd dat ze het in Amerika beter doen, maar de werkloosheid in Amerika ligt nog altijd enkele tienden van procenten boven de Nederlandse werkloosheid. Onder George Bush is het aantal werklozen op 9 miljoen gekomen en zijn er 2,5 miljoen banen vervallen. Die geroemde flexibiliteit is er wel, maar wordt de samenleving daar wel beter van?

De heer **Schouw** (D66): Wij hebben in Lissabon doelstellingen geformuleerd. Wij willen op economisch gebied Amerika voorbij streven. Dat kan voor een belangrijk deel via een flexibele arbeidsmarkt. Hoe kijkt de minister daartegen aan?

Voorzitter: Ketting

De heer **Schouw** (D66): Het is de vraag of landen zoals Duitsland, Frankrijk, maar zeker ook Nederland flexibilisering en dynamisering van arbeidsmarktregelingen voldoende aanpakken. De heer Oosterwijk, de SG van EZ, pleitte recent dan ook voor meer nationale en Europese vooruitgang op dit punt. Hij zei het niet, maar volgens mij bedoelde hij te pleiten voor meer Amerikaanse toestanden in Europa. De verandering van wet- en regelgeving om de sociale innovatie te bevorderen is natuurlijk niet de meest eenvoudige klus. Het kost veel tijd en overleg. Het is voor mij de vraag of het niet dringend noodzakelijk is om daar wat aan te doen. Wil de minister tijdens het Nederlands voorzitterschap invulling aan dit punt geven en, zo ja, hoe? Heeft de minister een inventarisatie van arbeidsmarktregels die moeten veranderen en, zo ja, welke? Heeft dat in zijn redenering een gunstige werking, ook als je kijkt naar de Amerikaanse ervaringscijfers? Wat is de visie van de minister op die sociale innovatie? Kan hij aangeven of onze arbeidsmarkt met rechten en plichten voor werkgevers en werknemers zich meer gaat ontwikkelen in de richting van de Amerikaanse markt?

Bij het woord "concurrentie" moet ik steeds vaker denken aan toezicht. Dat is gek, want bij concurrentie zou

je eigenlijk het volgende moeten denken: ha fijn, de prijs-kwaliteitverhouding wordt beter, het wordt allemaal gunstiger voor ons. Nee, zodra ik het woord "concurrentie" hoor, gaat het steeds vaker om toezicht. Kennelijk nestelt zich iets in ons systeem waardoor wij ons niet meer veilig voelen zonder toezicht. De groei van de omvang van het toezicht, zowel personeel als budgettair, is enorm. Ik vraag mij wel eens in gemoede af waar het met al dat toezicht heen moet. De overheid lijkt een veelkoppig monster te gaan creëren: de toezichthouders. Vaak gaan zij hun autoritaire gang, verhogen eigenmachtig hun budgetten en worden maar door weinigen gecontroleerd. Wij hebben er inmiddels veel: de OPTA, de AFM, het CTZ, het Commissariaat voor de Media, de Pensioen- en Verzekeringskamer, de DTe en de NMa.

Het probleem dat mijn fractie ziet, is drieledig. Ten eerste de autonome groei. Als wij niet uitkijken, krijgen wij voor elk geliberaliseerd gebied een toezichthouder. Dat kan natuurlijk niet zomaar automatisch.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Naar mijn gevoel wordt nu alles over één kam geschoren. Er zijn verschillende toezichthouders. Er zijn tijdelijke toezichthouders, die ervoor moeten zorgen dat de markt opengebroken wordt. Dergelijke toezichthouders moeten vooral blijven zolang er geen concurrentie ontstaat.

Ik zou aan de heer Schouw willen vragen, over welke toezichthouders hij het nu precies heeft. Verder mogen we in Nederland uitgaan van een bepaald leereffect. Wij zijn eigenlijk net begonnen met onze toezichthouders. Kunnen we ze ook de kans geven om uit te groeien, niet zozeer in omvang, maar wel in hun taakuitoefening?

De heer **Schouw** (D66): Ik probeer invulling te geven aan mijn rol in deze chambre de réflexion. Wat we zien, is groei van het aantal toezichthouders. Ik geef een soort beschouwing op die groei. Wat u van mij wilt is een verdieping: wie wel, wie niet, hoe gaat het daarmee. Ik probeer te reflecteren op wat er allemaal om je heen gebeurt.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): U maakt het debat wel scherper als u precies aangeeft, waarover u het heeft. Want anders blijven we steken in algemeenheden, en doet u juist iets wat u niet wilt, namelijk niet bijdragen aan de constructiviteit van het debat over deze toezichthouders. Alstublieft, als u het hierover heeft, geeft u dat dan aan, en blijf niet hangen in algemene kretten!

De heer **Schouw** (D66): Ik blijf niet hangen in algemene kretten. Ik geef drie problemen aan die ik zie met de groei van het aantal toezichthouders. Eerst is dat gewoon de autonome groei, waartegenover we kritisch moeten staan qua betekenis. Verder is de vraag, wie de controle uitvoert op de toezichthouders. Het derde probleem wat hiermee samenhangt, is hoe direct wil of moet de politiek verantwoordelijke minister sturen op die toezichthouders. Het zijn wat reflectieve vragen. Die zijn van belang omdat het in het voornemen ligt, van de NMa een ZBO te maken. De D66-fractie is wat dat betreft van mening dat de minister wat de regels van de NMa binnen de ZBO-

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

structuur betreft daarop altijd aanspreekbaar is. Toezichthouders als NMa, DTe en OPTA zijn daarbij meer scheidsrechters. Zij bepalen niet de regels, zij voeren die uit. In zo'n visie blijft de minister dan ook 100% politiek verantwoordelijk. Maar als ik de publicaties zie van bijvoorbeeld de NMa, begrijp ik daaruit dat wij volledig los willen staan van die overheid, onafhankelijk van politiek en departementen. Als de NMa dat wil, kan de minister natuurlijk nooit 100% verantwoordelijkheid dragen voor het functioneren van die organisaties. Wie heeft dat dan wel?

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Vraagt u in feite de minister niet, een beslissingskader te geven dat aangeeft, op welk moment welk toezicht wordt gebruikt? Dat lijkt mij nuttiger dan de dingen die u nu opwerpt.

De heer **Schouw** (D66): Dit zijn elementen die terug moeten komen in het toetsingskader waarom u hebt gevraagd. Ik zou uitkomen bij wat u in eerste termijn zelf hebt gezegd. Eigenlijk hebt u precies dezelfde reflecties als ik, zij het dat ik ze wat concreter maak door precies aan te geven op welke punten ik kritiek en bedenkingen heb. Wie als volksvertegenwoordiger de moeite neemt om de jaarverslagen en begrotingen van die toezichthouders te bekijken, ziet daarin dat de prestaties onvoldoende zijn uitgewerkt. Ook is niet na te gaan of die prestaties wel kosteneffectief zijn. Value for money is ongewis, en dat terwijl daar meer budgetten naar toe gaan. Hoe denkt de minister over de groei van het toezicht op de toezichthouders? Het gaat niet alleen om groei en omvang, maar ook om de wens om meer bevoegdheden. Wat dat betreft ben ik benieuwd naar de reactie van de minister op de wens van de heer Kalbfleisch, die vorige week liet weten, de bevoegdheid te wensen om directeuren van ondernemingen te ontslaan. Ik dacht even: het moet niet gekker worden in dit land! De vraag is ook, of het huidige alles-in-één-hand-stelsel dat wij hebben van opsporing, vervolging, strafoplegging en rechtspleging, moet worden gehandhaafd.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U zou geen voorstander zijn van zo'n bevoegdheid voor de NMa?

De heer **Schouw** (D66): Het lijkt me wel erg ver gaan. We moeten daar eerst nog eens een goede discussie over hebben. Het kan toch niet zo zijn dat wij op enig moment in de krant lezen dat de grote baas van de NMa dat en dat heeft bedacht?

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Kalbfleisch stelde dit ook niet zo maar. Hij zei dat het onder bepaalde omstandigheden denkbaar moet zijn dat de autoriteit van de toezichthouder zo ver reikt dat er kan worden ingegrepen bij een evident overtredende onderneming. Dat kun je dan het beste doen door de verantwoordelijken eruit te wippen. Dat zijn overigens mijn woorden. Kalbfleisch zei het veel mooier. Dat zou een consequentie van marktordening en toezicht kunnen zijn, maar ik begrijp dat dit voor de heer Schouw te vroeg is. Uiteindelijk gebeurt

dit, omdat Kalbfleisch de vertegenwoordiger is van de politiek die hem dit soort regels en definities heeft meegegeven ter borging van het publieke belang. Dat lijkt mij dus een mogelijke consequentie waar je niet bij voorbaat voor moet terugschrikken.

De heer **Schouw** (D66): Ik heb dit gezien als een indicatie van de noodzaak om heel snel, niet alleen hier, maar zeker ook aan de overkant, te praten over een samenhangend toezichthouderbeleid, waarin het gaat om de groei, de controle op het toezicht, de bevoegdheden en de verantwoordelijkheden en de vraag wie politiek aanspreekbaar is op het functioneren van de toezichthouders. Ik heb sterk de behoefte, samen met mevrouw Sylvester en wellicht ook andere politieke partijen in deze zaal, aan een samenhangend toezichtbeleid. Ik heb dat nogal sterk aangezet, omdat ik afgelopen jaar een enorme groei en ontwikkeling op dit punt heb gezien. Ik zie nog niet dat die stopt. Als wij nu niet beginnen met die reflexie, dan hebben wij dadelijk iets gecreëerd, waarvan wij zeggen: hadden we er maar eerder over gesproken.

Een belangrijk economisch centrum dat veel spin-off genereert, is Schiphol. Wat dit dossier betreft, over ondernemerschap gesproken, zie je dat de leiding van het bedrijf veel wil ondernemen en de banden met de overheid minder wil laten worden. De wens is: Schiphol naar de beurs. Wij zijn daar echter steeds minder enthousiast over. Sterker nog, wij voelen daar op dit moment buitengewoon weinig voor. Veel van wat op of rond deze mainport gebeurt, raakt ook de publieke zaak. Het is typisch zo'n project waarbij je moet kijken naar wat het betekent voor de verhouding tussen markt en overheid. Veel van die zaken raken de publieke zaak. Ik noem de geluidsoverlast, de groei en de veiligheid. Wij willen de directie van Schiphol niet in de situatie plaatsen dat zij voortdurend een afweging moet maken tussen het behartigen van de belangen van het publiek en het behartigen van de belangen van de aandeelhouders. Heel vaak lopen die sterk uiteen. Wij willen de waardering van deze mainport niet afhankelijk maken van de beurskoersen, want die kunnen verrassend stijgen, maar als gevolg van geruchten en incidenten ook genadeloos dalen.

Daar komt bij dat, wanneer zo'n soort overheidsbedrijf verder op afstand van het publieke bestuur komt te staan, het veel lastiger wordt via het bestuur publieke belangen in te brengen. Dat moet dan weer via regels of toezichthouders. Kortom, er komt dan meer bureaucratie, maar daar schieten wij niets mee op. Ik ben benieuwd naar de visie van het kabinet op dit punt.

Wat betreft het onderdeel concurrentie wijs ik ook nog eens op het belang van een gunstig vestigingsklimaat. Waarom zouden bedrijven zich hier willen vestigen? Een belangrijke vestigingsvoorwaarde naast de beschikbaarheid van mensen en de locatie is ook het fiscale klimaat. Welke rol speelt het ministerie van EZ bij het versterken van de concurrentiepositie van Nederland en het aantrekkelijk houden van het fiscale klimaat?

Dan iets over het ondernemerschap. Economische liberalisering is een mooi begrip. Het gaat over de keuzevrijheid van de consumenten in een open markt met voldoende producenten. In zo'n open markt ontstaat vaak

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

een balans tussen prijs en prestatie en klaar is kees. Over het ondernemerschap zijn niet alleen sombere woorden te spreken. Er is bijvoorbeeld sprake van een enorme groei van het allochtone ondernemerschap. Daar zit een enorme potentie in. Collega Luijten sprak zojuist over ondernemerschap, in die zin dat het leuk moet zijn en dat mensen een goede mentaliteit moeten hebben. In dit land is sprake van een enorme groei aan allochtoon ondernemerschap. De voorspelling is dat binnen vijf jaar een op de drie kleine zelfstandige MKB'ers van allochtone afkomst is. Dat is een aardige opsteker voor het ondernemerschap in dit land.

Daarnaast zijn er buitengewoon veel ondernemers die veel tijd, energie en geld stoppen in bijvoorbeeld duurzame energie zoals zonne-energie en windenergie. En net nu het grote publiek een beetje begint te wennen aan het gebruik van zonnepanelen boven parkeermeters en zonnepanelen om onveilige brandgangen in de oude wijken probleemloos te verlichten, wil de minister van deze alternatieve energiebronnen af. Maar het kan toch nooit de bedoeling zijn dat de verworven praktische toepassingen, vaak ook nog innovatief, overboord dreigen te vallen? Wij willen dan ook graag een duidelijke visie van de minister op het punt van economie en milieu. Het ministerie heeft daarmee buitengewoon veel raakvlakken. Energie, milieu, technologie, consumentenbeleid en maatschappelijk verantwoord ondernemen, dat zou eigenlijk één pakket moeten zijn. Het is nu nog te versnipperd en te weinig krachtig. Mijn fractie zou graag zien dat de minister er met meer kracht en energie beleid op ging voeren.

Een ander punt dat ik onder het blokje ondernemerschap naar voren wil brengen, is het versterken van de positie van de consument. In het beleid van deze minister komt dit als een rode draad telkens terug. Onze fracties zijn daar blij mee omdat het departement zich in het verleden misschien wel te eenzijdig heeft gericht op de positie van de producent, de ondernemer. Meer balans en evenwicht is een goede zaak. Een ministerie voor economische en consumentenzaken. Dat is volgens mij ook een beetje de lijn die de minister wil uitzetten.

Een grote belemmering voor ondernemerschap is de administratieve lastendruk. Ik meen dat niemand er aan twijfelt dat die hoog is en dat er krachtig iets aan gedaan moet worden. Het staat hoog op de politieke agenda en het leeft kabinet- en Kamerbreed maar de vraag is wel waar de actie blijft. Ik ben toch echt bevreesd dat, als wij niet uitkijken, het blijft bij veel mooie woorden en er magere resultaten worden geboekt. En dat is volgens mij niet goed voor de geloofwaardigheid van juist dit type beleid. Kan de minister mijn sceptische houding wegnemen door straks een aantal zichtbare resultaten te melden voor zijn eigen departement? Wat is er nu al gerealiseerd op zijn ministerie en wat zijn de beoogde concrete meetbare, afrekenbare resultaten over één jaar?

De fracties van D66 en OSF willen een sterke economie die schoon en duurzaam is. Wij willen ook een concurrerende economie. Om dat te bereiken zal de arbeidsmarkt meer flexibel moeten zijn. Wij zijn geen pure marktdenkers: markt waar het kan en de overheid waar het moet.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): U had het zo-even over de positie van Schiphol in relatie tot de verhouding overheid en markt. Zou u kunnen aangeven waar de fractie van D66 in dezen staat waar het gaat om overheid en markt? U heeft de minister gevraagd om een reactie maar ik mis uw eigen visie hierop, bijvoorbeeld in relatie tot Schiphol.

De heer **Schouw** (D66): Wij hebben gezegd: voorlopig niet. Wij vinden dat Schiphol voorlopig niet naar de beurs moet. Dat is onze stelling.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijnheer de voorzitter. Ik voer mede namens de fractie van de ChristenUnie het woord. In de tweede helft van de jaren negentig heeft de internationale aandacht zich op de economische orde van Nederland gericht. In die tijd werd deze als één van de oorzaken van de toen gunstige economische ontwikkeling aangemerkt. Het "poldermodel" werd genoemd als voorbeeld. Nu is onze economische orde te typeren als een gemengde economie; een economie waarin het ruilverkeer wordt gecoördineerd door een complex samenspel van markt, overheid en instituties. Wij kunnen vaststellen dat in onderscheid met veel andere landen in Nederland aan de georganiseerde samenlevingsverbanden een grote rol bij de coördinatie van het ruilverkeer is toebedeeld. Overleg, harmonie en consensus gelden daarbij als centrale waarden. Maar de economische orde, hoe positief ook beoordeeld, kon niet voorkomen dat er een stevige recessie is ontstaan.

"De Nederlandse economie verkeert in een stevige recessie, die in vele opzichten sterker is dan die van begin jaren negentig", zo beginnen de Macroeconomische verkenningen (MEV), de beschrijving van de toestand van onze economie. Ziet de minister ook dat deze recessie in vele opzichten ernstiger is dan die in 1992-1993? Het is in ieder geval een feit dat de groei van de economie sinds 1982 niet meer zo laag is geweest. In de tweede helft van de jaren negentig groeide de economie nog met gemiddeld 3,5 procent per jaar, terwijl in de eerste vier jaar van deze eeuw maar een bescheiden groei van 0,5 procent per jaar wordt verwacht. Die forse groeivertraging heeft nogal ernstige gevolgen voor onze samenleving en vervelende consequenties voor zowel de inkomensontwikkeling als de ontwikkeling van de werkgelegenheid.

Het is in ieder geval een gegeven dat er een verslechtering is opgetreden in de Nederlandse concurrentiepositie. Sinds 1998 zijn, om maar een voorbeeld te noemen, de arbeidskosten per eenheid product in ons land sterker gestegen dan bij de concurrentie in de rest van de EU en ook buiten het eurogebied. Daarbij komt nog het gevolg van het wisselkoerseffect. Tussen 1995 en 2000 werd onze munt meer dan 30 procent goedkoper ten opzichte van de dollar. Onze export profiteerde daar goed van, maar sinds 2001 is sprake van de omgekeerde beweging en is de euro ten opzichte van de dollar weer circa 30 procent duurder geworden. Onze Nederlandse concurrentiekracht liep een forse deuk op. Zoals al genoemd, zijn de gevolgen voor de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

samenleving duidelijk merkbaar. De laagconjunctuur leidt immers tot een zeer beperkte groei van de inkomsten voor de collectieve sector, terwijl tegelijkertijd de uitgaven, mede door de sterk stijgende werkloosheid, oplopen. Om binnen de in Europees verband afgesproken grenzen voor het begrotingstekort te blijven, heeft het kabinet bovenop de maatregelen die al gepland waren in het hoofdlijnenakkoord van mei 2003, tot additionele ombuigingen en lastenverzwaringen besloten. Zij zijn deze maatregelen op de korte en middellange termijn niet nadelig voor onze economie?

De recessie in de economie vraagt enerzijds om beslist optreden, maar anderzijds ook om hernieuwde bezinning, zo vinden onze fracties. Graag willen wij daarover met de minister van gedachten wisselen. De door het kabinet genomen maatregelen zijn fors. Zij gericht op het vergroten van de concurrentiekracht van het Nederlands bedrijfsleven, het verhogen van de arbeidsparticipatie, het vergroten van de zo noodzakelijke innovatie, de groei van de arbeidsproductiviteit en het niet verder op laten lopen van de staatsschuld. Maar om de economie uit het slop te halen, is natuurlijk ook een gezamenlijke inspanning van de sociale partners nodig. Wat dat betreft, zien wij, zij het geleidelijk, een overgang naar een kapitalistisch model van Amerikaanse snit, het zogeheten "share holders"-kapitalisme tot stand komen. Vanouds kenmerkt West-Europa zich door een andere vorm van ondernemersgewijze productie, namelijk het Rijnlandse model, ook wel "stake holders"-kapitalisme genoemd. Deze aanduiding geeft aan dat het daarin gaat om de belangen van iedereen die bij de onderneming betrokken is: de aandeelhouders, maar ook de bedrijfsleiding, de werknemers, de afnemers, alsook de externe omgeving. De roep om maatschappelijk ondernemerschap veronderstelt naar onze mening een Rijnlandse invalshoek. In het Amerikaanse model staat de aandeelhouder centraal. Het belang van de onderneming dreigt daarin te verschrompelen tot winst in de vorm van dividend en met name koerswinst. Op zichzelf vinden wij een sterke positie van aandeelhouders niet verkeerd, maar dit kan wel tot verschillende problemen aanleiding geven. Zo is er een reëel gevaar dat het kortetermijnperspectief steeds belangrijker wordt ten nadele van de lange termijn. Hierdoor krijgt de economie een soort kortademigheid, met het gevaar dat bedrijven en aandeelhouders zich steeds sterker zullen richten op kwartaalcijfers dan op de rendementen op langere termijn, en deze ook ondergeschikt maken aan snelle winsten.

Voorzitter. Ik heb ook een beetje last van kortademigheid, want ik ben wat verkouden. Ik hoop dat mijn stem het blijft houden.

De **voorzitter**: Uw betoeg is pakkend genoeg, mijnheer Van den Berg.

**

De heer **Van den Berg** (SGP): Ja, maar als het stukt, is het echt over. Ik hoop dan dat een van de collega's het overneemt.

Voorzitter. Het strategisch langetermijnbeleid van ondernemingen kan daardoor gefrustreerd worden. En wat naar onze mening nog problematischer is: de verleiding

wordt dan groot om boekhoudkundig de zaken anders voor te stellen dan ze werkelijk zijn, waardoor de langere termijn extra belast wordt met administratief weggewerkte kortetermijnverliezen. De praktijk heeft ook recent weer uitgewezen dat sommige bedrijven niet tegen deze verleiding bestand waren.

Ziet de minister het als een taak van de overheid om hierin sturend op te treden? Kiest hij voor het Rijnlandse model of het Amerikaanse model? Ligt hier een taak voor de overheid? Hoe pakt de minister dit op? Of is het de minister om het even, welk model er maatschappelijk tot ontwikkeling komt? Over deze vragen wisselen wij graag vannacht met de minister van gedachten.

Het midden- en kleinbedrijf is voor onze economie van grote betekenis. Door de kleinschaligheid is de betrokkenheid van de medewerkers daarin groot. De ondernemingen zijn flexibel en hebben korte en directe communicatielijnen. Het gevolg is ook dat er directer op de wensen van de consument wordt gereageerd. Maar het MKB heeft ook door de kleinschaligheid goede mogelijkheden tot implementatie van kennis en ideeën. Zo'n 98% van het bedrijfsleven wordt gevormd door MKB-bedrijven, die gezamenlijk 55% van de werkgelegenheid in het bedrijfsleven vertegenwoordigen. Nu Nederland zich in lastig economisch vaarwater bevindt -- de overheid bezuinigt, de consument spaart liever dan dat hij aankopen doet en vooral de exporterende bedrijven hebben het moeilijk -- heeft ook het MKB het erg moeilijk. Wij vinden het ernstig dat hier sprake is van een breuk met het verleden. Als er voorheen sprake was van recessie, bleef de werkgelegenheid in het MKB relatief stabiel. Zo groeide de werkgelegenheid in 1993 nog met zo'n 20.000 banen. In de huidige economische recessie is dat niet meer het geval: er verdwijnen bijna 100.000 banen. Heeft dit te maken met doorgeschoten regelgeving en grotere risico's bij langdurig zieke werknemers? Dat tikt in het kleinbedrijf financieel fors door, waardoor de zo noodzakelijke flexibiliteit in gevaar komt.

Voorzitter: Timmerman-Buck

Voor de ondernemerschapsbrief hebben onze fracties waardering. Het is een beleidsbrief met visie, met een aantal actiepunten. Wij vinden het van belang dat ook de financiering daarin tegen het licht wordt gehouden. Het is bekend dat veel ondernemers in het midden- en kleinbedrijf nogal eens problemen ondervinden met het verkrijgen van de nodige kredieten. Om te investeren hebben bedrijven veelal vreemd vermogen nodig. De Raad voor het zelfstandig ondernemerschap heeft in samenwerking met de Universiteit van Tilburg en twee grote commerciële banken een grootschalig onderzoek gedaan naar de financiering in het MKB. Het blijkt dat door kenmerken van de financieringsstructuur de kosten van vreemd vermogen voor het MKB veel hoger zijn dan voor het grootbedrijf. Bovendien brengen deze kenmerken met zich mee dat de beschikbaarheid van financiering achterblijft, met name in periodes waarin het economisch niet goed gaat. Dat brengt starters en doorgroeiers in de problemen. Mogen wij hieruit concluderen dat het huidige

overheidsinstrumentarium niet meer voldoet of denkt de minister daar anders over? Het is een gegeven dat banken zo weinig mogelijk risico willen nemen. Wat kan de minister doen om onzekerheden voor kredietverschaffers weg te nemen? Heeft de minister ook ideeën om de hoge kosten te reduceren?

In dit kader vragen wij ook aandacht voor het Besluit Borgstellingskrediet MKB (BBMKB). Zien wij het goed dat dit besluit nogal aanbodgestuurd is? Moet ook hier de vraag niet centraal staan, zodat alles op basis van de vraag beter gebeurt? Het aanbodgestuurde systeem is naar ons idee immers veel te weinig flexibel. Is er een goed overzicht van de prestaties van banken ten aanzien van de uitvoering van de BBMKB en is vergelijking, een soort benchmarking, mogelijk? Mogen wij ook van de minister vernemen of de voorlichting op dit terrein optimaal is?

De zogenaamde tante Agaathregeling maakt het voor derden aantrekkelijk om vreemd vermogen te verstrekken aan startende ondernemers. Onze fracties vinden het dan ook jammer dat, gezien de huidige economische problemen, deze regeling drastisch werd ingeperkt. Banken hebben nu niet meer de mogelijkheid om dergelijke leningen te verstrekken. Ziet de minister nog mogelijkheden om de regeling voor banken weer in te voeren?

In het verleden is in dit huis nogal eens gesproken over het Technisch Ontwikkelingskrediet (TOK). Deze regeling had tot doel om innovatie te stimuleren en knelpunten voor het MKB weg te nemen. Die knelpunten hadden betrekking op het gebrek aan financiële middelen bij het ontwikkelen van nieuwe producten en processen. Van deze regeling ging een activerende werking uit naar de kapitaalverschaffers. Het specifieke doel van deze regeling was om projecten die voor Nederland tot nieuwe producten leidden, te stimuleren. Dit werd tot stand gebracht door een overheidskrediet te verschaffen van maximaal 40% van de totale ontwikkelingskosten. De ondernemer moest dan zelf 30% van deze kosten voor zijn rekening nemen. Helaas werd deze regeling afgeschaft. Nu blijkt uit een onderzoek van het Economisch instituut voor de middenstand dat deze regeling goed op de behoefte van de ondernemers inspeelde en vooral ook leidde tot goede economische resultaten in het licht van werkgelegenheid en omzetgroei. Wij verzoeken de minister om deze regeling weer te introduceren.

De administratieve lastendruk is al door veel collega's genoemd, alsmede de problematiek van de strijdige regels, die volop in de belangstelling blijft staan. Zelfs werd samen met het MKB Nederland het meldpunt strijdige regels geopend. Graag vernemen wij van de minister welke vooruitgang er is geboekt met de terugdringing van de administratieve lastendruk tot op dit moment alsook met de aanpak van de strijdige regels.

De betekenis, het grote belang en de positie van de industrie in ons land komt in de begroting van Economische Zaken nauwelijks aan de orde. Een goede analyse van de prestaties van verschillende sectoren ten opzichte van vergelijkbare landen is ook noodzakelijk om, als het nodig blijkt, verbeteringen aan te brengen. Van belang is ook dat wij zicht hebben op het vestigingsklimaat in het algemeen en dat voor de industrie in het bijzonder,

omdat duidelijk is dat het vestigingsklimaat in Nederland voor de industrie onder druk staat. Daarom is het van belang dat op initiatief van onze collega Slob van de overzijde, middels een motie, door de minister is toegezegd dat er gewerkt wordt aan een industriebrief. Kan de minister hierover al iets mededelen?

Iedere dag is er economisch nieuws. Het economische leven heeft een centrale plaats in onze samenleving. Iedereen heeft er mee te maken. Voor velen is het een domein van uitsluitend zakelijke belangen. Zaken zijn toch immers zaken. Voor onze fracties is het geen zaak van alleen belangen, omdat het economische leven veel meer inhoudt, veel meer mensen raakt en veel dieper ingrijpt in een samenleving. Daarom is het onderworpen aan het gezag van de Heilige Schrift. Er zal ook genormeerd moeten worden. Zo zullen onze fracties beleidsmaatregelen en ontwikkelingen beoordelen. Wij wachten het antwoord van de minister af.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Platvoet.
**

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Op grond van artikel 139 van het Reglement van Orde, dat de interpellatie regelt, verzoek ik namens de fractie van GroenLinks om op korte termijn een interpellatie te houden over de brief die prins Bernhard heeft doen publiceren in de Volkskrant van jongstleden zaterdag en over de opvatting van de ministeriële verantwoordelijkheid zoals die door de regering aan deze brief is verbonden.

De **voorzitter**: Wij nemen dit verzoek voor kennisgeving aan. Volgende week zal de Kamer zijn mening kenbaar maken over uw verzoek voor het verlenen van verlof tot het houden van een interpellatiedebat.
**

De vergadering wordt enige ogenblikken geschorst.

*B
!Europese Unie!

Aan de orde zijn:

- de voortzetting van de behandeling van het wetsvoorstel **Goedkeuring van het op 16 april 2003 te Athene totstandgekomen Verdrag betreffende de toetreding van de Tsjechische Republiek, de Republiek Estland, de Republiek Cyprus, de Republiek Letland, de Republiek Litouwen, de Republiek Hongarije, de Republiek Malta, de Republiek Polen, de Republiek Slovenië en de Slowaakse Republiek tot de Europese Unie, met Toetredingsakte, Bijlagen en Protocollen (Trb. 2003, 74) (28972, R1738);**

- de voortzetting van het **Europadebat, Staat van de Unie (29201).**

De beraadslaging wordt hervat.

De **voorzitter**: Ik deel u mede dat de aanvankelijk voorziene dinerpauze van één uur komt te vervallen. Na de eerste termijn van de regering over het Europeadebat wordt de vergadering een kwartier geschorst. De vergadering zal daarna niet meer voor een pauze worden geschorst.

**

*N

Minister **Bot**: Mevrouw de voorzitter. Het debat van vandaag, het jaarlijkse Europeadebat, is een belangrijk debat. In Europa is namelijk genoeg aan de hand voor een uitvoerige gedachtewisseling. Sommige van uw leden spraken over een crisis, daarbij verwijzend naar het echec van december jongstleden. Bovendien is in dit debat een historische stap aan de orde, te weten de uitbreiding van de Unie met tien nieuwe lidstaten.

Toen ik vanochtend uit het vliegtuig stapte, waarmee ik vannacht uit de VS naar Nederland ben gevlogen, vroeg ik mij af wat dit debat zoal zou brengen. Als betrekkelijke nieuwkomer in dit huis moet ik zeggen dat ik zeer positief verrast ben door en bepaald een genoeg heb beleefd aan hetgeen tot nu toe naar voren is gebracht. Zelfs voor iemand die niet veel geslapen heeft, kostte het mij niet veel moeite om mijn hoofd erbij te houden. Ik wil verder al diegenen hartelijk bedanken die zo vriendelijk waren om complimenten en bloempjes in mijn richting te strooien. Ik heb dat zeer gewaardeerd en beschouw het als een stimulans om met een positief gemoed op het Europese pad voort te gaan.

Dit debat had zich kunnen beperken tot punten en komma's of over zaken die in het verleden een slagje anders hadden moeten uitvallen. Ik ben blij dat dat niet is gebeurd en dat men zich op wezenlijke vraagstukken heeft gericht. Er zijn drie grote thema's aan de orde geweest, te weten de beslissing die de Europese Raad over Turkije zal moeten nemen, de mogelijke verdere uitbreiding van de Unie en het voorlopig niet-afronden van de intergouvernementele conferentie. In dit geheel is natuurlijk ook het vraagstuk van de kopgroepen aan de orde gekomen.

De toetreding met acht Midden-Europese landen, Cyprus en Malta is in het verleden door de Nederlandse regering gesteund. Dat betekent echter niet dat zij de uitbreiding klakkeloos heeft laten passeren. Nederland heeft zich altijd constructief en kritisch achter dit toetredingsproces gesteld. Met de gekozen opstelling heeft Nederland de goede werking van de Europese Unie, de veiligheid van de Europese burger in brede zin en de financiën veilig willen stellen.

De regering meent dat de Nederlandse opstelling effect heeft gehad. Mede dankzij de Nederlandse inzet konden in het toedelingsverdrag vrijwaringsclausules worden overeengekomen over de beheersing van de kosten van met name het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Ik noem verder de afspraken over voor Nederland belangrijke terreinen als voedselveiligheid, de aankoop van landbouwgrond en zelfstandige boeren om duidelijk te maken wat de inzet van de regering is geweest. Ik denk dat de voordelen van de uitbreiding nu al zichtbaar en voelbaar zijn. Het toetredingsproces, waarvan de Europa-akkoorden deel uitmaken, heeft al geleid tot groei

van investeringen in en handel met de toetredende landen. De internationaal georiënteerde Nederlandse economie, met relatief veel internationaal werkende bedrijven, heeft hier in het bijzonder van geprofiteerd. Nederland is de tweede investeerder in Midden-Europa en een belangrijke handelspartner. Het perspectief op toetreding tot de Europese Unie heeft het politieke, economische en sociaal-maatschappelijke hervormingsproces in de toetredende landen uit Midden-Europa waarschijnlijk gekatalyseerd. De Kopenhagencriteria en het acquis communautaire hebben een kader voor hervormingen geboden. Ik denk ook dat de toetredende landen in die toch relatief korte periode zelf enorme voortgang hebben geboekt. Het zijn allang geen Oostbloklanden meer, zoals wij ze vroeger wel eens noemden. Het zijn echt moderne, democratisch georiënteerde markteconomieën geworden.

De regering meent, met de Commissie, dat alle toetredende landen op hoofdlijnen klaar zijn voor toetreding tot de Europese Unie. Laat ik echter drie elementen van die Kopenhagencriteria in het kort onder de loep nemen, ook al omdat er zo veel over is gesproken. Ik geloof dat de toetredende landen voldoen aan de criteria, maar natuurlijk blijven er altijd wensen over. Ik geloof overigens dat je dit zelfs zou kunnen zeggen over de huidige vijftien lidstaten. In de eerste plaats zal de regering alert blijven op het blijven voldoen aan de politieke Kopenhagencriteria. Zij zal hierbij onder andere gebruik maken van de bevindingen van de Nederlandse ambassades, internationale bronnen en van waarnemingen van de Commissie. Verdere uitbouw van de bestuurlijke en juridische capaciteit van de toetreders verdient aandacht. Hetzelfde geldt voor de bestrijding van de corruptie. Dit aspect is verscheidene malen genoemd. Bestrijding van discriminatie heeft de bijzondere aandacht van de Nederlandse regering. De EU kan de toetreders na hun toetreding ondersteunen bij de versterking van hun bestuurlijke capaciteit, via de zogenaamde transitiefaciliteit, die in het toetredingsverdrag is opgenomen.

Ik denk dat alle toetredende lidstaten voldoen aan de economische criteria. In het licht van de verslechterende economische situatie is het bemoedigend dat de meeste toetreders in de afgelopen periode de macro-economische stabiliteit hebben weten te handhaven. De toetredende landen hebben alle goede voortgang geboekt bij de overname en de implementatie van het acquis communautaire. Ik geloof dat het leeuwendeel van die taken is uitgevoerd. Toch zijn er zorgpunten. Het is niet verwonderlijk dat er bij de grote inspanning die de toetreders moeten verrichten om het hele acquis over te nemen, een aantal problemen ontstaat. De Commissie heeft al gewezen op de 39 terreinen. Daarnaast constateert de Commissie dat er op een aantal terreinen een versterkte inspanning nodig is. In de afgelopen weken heeft de Commissie bilaterale consultaties gehouden met de toetredende landen. In deze consultaties is nagegaan welke vorderingen de landen hebben gemaakt. Zij streven er uiteraard naar om op basis van deze consultatie en de adviezen ook daadwerkelijke verbeteringen aan te brengen. Later zal de Commissie aan de Raad verslag doen van haar bevindingen, waarschijnlijk aan het einde van deze maand.

Ik vertrouw erop dat de toetredende lidstaten in de korte periode die nog rest tot 1 mei alles op alles zullen zetten om alle achterstanden in te lopen. Al was het maar omdat in veel gevallen de schade van het niet nakomen van de verplichtingen uit het toetredingsverdrag wordt ondervonden door de betrokken toetreders zelf. Zo zullen er geen projecten uit de structuurfondsen kunnen worden gefinancierd indien een land geen deugdelijk systeem voor controle op de bestedingen heeft. Het is dus heel belangrijk dat de nieuwe lidstaten ervoor zorgen dat er een level playing field komt, en dat alle andere afspraken, zoals op het gebied van bestuur, voedselveiligheid, fytosanitaire maatregelen en dergelijke worden nagekomen.

Ik denk dat het acquis communautaire en het toetredingsverdrag samen een menu bieden aan mogelijkheden om eventueel bij toetreding nog bestaande tekortkomingen aan te pakken.

Ik kom nu tot een eerste conclusie voor het algemene deel. De regering meent dat er alle redenen zijn om het toetredingsverdrag te bekrachtigen, allereerst omdat de toetreders al veel hebben bereikt. Met uitzondering van de enkele punten met betrekking tot de overname en implementatie van het acquis voldoen zij op dit moment aan de Kopenhagencriteria. In de tweede plaats moeten hun inspanningen zich in de komende maanden vooral richten op het volledig voldoen aan al die criteria. De regering is ervan overtuigd dat de toetreders ook hun uiterste best doen om dit te bereiken.

Ten slotte: indien de toetreders er niet volledig in slagen, bieden het Toetredingsverdrag en het Verdrag betreffende de Europese Unie voldoende waarborgen om de goede werking van het acquis communautaire en de veiligheid van de Europese burger in brede zin te verzekeren. Wij vertrouwen erop dat de Commissie deze waarborgen ook zal gebruiken. Zo niet, dan zal de regering daarop verder reageren.

Zoals aangekondigd wil ik nu eerst iets zeggen over Turkije. Het is belangrijk om helder voor ogen te hebben wat de feitelijke situatie is. Op de eerste plaats wil ik eraan herinneren dat er in 1999 tijdens de Europese Raad van Helsinki besloten is dat Turkije kandidaat is voor toetreding. Dat kandidaatschap blijft bestaan en kan niet eenzijdig worden teruggedraaid. Ik ga een stap verder terug. In 1993 zijn de Kopenhagen-criteria vastgesteld. Pas als er aan het politieke element van deze criteria wordt voldaan, kan er worden gestart met de toetredingsonderhandelingen. Als wij hierover spreken heb ik vaak het gevoel dat de mensen eigenlijk al toetreding in het hoofd hebben, maar wij spreken slechts over de start van onderhandelingen. Er wordt dus eerst gekeken aan de hand van een toets aan die politieke criteria en op basis van het rapport dat de Commissie naar wij hopen in oktober zal voorleggen, of Turkije voldoet aan de politieke criteria. Dat is iets waar de regeringsleiders zich in december over zullen buigen. Als -- en ik benadruk: als -- de onderhandelingen dan zouden beginnen, komt waarschijnlijk een heel lang proces op gang, dat te zijner tijd wordt gevolgd door een Toetredingsverdrag dat geratificeerd moet worden. Zoals u weet, is ratificatie een verantwoordelijkheid van de parlementen van alle lidstaten die er op dat moment zijn. Dan kan de Kamer bepalen of

zij het wel of niet eens is met het Toetredingsverdrag. Het is dus helemaal niet zo dat het eindresultaat er met het begin van de onderhandelingen al ligt. Dat kan men hopen of niet hopen. Ik leg toch even de drie etappes heel duidelijk neer: het rapport van de Commissie in oktober, vervolgens het besluit van de Europese Raad in december over het al dan niet openen van onderhandelingen op basis van de politieke criteria, dan het onderhandelingsproces dat heel lang kan duren en vervolgens een ratificatie met alle gebruikelijke procedures van dien.

Ik wil ingaan op diverse opmerkingen die gemaakt zijn door de verschillende senatoren over deze aangelegenheid. Ik begin bij de heer Jurgens. À propos, het deed mij genoegen toen hij sprak over ultramontaan en Schaapman. Hij heeft toch een goede opleiding gehad op de middelbare school, dacht ik zo, dat hij weet wat ultramontaan is.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ja, de Jezuïeten.

Minister **Bot**: Precies, dat wou ik dan maar zeggen. Ik kan u zeggen dat ik zowel een Atlanticus ben als een goed Europeaan. Ik hoop dat ik dat gisteren ook nog eens bewezen heb. Ik heb ook eerder in de Tweede Kamer tijdens de begrotingsbehandeling gezegd dat er voor mij twee aanleghavens zijn, de Europese en de transatlantische. Ik denk dat zij heel goed samengaan, dat zij moeten samengaan en dat beide partijen ook moeten willen dat zij goed samengaan. Daarvoor moeten wij ons blijven inzetten.

In zijn betoog heeft de heer Jurgens een zeer interessante analyse gegeven met als aansprekende elementen de geopolitieke en economische overwegingen en afwijzing van een Europees c.q. EU-monopolie op democratische normen en waarden. Hij heeft ook gezegd dat wij eerst het rapport van de Commissie moeten afwachten dat in oktober verschijnt. Daar ben ik het helemaal mee eens.

De vraag naar de grenzen van Europa is ook door anderen gesteld. Ik acht dit een zeer terechte vraag. Wij zijn in Nederland altijd huiverig geweest om te spreken over de finalité politique en om daar een duiding aan te geven, omdat wij van mening waren dat de Europese integratie een proces is. Wij hebben altijd gezegd dat het een open-ended proces is en daarom hoeven wij ons ook niet nu al uit te spreken over de geografische grenzen. Solana heeft daar niet zolang geleden over gezegd dat dit waarschijnlijk bepaald zal worden door politieke en geografische overwegingen. Dat is een combinatie.

Het heet Europese Unie en ik denk dat je daaruit al heel wat kunt concluderen, maar je ziet dat er op het ogenblik ook politieke overwegingen bij komen, al was het maar omdat er aan politieke criteria getoetst wordt. En die politieke criteria zijn tamelijk nauwkeurig en dwingend. Dit toetsingselement vind ik dan ook net als verschillende woordvoerders heel belangrijk.

Sinds de val van de muur is uitbreiding mogelijk tot aan de Kaukasus en er voorbij, tot de Balkan, de Oeral en bij wijze van spreken nog verder. Maar het is natuurlijk wel de vraag of wij na het opnemen van de tien van Laken en de drie andere erkende kandidaat-lidstaten überhaupt

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

verdere uitbreiding zouden moeten willen, en zo ja, wanneer, en zo nee, wat er dan wel zou moeten gebeuren. Ik wijs er nog maar op dat Noorwegen, Zwitserland, Liechtenstein en Monaco ook Europese landen zijn. Daarover wordt niet altijd gesproken, maar die kunnen natuurlijk ook nog in de wachtkamer terechtkomen. Je kunt dus niet bij voorbaat zeggen dat alleen de Balkanlanden nog staan te wachten, zoals Kroatië. De heer Platvoet vroeg nog naar Georgië, maar bij zo'n land ligt toetreding in een nog wat verder verschiet.

Er zijn een paar uitgangspunten, op de eerste plaats: geen nieuwe scheidslijnen. In de Staat van de Europese Unie van een paar jaar geleden is er een beleidsnotitie geweest "Van Marrakesj tot Moermansk". Deze heeft geleid tot een beleidsdialoog waarvan het initiatief tot een "wider Europe" mede het resultaat is geweest. Dit geeft duidelijk aan dat je vaak tot heel goede alternatieven kunt komen, als je hierover nadenkt. Het functioneren van de Unie waarborgen betekent ook aanpassing en verdieping. Het gericht zijn van de IGC op dit resultaat is hier een uiting van. Wij vinden dus dat een open houding op haar plaats is, maar dat die nooit mag leiden tot een verzwakking van de Unie. Daar moeten wij alle stappen aan toetsen. Mocht de Kamer nog een keer zo'n nota willen hebben, dan zijn wij natuurlijk altijd bereid om er weer een te maken.

Even terzijde, er is ook gevraagd naar het EVDB, de WEU, de NAVO enz. Het is uiteraard mogelijk om ook daarover een beleidsnota aan de Kamer te presenteren. Dit zal even wat nadenken vergen en ze zal misschien in samenhang met het resultaat van de IGC geproduceerd moeten worden, maar het is op zichzelf een heel interessante materie.

De heer Van Middelkoop heeft nog iets gezegd over het gebaar naar de islam waarnaar ik had verwezen. Ik denk dat mijn uitspraak toch in de juiste context moet worden gezien. Ik heb niet gezegd dat het interessant is om Turkije tot de Unie toe te laten omdat het belangrijk is om de islam erbij te betrekken. Nee, ik heb gezegd dat het, als er besloten wordt om met Turkije te gaan onderhandelen, natuurlijk opgevat zal worden als een positief gebaar naar de islam. Dit spreekt vanzelf, want Turkije is nu eenmaal een groot land met een overwegend islamitische bevolking. Gelet op de dreiging van instabiliteit in het Midden-Oosten moeten wij voorkomen dat de daarmee samenhangende tegenstelling tussen de moslimgemeenschap en het Westen verscherpt zou worden. Ik heb gisteren met mijn gesprekspartners het nieuwe Amerikaanse idee van een "greater Middle-East initiative" besproken. Daarin wordt eigenlijk hetzelfde voorzien; men vindt dat men de islamitische wereld op de een of andere manier bij één groot initiatief zou moeten kunnen betrekken, opdat deze het gevoel krijgt dat het Westen geïnteresseerd is in wat daar gebeurt en dat het probeert om democratische waarden in te voeren via het onderwijs en via het non-discriminatiebeginsel, gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Dit geeft dus ook al aan dat ook in Amerika het denken in de richting gaat van wat het Westen zou kunnen doen om de wereld van de islam het gevoel te geven dat het zich niet als blok afzet tegen de islam en die wereld alleen beschouwt vanuit een oogpunt van terrorismebestrijding, maar dat het Westen

een positief signaal wil geven. Europa doet dit trouwens allang, bijvoorbeeld met de associatie-akkoorden. Ik vond het ook wel interessant om gisteren te vernemen wat ook de Amerikanen proberen. Ik vond wel dat men hiermee eigenlijk probeert het wiel opnieuw uit te vinden, maar de Amerikanen zien dit breed, want zij zeggen: dit kan zelfs Pakistan betreffen. Ik zeg dit alleen om aan te geven dat wat Turkije betreft er geen misverstand bestaat. Ik zeg dus niet: Turkije moet erbij, omdat dat een goed signaal aan de islam is. Ik zeg: als Turkije erbij komt, zal dat door de islam opgevat worden als een positief signaal.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Over dit interessante punt wil ik nog een vraag stellen. Het initiatief van de Amerikanen lijkt mij heel sympathiek. Het staat los van de vraag of Turkije op enig moment lid zou moeten worden van de Europese Unie. Wij kennen wat dat betreft sinds jaar en dag de positie van de Amerikanen. Het gaat mij nu om wat de minister zegt, overigens: mijn dank daarvoor. Is de minister het echter met mij eens dat het inbrengen van de politieke gevolgen van de factor godsdienst legitiem is in het debat over de vraag of Turkije al dan niet zou moeten kunnen toetreden? Sommigen wijzen erop dat Turkije een seculiere staat is. De godsdienst wordt daarbij als het ware weggedacht. Als ik de minister nu hoor, meen ik dat dit niet zijn positie is.

Minister **Bot**: Nu worden mijn woorden verkeerd begrepen. Ik vind niet dat bij de toetredingscriteria en bij de vraag of Turkije wel of niet kan toetreden dit aspect een rol moet spelen. Daar zou ik fel op tegen zijn.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Dat ben ik met u eens. Daarom koos ik voor de formulering die ik gebruikt heb. Ik sprak daarbij over de politieke betekenis van de factor godsdienst. Het is toch evident dat die er met betrekking tot Turkije is. Waarom wordt gesproken van een seculiere staat en waarom heeft het leger zo vaak ingegrepen? Dat heeft te maken met het regelmatig borrelen en overlopen van de hogedrukketel in Turkije.

Minister **Bot**: Ik weet niet of dat specifiek in Turkije het geval is. Turkije is een seculiere staat met een democratisch gekozen regering. Er speelt een godsdienstig element, omdat de bevolking de islam aanhangt. Daarom zal dit proces een positieve uitstraling hebben naar andere islamlanden. Ik vind echter niet dat dit element een rol mag spelen in het beslissingstraject en bij het beantwoorden van de vraag: mogen wij al dan niet met Turkije onderhandelingen openen? Ik zou het oneigenlijk vinden als dit element op deze manier bij de onderhandelingen werd betrokken. Wij zullen wel zien wat er gebeurt.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Nu moet ik bijna mijzelf in bescherming nemen. Ik wil namelijk deze factor ook niet rechtstreeks bij de onderhandelingen introduceren. Echter, in de debatten merk ik vaak een soort onnozelheid als zou de godsdienst daar volledig geprivatiseerd zijn zoals in het Westen. Men doet het dan voorkomen dat godsdienst niet meer als culturele en politieke entiteit bestaan. Dat is natuurlijk niet zo. Nog niet

zolang gelden werd een van de grootste politieke partijen in Turkije verboden. Tot het Hof van Justitie is daarover geprocedeerd en de beslissing gehandhaafd. Dat is toch zeer exceptioneel. Een dergelijke gang van zaken kennen wij elders in Europa niet.

Minister **Bot**: Het is interessant om te weten dat die partij niet zozeer was verboden vanwege haar religieuze inslag, maar vanwege het extremisme dat daaruit sprak. Dat was de achtergrond.

De heer **Van Middelkoop** (Christenunie): Ik heb het arrest gelezen. De reden was dat de sharia in het programma van die partij was opgenomen.

Minister **Bot**: Dat is dan voor mij reden om te zeggen: dat is een extremistisch element dat men niet in de Turkse, democratisch tot stand gekomen grondwet, wilde introduceren.

Voorzitter. De vraag is gesteld: waar houdt Europa op? Hierop ben ik al kort ingegaan. Ik heb gezegd dat dit thans moeilijk is vast te stellen. We kennen de wensen van Roemenië en Bulgarije. Zoals bekend heeft Kroatië een aanvraag ingediend. Ik wil niet speculeren. Dat zou erg gevaarlijk zijn. Het beleid van de Europese Unie richt zich wel op relaties met de nieuwe burens. Daarmee komen wij weer uit op dat beleid voor een wider Europe. Dat biedt naar mijn mening voorlopig een heel goed alternatief. Perspectief op uitbreiding is evenwel geen onderdeel van het wider Europe-beleid. De raad voor algemene zaken en externe betrekking van 16 juni 2003 concludeerde dan ook: this should be seen as separate from the question of possible EU-extension. Ik meen dat dit een heel goed bericht is en een signaal aan deze landen.

De heer Van der Linden heeft ook over Turkije gesproken. Ik meen inderdaad dat toetreding pas aan de orde is als aan alle criteria is voldaan en niet alleen aan de politieke. Ook aan de economische Kopenhagencriteria moet zijn voldaan. Andere elementen zullen aan de orde komen als wij besluiten om de onderhandelingen te beginnen. De vraag die nu aan de orde is, dienen wij te beantwoorden aan de handen van de besluiten van de Europese Raad van Kopenhagen. Er zal op basis van het rapport en de aanbevelingen van de Commissie in december besloten worden of al dan niet aan de criteria wordt voldaan.

De heer **Van der Linden** (CDA): Ik kom terug op de discussie over "wider Europe". Dat element wordt aan de externe relaties toegevoegd. De EU doet het op basis van bilaterale betrekkingen en incidentele contacten, vooral economisch gemotiveerd, en terecht. Moet dat niet gepaard gaan aan het versterken van de institutionele structuur, waarin juist de niet-materiële elementen zoals democratie, mensenrechten en rechtsstaat, de afgelopen jaren een doordrenkte toepassing hebben gekregen? Als gevolg daarvan profiteert de EU van de ervaring bij de Raad van Europa.

Minister **Bot**: Dat lijkt mij een goede gedachte. Het hele "wider Europe"-beginsel staat toch nog een beetje in de steigers. Men is op het ogenblik duidelijk bezig, juist in antwoord op de vraag tot hoever Europa zich moet kunnen uitbreiden, toe te werken naar alternatieve oplossingen, waarbij men zegt: je hoort er in zekere zin bij, wij trachten je zoveel mogelijk economisch en financieel bij het Europese gebeuren te betrekken, maar niet als volledig lid. Het is goed om daar een institutioneel element bij te betrekken, maar dat is nog niet helemaal doordacht. Het hele "wider Europe"-initiatief staat ook nog een beetje in de steigers. Het is zoiets als het "greater Middle-East initiative" van de Amerikanen. Als je daarover doorvraagt, blijkt dat men slechts algemene gedachten heeft over een charter, monitoring en bepaalde conferenties. In het kader van "wider Europe" zullen wij onze gedachten hierover moeten laten gaan. Mogelijk is het een goed initiatief voor bepaalde staten die nog heel ver van het lidmaatschap af zijn of zich daar überhaupt niet voor kwalificeren.

De heer Platvoet heeft gevraagd naar de stand van zaken rond de toetredingscriteria. Wij onderschrijven de analyse van de Commissie. Turkije heeft vorderingen gemaakt, maar op een groot aantal punten is de voortgang onvoldoende. Er dient beter toegezien te worden op de volledige implementatie van hervormingen en wetwijzigingen. De regering moedigt Turkije aan, het hervormingsproces met kracht voort te zetten, met name op de door de Commissie genoemde terreinen, zoals onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, uitoefening van de fundamentele vrijheid en rol van de strijdmacht. De Commissie concludeert een aanzienlijke voortgang richting het voldoen aan politieke criteria, maar Turkije voldoet er nog niet aan. Wat de economische criteria betreft concludeert de Commissie in het voortgangsrapport dat in Turkije het functioneren van de markteconomie aanzienlijk is verbeterd. Ook op dit gebied wordt nog lang niet aan alle economische criteria voldaan. Als wij het afmeten aan de resultaten van andere landen, zelfs van toetreders en andere kandidaten, dan loopt Turkije in menig opzicht voorop.

Ik kom op de kwestie-Cyprus. De motie-Van Bommel/Van Baalen van 19 november stelde dat het slechts wenselijk is om toetredingsonderhandelingen te openen, indien Turkije voor de aanvang van de onderhandelingen akkoord gaat met een plan dat voorziet in de opheffing van de deling van Cyprus. In de motie werd geen verzoek aan de regering gedaan om deze visie over te nemen. De regering heeft wel aangegeven dat, ofschoon er geen formele koppeling bestaat tussen de kwestie-Cyprus en het besluit al dan niet onderhandelingen met Turkije te openen, het uitblijven van een oplossing voor deze kwestie de besluitvorming over Turkije zeker zal beïnvloeden. Veel zal afhangen van de opstelling van Turkije in de periode tot mei 2004. Voor de onderhandelingen die vandaag begonnen zijn op basis van het Kofi Annan-plan, heeft de secretaris-generaal beide partijen opgeroepen om constructief mee te werken en ervoor te zorgen dat die deling eindelijk eens wordt opgeheven. Er is gerefereerd aan de Raad van Europa. Ook daarin is een beroep gedaan op de partijen om te komen tot een constructieve oplossing, mede naar aanleiding van de speech van Papadopoulos, de president van Cyprus.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Nogmaals, het zal een belangrijke rol spelen in de overweging of de onderhandelingen met Turkije wel of niet kunnen worden geopend. Dit is geen absolute voorwaarde, omdat het niet onder de politieke criteria van Kopenhagen valt.

De heer **Kox** (SP): Wil de minister wat duidelijker zijn? De motie-Van Bommel/Van Baalen draagt de regering niet iets op, maar spreekt iets uit. Uit de naamgeving van de motie blijkt al dat het wel een erg breed politiek spectrum is: uitgezonderd de Partij van de Arbeid schaart de hele Kamer zich daarachter. De minister meent dat dit van grote invloed zal zijn. Ik mag toch aannemen dat de regering heeft begrepen dat het parlement vindt dat, als Turkije niet meewerkt aan het opheffen van die deling, het niet wenselijk is om aan die onderhandelingen te beginnen. De minister is vrij om te doen en te laten wat hij wil, maar er is wel een parlement waarmee hij rekening moet houden.

Minister **Bot**: Zoals u weet, houd ik altijd ten zeerste rekening met het parlement. Maar ik heb ook het recht de mening van de regering weer te geven, een mening die duidelijk is uitgedragen. Nogmaals, dit zal zeer zwaar meewegen in de oordeelsvorming, om de eenvoudige reden dat het raar is als er een land bijkomt dat een bepaald ander land niet erkent.

Ook de heer Kohnstamm heeft nog gevraagd naar de monitoring van het voldoen aan de politieke criteria gaande de onderhandelingen. Het is juist dat onderhandelingen pas beginnen als een kandidaat voldoet aan de politieke criteria. Economische criteria kunnen vaak volgen, zeker als onderhandelingen lang gaan duren, wat met Turkije ongetwijfeld het geval zal zijn. Daaruit vloeit logisch voort dat ze worden gevoerd en voortgezet in de veronderstelling dat de kandidaat aan de politieke criteria blijft voldoen. Tot nu toe is er in de onderhandelingen van uitgegaan dat aan die politieke criteria inderdaad wordt voldaan. Als we eenmaal in de situatie zijn waar een eerste commissie heeft vastgesteld dat Turkije geheel en al voldoet aan de criteria – ik doel op het beroemde oktoberrapport – en als vervolgens de Europese Raad, toch bestaande uit vijftien landen waarvan er enkele zeer kritisch kijken naar de toestand in Turkije, unaniem van oordeel is dat de onderhandelingen kunnen aanvangen, omdat de politieke criteria zijn vervuld, dan zijn dat twee feiten van belang. Vervolgens moeten en kunnen we aan de Commissie vragen, parallel aan die onderhandelingen zeker te stellen dat Turkije aan de criteria blijft voldoen. Dat zou één van de voorwaarden kunnen zijn voor het openen van onderhandelingen. Daarvoor is nog geen mechanisme ontworpen. Parallele monitoring moet wel gebaseerd zijn op de veronderstelde voortgezette beantwoording van Turkije aan die criteria. Met andere woorden: als Turkije eenmaal voldoet, gaan we niet elk half jaar weer een toetsingsdebat voeren. Je zou wel een monitoringssysteem kunnen ontwerpen waaruit, als wordt geconstateerd dat het niet gaat, consequenties worden getrokken. Dat zou je in december of daaraan voorafgaand kunnen formuleren.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Zegt u nu dat het de opvatting van de regering is dat die politieke

toetredingscriteria zo worden geïnterpreteerd dat Turkije daaraan kan voldoen, ook als Cyprus nog steeds gedeeld is?

Minister **Bot**: Nee, dat zeg ik niet.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Is het omgekeerde dan waar? Turkije kan niet aan die politieke toetredingscriteria voldoen, zolang Cyprus nog gedeeld is?

Minister **Bot**: Nee, de regering vindt dat Turkije aan de politieke criteria moet voldoen. De regering is zelfs bereid om te kijken of er een monitoringsmechanisme kan worden opgezet als er onderhandelingen worden geopend. De vraag hoe het verder met Cyprus gaat, is een vraag die zeer zwaar zal meewegen. Maar wij zijn niet alleen in die hele zaak. Dit is geen politiek criterium volgens die van Kopenhagen.

De heer Van Middelkoop heeft nog gevraagd of de regering het met hem eens is dat de normalisatie van Cyprus niet de eerste verantwoordelijkheid van de EU is, maar primair van de VN, het Verenigd Koninkrijk, Griekenland en Turkije.

De heer Kox informeerde naar actuele ontwikkelingen. Daar heb ik al iets over gezegd. De regering is het met de heer Van Middelkoop eens. De VN heeft in de afgelopen jaren een actieve, bemiddelende rol gespeeld bij pogingen om het conflict op het eiland op te lossen. Er is geen aanleiding om dit te veranderen. De onderhandelingen beginnen vandaag. We hebben in de krant gelezen wat Kofi Annan erover heeft gezegd. Gisteren hebben mijn gesprekspartners er ook uitvoerig over gesproken. Zij hebben aangegeven dat ze zware druk uitoefenen op beide partijen om tot een oplossing te komen. Amerika is erg geïnteresseerd in de toetreding van Turkije. Amerika weet donders goed dat, als de kwestie-Cyprus niet wordt opgelost, het in december zwaar weer wordt. Misschien begrijpen de heren Kox en Platvoet nu hoe het dan ongeveer gaat. Wij oefenen momenteel dus met zijn allen grote druk uit.

Indien de besprekingen met betrekking tot Cyprus succesvol verlopen, zullen de onderhandelingen eind maart beginnen, waarna de secretaris-generaal eventuele openstaande punten zal invullen. Daarna volgen er eind april referenda op beide delen van het eiland. In dit scenario zou het conflict over het eiland nog voor de toetreding van Cyprus worden opgelost. De EU heeft steeds aangegeven dat wij zullen bemiddelen en zullen helpen.

Dan iets over Bulgarije en Roemenië. Voor het eind van het jaar wordt bekeken, ook onder Nederlands voorzitterschap, of deze landen wel of niet voor toetreding in aanmerking komen. Er zijn belangrijke zorgen, in het bijzonder over de bestuurlijke en juridische capaciteit en over de overname en de implementatie van het Acquis. Roemenië lijkt nog erg veel te moeten doen, in ieder geval meer dan Bulgarije. Dit geldt op economisch vlak, maar ook op een aantal andere terreinen. Er leven ook zorgen over het respecteren van de persvrijheid in Roemenië. Incidenten als intimidatie van journalisten wijzen op pogingen om de persvrijheid te beperken. De Roemeense

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

regering erkent dat excessen plaatsvinden en dat dit onaanvaardbaar is. Dat wordt duidelijk gezegd. Premier Nastase heeft op 15 januari een verklaring uitgegeven, waarin hij stelde dat het onacceptabel is dat geweld en intimidatie een nieuwe vorm van controle op de media zouden worden. Hij stelde tevens dat de Staat de plicht heeft deze excessen te beëindigen door het identificeren en straffen van de schuldigen. Onlangs heeft president Iliescu in een ontmoeting met de Roemeense persvereniging deze stellingname herhaald. Men zit er dus bovenop. De Nederlandse regering zal in samenwerking met andere lidstaten van de Unie en de Europese Commissie nauwlettend blijven volgen in hoeverre de Roemeense regering daadwerkelijk zorgt voor verbetering. Hiertoe zal zowel bilateraal als in EU-verband steeds aandacht voor dit probleem worden gevraagd. Ook de Europese Commissie heeft zorgen. Verheugen, de Commissaris, heeft eind vorig jaar op het hoogste niveau contact opgenomen met de Roemeense regering om opheldering te vragen over het Roemeense adoptiebeleid. Sinds de aanpassing van de wetgeving op dit gebied blijkt toch nog een aantal adopties te hebben plaatsgevonden onder omstandigheden die niet altijd geheel in lijn zijn met de wet. Op 18 en 19 februari zal het Comité Buitenland van het Europese Parlement stemmen over een amendement van het Nederlandse lid van het Europese Parlement, de heer Oostlander. Ook daarin wordt aanbevolen dat Commissie en Raad de toetreding opschorten als zou blijken dat niet wordt voldaan aan vooral de politieke criteria. Dat moeten wij even afwachten. Op 11 maart stemt het gehele Europese parlement over het amendement, maar we zijn met de onderhandelingen bezig. Er wordt regelmatig gemonitord hoe het staat met de situatie daar. Roemenië zal voortdurend moeten worden aangespoord om zijn leven te verbeteren.

De heer **Van der Linden** (CDA): Acht de minister het tegen die achtergrond mogelijk dat Kroatië aanhaakt bij die twee dan wel dat het nog sneller zal toetreden dan Roemenië als deze ontwikkeling zich voortzet?

Minister **Bot**: Ik meen dat het heel sterk zal afhangen van de politieke context waarin Kroatië verkeert. Zoals bekend, is dat land niet geheel willig om lieden uit te leveren aan het Internationaal Strafhof op de manier zoals wij dat graag zouden zien. Dat is ook een van de redenen waarom Nederland de ratificatie van het akkoord voorlopig heeft opgeschort. Economisch gezien is Kroatië ver vooruit op Bulgarije en Roemenië, maar er zijn ook politieke criteria waaraan wij zeer hechten.

De monitoring vindt gedurende het proces plaats, waaruit consequenties getrokken kunnen en moeten worden. Verder is van belang dat de betrokken landen individueel de nodige voortgang maken, met name op het politieke vlak en op het terrein van de mensenrechten. Afronding in 2004 zou, indien de landen voldoende voortgang maken, mogelijk zijn, maar voor toetreding in 2007 kunnen de onderhandelingen, mocht dat nodig blijken, ook nog in 2005 worden afgerond.

De heer **Kox** (SP): De minister zegt dat deze landen individueel moeten aantonen dat er voortgang is. Zijn wij het er ook over eens dat er individuele verdragen gesloten moeten worden met elk land, zodat wij niet de stapeling krijgen zoals wij die dit keer hebben gehad, namelijk tien landen in één keer?

Minister **Bot**: Ik begrijp dat dit de wens is van een aantal uwer. Wij hebben in het verleden altijd gesteld dat een toetredingsverdrag in feite het eind van het proces markeert. Tijdens de onderhandelingen is er van stap tot stap gelegenheid om kritiek uit te oefenen en om aan te geven dat zonodig de teugels moeten worden aangehaald. Met andere woorden: de monitoring vindt plaats gedurende het proces. Als eenmaal dat proces is afgerond en iedereen het erover eens is dat het land in kwestie voldoet aan de criteria en het acquis wordt overgenomen, dan doet het er niet veel toe of er sprake is van een allesomvattend verdrag of van verschillende verdragen. Echter, als hetgeen de heer Kox zo-even schetst overeenkomt met de uitdrukkelijke wens van de Kamer op dit punt, dan neem ik aan dat de regering er als zodanig geen bezwaar tegen heeft.

De heer **Kox** (SP): Ik denk dat het de wens van de Kamer is. Als u vraagt om die nog nadrukkelijker uit te spreken, dan kan dat wellicht in tweede termijn.

Minister **Bot**: Akkoord.

De heer **Hoekzema** (VVD): Zoals de heer Kox al heeft aangegeven, betreft het hierbij een uitspraak van de Tweede Kamer om de genoemde landen afzonderlijk te beoordelen en om dus ook tot afzonderlijke verdragen te komen. Als ik de minister zo aanhoor omtrent Roemenië en de stukken van de Commissie daaromtrent gelezen hebbend, vraag ik hem of hij niet de mogelijkheid voorziet dat Roemenië later de toetreding tegemoet mag zien dan Bulgarije.

Minister **Bot**: Die mogelijkheid mag je nooit uitsluiten. Voorop moet namelijk blijven staan dat het land dat toetreedt in alle opzichten aan de gestelde criteria voldoet en dat het het acquis heeft overgenomen en zal toepassen. Als daaraan niet wordt voldaan, kan het land in kwestie niet toetreden. Alleen op grond daarvan dient de regering na te gaan of een land individueel aan die criteria voldoet en het de toets der kritiek kan doorstaan. Het zou kunnen zijn dat men omdat een bepaald land nog niet gereed is of omdat de achterstand zo groot is geworden, besluit tot een zekere vertraging. Tegelijkertijd is het natuurlijk wel een heel belangrijk politiek besluit dat men dan neemt. Het is niet alleen een puur economische beslissing. Om die reden is het van belang om tot een heel zorgvuldige afweging te komen, ook met het oog op de signalen die hiermee gegeven worden aan zo'n land en op de vorderingen die eventueel gemaakt worden om verbetering in de situatie te brengen. Op dit moment zou ik er van willen uitgaan dat wij alles op alles zetten om die betrokken landen te bewegen om de situatie te verbeteren en tot een bevredigend resultaat te komen en dus niet om nu al als het

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

ware te indiceren dat er mogelijk een vertraging zou kunnen plaatsvinden.

De heer **Hoekzema** (VVD): Het is op zichzelf begrijpelijk dat de minister dit in dit stadium zo zegt. Ik meen wel dat, mede met het oog op hetgeen in de Tweede Kamer terzake naar voren is gebracht, wij hier als regering en Eerste Kamer kunnen vaststellen dat het verstandig is om te komen tot afzonderlijke beoordelingen en dus tot afzonderlijke traktaten.

Minister **Bot**: Ik denk dat je dat in zijn algemeenheid wel kunt zeggen, ook met een blik op de toekomst, hoewel ik wat betreft de onderhavige twee specifieke landen waarmee we een bepaald traject hebben ingezet en we een indicatie hebben gegeven ten aanzien van de voltooiing ervan, enige voorzichtigheid in acht zou willen nemen. Dat lijkt mij dus een verstandige filosofie, ook gelet op de Balkanlanden en nog een aantal andere landen die belangstelling tonen om toe te treden.

De heer Van Middelkoop heeft mij op het punt van de kopgroepen enige naïviteit verweten. Ik neem hem dat in grote dank af, aangezien het betekent dat ik van een fatsoenlijke natuur ben. Ik ben overigens niet zo naïef dat ik alleen dat heb gezegd waarop hij doelde. Het zijn van grondlegger en oudste lid betekent dat je veel ervaring hebt en dat je behoort tot de meest ontwikkelde lidstaten. Ook gegeven onze positie als niet de grootste en niet de kleinste, zou het goed zijn om, mocht zo'n kopgroep tot stand komen, er dan ook deel van uit te maken, maar dan uiteraard wel binnen de communautaire kaders. Het integratiestreven is erop gericht om zoveel mogelijk met z'n vijftig de zaken af te doen. Mocht het in de context van de verdragen evenwel komen tot kopgroepen of mocht er informeel overleg zijn, dan zou het goed zijn dat Nederland daarbij behoort. Ik heb daarbij eerder onder meer verwezen naar de Benelux en de Noordse groep. Dat die kopgroepen er zijn en nog gevormd worden, dat is zeker.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voor de kwaliteit van de discussie lijkt het mij goed om het woord kopgroep nader te definiëren. Wij kennen al de versterkte samenwerking, die volstrekt legitiem is binnen de Unie. Verder noem ik de grote drie, die de volgende week weer bijeenkomen. In feite zou je dat ook een kopgroep kunnen noemen, hoewel het in dezen veel meer gaat om een vorm van politiek leiding geven. Er worden volgens mij nu diverse verschillende constructies door elkaar gehaald.

Minister **Bot**: Het punt is niet zozeer dat constructies door elkaar gehaald worden, als wel dat wij op het ogenblik te maken hebben met een Unie die nog op drie pijlers rust. De eerste pijler, de coopération renforcée ziet vooral op samenwerking op economisch, sociaal en fiscaal gebied. Ten aanzien van de tweede pijler, het buitenlands- en veiligheidsbeleid, zijn er bepaalde lidstaten die het voortouw nemen en dus een kopgroep vormen. Ook wat betreft de derde pijler, politieke en strafrechtssamenwerking, kun je je voorstellen dat bepaalde lidstaten alvast samen iets willen gaan doen, zonder dat je een naam aan het beestje kan geven omdat het eigenlijk verschillende

beestjes zijn. Het zou mijns inziens goed zijn als een en ander in het kader van de intergouvernementele conferentie onder een verdrag wordt gebracht. Het punt van de kopgroepen is helaas nog niet helemaal uitgekristalliseerd. Ik zie dat overigens ook nog niet zo heel snel gebeuren. Het zal ook een kwestie van praktijkervaring moeten zijn. Als je straks te maken krijgt met een Europese Unie van 30 tot 40 leden, gesteld dat Monaco, Zwitserland, de Balkanlanden en Turkije er bij komen, is het onvermijdelijk dat het tot dergelijke ontwikkelingen komt. Zoals gezegd, wil ik dit alles wel zoveel mogelijk plaatsen binnen het communautaire kader met inachtneming van grote transparantie. Nederland heeft in ieder geval de capaciteiten en de ervaring om aan dergelijke kopgroepen deel te nemen. Ik zeg ook met enige trots tot wij tot de pères fondateurs behoren.

Voorzitter: Ketting

Minister **Bot**: Voorzitter. Door sommige sprekers is naar voren gebracht dat ik in relatie tot de IGC een zeker gebrek aan urgentie uitstraal vanwege het feit dat ik gezegd heb dat als de Ieren het niet voor elkaar zouden krijgen, Nederland het wel zou kunnen uitonderhandelen. Ook tijdens mijn bezoeken aan de Franse, Duitse en Ierse collega's heb ik duidelijk uitgesproken dat ik van ganser harte hoop dat men in staat zal zijn om voor 1 mei de IGC rond te krijgen, gelet op het uitgangspunt van zowel verbreding als verdieping.

De heer **Kox** (SP): Ik weet niet welke kranten de minister leest, maar ik heb in meerdere kranten in ieder geval gelezen dat de Duitsers en de Fransen met elkaar afgesproken hebben dat wij de procedures inzake de grondwet in de tweede helft van het jaar zullen moeten gaan afronden. Roepen die landen zomaar wat of is dat de kopgroep die gaat beslissen over wat wij gaan doen?

Minister **Bot**: Dat laatste is zeker niet zo en wat de kranten schrijven is voor mij ook niet de bijbel. Ik heb van beide collega's ook niet dergelijke geluiden gehoord. Zij zeggen wel dat objectief gesproken de tijdsperiode tussen nu en 1 juni of 1 juli te kort is om reeds zoveel knopen door te hakken en dat het heel goed zou zijn om eerst het struikgewas van al die kleinere problemen weg te werken. Met andere woorden: laat die Ieren dat nu maar doen en als dan de Spaanse en de Europese verkiezingen hebben plaatsgevonden, ligt het waarschijnlijk in de rede dat dit stuk werk op jullie bordje komt.

De heer **Kox** (SP): Als zij dat zo zeggen, dan hebben zij daarmee toch ook aangegeven dat wij het gaan doen. Hun invloed strekt toch nog wel zo ver dat zij, als het gaat om de tijdsperiode, dit kunnen bepalen? Je zou er dan op moeten anticiperen dat dit gaat gebeuren, gelet ook op de gevolgen die dit voor de Nederlandse positie heeft. Kortom, EU-voorzitter, zit er achterheen als het gaat om dit soort verdragen.

Minister **Bot**: Het is niet zo dat Nederland er niet achterheen zit, maar tegelijkertijd vinden wij het wel belangrijk dat de IGC zo snel mogelijk wordt afgerond.

Objectief gesproken zou het goed zijn als die voor 1 mei een feit is, zodat je kunt aantonen dat er vaart in de Unie zit en dat je als Unie beslissingen kunt nemen als dat nodig is. Sommige sprekers hebben gewezen op de mogelijkheid om dat moment tot over het eind van 2004 te tillen. Het bijzondere van dit jaar is dat er verkiezingen voor het Europees Parlement zijn en dat er in de tweede helft van het jaar eigenlijk nog geen Europese Commissie is, aangezien die pas in november aantreedt. Ik heb het lijstje gezien van commissarissen van de nieuwe toetreders. Dat zijn natuurlijk ook mensen die weinig ervaring hebben. Je krijgt ook een Europees Parlement dat voor de helft vernieuwd gaat worden. Na de grote vakantie zal men aantreden en zal ook bekend worden wie in welke commissies komen te zitten. Ik heb zelf 11 jaar in Brussel gewerkt en zelfs ik weet nog steeds niet wie precies waar zit in die verschillende gangen van het gebouw van het Europees Parlement. Voordat dus alle dan nieuw geïnstalleerde parlementariërs hun weg weten te vinden, gaat er nog wel de nodige tijd overheen. Die periode moet dan ook worden gezien als een aanloop naar 2005. Er is wel degelijk sprake van urgentie, in de zin dat het van belang is om voor het eind van dit jaar alle voorbereidingen af te ronden. Met andere woorden: wij hopen dat de Ieren het karwei afmaken en als dat niet mocht lukken dan maken wij er ons sterk voor om het vervolgens af te maken.

Aan het adres van de heer Van Middelkoop merk ik op dat artikel 2 van de Goedkeuringswet eigenlijk een standaardbepaling betreft die in alle eerdere toetredingsverdragen is opgenomen, zoals ook in het toetredingsverdrag inzake Finland, Oostenrijk en Zweden in 1994. Evenals toen is de bepaling opgenomen om het sluiten van verdragen mogelijk te maken die noodzakelijk en rechtstreeks voortvloeien uit dit verdrag. Er wordt vaak naar verwezen dat je iets met z'n allen kan doen. Dat wordt uiteraard met de Kamer doorgenomen, zoals gebruikelijk. Het punt is echter dat het dan niet specifiek de goedkeuring behoeft. Men gaat ervan uit dat met de goedkeuring van dit grote verdrag, impliciet goedkeuring wordt gegeven aan daaruit voortvloeiende uitvoeringsverdragen. Ik schat overigens in dat dit in de praktijk niet op grote schaal zal geschieden. In voorkomende gevallen wordt het parlement door de minister van Buitenlandse Zaken conform dit artikel uitvoerig geïnformeerd bij brief, waarin ook verwezen wordt naar alle desbetreffende artikelen en onderdelen.

In het kader van de politieke criteria heb ik al een en ander gezegd over de mensenrechten en de discriminatie. Bij de opening van de onderhandelingen hebben wij gesteld dat de tien landen die toetreden, zullen moeten voldoen aan de politieke criteria. Voor de meeste van de huidige toetreders was dat 1997 en voor de overige 2000. De regering meent met de Commissie dat die landen nog steeds aan die criteria voldoen. Dit neemt niet weg dat er gesproken kan worden van gradaties. Daarover heeft de Commissie tot nu toe elk jaar gerapporteerd. Zij heeft ook afspraken gemaakt in het programma voor implementatie van het acquis. Gedurende de onderhandelingen is er opnieuw een acquis tot stand gekomen dat vooral is gericht op de naleving van het beginsel van non-discriminatie. Dat betreft het beginsel van gelijke behandeling van mannen

en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, beroepsopleidingen en promotiekansen en het beginsel van gelijke behandeling van personen, ongeacht ras of etnische afstamming. Vanaf de toetreding worden de nieuwe lidstaten op dezelfde wijze behandeld als de huidige. Net als in de huidige lidstaten komt in toetredende landen discriminatie voor. Bestrijding daarvan heeft de bijzondere aandacht van de Nederlandse regering, de Europese Commissie en andere lidstaten. Tot toetreding hadden lidstaten grote mogelijkheden tot beïnvloeding en sturing. Na toetreding moet gebruikgemaakt worden van informele middelen in persoonlijke contacten en, mocht effect uitblijven en sprake zijn van ernstige schending, van de middelen die het verdrag biedt. In dit kader zou ik verder willen verwijzen naar artikel 7 van het verdrag dat vrij uitvoerig aangeeft wat de mogelijkheden terzake zijn, waaronder het tijdelijk buiten sluiten van een land. Het verdrag biedt dus wel degelijk middelen om jegens een land dat de mensenrechten ernstig schendt of dat niet voldoet aan de criteria, maatregelen te treffen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Het gaat mij er om hoe het verdrag wordt geïnterpreteerd richting de toekomstige 25 lidstaten als mocht blijken dat er iets aan schort. Hoe wordt dat gemonitord en hoe wordt er verslag over gedaan? Met name op die twee punten mis ik het inzicht.

Minister **Bot**: Er vindt wel degelijk monitoring plaats. Ik verwijs naar de gang van zaken destijds met betrekking tot Oostenrijk, reden ook waarom het desbetreffende artikel is uitgebreid in Nice. Als blijkt dat aan de criteria niet wordt voldaan, bestaat de mogelijkheden een aantal maatregelen te nemen die qua strengheid kunnen toenemen. Doordat er niet alleen op de Europese Top maar er ook heel frequent op een lager niveau wordt onderhandeld tussen de landen, is er de gelegenheid om elkaar aan te spreken op dat soort zaken en om elkaar waar nodig te stimuleren in de zin van "peer pressure", teneinde bepaalde uitwassen tegen te gaan. Zoals bekend is er geen minister die niet zijn eigen raad heeft tegenwoordig. Dat zie ik eigenlijk als een veel belangrijker instrument om corrigerend op te treden. Als laatste dreigement fungeert dan nog het verdragsartikel. Ik ben het overigens met de heer Platvoet eens dat het natuurlijk altijd beter kan, zeker gelet op de nieuw toetredende landen.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Door de toetreding van die nieuwe lidstaten is er toch sprake van een veranderde situatie op dat terrein. Uw antwoord vind ik overigens niet bevredigend omdat het nog te veel aan het toeval over wordt gelaten hoe het dan zal gaan. Waarom vindt geen systematische monitoring en verslaglegging plaats van de ontwikkeling der zaken met betrekking tot mensenrechten, democratie en bestrijding van corruptie? Waarom wordt er geen verslag van gedaan in het 600 pagina's tellende rapport van de Europese Unie? Waarom doet de Nederlandse regering niet verslag in haar Staat van de Unie over de activiteiten op dat punt? Ik vind dat een ernstig gemis. Derhalve vraag ik u of u de toezegging wilt doen om na te gaan of hiervoor een betere methode ontwikkeld kan worden.

Minister **Bot**: Dat is iets wat zich zeker geleidelijk aan zal ontwikkelen in de Europese Unie. Uitgangspunt blijft voor ons dat wanneer een lid eenmaal is toegetreden, de check daarop heel scherp is geweest en dat men dus voldoet aan de criteria. Via het proces van "peer pressure", de berichtgeving en de rol van de Europese Commissie daarbij zijn er mijns inziens een aantal mogelijkheden om het gehele traject van maand tot maand te volgen. Als er echt ernstige schendingen zijn, dan wordt daarover gerapporteerd.

De heer Van Middelkoop heeft de suggestie gedaan van een minister voor Europese Zaken. De situatie zoals die nu is, is mijns inziens goed en beantwoordt ook aan de ontwikkelingen die in alle Europese landen zichtbaar zijn. Europa is core business voor de minister van Buitenlandse Zaken, die zich overigens zeer gesteund en gesterkt weet door de staatssecretaris voor Europese Zaken die als minister fungeert in het buitenland. En dat moeten wij ook zo houden.

Verder heeft de heer Van Middelkoop gesproken over de wenselijkheid van Europees geschoolde ambtenaren bij BZ. Ik wijs hem erop dat hiervan op het ogenblik eigenlijk al sprake is. Overigens, naarmate de Europese verdragen steeds meer terreinen van maatschappelijke activiteiten bestrijken, kan je mijns inziens niet zozeer spreken van Europees geschoolde ambtenaren. Het moet namelijk gaan om mensen die als het ware alle onderdelen beheersen, van sociale zaken tot milieu, van buitenlands beleid tot defensie. Naast bepaalde deelspecialisaties aangaande Europa, is de inbreng van de algemene kennis heel belangrijk. Dat is reden waarom ik niet a priori geloof in een aparte dienst voor Europa-ambtenaren. Bovendien wordt Nederland in de Permanente vertegenwoordiging bijgestaan door ambtenaren van alle ministeries. Uit eigen ervaring weet ik dat dit voortreffelijk werkt, omdat het allemaal ook goede Europeanen zijn.

Ik heb reeds aangegeven dat ik de grote drie niet als een bedreiging zie maar dat wij de ontwikkelingen terzake wel heel goed moeten blijven volgen en dat voorkomen moet worden dat er een daadwerkelijk directorium ontstaat, aangezien dit anders wel eens het einde zou kunnen betekenen van de communautaire opzet, hetgeen zeer ongewenst zou zijn. De besluitvorming binnen de grote drie moet transparant zijn waarbij heel duidelijk moet zijn in welke context de besluiten worden genomen.

In het kader van de Benelux-samenwerking ben ik via mijn kennismakingsbezoeken bezig om de contacten verder te versterken, ook om te bezien of de Benelux een kopgroeprol dan wel een stimulerende rol kan spelen bij de verdere vormgeving van de Europese Unie.

De heer **Hoekzema** (VVD): Ik wil nog even terugkomen op uw eerdere en terechte opmerkingen over de kopgroepen. Mijns inziens zou niet zozeer gesproken dienen te worden van kopgroepen als wel van stimuleringsgroepen. Dat maakt namelijk andere associaties los.

Minister **Bot**: In de Nederlandse opzet zou het inderdaad de taak van een kopgroep moeten zijn om een stimulerende rol te vervullen. Om te voorkomen dat de Unie straks met

30 leden een geweldig log lichaam gaat worden, is het belangrijk om aan de hand van bepaalde incentives de zaak af en toe op te schudden. Ook wanneer de voorzitterschappen zouden worden afgeschaft, die toch ook een bepaalde aanjaagfunctie hebben, zou het helemaal niet gek zijn om via dit soort kleinere eenheden die aanjaagfunctie te garanderen. Echter ook niet meer dan dat, die eenheden mogen natuurlijk niet de baas gaan spelen.

Voorzitter. Verder is door de Kamer aandacht gevraagd voor de eventuele toetreding van Georgië. Wij hebben het hier over een land dat een buitengewoon moeilijke periode achter de rug heeft. In het kader van de Raad van Europa heb ik een goed gesprek gehad met de nieuwe president van Georgië. Wij zullen weliswaar alles moeten doen om dat land te stimuleren maar dat zullen wij dan voorlopig wel moeten zien in het kader van "wider Europe". Georgië is bij lange na nog niet klaar voor toetreding. Dat zal dus nog heel veel tijd kosten, hetgeen niet wegneemt dat wij ondertussen wel alles in het werk moeten stellen om te bevorderen dat Georgië en eigenlijk alle landen in de Kaukasus verder tot ontwikkeling komen. Daarna kunnen wij wel zien op welke wijze ze nauwer betrokken kunnen worden bij het integratieproces. Kortom, "never say never in love and in war", ook in onderhandelingen en in het kader van de Europese integratie zou dat een mooi gezegde kunnen zijn.

Ik dank de heer Van der Linden voor de vriendelijke woorden die hij aan mijn adres heeft uitgesproken. Zijn opmerking over de versterking van de relatie tussen de Raad van Europa en de EU ondersteun ik gaarne. Wij moeten alleen kijken op welke terreinen dit op een pragmatische en praktische wijze vorm kan worden gegeven. Er zijn reeds veel initiatieven in die richting genomen. Gegeven de verschillende structuren van beide organisaties, blijkt het een lastig traject te zijn, hetgeen niet wegneemt dat wij op die weg moeten voortgaan.

De heer **Van der Linden** (CDA): Wil de minister nog wat dieper ingaan op de Frans-Duitse samenwerking? Frankrijk en Duitsland moeten zich realiseren dat de gebeurtenissen rond het Stabiliteitspact en de uithaal van Chirac negatieve psychologische effecten hebben op de andere lidstaten. Als dat zo doorgaat, kunnen beide landen hun rol van motor nauwelijks vervullen.

Minister **Bot**: Dat is een complexe vraag. Wij moeten erkennen dat Frankrijk en Duitsland een heel belangrijke rol hebben gespeeld. Zij hadden een aanjaagfunctie bij de totstandkoming van de EMU. Die motor heeft ook in een aantal andere opzichten heel goed gewerkt. Op het ogenblik wordt die samenwerking uitgebreid met het Verenigd Koninkrijk. Dat is toch een teken dat beide landen zich realiseren dat zij het alleen niet meer redden. Ik ben wel beducht voor onvrede wanneer deze samenwerking te intensief, te dictatoriaal wordt. Die onvrede is nu al te voelen bij andere grote landen zoals Spanje en Polen, terwijl ook kleinere landen de zaak niet helemaal vertrouwen. Dat is reden te meer om zeer alert te zijn. Ik blijf van mening dat grote landen een goede aanjaagfunctie kunnen vervullen, mits zij de kleine landen

op de juiste momenten erbij betrekken. Het moet duidelijk zijn dat deze landen bijeenkomen uitsluitend om na te denken over nieuwe initiatieven. Dat is dus iets anders dan wat in Brussel is gebeurd, namelijk dat Frankrijk en Duitsland even het landbouwbeleid voor de komende zeven jaar vaststellen. Dankzij de heroïsche pogingen van Nederland is dit gedeeltelijk ongedaan gemaakt. Dit is natuurlijk niet de juiste manier van optreden. De Nederlandse regering is daar zeer tegen gekant.

De heer **Kox** (SP): Heeft u de zorgen van de Raad van Europa, van de WEU en van dit parlement over de behandeling van krijgsgevangenen overgebracht aan de Amerikaanse regering?

Minister **Bot**: Ik heb die zorg zeer zorgvuldig bij al mijn gesprekspartners overgebracht, dus bij secretary Powell, doctor Rice en de heer Wolfowitz. Naarmate het probleem langer bestaat, wordt de situatie steeds penibeler. Men moet beseffen dat niet alleen Nederland zich hier zorgen over maakt, maar dat dit ook geldt voor de Raad van Europa. De bekommernis wordt breed gevoeld en men moet niet denken dat deze kwestie langzaam in het vergeetboek raakt. Wolfowitz had dezelfde middag nog een gesprek met een panel of lawyers om te zien wat eraan te doen is. Daarbij werd natuurlijk ook de aandacht gevestigd op de andere kant van het verhaal, namelijk dat het boeven en terroristen zijn. Alle drie zijn zich zeer bewust van de toenemende druk om de situatie te normaliseren, om die mensen een eerlijk proces te geven. Ik heb hier met kracht op aangedrongen. Ik vond het antwoord in zoverre bevredigend dat mij duidelijk werd dat zij hier zelf ook mee bezig zijn. Het is nog te vroeg voor een oplossing, maar ik denk dat de boodschap goed is overgekomen.

*N

Staatssecretaris **Nicolaï**: Mijnheer de voorzitter. Ik ga achtereenvolgens in op de procedure voor toetreding, het vrije verkeer van werknemers en de financiën.

De heer Jurgens typeerde de bekrachtiging van het toetredingsverdrag als een ritueel. Ik geloof niet dat hij dit als een diskwalificatie bedoelde. Hij zal het met mij eens zijn dat dit een zeer belangrijk ritueel is. Het is een goed signaal als ook deze Kamer dit verdrag unaniem bekrachtigt. Na de uitspraken van de SP mogen wij dit heugelijke feit verwachten. Overigens heeft de Tweede Kamer na heftige discussies ook unaniem ingestemd met dit verdrag.

De heren Platvoet en Jurgens gebruikten iets minder positieve termen zoals gelopen race en sluipende besluitvorming. De heer Van Middelkoop vond dat het nu niet meer het moment is voor een principiële discussie. Vorig jaar was dit volgens hem ook niet echt meer mogelijk, maar dat ben ik niet met hem eens. De regering heeft vorig jaar op enkele momenten de ruimte gebruikt die er toen nog was. Die discussie was goed en zeker ook nodig. Wij kregen bijvoorbeeld slechts een week om de tien dikke voortgangsrapporten over de toetredende landen de gehele procedure te laten doorlopen. Daar hebben wij een punt van gemaakt en vervolgens is de termijn met een

week verlengd. Dat bleek uiteindelijk voldoende om de publieke en de parlementaire discussie te kunnen voeren. Ik wijs erop dat wij "ja" moesten zeggen tegen landen die volgens de Commissie voor een deel nog niet klaar waren. De verwachting was dat die landen op het moment van toetreding wel gereed zouden zijn. Ook daar hebben wij moeilijk over gedaan en dat heeft geleid tot de zogenaamde "safe guards". Op bepaalde punten zou de toetreding kunnen worden tegengehouden.

Hoe wil Nederland bevorderen dat de noodzakelijke maatregelen genomen worden? Om te beginnen zullen wij de Commissie aanspreken op haar verantwoordelijkheid. Zij moet straks consequenties trekken als blijkt dat een land op 1 mei nog niet voldoende is voorbereid. Dat doen wij bij elke gelegenheid en de Commissie is er dan ook zeer van doordrongen dat Nederland haar op dit punt op de huid zit. In de Raad zijn heldere afspraken gemaakt over de wijze waarop dit proces moet worden doorlopen. De Commissie monitort de ontwikkelingen. Als die aanleiding geven tot zorgen, wordt dit gemeld aan de Raad Algemene Zaken, zodat daarover gesproken kan worden. Vlak voor 1 mei zal de laatste stand van zaken ten aanzien van de zorgpunten gemeld worden. Daardoor is er de mogelijkheid om die desgewenst nog te bespreken. Eén van de dingen die wij hebben bereikt toen wij "ja" moesten zeggen tegen landen die nog niet helemaal klaar waren, is dat lidstaten zelf het initiatief kunnen nemen. Mocht de Commissie in onvoldoende mate consequenties trekken uit de tekortkomingen, dan kan Nederland op het laatste moment nog aan de bel trekken en een procedure starten.

De heer Van der Linden wil enige indicatie ten aanzien van de 39 zorgen die eerder zijn geformuleerd. De Commissie brengt hier eind deze maand opnieuw rapport over uit. Daarover kan ik nu dus nog niets zeggen. Nederland houdt echter zelf ook de vorderingen op de zorgpunten nauwgezet in de gaten via de ambassades en andere kanalen. Het beeld is in die zin redelijk positief dat men op vrij veel terreinen in een redelijk tempo de goede kant opgaat. Bij de wederzijdse erkenning van professionele kwalificaties boekt men in veel landen goede voortgang. De slachthuizen in Polen en Tsjechoë zijn een punt van zorg, maar ook daar wordt voortgang geboekt. Dit geldt ook voor de Poolse visserijsector.

Er zijn echter nog genoeg belangrijke terreinen waarop de problemen hardnekkiger blijken te zijn. Ik noem de paying agencies and integrated administration and control systems, zoals die in het jargon heten. In feite gaat het hierbij om het verwerken van het landbouwgeld. Het vermogen om de middelen netjes over de boeren te verdelen schiet in sommige landen zozeer tekort dat het mogelijk is dat deze landen dit geld nog niet kunnen ontvangen. Ik wil hier overigens bepaald geen dreiging van uit laten gaan. Dit is een goed voorbeeld van de mogelijkheid om via het opleggen van sancties of maatregelen toetredende landen te stimuleren om de zaak op orde te hebben. Het is in hun belang om dit geld wel te kunnen verdelen. Daarnaast wijs ik op de BSE-controles. Polen doet het op dit terrein goed, maar enkele andere landen niet. Er zijn ook specifieke problemen per land zoals de staatssteun aan de staalsector in Slowakije. Wij zullen de ontwikkelingen zeer nauwgezet volgen en kort

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

voor 1 mei zullen wij de laatste stand van zaken beoordelen.

Voorzitter: Timmerman-Buck

Staatssecretaris **Nicolaï**: Mevrouw de voorzitter. De heer Kohnstamm heeft naar de Kopenhagencriteria gevraagd. Ik ben van mening dat deze zeer goed hebben gewerkt. Zij hebben beide kanten vanaf het begin duidelijkheid geboden. Men wist waar men aan toe was. De criteria bleken daarnaast een enorme stimulans voor de desbetreffende landen. De meeste toetredende landen hebben de laatste jaren een grote ontwikkeling doorgemaakt en daar hebben de Kopenhagencriteria aan bijgedragen. Zij gelden ook als voorwaarde voor het goed functioneren van de EU. Lidstaten moeten eraan voldoen om de Unie niet te laten verzwakken of verwateren. Wij zullen onverkort vasthouden aan de criteria en aan deze wijze van benaderen.

Alle woordvoerders hebben over het vrije verkeer van werknemers gesproken. De heren Ten Hoeve, Platvoet en Van der Linden hebben het belang van zoveel mogelijk open grenzen benadrukt. Het was interessant te horen dat de heer Platvoet in dit kader wees op de voordelen hiervan voor het bedrijfsleven. Alleen de heer Van Middelkoop was terughoudend, maar ik kreeg de indruk dat iedereen zich wel kan vinden in het standpunt van de regering dat de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid op 23 januari naar buiten heeft gebracht. Het mechaniek van de tewerkstellingsvergunning op grond van de Wet arbeid vreemdelingen wordt in stand gehouden. Er wordt getoetst op arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, maar er is geen arbeidsmarkttoets. Dat is het springende punt. De regering baseert zich op de prognoses van de toestroom zoals geformuleerd door het CPB. Het aantal van 22.000 wordt gezien als een grenswaarde. Komen wij daarboven, dan wordt heroverwogen of de open grenzen op deze wijze worden gehandhaafd. Ik begrijp niet dat de heer Van der Linden zich hierover in scherpe bewoordingen heeft uitgelaten, want ik denk dat hij het ermee eens is dat de arbeidsmarkttoets de kern van de zaak is.

Ik ben het niet met hem eens dat de omstandigheden niet gewijzigd zijn. De laatste jaren zijn bijvoorbeeld de economische omstandigheden drastisch veranderd. Daarbij moet bedacht worden dat veel lidstaten van de EU wel verdergaande maatregelen overwegen of al besloten hebben om daartoe over te gaan. Ik weerspreek dat Nederland in de achterhoede terecht zal komen. Ook in het Verenigd Koninkrijk wordt gediscussieerd over beperkende maatregelen. Eigenlijk is er maar één land, Ierland, dat zijn grenzen volledig wil openen voor het vrije verkeer van werknemers. Vijf landen neigen naar verschillende vormen van beperkingen. Acht landen hebben aangegeven, in ieder geval geen open grens te willen.

De heer Van Middelkoop heeft specifiek naar Duitsland en Oostenrijk gevraagd. Die landen nemen inderdaad ook maatregelen, maar bij Duitsland moet er rekening mee worden gehouden dat dit land al quota heeft

die sowieso worden toegelaten. Elk land mag overigens desgewenst het huidige systeem voor twee jaar handhaven. Daarna is er eventueel nog een mogelijkheid tot verlenging. Wij doen dat niet. Wij willen de grenzen wel openstellen, al is er een lichte toets en wordt de arbeidsmigratie gemonitord.

De heer **Van der Linden** (CDA): Gelet op ons principiële uitgangspunt is dit voor de CDA-fractie een begaanbare weg. De staatssecretaris beroept zich op het CPB- en op het SER-rapport. In beide rapporten staat echter dat wanneer andere landen extra maatregelen nemen, dit geen extra toestroom voor Nederland zal betekenen. Op zichzelf is dat geen reden om ook beperkende maatregelen te nemen of de voornemens van het kabinet verder aan te scherpen.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Wij zien wel reden om een ijkpunt, een grenswaarde te introduceren. Mocht het anders zijn, dan dienen wij ons nogmaals achter het oor te krabben.

De Commissie heeft eigenlijk geen actieve rol in dezen. De lidstaat heeft de keuze om hiertoe over te gaan en hoeft de Commissie alleen maar te laten weten dat er gronden zijn om hiertoe over te gaan. De Commissie houdt wel goed in de gaten op welke gronden een land deze beslissingen neemt en zal dit ook doen bij eventuele verlenging.

Ik wijs de heer Van der Linden erop dat de bureaucratische rompslomp van het regeringsvoorstel aanzienlijk minder is dan die van de huidige procedure. Het meest bewerkelijke element is de arbeidsmarkttoets en die wordt geschrapt.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): De heer Van der Linden heeft, nadat hij de heer Jurgens en mij had horen spreken, geconcludeerd dat een meerderheid van de Kamer van mening is dat het oorspronkelijke standpunt van de regering gevolgd moet worden, terwijl de motie inzake de arbeidsmarkttoets die in de Tweede Kamer dreigt te worden aangenomen een brug te ver is. Inmiddels weten wij dat die motie is aangenomen. Wat doet de regering nu?

Staatssecretaris **Nicolaï**: Het lijkt erop dat een staatsrechtelijk novum ontstaat. Er is steeds meer sprake van dualisme tussen Eerste en Tweede Kamer.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Vooral bij uw portefeuille.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Ik weet ook niet waar dat aan ligt. Dit heeft zich voorgedaan bij de vraag of iedere lidstaat een commissaris moet leveren. Wij hebben het gezien bij de rol van het Europees Parlement in verband met de meerjarenbegroting en wij zien dat nu weer. De regering neemt alle aangenomen moties en meerderheidsstandpunten van beide Kamers altijd serieus. Veel meer valt daar trouwens niet over te zeggen. Als wij tegenstrijdige aanwijzingen krijgen van Tweede en Eerste Kamer, moeten wij ons nog beter achter ons oor krabben bij het maken van de keuze.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Platvoet** (GroenLinks): U wordt nu geconfronteerd met een Eerste Kamer die een andere mening heeft dan de Tweede Kamer.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ja, maar ik wil u zeker niet verleiden om dit in een motie vast te leggen. Dat leek mij overigens tijdens de schriftelijke behandeling in deze Kamer al duidelijk.

De heer **Van der Linden** (CDA): U heeft verwezen naar de positie van de Nederlandse regering in de Conventie. Toen lag er een motie van de Tweede Kamer waarin stond dat iedere lidstaat ten minste één commissaris moest hebben. De Eerste Kamer heeft daarop uitgesproken, veel meer te zien in een kleine commissie. De regering heeft zich toen bij de Eerste Kamer aangesloten en dit ook in de Conventie verdedigd. Dit lijkt mij een goed voorbeeld dat ook nu gevolgd kan worden.

Staatssecretaris **Nicolai**: Dat is een mooie oproep. Ik laat mij echter niet verleiden tot een uitspraak over een primaat van een van beide Kamers. Dat zult u, gelet op mijn positie, wel begrijpen.

De heer Van Middelkoop vroeg zich af of het mislukken van de topconferentie het gevolg is van onvoldoende vertrouwen. Ik wil niet direct zeggen dat er sprake is van een mislukking, maar ik denk wel dat de onwennigheid met het werken met 25 lidstaten er mede toe heeft geleid dat er nog geen overeenstemming is over het verdrag. Ik ben het hartgrondig oneens met de opmerking dat de nieuwe grondwet te ambitieus is. Het nieuwe verdrag is juist heel hard nodig gezien de uitbreiding van de EU.

Ik ben het nog meer oneens met de opmerking van de heer Van Middelkoop dat een grotere Unie geen sterkere Commissie verdraagt. Een grotere Unie vereist juist een sterkere Commissie. Bij uitbreiding worden de centrifugale krachten onvermijdelijk sterker. Daar dient tegenwicht aan geboden te worden en daarvoor is de Commissie bij uitstek geschikt. Ik ben blij dat veel sprekers dat met mij eens zijn. De intergouvernementele methode brengt meer risico's met zich dan de communautaire benadering. Als wij een internationaal sterker, democratischer, slagvaardiger Europa willen, moeten wij voor de laatste benadering kiezen.

De heer Van Middelkoop noemde het "Europuriteins" om een steviger verankering van de procedure van het Stabiliteitspact in het verdrag na te streven. Het lijkt mij niet dat hij op zichzelf grote bezwaren kan hebben tegen een puriteinse opstelling. Ik wijs erop dat Nederland bijval heeft gekregen toen het in Napels stelde dat er niet gedaan kon worden alsof er niets aan de hand was. Wij hebben erop gewezen dat de gebeurtenissen rond het Stabiliteitspact een breuk hebben opgeleverd in het vertrouwen van burgers, niet alleen in Nederland, maar in veel andere landen. Het beeld is ontstaan dat grote landen een andere positie hebben dan kleinere landen. Wij hebben geprobeerd om die vertrouwensbreuk te herstellen. Eén van de methoden daartoe is om iedereen voor de wet gelijk te verklaren. Met het oog daarop moet de rechter, het Hof van Justitie, een sterkere positie krijgen. Nederland heeft op dit punt enige

bijval gekregen. Een van de laatste voorstellen voor de top waarop er geen resultaat is bereikt, was dan ook om het Hof bevoegd te verklaren om te oordelen over de juridische kant van de gehele procedure. In de laatste nacht waren er kansen dat dit voorstel het zou halen, maar de volgende ochtend bleek dat er überhaupt geen akkoord bereikt kon worden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Je krijgt altijd wel bijval omdat er zoveel lidstaten zijn. Mij gaat het echter om het volgende. In het najaar hebben Duitsland en Frankrijk met nadruk gezegd, maling te hebben aan de vigerende bepalingen van het Stabiliteitspact. Hoe kan de regering dan denken dat deze landen een paar weken later bereid zijn om een nog stringenter pact te aanvaarden? Ik neem aan dat die bijval geen betrekking had op Duitsland en Frankrijk.

Staatssecretaris **Nicolai**: Wij willen geen strengere afspraken, maar afspraken die beter door het Hof gecontroleerd kunnen worden. Duitsland heeft niet gezegd, maling aan die afspraken te hebben. Integendeel, het heeft betoogd dat die afspraken wel worden nagekomen. Daarom is het een goed idee om het Hof de procedure op de juridische juistheid te laten beoordelen. Daar kan Duitsland geen bezwaar tegen hebben, omdat het van mening is dat het zich aan de procedure heeft gehouden.

De heer **Kox** (SP): Hing Duitsland onze visie aan? In dat geval kan ik uw redenering volgen. Ik heb echter begrepen dat Duitsland niet tot de supporters van het Nederlandse voorstel behoorde.

Staatssecretaris **Nicolai**: Tijdens de nachtelijke onderhandelingen is ook een positief signaal van Duitsland gekomen. Er was dus een reële kans om de volgende dag op dit punt een goed resultaat te bereiken.

De heer **Kox** (SP): Zo hoor je nog eens iets nieuws.

Staatssecretaris **Nicolai**: Wij moeten ons niet rijk rekenen, want de strijd zal helaas voor een deel opnieuw gestreden moeten worden. Wij hebben de Ieren erop gewezen dat wij nog een aantal specifieke harde punten hebben, die wij niet graag in het geweld willen kwijtraken. Wij moeten erop aandringen dat wordt teruggevallen op de laatste stand van de onderhandelingen toen er al betere compromissen waren.

De heer **Van der Linden** (CDA): Bent u niet bang dat het spel weer helemaal van voren af aan begint? Als wij weer met onze eigen stokpaardjes komen, dan kunnen wij het wel vergeten. Wij moeten ons nu concentreren op enkele hoofdpunten.

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik ben het in zoverre met de heer Van der Linden eens dat wij vooral niet verder terug moeten gaan dan nodig is. Sterker nog, voor het vervolg moeten wij aansluiten bij het laatste resultaat. Dat bevat al

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

openingen, ook voor onze harde punten. In de officiële voorstellen van het voorzitterschap waren al enkele punten opgenomen die ook deze Kamer zeer belangrijk vond om te verwezenlijken in het nieuwe verdrag.

De heer **Van der Linden** (CDA): Deze Kamer heeft uitgesproken dat de ontwerpgrondwet op hoofdpunten er snel doorheen moet komen, zo mogelijk, aangevuld met een enkel klein punt. Wij hebben niet uitgesproken dat er breekpunten zijn waarmee de Nederlandse regering terug moet naar Brussel omdat daar een hard punt van gemaakt moet worden.

Staatssecretaris **Nicolai**: Het is de regering duidelijk hoe de Eerste Kamer over de verschillende punten in de conventie denkt. Wij hebben daarover intensief gesproken en daarover is volstrekt geen misverstand.

De heer **Ten Hoeve** is ingegaan op de structuurfondsen. Hij vond dat het structuurbeleid niet fundamenteel moet worden hervormd, omdat er ook geld moet blijven vloeien naar arme regio's in rijke landen. De regering wil het structuurbeleid inzetten voor arme regio's in arme landen en niet voor arme regio's in landen die het wel kunnen betalen, maar het nationaal niet voldoende regelen.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Niet naar de armste regio's in alle landen, maar uitsluitend naar de armste regio's op Europese schaal. Zij kunnen ook liggen in landen die niet het armst zijn. Snapt u mijn bedoeling?

Staatssecretaris **Nicolai**: Ik snap de redenering en zeker de achterliggende bedoeling dat ook Nederlandse regio's daarvan moeten profiteren.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Dat is zeker niet mijn bedoeling. Nederland is een van de rijkere landen. Wij hebben geen regio's die in aanmerking kunnen komen als arme Europese regio.

Staatssecretaris **Nicolai**: Het is goed dat te weten. Ik blijf erbij dat in het huidige systeem geld wordt rondgepompt. Dat is onaanvaardbaar. Het leidt tot een idiote bemoeizucht van redelijk rijke landen die geld afdragen aan Brussel, maar zij krijgen dat via allerlei ingewikkelde criteria en procedures weer terug om het in te zetten voor regio's waar zij zelf niet goed genoeg voor zorgen. Een andersoortig, maar niet onbelangrijk argument is dat het per saldo onvoordelig is voor Nederland. De heer **Van der Linden** herinnerde er terecht aan dat wij ons moeten realiseren dat 38% van het structuurgeld naar een land als Spanje gaat. De regering wil graag solidair zijn, dat is een van de grondgedachten van de Europese Unie, maar dan met andere arme landen in de Europese Unie en niet met andere rijke landen.

Als het blijft zoals het is, maakt de heer **Van Middelkoop** zich zorgen of wij wel genoeg binnenhalen. Deze en vorige kabinetten hebben het tot nu toe niet slecht gedaan. In de onderhandelingen in Berlijn in 1999 hebben wij veel structuurgeld binnengehaald. Dat ligt vast tot 2007, wanneer de meerjarenbegroting afloopt. Het probleem is echter dat het niet wordt opgemaakt. In 2002

is door de regio's maar 55 mln binnengehaald, terwijl er 450 mln beschikbaar was.

Wij zullen prioriteit blijven geven aan de hervorming van het structuurbeleid. Wij zullen onze onderhandelingspositie niet ondermijnen door ons te concentreren op de vraag of op een handige manier geld kan worden binnengehaald. Als er echter toch iets uitkomt wat wij niet willen, kan ik de heer **Van Middelkoop** en anderen verzekeren dat wij het spel wel zodanig slim zullen spelen dat wij dan niet te laat zullen zijn om er nog geld uit te halen.

De heer **Kox** (SP): Het is nogal een verschil: 55 mln binnenhalen, terwijl je op 450 mln rechten kan doen gelden. U zegt dat de regering haar best zal doen, maar dat is in dit geval niet goed genoeg. Wat zal de regering doen om het geld toch te besteden aan de projecten die daarvoor staan? Wij zitten in een tijd van krapte en het is een groot bedrag. Wat is het probleem?

Staatssecretaris **Nicolai**: Meer concrete antwoorden kan ik de heer **Kox** eventueel in tweede termijn geven. De kern van de zaak is dat het structuurbeleid niet werkt. Daarom willen wij het veranderen.

De heer **Van Middelkoop** vroeg zich af waarom de toetredende landen de verplichting hebben om toe te gaan treden tot de eurozone, de EMU. Dat zou immers bezwaarlijk kunnen zijn voor die landen of voor de stabiliteit van de eurozone zelf. Ik begrijp die vraag heel goed, maar het tempo is open. Die landen mogen zelf aangeven wanneer zij de volgende stap op weg naar de eurozone willen zetten. Enerzijds geeft hun dat dus de ruimte om zelf te bekijken wanneer zij eraan toe zijn; anderzijds geeft het ons veel ruimte om te toetsen of een land daar al voor in aanmerking zou kunnen komen. Als de achterliggende gedachte van de heer **Van Middelkoop** is dat het vanwege de stabiliteit niet te snel moet gaan, ben ik het daar geheel mee eens. Dat is ook precies de lijn die Nederland uitdraagt.

De heer **Van der Linden** heeft het punt van de unanimité bij de financiële perspectieven ofwel de meerjarenbegroting aan de orde gesteld: enerzijds het behoud van de unanimité en anderzijds de nettobegrenzer ofwel het afspreken van een mechanisme waardoor een land netto niet meer dan een bepaald percentage kwijt is. Ik herhaal op zijn verzoek graag wat ik bij meerdere gelegenheden heb gezegd. De lijn van de regering is altijd geweest dat wij de unanimité op het punt van de financiële perspectieven vast willen houden. De belangrijkste achterliggende reden daarvoor is dat wij in een idiote mate nettobetaler zijn. Dat is buiten proportie; daar is iedereen het over eens. Het tweede punt is dat wij een nettobegrenzer willen, omdat die het probleem van die idiote nettobetalingen op de beste manier oplost. Wij zullen dat vetorecht niet loslaten voordat wij zeker weten dat er een goede nettobegrenzer is. Daarbij gaat het dus niet alleen om het principe, maar ook om een goede invulling daarvan, zodat wij erop kunnen vertrouwen dat dit probleem wordt ondervangen. Die lijn hebben wij steeds uitgedragen; ik blijf die lijn uitdragen en bevestig die lijn bij dezen.

De heer Van der Linden vroeg ook naar de 1%-brief en het standpunt daarover. Dat is de brief over het totale plafond voor de uitgaven van de EU voor de volgende meerjarenbegroting. Hij vroeg zich ook af of dat nou eigenlijk een verlaging is. Dat is het niet. Het gaat eigenlijk om het huidige niveau. Het gaat om tienden van procenten. Wij zitten nu op 0,98% van het bruto nationaal inkomen. In 2006 zou het net daarboven zitten, maar die 1% is een indicatie van het huidige uitgavenniveau. De kern van de reden waarom Nederland, gelukkig op dit moment met een groep van in ieder geval vijf landen -- waaronder drie grote landen -- het bij die 1% wil houden, is dat wij niet kunnen uitleggen dat wij in een land als Nederland ingrijpend bezuinigen, terwijl de uitgaven in de EU tegelijkertijd zouden stijgen. Wij kunnen het ook niet uitleggen dat in elk land "oud voor nieuw" geldt -- als er nieuwe prioriteiten zijn, moet je kijken naar posterioriteiten waar je ruimte kunt vinden; dat genereert dan geld voor je nieuwe prioriteiten -- maar dat dit bij de EU niet zou gelden. Wij zijn er absoluut van overtuigd dat er heel veel geld is. Alleen al bij het structuurbeleid en het landbouwbudget gaat het om 80% van het hele budget van de EU. Kleine verschuivingen op dat punt geven dus enorm veel ruimte voor de belangrijke nieuwe prioriteiten, waarvoor wij -- dat geldt ook voor Nederland -- ook geld willen uittrekken, bijvoorbeeld interne en externe veiligheid en de Lissabon-procedure. Een derde, andersoortig argument is dat een plafond van groot belang is omdat de instelling van een nettobegrenzer feitelijk niet eens een voordeel voor Nederland hoeft te zijn als het totale plafond enorm omhoog zou gaan.

De eerste voorstellen van de Europese Commissie voor de volgende meerjarenbegroting zijn net gepresenteerd en bevestigen helaas al onze angsten. Ik ben daar bijzonder ongelukkig mee en ik vind de voorstellen van de Commissie zeer zorgelijk. Het gaat tot aan het maximum van wat er überhaupt uitgegeven zou mogen worden, namelijk 1,24%. Volgens sommige berekeningen gaat het daar zelfs overheen. Dat is precies de verkeerde benadering. Om alle zojuist aangegeven redenen zullen wij er alles aan moeten doen om dat naar beneden te schroeven in de richting van die 1%. Het gaat om heel grote bedragen: als deze voorstellen doorgezet zouden worden, zou er sprake zijn van een extra Nederlandse bijdrage in de orde van grootte van 1,5 mld euro. Wij zullen er ook alles aan doen om coalities te zoeken. Dat is hard nodig. Wij hebben die groep van zes; dat is een grote, belangrijke groep. Ik ben net in Finland geweest, waar ik heb geprobeerd om steun te vinden. Dat lijkt de goede kant op te gaan. Ook met Denemarken proberen wij hier nu over te spreken. Ik hoop dus dat wij een vuist kunnen vormen tegen deze voorstellen.

Tot slot een opmerking over een onderwerp waarover door alle woordvoerders iets is gezegd, namelijk de discussies die gaande zijn over de uitbreiding en het nieuwe verdrag, tegen de achtergrond van toenemend euroscepticisme of vermeend euroscepticisme. Er ontspan zich een interessant interruptiedebatje tussen de heer Platvoet en de heer Kox. De heer Platvoet zei dat wij moeten oppassen met moeilijk doen. Dan kweken wij scepsis. Ik doe ongetwijfeld geen recht aan het

genueanceerde betoog van de heer Platvoet. Dit is echter de kernboodschap die ik hoorde. De heer Kox zei dat er juist reden voor scepsis is. Ik ben het oneens met de heer Platvoet. Wij mogen kritisch zijn en moeten soms ook moeilijk doen. Het is goed dat de regering dat op een aantal cruciale momenten heeft gedaan. Ik noemde zo-even de stappen in de toetredingsprocedure, het verzet tegen de zonnekoning, het Stabiliteitspact en de betere nettopositie. Wij kunnen in deze tijd ook niet anders dan die discussie open en eerlijk aangaan. Ik ben het nog meer oneens met de heer Kox, die zegt dat er reden is voor scepsis. Juist in een open en eerlijke discussie over voor- en nadelen, over consequenties en over wat de Europese Unie is, zal het iedereen duidelijk worden dat de Europese Unie een enorm positieve rol vervult voor de stabiliteit voor geheel Europa. Voor Nederland zijn er uiteraard heel veel meer voordelen dan nadelen te zien bij een sterker en een groter Europa.

De heer **Kox** (SP): Die conclusie gaat mij net iets te snel. De staatssecretaris zegt dat wij realistisch moeten zijn. Dat is geoorloofd als de realiteit aanleiding geeft tot scepsis, zo zegt hij tegen de heer Platvoet. De staatssecretaris is het vervolgens nog meer oneens met mij als ik spreek over scepsis. De werkelijkheid is toch zoals die is? Ik bestrijd niet dat er een Europese Unie moet zijn en dat er Europese samenwerking moet zijn. Ik bestrijd de richting waarin wij gaan en het tempo waarin dat gebeurt. Ik heb de staatssecretaris niets horen zeggen over dat Europa al jarenlang structurele massawerkloosheid kent. Daar doet de Europese Unie dus blijkbaar niets aan. Ik heb de staatssecretaris ook niets horen zeggen over het structurele democratisch gat van de Europese Unie, dat zelfs met de grondwet niet op te lossen valt. Dat zijn toch zaken die tot scepsis leiden? Dat betekent toch niet dat ik tegen Europese samenwerking ben? Iemand kan toch voor het ene pleiten, zonder direct ook voor al het andere te pleiten? Ik heb ook VVD'ers wel eens horen zeggen dat temporiseren in dit geval heel belangrijk is. Anders gaat de ontwikkeling te snel en gaat die wellicht ook de verkeerde kant op.

Staatssecretaris **Nicolai**: Als de heer Kox zegt dat iemand kritisch kan zijn op een aantal punten, maar per saldo een positief oordeel kan hebben, zijn wij het eens.

De **voorzitter**: Ik dank de regering voor de reactie in eerste termijn.

**

De vergadering wordt van 19.50 uur tot 20.05 uur geschorst.

*N

De heer **Jurgens** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Gisteren heeft u met uw collega van de overzijde aan onze dierbare kleine prinses een speeldoos aangeboden. Het muziekrepertoire van die speeldoos bestaat natuurlijk uit Mozart, één van de hoogtepunten van de Europese cultuur, en wel onder meer uit zijn Turkse mars. Daarmee hebben

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

de voorzitters van beide Kamers aangegeven dat zij voor toelating van Turkije tot de Europese Unie zijn!

De **voorzitter**: Ik laat deze interpretatie geheel aan u!
**

De heer **Jurgens** (PvdA): Het is een vrije interpretatie van een dankbaar lid van de Staten-Generaal die weet dat zijn voorzitter zoiets moois heeft mogen aanbieden.

In eerste termijn heb ik Turkije gebruikt als lakmoesproef om na te gaan of wij eigenlijk wel weten welke kant wij op willen met Europa. Blijkbaar is het een goede proef, want de meningen daarover bleken zeer sterk te kunnen verschillen. De minister, die een vermoedende reis achter de rug heeft, drukte zich, zoals van iemand met een grote diplomatieke ervaring mag worden verwacht, bijzonder diplomatiek uit. Hij zei namelijk dat het eigenlijk een proces is dat uit drie delen bestaat en dat wij ons pas in de eerste fase bevinden. De commissie zal namelijk in oktober/november een rapport uitbrengen en dan kan eventueel in december een beslissing worden genomen. Dat kan ertoe leiden dat de onderhandelingen van start gaan, mits Turkije voldoet aan de politieke criteria. Hierna komen nog de eigenlijke onderhandelingen en de ratificatie.

Ik ben het met de minister eens dat er nog een lange weg te gaan is, maar het zal hem niet verbazen dat ik dat al wist. Ik vroeg in eerste termijn dan ook of de regering er ook zo over denkt. Er zijn voorzichtige geluiden dat er binnen de regering verschillen van mening bestaan. Nu is het één van de aardige taken van het parlement, te moeten toetsen of de eenheid van het regeringsbeleid wel zo "één" is als men doet voorkomen.

Men kan mij tegenwerpen dat ik maar moet afwachten wat er gebeurt als het rapport van de Commissie openbaar wordt. Ik denk echter dat het goed mogelijk is om een hypothese op te stellen die ervan uitgaat dat de Commissie zal rapporteren dat de politieke situatie zo is dat wij mogen verwachten dat op afzienbare termijn aan de politieke criteria kan worden voldaan en dat er dus kan worden begonnen met de onderhandelingen. Waarschijnlijk zou men daaraan -- de staatssecretaris sprak hierover -- wel de voorwaarde verbinden dat tijdens de onderhandelingen een monitoringsprocedure wordt gevolgd om na te gaan of inmiddels aan de politieke voorwaarden wordt voldaan.

Ik wil dus aan beide bewindslieden een visie ontlokken over wat er in december moet gebeuren. Je kunt namelijk hoog of laag springen: als in december wordt afgesproken om de discussie over de Turkse toetreding "ad kalendas graecas" uit te stellen, dan zal dat de aanleiding zijn voor een politiek incident van grote betekenis. Het is heel mooi om te praten over principes waaraan wij moeten vasthouden, maar uiteindelijk zullen wij vooral moeten redeneren vanuit de gevolgen die een afwijzing van Turkije zal hebben op de veiligheidssituatie in Europa en op de strijd tegen nationalisme en fundamentalisme. Daarom vraag ik de regering om aan te dringen op het beginnen van de onderhandelingen, ook al zou blijken dat nog niet aan alle politieke criteria is voldaan. Dat is namelijk een vrij onredelijke eis, gezien de huidige situatie. Met die onderhandelingen zou moeten worden

begonnen op basis van de grote stappen die op dit moment worden gezet in de richting van het voldoen aan de politieke criteria. De onderhandelingen kunnen alles bij elkaar misschien wel tien jaar duren, maar door de onderhandelingen aan te gaan wordt aan de Turken het signaal afgegeven dat wij hun kandidatuur serieus bezien en dat het systeem van de Europese Unie alle stimulansen in zich heeft om de kandidatuur te bevorderen tijdens de onderhandelingsperiode. Zo kunnen wij de pijnlijke situatie overwinnen. Ik hoop dat de minister iets meer kan doen dan mij de procedure te schetsen. Naar goed Europees gebruik gaf hij overigens aan dat men huiverig is voor de finalité politique en dat het gaat om een "open ended" proces. Daaruit blijkt hoe multinational het begrip daar is. Ik nodig hem uit hierop terug te komen.

Ik heb nog twee kleine punten.

De **voorzitter**: U hebt uw spreektijd al overschreden.
**

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik heb een verkeerde schatting gemaakt toen ik heel snel mijn spreektijd moest aangeven.

De **voorzitter**: Dat is uw probleem, niet het mijne. Ik geef u nog tijd voor één punt.
**

De heer **Jurgens** (PvdA): Daartoe hebt u niet het recht. Toen de bode langs kwam, heb ik een indicatie gegeven. Ik dacht dat ik vijf minuten nodig zou hebben, maar ik heb recht op de helft van mijn spreektijd van de eerste termijn en die ga ik nu ook gebruiken. U moet zich wel aan de regels van dit huis houden.

De **voorzitter**: U moet zich ook houden aan de regels van dit huis. Ik sta u toe om uw twee punten te behandelen, maar dan graag zeer beknopt.
**

De heer **Jurgens** (PvdA): Dan zal ik voortaan geen antwoord meer geven als de bode langs komt met de vraag hoeveel tijd ik nodig heb in mijn tweede termijn. Ik vind het jammer dat u op deze wijze optreedt.

Voorzitter. Ik vond dat de staatssecretaris een verstandig betoog hield over de financiële perspectieven, waarin hij aangaf dat het nodig is om uit te gaan van 1%, om vervolgens ruimte te houden voor nieuw beleid. Zijn voormalige politiek leider, de vice-premier, had het over de noodzaak tot bezuiniging en wees erop dat wij te veel betalen. Dat zijn negatieve verhalen. De staatssecretaris komt gelukkig met een verhaal, gebaseerd op de noodzaak om ruimte te maken voor nieuw beleid. Hij geeft aan dat in het oude beleid moet worden gesneden. Het is duidelijk dat de structuurfondsen en het landbouwbeleid daartoe behoren. Dat verhaal is positief. Wij beginnen met 1% en als dan mocht blijken dat er nieuw beleid gemaakt kan worden, dan is daarvoor ruimte tot de oude grens van 1,24%. Daarmee hebben wij een goede inzet voor de discussie, zonder de indruk te wekken dat er alleen maar Hollandse zuinigheid aan de orde is.

Gelet op de opmerking van de voorzitter zal ik mijn derde punt niet noemen.

*N

De heer **Hoekzema** (VVD): Voorzitter. De minister heeft ons op het punt van de kopgroepen gerustgesteld door met name te spreken over kopgroepen in communautaire kaders. Dat is buitengewoon belangrijk. Wij hebben informeel met elkaar kunnen constateren dat het eigenlijk om stimuleringsgroepen gaat. Voortaan zal ik het begrip kopgroep niet meer noemen, maar zal ik over stimuleringsgroepen spreken.

Heb ik goed begrepen dat de minister het standpunt van de Tweede Kamer onderschrijft over de toetreding van Bulgarije en Roemenië -- gesproken wordt over toetreding in 2007 -- om te komen tot een individuele beoordeling op basis van een toetredingsverdrag per lidstaat?

Dan kom ik bij de staatssecretaris. Hij heeft zeer uitgebreid de straffe procedure voor het nemen dan wel handhaven van eventuele vrijwaringsmaatregelen besproken. In deze procedure wordt er, ook door de regering, tot op de dag van de toetreding stap voor stap en zeer nauwlettend gevolgd of er vrijwaringsmaatregelen nodig zijn en zo ja, welke. Mijn fractie is daarmee tevreden. Tot slot kan ik u meedelen dat wij voor dit wetsvoorstel zijn.

*N

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Voorzitter. Ik heb met heel veel genoegen geluisterd naar de minister. Ik geloof niet dat ik makkelijk ruzie met hem zou krijgen over het Europese beleid. Voor de staatssecretaris geldt hetzelfde, al zou ik met hem over een paar punten nog wat meer moeten praten.

De minister komt misschien nog even terug op de kwestie Turkije naar aanleiding van de opmerking van de heer Jurgens. Met Turkije is nog niet helemaal afgebakend wat Europa zou moeten of kunnen zijn. De minister zei daarover, en dat sprak mij erg aan, dat de Europese Unie moet openstaan zolang dat geen verzwakking van de Unie betekent. Dat is op zichzelf een criterium om tot afbakening te kunnen komen, denk ik, al zal het niet helemaal voldoende zijn.

Om op de heer Hoekzema terug te komen: ik begrijp dat ook de minister uiteindelijk kiest voor een systeem van afzonderlijke verdragen met de nieuwe toetreders. De minister zegt immers zelf dat het zou kunnen zijn dat uit de beoordeling blijkt dat zij niet samen kunnen toetreden, in verband met het punt dat zij hebben bereikt. In dat geval moet er met afzonderlijke verdragen worden gewerkt. Ik ben het overigens met hem eens dat wij ten koste van zeer veel moeten proberen om hen wél samen te laten toetreden. Het gaat immers om kwesties die het gemoed van de desbetreffende landen raken. Laten wij daar voorzichtig mee zijn.

Ik heb in eerste termijn gezegd dat ik het van zeer groot belang acht dat de grondwet wordt afgewerkt, bij voorkeur zo snel mogelijk. Daarmee kan de slechte indruk worden weggenomen die toch al gewekt is bij het

Nederlandse volk en bij de hele Europese bevolking. Als dat niet heel snel lukt, moeten wij het in het tweede halfjaar zien te doen. Dan ben ik het eens met de heer Van der Linden dat wij onze zaken eventueel moeten laten zitten. Ik kan mij voorstellen dat de staatssecretaris de draad wil oppakken waar hij is blijven liggen, nu er al zoveel vastgesteld is onder het Italiaanse voorzitterschap. Dat kan in ons voordeel werken, omdat daar bepaalde dingen bij zaten waar wij blij mee zijn. Wanneer het op die manier niet lukt, dan is de meest voor de hand liggende optie toch om terug te vallen op de conventievoorstellen. Op die basis bestaat de beste kans om zo snel mogelijk een goed resultaat te bereiken. Ik zou daar zeer veel voor over hebben.

Ten aanzien van het vrije verkeer van werknemers doet het mij genoegen dat het standpunt van de Eerste Kamer duidelijk verschilt van dat van de Tweede Kamer, want met het standpunt van de Tweede Kamer was ik zeer ongelukkig. De staatssecretaris zegt natuurlijk terecht dat hij zich niet laat verleiden tot een uitspraak over wat er nu precies moet gebeuren. Toch zal wat hier gezegd is de regering niet doen twijfelen aan haar eenmaal ingenomen standpunt.

Over het structuurgeld hebben wij het daarnet al gehad. Het moge duidelijk zijn dat iedereen tegen het rondpompen van geld is. Iedereen wil dat structuurgeld alleen gaat naar echt arme gebieden. Dat betekent dat er in de rijke landen geen enkele regio meer in aanmerking komt voor structuurgeld. Dat wil ik uitdrukkelijk vastgesteld hebben.

Het is alleen de vraag – en daarop duidde ik in de eerste ronde – of je daarbij de staten als referentiekader moet nemen, of je aan de hand daarvan moet beslissen wie arm en wie rijk is, of dat je daarvoor de regio's moet gebruiken. Ik zou mij wel kunnen voorstellen dat de Oost-Europese landen in hun geheel als het arme deel van Europa worden beschouwd. En ik zou mij ook kunnen voorstellen dat er bijvoorbeeld in de Mediterrane landen regio's zijn die eveneens voor deze kwalificatie in aanmerking komen, maar dit zou dan nooit mogen leiden tot zulke geldstromen als die nu naar Spanje gaan, want er zijn zoveel arme regio's bij gekomen dat dit onmogelijk vol te houden is. Het lijkt mij in ieder geval meer solidair om de situatie per regio te bekijken dan de beoordeling uitsluitend op de staat te baseren.

De afdracht aan de Unie zou eigenlijk niet omhoog moeten. Ik kan me voorstellen dat het lastig is om meer geld aan de Unie af te dragen als wij zelf moeten bezuinigen, maar daar is misschien wel heel veel te bezuinigen. De staatssecretaris heeft natuurlijk gelijk, er gaat 80% van de begroting naar de landbouw, dus er is misschien wel iets af te halen en dan is er zo maar weer een hoop geld over. Dit is juist, maar het blijkt in de praktijk vreselijk moeilijk om tot hervormingen van het landbouwbeleid te komen. En mocht dit niet lukken, dan zitten wij toch met een grotere Unie en met zeer veel behoefte aan ondersteuning van de arme gebieden die er nu bij komen, vooral in het oostelijke deel van de nieuwe Unie. Als het ons niet lukt om op een andere manier geld vrij te maken, wat misschien wel de voorkeur verdient, dan manoeuvreren wij onszelf in de positie dat wij er in redelijkheid niet onderuit kunnen, geld beschikbaar te

stellen voor het arme deel van Europa. Dan moet de Nederlandse bijdrage maar iets hoger worden, maar dan is het ook de schuld van ons allen dat wij geen kans zien om te bezuinigen.

De heer Kox sprak in verband met het vrije verkeer van werknemers nog van moderne slavernij. Nu is er in de wereld nog heel wat moderne slavernij, zoals in sommige traditionele samenlevingen in Afrika, maar ook elders, zoals bij Chinese kokkelzoekers. Maar in het verband van het vrije verkeer van werknemers vind ik dit een zeer vreemde benadering. Ik heb heel veel gehoord over de risico's die dit voor Nederlandse werknemers oplevert. Ik vind het geen overtuigend argument, maar ik kan me er wel iets bij voorstellen. Ik heb echter nooit iets gehoord over Poolse werknemers die zich erover beklagen dat zij de mogelijkheid hebben om hier onder cao-voorwaarden geld te verdienen en dit geld mee naar huis te nemen. Ik kan me niet voorstellen dat er in dit verband van moderne slavernij gesproken zou kunnen worden. Mijn grootvader zei: "Waar mijn brood is, is mijn vaderland." Daar had hij misschien wel gelijk in.

De heer **Kox** (SP): Fijn dat uw grootvader dat zei, maar probeert u nooit om zich voor te stellen wat het voor iemand uit Polen betekent om in een krakkemikkig busje naar Nederland te rijden en om hier dan onder niet al te beste omstandigheden gehuisvest te worden en hard te werken? Dat is toch de werkelijkheid? Een jaar of twintig geleden hoefden werknemers niet verder dan binnen een straal van 15 km te werken, anders kregen zij reis-uren. Alle Polen die hier komen werken, krijgen geen reis-uren. Dit betekent dat zij sowieso eindeloos veel meer uren moeten maken. Als ik mij zorgen maak over de arbeidsmigratie, dan doe ik dat omdat ik mij zorgen maak over deze mensen, die de kost naar mijn stellige overtuiging liever daar dan in Nederland zouden verdienen.

De heer **Ten Hoeve** (OSF): Als wij hieruit samen de conclusie kunnen trekken dat wij zo snel mogelijk moeten bewerkstelligen dat zij ook daar hun geld kunnen verdienen, dan zijn wij het volledig eens. Maar ik constateer dat deze mensen het, zolang dit nog niet zo is, hartstikke mooi vinden dat zij hier zoveel kunnen verdienen, ook al moeten zij daar de hele nacht voor in een busje zitten. Wat zij naar huis mee kunnen nemen, weegt daar blijkbaar ruimschoots tegenop.

*N

De heer **Platvoet** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de bewindslieden voor hun antwoorden. Natuurlijk wil ik in de mij toegemeten tijd nog enkele punten aanstippen. Helaas is heb ik zelf deze spreektijd opgegeven, maar u begrijpt: dit is compassie met de heer Jurgens.

De minister heeft aangegeven wat de procedure met betrekking tot Turkije is. Wij kenden die al. Hij zei: de ratificatie is uiteindelijk aan het parlement. Dat wisten we. Daarmee houden wij ons bezig. Ik begrijp evenwel dat ik mijn inzet op dit punt niet met de regering hoeft te bespreken. Ik zal die in de commissie ESO aan de orde

stellen en daarbij voorstellen het parlement eerder dan aan het eind van de rit een rol te laten spelen. Maar goed, daarover hoeft ik dus nu niet met de minister te discussiëren.

Ik meen dat de bewindslieden er nu van doordrongen zijn dat de mensenrechtensituatie, de democratie, de bestrijding van de corruptie en de positie van het leger en de politie zeer belangrijke elementen zijn bij de beoordeling van de toestand in Turkije. Ik veronderstel dat de bewindslieden dit zelf al beseften. Dat vertrouwen heb ik wel. In de discussie die aan de hand van de Kopenhagencriteria gevoerd zal worden, zullen deze elementen een doorslaggevende rol spelen.

Het Europees Parlement is altijd zeer waakzaam als het om dit soort zaken gaat. Echter, wij hebben niets met het Europees Parlement te maken. Wij hebben te maken met deze regering en met de Europese Raad.

Vervolgens wil ik nog iets zeggen over de kwestie Cyprus. Ik denk hierbij aan de motie van B en B uit de Tweede Kamer. Bij interruptie heb ik geprobeerd van de minister duidelijkheid te verkrijgen. Ik interpreteer zijn opvatting als volgt. Formeel is de regeling dat de deling van Cyprus geen argument is om als Turkije aan de Kopenhagencriteria voldoet niet met de onderhandelingen met dat land te beginnen. Informeel is dat echter wel het geval. Ik zie de minister knikken. Hierover zijn wij het dus eens.

Wat de verdragen met Roemenië en Bulgarije betreft maakte ik uit de woorden van de minister op dat als de dynamiek van de onderhandelingen zo is dat gelijktijdig het groene licht kan worden gegeven, met één verdrag zou kunnen worden volstaan. Dat proefde ik althans uit het antwoord van de regering. Daarmee ben ik het echter niet eens. Op deze manier krijgt de rol van het parlement namelijk te weinig gewicht. Voor het parlement wordt het dan steeds moeilijker om een genuanceerd besluit te nemen, want er zou dan sprake zijn van één pakket. Daarom vind ik dat de minister de toezegging moet doen dat ook als sprake is van gelijktijdigheid, de beslissing toch genomen moet kunnen worden aan de hand van twee afzonderlijke verdragen. Voor die vorm zou althans moeten worden gekozen.

Ik vind verder het debat over de mensenrechtensituatie in de 25 landen van de Europese Unie onbevredigend. Hierbij denk ik aan de ontwikkeling, de monitoring en de verslaglegging. De minister is op dit punt terughoudend geweest. Op een geschikt moment zal ik op deze kwestie terugkomen.

Wat de IGC over de Europese grondwet betreft heeft de minister nog een keer betoogd dat hij nooit heeft willen zeggen dat het in de verwachting zou liggen dat Nederland in de tweede helft van dit jaar aan de beurt kwam. Daarentegen zou het beter zijn dat Ierland aan de beurt was. Vervolgens sprak hij de berustende woorden: we wachten wel af. Is er echter in de agenda's van de Europese regeringsleiders en de ministers van buitenlandse zaken al een datum geprikt voor de IGC over de voortgang en wellicht de finale besluitvorming ten aanzien van de grondwet?

Ik heb geen antwoord gehad op mijn vraag over de ontbrekende scherpte in de agenda van het Iers-Nederlands voorzitterschap. Er wordt een vrij brede

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

opsomming gegeven. Er worden bijna alle punten genoemd waarmee de Europese Unie zich bezighoudt. Ik mis evenwel een duidelijke prioriteitsstelling.

Wat de arbeidsmigratie betreft vond ik het een beetje flauw van de staatssecretaris om te zeggen dat GroenLinks zich ineens opwerpt als de behartiger van het bedrijfsleven. Dat heeft het Nederlands bedrijfsleven helemaal nodig. Zij hebben er helemaal niets aan als wij dit doen. Ik heb het punt alleen maar genoemd, omdat wij het frappant vonden dat partijen zoals die van de staatssecretaris in het debat in de Tweede Kamer hierover met geen woord repten en alleen maar de andere kant van de medaille belichtten. Daarbij ging het dan over de problemen van de arbeidsmigratie. Daarom had ik er behoefte aan de andere kant van de medaille te laten zien, hetgeen op zichzelf reëel is.

In de Tweede Kamer is de aanvaarding van de motie verleden week in het debat door staatssecretaris Rutte ten sterkste afgeraden. De meerderheid van de Eerste Kamer is echter van mening dat er geen aanleiding is om het volledig vrije verkeer van werknemers niet in te voeren. Het hoeft niet aan banden te worden gelegd, anders dan een toets op de huisvesting, de arbeidsomstandigheden en het loonniveau. Dat is de opvatting van deze Kamer. Wat doet staatssecretaris Nicolai met deze twee verschillende opvattingen? Een leek kan zien dat de opvatting van de regering, afgezien van het getal van 22.000, er ongeveer tussenin ligt. De staatssecretaris zou zeer onwijs zijn als hij geen gebruik zou maken van deze situatie. Hij moet het oorspronkelijke regeringsstandpunt, enigszins geamendeerd wat het getal betreft, overeind houden.

De staatssecretaris typeerde de opvatting van GroenLinks en zei vervolgens dat hij het er niet mee eens was. De typering was echter erg slecht. Het bestaansrecht van onze partij is gelegen in het veranderen van het bestaande. Dat geldt in Nederland en dat geldt ook in Europa.

*N

De heer **Van der Linden** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik wist niet dat ik zo in de gaten werd gehouden door de heer Kox. Nadat ik om half acht had ontbeten, ben ik om half drie een koek gaan halen. Door de SP werd gesignaleerd dat ik enkele seconden uit dit gebouw was. Ik voel mij zeer in de gaten gehouden door de SP. Hou dat zo!

Ik dank beide bewindslieden voor de uitgebreide beantwoording. Ik ben geïndigd met een opmerking over het groeiend scepticisme. Ik vind dat wij de zorgen van de burgers serieus moeten nemen. Als er één recht van spreken heeft om de wijze waarop de structuurfondsen worden besteed aan te vallen, dan is het ondergetekende wel. Bij voortdurend heb ik het rabatsysteem voor het Verenigd Koninkrijk, de wijze waarop de structuurfondsen besteed worden, het gebrek aan effectieve controle, het onvoldoende inschakelen van de Europese rekenkamer aan de orde gesteld. Het zijn echte zorgpunten.

Als wij de uitbreiding echter als een zorg presenteren, dan roepen wij scepticisme op. Dan zijn wij deel van het probleem. Als wij de uitbreiding alleen

presenteren als "kijk uit, wij krijgen misschien wel migranten uit die landen" en er niet op wijzen dat wij enorme exportoverschotten naar die landen hebben, dat wij de tweede investeerder in die landen zijn, dat wij er enorme voordelen bij hebben, dat de hele EU er voordeel bij heeft, dan presenteren wij de uitbreiding vanuit een verkeerde beeldvorming. Dan zijn wij er mede de oorzaak van dat wij Europa presenteren als een deel van het probleem in plaats van als deel van de oplossing. Ik neem daar zeer fundamenteel stelling tegen.

Op de vraag hoe groot de begroting van de EU is, antwoordden sommige Kamerleden: 500 mld., terwijl de begroting van de hele EU ongeveer een derde is van die van Nederland. Wat wij meer betalen aan de EU, komt ongeveer overeen met de overschrijding op de Betuwelijn. Laten wij de burgers dat ook een keer voorhouden. Stabiliteit, vrede en veiligheid kunnen wij bewerkstelligen met deze marginale uitgaven van de overheid. Dat weerhoudt ons er niet van om te zeggen dat wij fors moeten toezien op de wijze van besteding van het geld. Ik geef de staatssecretaris gelijk: ook de Europese Commissie moeten wij in de gaten houden. Afspraken zijn afspraken, zo heb ik de minister van Financiën horen zeggen. Hij heeft de afspraak in Berlijn gemaakt dat het plafond 1,24% is. En daar houden wij de regering graag aan. Dat wil niet zeggen dat wij dat percentage moeten invullen; daar ben ik geen voorstander van. Wij zitten nu op 0,98%, maar er is geen legitimatie voor het kabinet om te zeggen dat het op 1% moet blijven. Dan zetten wij Europa in een financieel keurslijf, waarmee wij Europa ernstig tekortdoen. Laten politici overtuigd zijn van de noodzaak, want zonder overtuiging bij jezelf kun je anderen niet overtuigen.

Ik heb net het voorbeeld van het vrije verkeer van werknemers genoemd. Ik geef de regering mee dat deze Kamer in zeer brede meerderheid de regering in haar huidige standpunt steunt. Deze Kamer is in feite ook voor het vrije verkeer.

De heer **Kox** (SP): Zijn ze aan de overkant niet meer helemaal goed bij hun hoofd? Hebt u een verklaring waarom uw partij hier een ander standpunt inneemt dan daar? Mijn partij zal hier grosso modo hetzelfde standpunt innemen als aan de overkant. Hebt u geen enkel begrip voor de argumenten van uw partijgenoten aan de overkant?

De heer **Van der Linden** (CDA): Dat begrip hebben wij getoond door aan te geven dat wij ons kunnen vinden in het standpunt van het kabinet: wellicht een arbeidsmarkttoets, een toets op de huisvesting en een potentieel plafond.

De heer **Kox** (SP): Uw fractie heeft voor deze motie gestemd. Dat mag, maar kunt u ons uitleggen waar het verschil zit tussen de CDA-fractie in de Tweede Kamer, en uw eigen fractie?

De heer **Van der Linden** (CDA): Het verschil heb ik duidelijk gemaakt in de eerste termijn, en ik wil het nog een keer doen als de voorzitter mij de ruimte geeft, maar ik begrijp dat dat niet het geval is. Ik raad de heer Kox aan, de Handelingen er nog eens op na te lezen, waarin ik punt voor punt heb aangegeven wat mijn standpunt is. Mijn

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

fractie kan niet worden verweten niet helder te zijn geweest. De CDA-fractie aan de overkant heeft een eigen verantwoordelijkheid.

De heer **Kox** (SP): U hoeft het mij niet uit te leggen, maar ik zou het graag willen begrijpen.

De heer **Van der Linden** (CDA): Als u hierbij kort van begrip bent, kan ik u daarbij niet helpen. Ik neem aan dat de CDA-fractie aan de overkant mij goed begrijpt, zij het dat zij het misschien op een onderdeelje niet helemaal met mij eens is. Dat is het recht van ieder vertegenwoordigend lichaam in Nederland. Over de Conventie hadden we ook verschil van opvatting, en over de omvang van de Commissie. Wij hebben het gezien op het punt van het budgetrecht voor het Europees Parlement. Wij hebben geen behoefte aan een motie. Als duidelijk is hoe de posities liggen, werkt het namelijk. Dat gold in het verleden, en naar ik hoop ook nu.

Mevrouw de voorzitter. Ik zal u gediensig zijn, en mijn betoeg hiermee afronden.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Volgens mij is het niet zo dat wij gediensig zijn ten opzichte van u. Wij hebben gewoon afgesproken hoelang we hier mogen spreken.

De **voorzitter**: Dat klopt. Niettemin waardeer ik het zeer dat men mij gediensig wil zijn. Het is geen plicht, maar een voorrecht.

**

De heer **Kox** (SP): Ik heb al weer zestien seconden gehad van de door mij opgegeven vijf minuten!

Ik begin met het tellen van mijn zegeningen. De eerste is dat de regering blij is met onze steun voor het toetredingsverdrag. Dat mag ook, want zoals ik geprobeerd heb kort uit te leggen, is de hele procedure niet verlopen zoals wij hadden gedacht. Het belang van de inwoners van de tien lidstaten is daarin niet zo gewaardeerd als mogelijk was. Desalniettemin voelen wij ons als internationalisten verplicht, steun te geven aan een zo nadrukkelijk op tafel gelegde wens vanuit die landen.

Ik ben blij dat de staatssecretaris, in het buitenland minister, mij toestaat om eurokritisch te zijn. Ik hoef niet te voldoen aan het gebod "gij zult voor de euro zijn, of anders uw mond houden". Daar staat tegenover dat hij zegt dat we wel positief moeten blijven. Ik ben blij dat we het erover eens zijn dat niemand gebaat is bij het uit de weg gaan van de werkelijkheid. Verder ben ik blij dat de interventies ertoe hebben geleid dat de minister van Buitenlandse Zaken over de motie-Van Bommel/Van Baalen in drie stappen heeft gezegd wat ik wil horen: de motie zal van invloed zijn, ze is heel belangrijk en het is zwaar weer als de Turken daaraan voorbijgaan. Dat is erg plezierig. Het is ook fijn dat er verder wordt gekeken naar de voortgang op het gebied van de bestrijding van corruptie en discriminatie in een groot aantal nieuwe lidstaten, want dat is een erg grote zorg. Ik ben ook blij dat de minister van Buitenlandse Zaken

aanbiedt met een nota te komen over de relatie tussen de EU, de WEU en de NAVO. Ik zou die nota graag krijgen, want ik weet niet zo goed wat ik moet doen in dat gebouw achter de Eiffeltoren in Parijs. Die nota kan misschien over enige verheldering zorgen. De minister heeft ook een nota aangeboden over een update van het uitgebreide Europa, van Marakesh tot Moermansk. Ook die krijg ik graag. Ik vind namelijk dat wij ook moeten zoeken naar alternatieven voor landen, zoals Georgië, die vragen om een relatie met de rest van Europa. Volgens mij hebben ze daar ook alle recht op. Naar mijn stellige overtuiging is de oplossing voor elk land niet: wordt maar lid van de EU! Er zijn meer varianten mogelijk.

Ik ben ook erg blij -- dat meen ik oprecht -- dat de minister de Nederlandse en Europese zorgen over de interpretatie van de Amerikanen als het gaat om mensenrechten heeft overgebracht. Dat verplicht echter wel tot een vervolg. Er moet weer iets gebeuren, want het gaat om een ernstige zaak.

De minister is niet ingegaan op mijn opmerking over het sterk dalende enthousiasme in Oost-Europa. Wat moeten wij daarmee? Hoeven wij ons daar geen zorgen over te maken, omdat in Nederland ook geen mens voor de Europese verkiezingen stemt, of is het iets om ons wel zorgen over te maken? Het is mij ook niet duidelijk geworden wanneer de Grondwet wordt afgerond, maar de regering is wel van mening dat die kwestie op haar bordje ligt. Wanneer mogen wij het referendum verwachten? Daar zitten wij aan vast. Dan kunnen we ons daar alvast op prepareren. Wordt het maart 2005, of heeft de regering iets anders in gedachten?

College Hoekzema vraagt zich af of er geen leukere naam voor de term "kopgroepen" kan worden bedacht. We moeten ervoor oppassen dat die term geen eufemisme wordt. Volgens mij worden wij op dit moment geconfronteerd met varianten van "de baas spelen". Dan kunnen wij het ding beter bij de naam noemen. Een leuk initiatief als "de Benelux zijn" is mooi, maar als Frankrijk, Duitsland en Engeland samen iets doen, dan willen ze de baas spelen. Dan willen ze ons domineren. Ik krijg graag iets meer weerwerk van de regering op dat punt.

De heer **Hoekzema** (VVD): De minister heeft duidelijk gezegd dat, als er over kopgroepen wordt gesproken, dit in communautair verband moet zijn. Hij heeft ook gezegd dat er niets op tegen is als men zodanig werkt dat dit ter stimulering is van de verdere voortgang van de Europese Unie. Het lijkt mij dus juist om niet van kopgroepen te spreken, want dan gaat het veel meer om stimuleringsgroepen.

De heer **Kox** (SP): Dat weet ik wel, maar het wordt toch gauw een eufemisme. Ik ben een fervent liefhebber van de wielersport. Kopgroepen bestaan uit mensen die willen winnen. Die laten de rest achter. Als dat zo is, dan moeten we dat ook op die manier benoemen, want dan moeten wij waakzaam op dat punt zijn. Dat gaat namelijk in tegen het idee van samenwerken als een musketierbende, zoals ik het zojuist heb gezegd. De grote landen en grote bedrijven spelen in mijn optiek inderdaad de baas in Europa. Dat vind ik een buitengewoon ongewenst. Dat zo zijnde, moeten wij dat niet eufemistisch toedichten. Dan moeten

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

wij het beestje bij zijn naam noemen. Iedereen die een en ander wil stimuleren, mag dat doen, maar laten wij ons niets wijsmaken op dit vlak.

De heer **Van der Linden** (CDA): De heer Kox is een kenner van de wielersport. Hij weet dus ook dat een kopgroep niet kan bestaan zonder een peleton.

De heer **Kox** (SP): Ik wilde de heer Van der Linden zojuist ook al een cursusje geven over eenvoudige sportieve beginselen. Op het moment dat er een kopgroep is, is het peleton gezien. Dan is het afgelopen. Het peleton bestaat dan uit een verzameling verliezers. Degenen die dan in het peleton zitten, hebben allemaal verloren. Ik hoop dat wij het daarover eens zijn.

Dan nog iets over de arbeidsmigratie. Het is goed om vast te stellen wat deze Kamer vindt. Ik stel ook vast dat mijn partij het niet eens is met de meerderheid van deze Kamer op dat punt.

Wij zijn van oordeel dat het opheffen van elke beperking niet per definitie meer vrijheid voor de werknemers in Oost-Europa betekent. Integendeel, het kan hun positie ernstig verslechteren. Ik zou willen dat wij ook voor dat deel van de kwestie meer oog hadden dan nu het geval is.

*N

De heer **Kohnstamm** (D66): Voorzitter. Ik dank beide bewindslieden voor hun reacties.

Daar ik in eerste termijn niet expliciet ben ingegaan op het financiële deel en het debat over de arbeidsmigratie, hecht ik er in tweede termijn aan op te merken dat ik mij wat betreft beide punten volledig aansluit bij de woorden die daarover door de heer Van der Linden zijn geuit.

Verder zou ik graag zien dat de minister van Buitenlandse Zaken alsnog inging op mijn in eerste termijn gemaakte opmerking over de informatiepositie van Solana in relatie tot de EU. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de minister het plezierig vindt om dat antwoord schriftelijk af te doen, als het dan maar niet een al te ambtelijk antwoord wordt.

Met betrekking tot de evaluatie van de Kopenhagen-procedure heeft de staatssecretaris gezegd dat er sprake is van een zeer positieve werking en van een enorme stimulans. Ik ben het niet met hem oneens. In eerste termijn heb ik stilgestaan bij de vraag of de fictie dat als je in één keer aan de politieke Kopenhagen-criteria voldoet en je dan toegelaten wordt tot de toetredingsonderhandelingen, wel één op één een verstandige strategie is geweest. Ik heb zelf namelijk twijfel over de vraag of een en ander ten aanzien van de landen die hun been op het punt van de politieke criteria echt bij moeten trekken, wel in één keer geregeld kan worden. Hoewel ik het argument van de ononderhandelbaarheid begrijp en verstandig vind, gaat het in dezen toch om een uiteindelijk moeilijk te beoordelen punt, waarbij, naar ik vrees, tijdverloop en politieke omstandigheden een rol spelen bij de beoordeling. Mijn pleidooi is dan ook om de evaluatie van

de Kopenhagen-criteria nog iets verder door te voeren om na te gaan of het waar is dat je op dat soort punten een eigen, zwaardere monitorprocedure moet ontwerpen.

De minister heeft met betrekking tot de eventuele toekomstige toetredingen waaronder die van Turkije, gezegd dat het verstandig zou zijn om in relatie tot de politieke criteria na te denken over de vraag of een regelmatige monitoring niet gewenst zou zijn. Gegeven de ervaringen die tot nu toe zijn opgedaan, lijkt mij dat wel gewenst en verstandig. Dat laat overigens onverlet de juistheid van de Kopenhagen-criteria in totaliteit. Bij het begin van de onderhandelingen is het mijns inziens wel van belang om op het punt van de politieke criteria de vinger aan de pols te houden. Ik ben ontzettend blij dat de minister op het punt van toekomstige toetredingen heeft gezegd dat dit inderdaad een denkbaarheid is. Als te eniger tijd blijkt dat het achteruitgaat met de politieke criteria dan wel dat wij bepaalde elementen over het hoofd hebben gezien bij de eerste beoordeling en het toelaten tot de onderhandelingen, is het verstandig om nog een stok in de hand te hebben, waardoor je kunt beoordelen hoe de zaken ervoor staan en je dan net zo sterk monitort als ten aanzien van de vraag of het acquis uiteindelijk wordt gerealiseerd.

*N

Minister **Bot**: Voorzitter. Ik dank de woordvoerders voor hun reactie in tweede termijn. De heer Jurgens is teruggekomen op de toetreding van Turkije. Ik wijs erop dat er geen twijfel bestaat over het standpunt van de regering. De minister-president heeft dit duidelijk verwoord. Wij weten nog niet wat het rapport zal inhouden. Als voorzitter, maar ook als lid van de Europese Raad, zullen wij in december op basis van dit rapport onze mening bepalen. Ondertussen houden wij goed in de gaten in hoeverre Turkije voortgang boekt. Dat is ook onderwerp van voortdurend overleg met beide Kamers. Duidelijk is dat nog niet aan alle politieke criteria is voldaan.

Ik vind het een aardige suggestie om desondanks toch Turkije maar toe te laten en al werkende weg na te gaan of het zich verder verbetert, maar dat is niet het standpunt van de EU. Eind 2002 is duidelijk afgesproken dat het rapport van de Commissie afgewacht wordt en op dat moment wordt bezien of men aan alle politieke criteria voldoet. Dat is glashelder. Er is geen sprake van een afwijzing van Turkije. Turkije is en blijft kandidaat, zelfs als in december wordt vastgesteld dat nog niet wordt voldaan aan de criteria. Zolang Turkije niet zelf het besluit neemt om zich terug te trekken of zolang er geen ander besluit wordt genomen, blijft het kandidaat. Als het in december niet lukt, zal de Commissie een jaar later opnieuw nagaan of inmiddels wel aan de criteria wordt voldaan. Meer valt er op dit moment niet over te zeggen.

De heer **Jurgens** (PvdA): Destijds hebben wij landen die uit de fascistische greep kwamen, zoals Spanje en Portugal, toegelaten in het vertrouwen dat de ontwikkelingen in de richting van de democratie zich zouden doorzetten. Vlak voor de toelating van Spanje was nog een groep de Cortes binnengedrongen in een poging om de macht te grijpen. Waarom stelt men aan Turkije -- ik kan ook Bulgarije of Roemenië noemen -- zwaardere

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

eisen? De Turken hebben dan ook het gevoel, anders behandeld te worden. Na alle beloftes die zijn gedaan, kan er wellicht een speciaal op Turkije toegesneden procedure bedacht worden om te voorkomen dat het daar de verkeerde kant opgaat.

Minister **Bot**: Ik weet helemaal niet wat er in december besloten wordt. Misschien komen er wel suggesties in de door u gewenste zin op tafel. Er zal opnieuw met 25 lidstaten over moeten worden besloten en u weet hoe moeilijk het is om zoveel lidstaten op één lijn te krijgen, zeker in zo'n gevoelige zaak als deze. Mijn voorspelling is dat men zich dus heel strikt zal houden aan hetgeen is afgesproken. Ik verwacht niet dat men een uitzondering zal maken, zelfs niet met verwijzing naar de toelating van Spanje, Portugal of Griekenland. Dat is de realiteit en daar kunnen wij niet omheen.

De heer Platvoet heeft betoogd dat de Turkse toetreding aan alle criteria getoetst moet worden. Dat is juist, maar het is wel duidelijk dat de economische en financiële criteria gaande het onderhandelingsproces worden getoetst. De politieke criteria staan voorop.

De heer Hoekzema heeft gesproken over de kopgroepen. Ik ben het eens met de duiding die hij heeft gegeven aan wat ik heb betoogd. Voor alle zekerheid wil ik aan degenen die nog twijfels hebben duidelijk maken dat een kopgroep in het kader van de eerste pijler -- ook de corporation renforcé is een kopgroep -- wel degelijk verder kan gaan dan alleen stimuleren en aanjagen. In het Verdrag is precies gedefinieerd dat een aantal lidstaten kan besluiten om op een bepaald onderdeel verder te gaan, nauwer zullen samenwerken dan wat gangbaar is of wat door de 25 moet worden gedaan. Daartussen moet onderscheid worden gemaakt.

Tegen de heer Kox zeg ik dat ik niet alleen de wielersport op TV bekijk. Ik ben een actieve beoefenaar ervan. Bij grote wedstrijden gebeurt het nogal eens dat tegen de tijd dat de kopgroep de meet nadert, het peloton de kopgroep inhaalt. Tot ieders verrassing en vaak ook teleurstelling worden degenen die urenlang voorop hebben gereden ineens voorbijgegaan. Iemand uit het peloton, door de knechten geholpen, behaalt ineens de overwinning. Dat kan ook zo zijn met een kopgroep. Het kan gaan om aanjagers. Vaak moeten de knechten voorop rijden om ervoor te zorgen dat de bazen uit de wind blijven. Als puntje bij paaltje komt, gaat het peloton bijna als één man over de meet. Sprekend over de aanjaagfunctie, hoop ik dat dit de bedoeling is. In ieder geval zie ik kopgroepen zo, afgezien van de kopgroepen die meer betrekking hebben op de corporation renforcé.

Ten aanzien van Bulgarije en Roemenië moet ik een en ander nader preciseren. Ik heb goede nota genomen van de wens van de Kamer van gescheiden toetredingsverdragen. Als twee of drie landen gelijk over de meet gaan, waarbij is vastgesteld dat zij aan alle criteria hebben voldaan en zij het acquis hebben geaccepteerd, nemen wij aan dat de implementatie goed kan geschieden. Door de 25 lidstaten wordt daarvoor dan één verdrag gemaakt. Een voorzitter kan dat moeilijk in stukjes knippen. Het is iets anders als met de landen op een

verschillend tijdstip een akkoord wordt bereikt. Dan kunnen verschillende akkoorden worden ingediend. Maar zelfs als je het een goed idee vindt om afzonderlijke verdragen te sluiten, kan je in het kader van de 25 voor een probleem gesteld worden. Het is één toetredingsverdrag voor x landen, zoals er nu door de 25 landen één toetredingsverdrag is opgesteld. Ik heb goed geluisterd en ik zal ervoor pleiten, maar ik kan dat nu niet definitief toezeggen.

Ik ben het met de heer Ten Hoeve eens dat toetreding niet tot verzwakking mag leiden. Hij sprak over de grondwet en het eventueel terugvallen op het conventieresultaat. De staatssecretaris heeft daarover wijze woorden gesproken. Ik wil daar niet op terugkomen.

De heer Platvoet wees op Cyprus, dat inderdaad informeel een grote rol speelt. Er zijn duidelijke afspraken gemaakt. Wij zijn voorzitter, maar ik heb bij meerdere gelegenheden gehoord dat je ook dan best je eigen standpunt mag vertolken. Men kan erop rekenen dat Nederland dat zal doen. Als voorzitter moet je echter altijd trachten om tot een compromis te komen. Ten aanzien van Cyprus heb ik omfloerst, diplomatiek, maar ook duidelijk de situatie aangegeven. Wij begrijpen heel goed wat de consequenties zijn als het met Cyprus niet lukt.

Er is nog geen datum voor de IGC geprikt. Dat wordt wellicht duidelijk als in maart het verslag van het Ierse voorzitterschap over de sonderingen verschijnt. Wij hebben dan een beter inzicht in de problemen en of sprake is van een snelle of een wat langzamer afronding. Ik wacht dat even af. Maart roert zijn staart, maar is wel in zicht. Ik hoop dat wij dan meer weten.

Gepleit is voor een scherpere agenda. In de presentatie van de voorzitterschapdocumenten van Ierland en Nederland is niet alleen duidelijk de on going business aangegeven, maar ook de prioriteiten daarbinnen. Ik wil ze nog wel een keer opsommen, maar ik kijk ook naar de klok. Turkije en het afronden met Bulgarije en Roemenië zijn voor de IGC, mocht het zover komen, natuurlijk in ieder geval topprioriteiten en daar bereiden wij ons wis en waarachtig goed op voor.

Op het punt van de sepsis ben ik het roerend met de heer Van der Linden eens: politici moeten duidelijker maken wat de verworvenheden zijn. Dat tracht ik in woord en geschrift vaak te doen, maar ik verwelkom daarbij natuurlijk alle steun. Als ook uw Kamer en de leden daarvan dat op hun eigen manier willen doen, zal dat alleen maar bijdragen aan een betere beeldvorming. De beeldvorming is nu helaas nog veel te negatief. Dat ben ik met hem eens. Ik zeg altijd: tel je zegeningen; die zijn fantastisch en daar moet veel meer aan gedaan worden. De regering is bezig met een aantal projecten, ook in het kader van het voorzitterschap. Dat is altijd een ideale gelegenheid om te vertellen waarom je voorzitter bent, wat je wilt bereiken en waarom Europa zo belangrijk is. Ik heb dat een paar dagen geleden voor een grote klas in Flevoland mogen doen en dan zie ik dat er bij velen nog altijd veel gebrek is aan inzicht en basiskennis.

De opmerkingen van de heer Kox over Cyprus hebben wij goed begrepen. Wij werken aan de bestrijding van corruptie en discriminatie. Op die punten blijven wij ook heel scherp monitoren. Ik zal zorgdragen voor de twee

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

nota's, die zijn toegezegd. Het punt van de kopgroep heb ik uitgelegd.

Ik was inderdaad niet ingegaan op de vraag van de heer Kohnstamm over de informatie; dat spijt mij. Toen ik nog in een andere functie, in Brussel, werkzaam was, heb ik daar natuurlijk veel mee te maken gehad. Ik kan zeggen dat er al een vrij goede samenwerking bestaat tussen de inlichtingendiensten. Er zijn een aantal groepen die in het geheim moeten samenwerken omdat dit soort informatie-uitwisseling natuurlijk van gevoelige aard is. Het kan zeker beter, maar als wij een succesvolle IGC afsluiten en als wij doen wat ons voor het buitenlands beleid en het veiligheids- en defensiebeleid voor ogen staat, zit er noodzakelijkerwijs ook een informatie-element vast aan het vormgeven van het leger of de interventiemacht. Dat is ook voorzien, maar dat is op dit ogenblik nogal embryonaal. Er wordt dus samengewerkt tussen de diensten en er zijn zeer regelmatig uitwisselingen, zoals die ook in NAVO-kader plaatsvinden. Daar ontbreekt het dus niet aan, maar u hebt onlangs ook kunnen ervaren dat het zelfs bij heel beroemde diensten in de VS en het Verenigd Koninkrijk wel eens fout gaat. Het zou mij niet verbazen als het ook niet altijd 100% loopt met de informatie die in Europees kader wordt verschaft, maar daar moet gewoon aan gewerkt worden. Het blijft altijd mensenwerk en wij zullen daar hard aan werken. Verder kan ik daar weinig over zeggen, want er is nog geen institutioneel kader. Er zijn informele vormen van samenwerking en er zijn werkgroepen waarin bepaalde informatie worden uitgewisseld in het kader van de terrorismebestrijding. Dat werkt heel goed, maar men moet ook bedenken dat 25 lidstaten het eens moeten worden of bereid moeten zijn om informatie uit te wisselen. Mijn ervaring is dat dit niet altijd even soepel verloopt, maar ook dat is een kwestie van gewinning aan elkaars systemen en methodes en van wederzijds vertrouwen. Dat is iets wat slechts met de tijd komt.

Over het monitoren heb ik al iets gezegd. Misschien wil de staatssecretaris daar nog iets over zeggen, maar volgens mij was ik vrij duidelijk. Je kunt zeer zeker vóór het openen van toetredingsonderhandelingen bedingen dat tijdens dat onderhandelingsproces een scherpe monitoring zal plaatsvinden. Bij het openen van onderhandelingen met Kroatië -- ik wil niet opnieuw Turkije noemen -- zouden wij bijvoorbeeld kunnen zeggen dat wij in de loop van het onderhandelingsproces om de zoveel tijd even willen bekijken of vooral aan de politieke criteria nog behoorlijk wordt voldaan. Daar zouden wij dan de volgende voorwaarde bij kunnen leggen: als blijkt dat dat niet zo is, stoppen wij de onderhandelingen totdat aan die politieke criteria wordt voldaan. Ik kan mij heel goed voorstellen dat je dat als lidstaat op tafel legt en dat je zegt: anders zeg ik geen "ja" tegen het openen van de onderhandelingen. Dat zal dus zeker worden meegenomen.

*N

Staatssecretaris **Nicolai**: Voorzitter. Om meteen bij dat laatste punt aan te sluiten: daarmee zijn de opmerkingen van de heer Kohnstamm behandeld en beantwoord. Ik

constateer dat er, afgezien van de steun voor het vandaag voorliggende toetredingsverdrag, meer in het algemeen ook brede steun is voor de procedure, met de kanttekeningen die daarover gemaakt zijn. De heer Hoekzema benadrukte dat op het punt van de "safeguard"-procedure.

De heer Ten Hoeven heeft in het kader van de IGC gesproken over het nieuwe verdrag. Ik wil een en ander voor de duidelijkheid herhalen. Het laatste wat ik wil is om de discussie hierover te heropenen. Wij vinden en vonden de Conventie een goede basis voor het vervolg. Des te belangrijker is het in deze periode om dat overeind te houden. Dat doet overigens niets af aan het handvol harde punten waarnaar wij zullen blijven streven om die te realiseren.

Over de financiën zijn een paar opmerkingen gemaakt. De heer Ten Hoeven legde over het structuurbeleid uit dat het hem te doen is om de echt arme regio's en dus niet om de arme regio's in de rijke landen. Dat is helder. Hij wil wel de deur openhouden voor arme regio's in middelrijke landen zoals de Mediterrane landen. Dat zou van meer solidariteit getuigen. Ik vind dat nog steeds niet. Ik vind het nog steeds niet meer solidair als bijvoorbeeld Slowakije mee moet betalen aan een arme streek in een Mediterraan land.

De Commissie heeft voorstellen gepresenteerd over de meerjarenbegroting en de discussie over 1% bij het maximum aan het uit te geven bedrag. Een aantal woordvoerders, zoals de heren Jurgens, Ten Hoeven en Van der Linden, heeft expliciet gesproken over dit onderwerp. Zij vallen de principiële benadering van de regering bij, namelijk het streven naar 1%, oud voor nieuw, prioriteit en posterioriteit en dergelijke. Met name de heer Ten Hoeven betoogde dat als er geen succes behaald wordt bij de posterioriteit wij bereid moeten zijn om voor de toetredende landen en voor de nieuwe prioriteiten extra geld beschikbaar te stellen.

De heer Van der Linden vond het bedrag op zichzelf niet te hoog. Hij vindt ook dat wij tot aan de 1,24% mogen gaan. Althans, hij wil niet dat het percentage van 1 als een keurslijf werkt. Ik neem daar voor alle duidelijkheid stelling tegen. Ik ben het met beide argumenten niet eens. Het is de verkeerde redenering om er nu al op te anticiperen dat wij niet in de buurt van de 1% zullen blijven. Dan kunnen wij het überhaupt vergeten. De druk zal enorm zijn om juist veel hoger uit te komen. Het keurslijf is overigens niet het percentage van 1, maar de huidige begroting. Het gaat niet om het bedrag dat ermee gemoeid is, maar om het feit dat dit bedrag vastligt in het landbouwbeleid en in het structuurbeleid. Dat is het keurslijf dat wij moeten aanpakken.

De heer **Van der Linden** (CDA): Het percentage van 1,24 ligt vast in het verdrag van Berlijn. Daar moeten wij niet aan tornen. Wij moeten zorgen voor een "reshuffling". Als het kabinet vasthoudt aan de unanimiteit bij de meerjarenramingen kan men die "reshuffling" vergeten. Spanje beschikt immers over het veto bij wijziging. Met andere woorden, het is in het belang van Nederland dat er een plafond komt bij de lidstaten en dat de unanimiteit bij de besluitvorming over de meerjarenramingen aan de kant

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

geschoven wordt. Anders krijgen wij Spanje nooit op een ander percentage dan het percentage van 38.

Staatssecretaris **Nicolaï**: Dit punt is helder. De heer Van der Linden heeft hierin gelijk. Het doet echter niets af aan het streven om het percentage van 1 als uitgavenplafond te hanteren, juist om de druk maximaal te laten zijn op hervormingen die volgens mij iedereen in deze Kamer belangrijk vindt.

De heer Jurgens wees in dit verband op de nettobegrenzer en de zuinige houding die Nederland in het algemeen heeft in Europa.

Het aardige van die nettobegrenzer is echter dat wij minder vaak die zuinige boekhoudersrol hoeven te spelen. Op dit moment is het eigenlijk bijna altijd zo dat Nederland een belangrijk deel van de rekening krijgt gepresenteerd als een nieuwe prioriteit extra geld blijkt te kosten. Als wij beschikken over een nettobegrenzer, kunnen wij met een opener blik naar nieuwe prioriteiten kijken, omdat de rekening niet automatisch in de richting van Nederland komt.

Het zal iedereen duidelijk zijn dat de ruimte voor Nederland om eigen accenten te plaatsen tijdens het voorzitterschap minimaal is. Wij werken met jaarplannen en formeel is er eigenlijk nauwelijks meer een Nederlands programma. Er is een Iers/Nederlands programma dat onderdeel uitmaakt van een driejarenprogramma. Niet alleen de agenda is dus overval, er zijn ook heel beperkte marges. Desalniettemin zullen wij aan het einde van dit voorjaar beide Kamers laten weten wat binnen die smalle marges en gezien de stand van zaken op dat moment de aanvullende accenten van Nederland in de tweede helft van dit jaar zullen zijn.

De heer Kox zei blij te zijn dat hij van mij eurokritisch mag zijn. Overigens zou hij dat zonder mijn toestemming ook wel geweest zijn. Ik durf het nog wel scherper te stellen: hij mag van mij ook eurosceptisch zijn. Ik geloof namelijk dat slechts in een scherpe discussie duidelijk wordt dat wij een enorm belang hebben bij een sterker en groter Europa. Ik verwijs daarbij korthedshalve naar de argumenten die door de heer Van der Linden naar voren zijn gebracht.

Er zijn zowel meningsverschillen geconstateerd tussen beide Kamers als tussen het kabinet en de Eerste Kamer. Er is echter één onderwerp dat zelfs binnen het kabinet tot een meningsverschil heeft geleid. Ik denk dat het goed is dat de Kamer daar kennis van kan nemen. De heer Jurgens sprak namelijk over Mozart als het hoogtepunt van de Europese cultuur. De minister van Buitenlandse Zaken voegde mij toen toe dat de heer Jurgens zich vergiste, omdat hij Beethoven had moeten noemen. Ik kan echter niet anders dan erop wijzen dat ook hij ongelijk had, want het hoogtepunt van de Europese cultuur is Bach.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

*B

!Economische Zaken!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Economische Zaken (XIII) voor het jaar 2004 (29200-XIII).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Brinkhorst**: Voorzitter. Ik ben de Kamer erkentelijk voor haar bijdrage in eerste termijn, zowel voor de steun die is uitgesproken als voor de kritische kanttekeningen die zijn geplaatst.

Mijn betoog is als volgt opgebouwd. Ik hoop allereerst een inleiding te houden over algemene punten die te maken hebben mijn rolopvatting als minister van Economische Zaken. Daarna wil ik iets zeggen over de conjuncturele ontwikkelingen, over de WTO, over de ontwikkelingen rond Cancun en over de Europese dimensie van het economische bestel. Vervolgens ga ik in op mijn opvattingen over de begrippen marktordening, sterke markt, sterke overheid en kennis en innovatie. Daarna zal ik iets zeggen over de duurzaamheidsproblematiek, waarover de heer Van der Lans veel heeft gesproken. Daarna ga ik in op het begrip "ruimte om te ondernemen" en vervolgens maak ik wat afsluitende opmerkingen. Ik spreek namens twee bewindslieden, van wie er één thans afwezig is, dus ik behandel vanavond de dubbele portefeuille.

Het doet mij buitengewoon veel genoegen om binnen twee weken tijd twee maal diepgaand en inhoudelijk van gedachten te wisselen over de Nederlandse economie. Het is terecht dat het begrip economie, voor het eerst in vele jaren, weer centraal staat in het Nederlandse beleid. Dat is het geval wegens de vele uitdagingen en problemen waar wij voor staan en wegens de invloed op het algemeen welbevinden. Dit geeft ook aan dat financiële omvang niet altijd het belang van een portefeuille bepaalt, zoals in sommige Haagse kringen wel wordt gemeend.

Als minister van Economische Zaken sta ik voor een duurzame economische groei en voor de dynamiek van de economie. Het gaat om de welvaartscreatie van Nederland. Het groeivermogen vraagt aan de ene kant om een goede marktordening en aan de andere kant om een kwalitatief hoogwaardige en efficiënte overheid. Een goede werking van de arbeidsmarkt, van de kapitaalmarkt en van de goederen- en dienstenmarkten vereist een sterke overheid, die marktwerking met heldere regels en goed toezicht afdwingt. Ik zie een duidelijke rol voor de overheid weggelegd wat betreft het vermogen van onze economie om welvaart te genereren. Dat kan niet alleen aan de markt worden overgelaten. Tegelijkertijd moet ik ook kritisch naar de overheid kijken, want elk overheidsingrijpen beïnvloedt het groeivermogen van de Nederlandse economie. Niet al het overheidsingrijpen is goed voor de totale welvaart. Er is verwezen naar de bijdrage van de heren Bovenberg en Teulings, die dit hebben aangegeven in hun "Calculus van het publieke belang".

Het is mijn verantwoordelijkheid om de rol van de overheid in de maatschappij en de economie voortdurend in lijn te brengen met de welvaartscreatie van Nederland. Dat is een andere rol dan die van de minister van Financiën, die vooral kijkt naar de kosten van het overheidsingrijpen. Ik ben allereerst geïnteresseerd in de maatschappelijke baten en in de effecten van overheidsbeleid op de welvaart, ook wanneer die niet direct in financiële termen te meten zijn. Daarin ligt de zelfstandige verantwoordelijkheid van de minister van Economische Zaken voor het structurele groeivermogen. Daarbij zijn beleidsterreinen betrokken als de flexibilisering van de arbeidsmarkt, de ruimtelijke ordening, de infrastructuur, het technologisch-wetenschappelijk onderwijs en het onderzoek. Het belangrijkste instrument daarbij is ordening. Dit vraagt om regelgeving en om handhaving daarvan. Financiële instrumenten spelen daarbij uiteraard een belangrijke rol, maar niet de enige. Dat Economische Zaken geld moet inleveren is niet uitzonderlijk; alle departementen doen dat, dus wij ook. Bij de begroting heb ik de beleidsmatig belangrijkste uitgaven zo veel mogelijk ontzien, zoals die voor duurzame energie. Dit zeg ik tegen de heer Van der Lans. Pijnlijke maatregelen waren echter onontkoombaar. Bovendien speelt een rol, dat ik zaken op een andere manier wil aanpassen.

Ik wil inderdaad meer oplossen via ordening en het scheppen van randvoorwaarden. Economische Zaken blijft een regisseur, een initiator en een katalysator van economische, maatschappelijke veranderingen.

Tegen de heer Kox zeg ik dat het denken over de rol van de overheid in de afgelopen 30 jaar wezenlijk is veranderd. Sommigen zijn daarin een beetje blijven staan. Mijn denken heeft ook die verandering doorgemaakt. Wij zijn afgestapt van de maakbare samenleving uit de jaren 70. De globalisering en de internationalisering hebben mij er in ieder geval van overtuigd dat die maakbare samenleving op nationaal vlak niet kan en ook niet gewenst is. Na het falen van die benadering zijn wij in de jaren 90 doorgeslagen naar het andere extreem, namelijk een terugtrekkende overheid. De gedachte was toen dat wij de economie wel aan de markt kunnen overlaten, maar dat kunnen wij niet, zoals de recente geschiedenis heeft laten zien. Marktwerking en marktordening vragen om een duidelijke en heldere, maar vooral ook om een sterke rol van de overheid. Als marktmeester, maar ook in het industriebeleid -- ik noem dat woord uitdrukkelijk nadat het in deze zaal menig jaar niet is gebruikt -- in het consumentenbeleid en in het beleid van de netwerksectoren. Voor die rol is de minister van Economische Zaken verantwoordelijk.

Ik heb een paar opmerkingen over de doelstelling van mijn beleid en over de agenda waar ik voor sta. De algemene doelstelling is uitzicht op een structurele economische groei van 3% in het jaar 2010. Dat betekent een verhoging met eenderde ten opzichte van de huidige situatie. Die groei hebben wij nodig om onze maatschappelijke doelstellingen te realiseren. Het knelpunt van de Nederlandse samenleving is op dit ogenblik dat ons structurele groeivermogen ook structureel onder druk staat. Voor u staat dus een minister van groei met een forse uitdaging. Tegen de heer Kox zeg ik: ik ben niet berustend.

Dat is niet mijn aard en berusting spreekt ook niet uit de uitingen van het kabinet. Wat u hoort, is realisme. Realisme betekent dat men ook moet realiseren dat ingrijpende maatregelen noodzakelijk zijn. Er is geen conservatief kabinet aan het werk, maar een kabinet dat met kracht probeert nieuwe uitdagingen op een nieuwe wijze te benoemen. Die maatregelen zijn allereerst noodzakelijk om de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven te verbeteren, om de werkgelegenheid te garanderen en om onze economie te revitaliseren. Alleen met een vitale economie kunnen wij de essentie van de verzorgingsstaat ondanks de toenemende vergrijzing van de bevolking in stand houden. Kiezen voor groei nu -- en ik zeg er bewust "nu" bij -- is zeker geen keuze tegen de verzorgingsstaat. Het is een keuze voor een duurzame verzorgingsstaat. Daar zit een wezenlijk element van verandering.

Om die uitdaging te realiseren, heb ik een economische agenda met vijf speerpunten. In de eerste plaats noem ik het werken aan het Europese groeivermogen, waarbij ik uitdrukkelijk de Europese context als leidinggevend zie; in de tweede plaats een sterke overheid in de markt; in de derde plaats het stimuleren van kennis en innovatie, daar hebben wij twee weken geleden over gesproken; in de vierde plaats het streven naar duurzame ontwikkeling en in de vijfde plaats het creëren van ruimte om te ondernemen. Ik zal op ieder van die punten nader ingaan. Naast deze vijf punten is mijn Leitmotiv -- en eerlijk gezegd is dat ook de motivatie waarom ik in dit kabinet zitting heb genomen -- de mentaliteitsverandering en de culturomslag die in het denken in Nederland over economie noodzakelijk is. Wij moeten gaan voor de top. Wij moeten niet klagen, maar doen. Onze blik moet meer naar buiten worden gericht en wij moeten leren van anderen, ook van Amerika. Ik verwijs in dat verband naar de wereldkampioenschappen die het afgelopen weekeinde in Hamar hebben plaatsgevonden. Het was fantastisch om te zien wat twee Amerikanen wisten te presteren, terwijl zij nog geen twee jaar serieus schaatsen. Wij zijn altijd dol op de Nederlandse schaatsers, maar de meesten van hen hebben het op hun vierde geleerd en zijn op hun twintigste zover dat zij aan de top staan. Het gaat om een mentaliteit en om een inzet, om het willen excelleren. Het leren waarderen van excellente prestaties is naar mijn gevoel van essentiële betekenis.

Ik zei het al, het is een Leitmotiv en twee weken geleden hebben wij over dit zelfde thema gesproken.

Groei wordt bepaald door vrijwel alle aspecten van het maatschappelijk-economisch verkeer. Daarom spreek ik niet alleen over ordening en regelgeving of over subsidies en fiscale instrumenten, want zonder groei van de cultuur kan de discussie hierover niet tot wezenlijke resultaten leiden. Ik zou even een uitstapje in de historie willen maken. Er is een studie van Needham en Landis geweest naar het gebrekkige groeivermogen van de Chinese Mandarijnenstaat, ongeveer zes eeuwen geleden, ondanks zijn buitengewoon hoogwaardige technologische prestaties. Het ging om de vraag waarom de Chinese economie toen niet geprofiteerd heeft van alle uitvindingen die men daar deed. Het buskruit is niet in Nederland uitgevonden, evenmin als de boekdrukkunst en het

kompas. Het zijn alle Chinese uitvindingen, het zijn technologieën die aan de basis hebben gestaan van de Westerse expansie aan het begin van de Renaissance. Deze studie, die eenieder in deze Kamer natuurlijk kent, heeft laten zien dat de op stabiliteit georiënteerde en in procedures verzandende ambtenarencultuur van de Chinezen in die tijd het economisch en maatschappelijk gebruik maken van die uitvindingen in de weg stond. Het is dus om de economie te kunnen verbeteren noodzakelijk om niet alleen te spreken over hervorming van de arbeidsmarkt of de kapitaalmarkt, opdat wij niet vervallen tot de Chinese Mandarijnenstaat van de 21ste eeuw en Europa geen cultureel museum wordt. Het gaat om een verandering van mentaliteit, om de vitaliteit van onze cultuur. Dit vraagt om een structurele vergroting van ons sociaal en cultureel innovatievermogen. Pas als dat op orde is, kunnen wij echt gaan werken aan het economisch groeivermogen van Nederland, want anders stuiten alle maatregelen waarmee wij bezig zijn, op een muur van onwil, onbegrip en lamelendigheid. Daarom werk ik met staatssecretaris Rutte ook aan het thema van sociale innovatie. Het gaat dus inderdaad om veel meer dan technologische innovatie. Sociale innovatie heeft betrekking op het organisatorische innovatievermogen van bedrijven en op het beter betrekken van werknemers, van menselijk kapitaal bij het innovatieproces.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ik ben erg gefascineerd door deze beschouwing over de Nederlandse cultuur en over de noodzaak om te leren excelleren, want wij hebben in het afgelopen weekend flink op de broek gekregen. Maar een historische redenering is ook dat de Nederlandse cultuur in gelijkwaardigheid, in gelijkheid een belangrijke waarde heeft. Deze waarde staat in zekere zin haaks op de cultuur van willen excelleren. Maar volgens dezelfde redenering zou je ook kunnen zeggen dat waardering van het historische ons ook veel heeft opgeleverd, namelijk de verzorgingsstaat, een redelijk niveau van welvaart en niet zulke schrijnende armoedegevallen als in de Verenigde Staten. In elke cultuur moet men bereid zijn tot vernieuwing, maar men moet ook de prestaties koesteren die het verleden heeft opgeleverd. Moeten wij nu het element van de Nederlandse traditie van gelijkheid, van collectiviteit, van voor elkaar zorgen, naar het Amerikaanse model achter ons laten of moeten wij daarop voortborduren?

Minister **Brinkhorst**: Voorzitter, de heer Van der Lans noemt nu een zeer interessant element. Hij sprak van gelijkwaardigheid en gelijkheid. Het is verre van mij om de verworvenheden van de verzorgingsstaat ter discussie te stellen, maar de context is in de afgelopen dertig jaar – ik beperk mij tot deze periode, omdat de heer Kox naar de jonge Brinkhorst verwees, dertig jaar geleden, toen ik in de politiek begon – wezenlijk veranderd. De elementen van de verzorgingsstaat die te maken hebben met gelijkwaardigheid en met sociale cohesie, genoemd door mevrouw Sylvester, moeten wij zeker handhaven. Maar als ik zeg dat de context is veranderd, dan betekent het dat ik niet naar een Amerikaans model streef, maar dat wij wel moeten beseffen dat de Nederlandse economie ondanks

alle internationale elementen zeer nationaal georganiseerd was. Ook de institutionele structuren waren nationaal. De impact van het buitenland op Nederland in politieke zin is eigenlijk veel later ontstaan. Volgens mij is het als volgt: wij dachten dat wij een economische interne markt konden maken die dateerde van het begin van de jaren zestig zonder dat politieke instellingen moesten worden aangepast. Het huidige effect is dat wij in een grote Europese economie functioneren met politieke instellingen waar vaak andere elementen zijn dan de nationale. Die werken zodanig door in onze samenleving dat het aspect van polder (in een min of meer gesloten structuur gezamenlijk oplossingen maken) vervangen wordt door beleidsconcurrentie over de grenzen heen. Dat is naar mijn gevoel de wezenlijke reden dat wij onze instellingen moeten aanpassen.

Immers, de polderstructuur heeft te maken met een sociale cohesie van mensen die elkaar min of meer begrijpen. Natuurlijk is er een verschil in denken tussen de heer Schouw en de heer Terpstra. Relatief is er echter een Nederlandse politieke cultuur die leidt tot “give and take”. Dat geven en nemen is mogelijk in een nationale cultuur, omdat iedereen bereid is om niet het maximale na te streven en om te aanvaarden dat er een vermindering is van de nationale ontvangst ter wille van het grotere geheel.

In de Europese context leidt dat naar mijn gevoel altijd tot suboptimale oplossingen. Als ik mij niet vergis, zei de heer Luijten terecht dat wij moeten gaan kiezen. Daar kom ik nog op terug. Het vermogen om niet werkelijk te kiezen en altijd een klein beetje van dit en een klein beetje van dat te doen, heeft ertoe geleid dat wij, relatief gesproken, in internationale performance zijn achtergebleven. Dit is een toevoeging.

De doelstelling om de sociale cohesie te handhaven, staat voor mij evenzeer overeind. Met name mevrouw Sylvester heeft hierover gesproken. Ons verschil van mening zal hooguit gericht zijn op de vraag wat de modaliteiten zijn en dus niet op de doelstelling.

De conjunctuur vormt het tweede hoofdpunt in mijn betoog. Ik zal er niet zoveel over zeggen. Wij weten namelijk allemaal waar wij ongeveer staan. Het is wel evident dat in het begin van het jaar 2004 de economie zich wereldwijd lijkt te herstellen. De Amerikaanse economie is de motor achter het herstel. Ik zeg dit met enige reserve, omdat er ook een aantal negatieve aspecten in die ontwikkeling zijn. In het tweede halfjaar van 2003, het vierde kwartaal, is de economie wat minder gegroeid. De versnelling heeft ertoe geleid dat verwacht wordt dat Amerika in 2004 ongeveer 4% economische groei heeft. De Europese economie vertoont een veel voorzigtiger herstel. Wij verwachten na drie achtereenvolgende kwartalen van stagnatie voor het eurogebied in het derde kwartaal een groei van ongeveer 0,4% van kwartaal op kwartaal. Ik spreek niet eens over structuur, maar zelfs in dat opzicht doet Nederland het verhoudingsgewijs niet goed. De groei is hier nog steeds het laagst van het hele eurogebied, maar het lijkt erop dat Nederland het dieptepunt van het tweede kwartaal van 2003 is gepasseerd. In het derde kwartaal is de economie voor het eerst in drie kwartalen niet gekrompen, maar gelijk gebleven.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Ontegenzeggelijk is de wereldwijde opleving. Die is belangrijk voor een open economie als de onze. Dat is ook nodig, want het dal waar wij door gegaan zijn, is dieper geweest dan het dal van het begin van de jaren negentig. De gemiddelde groei van het BBP in de periode van 1991 tot 1993 was 1,9% en nu bedraagt de groei van 2001 tot 2004 0,4%. Daarmee zijn wij gelijk gekomen aan de periode van de jaren tachtig. Ook de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de productie in de marktsector zijn slechter dan die in het begin van de jaren negentig.

Het is niet allemaal kommer en kwel. De export zal onze economie uit het dal leiden. Na een krimp van 0,75% in 2003 verwacht het CPB voor 2004 namelijk een groei van ongeveer 1%. De onzekerheid daarbij vormt de ontwikkeling van de dollarkoers. Wij weten namelijk allemaal dat een dure euro het economische herstel flink kan hinderen. Ik kan inderdaad met de heer Luijten stellen dat er lichtpuntjes zijn. Ik heb al gezegd dat zwartkijken niet mijn natuur is. Het is echter van groot belang dat wij de problemen benoemen; wij zitten niet te kniezen. Nederland heeft zeker een aantal unique selling points. Ik zal het zo meteen hebben over onze geografische ligging, de infrastructuur, de mainports en de kwaliteit van onze beroepsbevolking. Verder moeten wij niet vergeten dat wij op een aantal belangrijke variabelen er structureel beter voor staan dan aan het begin van de jaren '80 en '90. De arbeidsdeelname is in de afgelopen decennia flink gestegen en de werkloosheid ligt nog steeds op een lager niveau dan bij eerdere crises het geval was. In de jaren '90 hebben wij er 1,3 mln banen bij gekregen. Natuurlijk is daarnaast het inkomen voor velen aanzienlijk verbeterd. Dat wordt in deze tijd van crisis vergeten. Ik zeg dit met name tegen de heer Kox. Er is een fundamentele uitdaging. De VVD-fractie heeft erop gewezen dat onze economische uitgangspositie een stuk slechter was dan een aantal jaren geleden werd gedacht. In antwoord op de vraag van de heer Kox merk ik op dat het groeisucces van het einde van de jaren '90 slechts door een paar incidentele factoren werd opgestuwd, zoals daar zijn de bestedingseffecten vanwege de sterke stijging van de huizen- en aandelenprijzen. Dat kon niet oneindig doorgaan. Bedrijven hebben toen inderdaad forse winsten behaald. Die hebben wel degelijk tot maatschappelijke baten geleid. Niet alleen aandeelhouders hebben daarvan geprofiteerd, maar ook bedrijven hebben in die jaren veel meer geïnvesteerd, zelfs te veel. Toen de aandelenmarkt instortte, bleek dat bedrijven er financieel vaak veel slechter voor stonden dan zij dachten. De voordelen van de ICT bleken enigszins overschat te zijn. Nu is er sprake van enig herstel, maar de luchtbel van de ICT is zeker doorgeprikt. Door de overige investeringen hebben bedrijven schulden. Veel bedrijven zijn bezig met het terugverdienen van die schulden.

Ook structurele aspecten hebben onze positie uitgehold. Allereerst is onze concurrentiepositie in de afgelopen jaren flink verslechterd. Sinds 1997 zijn onze loonkosten per eenheid of product met 12% meer gestegen dan die van onze concurrenten. Wij hebben overigens na 1982 tot 1994 de tijd nodig gehad om onze loonsituatie te herstellen en weer te kunnen concurreren. De zelfde 12% die wij in die periode hebben gewonnen, hebben wij in zes jaar verloren, namelijk tussen 1997 en 2003. Dit betekent dat loonmatiging een essentiële component is van het

herstel van onze concurrentiepositie. Vandaar dat het belang van het najaarsakkoord met de nulgroei voor de lonen voor de jaren 2004 en 2005 overeind staat. Ik waardeer zeker dat de sociale partners en de overheid samen hun verantwoordelijkheid hebben genomen. Dat heeft ook met de voor mij zo essentiële sociale cohesie te maken.

Het groeivermogen staat ook onder druk. Ik heb de percentages van drie en twee al genoemd. Om groei voor de toekomst veilig te stellen, heeft het kabinet in het Hoofdlijnenakkoord ambitieuze voorstellen gedaan om het groeivermogen van onze economie te vergroten. Het gaat om arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit. Natuurlijk gaan wij daarnaast niet voorbij aan de forse budgettaire problematiek van het kabinet. Daarom hebben wij flinke ombuigingen gemaakt. In antwoord op de vragen van de heren Van der Lans en Van den Berg merk ik op dat iedere ombuiging en budgettaire bezuiniging op de korte termijn pijnlijk zijn voor de groei. Dat kan niet anders. Dit moet worden geplaatst in het perspectief van de winst op de langere termijn, zoals het CPB en de MEV 2004 stellen. Het beleid voor de middellange termijn is goed. Op de korte termijn heeft dit echter zeker tot een bepaalde vraaguitval geleid. Dat is onvermijdelijk en gezien de vergrijzing, noodzakelijk. Het goed voorbereid zijn op die ontwikkeling en op de vergrijzingsproblematiek heeft dan ook een hoge politieke prioriteit. Het verdwijnen van werkgelegenheid is vooral het gevolg van conjuncturele ontwikkelingen en niet van een overvloed aan regelgeving. De heer Van den Berg vroeg hiernaar. De regelgevingen op het terrein van ziekte en arbeidsongeschiktheid zijn evenmin debet aan de verslechtering. Dat is namelijk ook weer een conjuncturele kwestie. Dat die regelgeving wel structureel de werkgelegenheid en de arbeidsparticipatie verslechtert, staat natuurlijk buiten kijf.

Ter wille van de tijd en ook omdat wij nog vele malen met elkaar zullen discussiëren over de WTO, zal ik daarover kort zijn. De opleving van de Nederlandse economie is afhankelijk van de wereldeconomie. Daarom ben ik zoals vele anderen teleurgesteld door de mislukking van de WTO-conferentie in Cancun. Er is de afgelopen maanden gelukkig een nieuwe dynamiek ontstaan. Ik was eind januari in Brussel bij het informeel overleg van de handelsministers. Het initiatief van de Amerikanen heeft voorlopig meer procedurele dan inhoudelijke betekenis. Ook zij hechten belang aan multilaterale onderhandelingen. Het is van groot belang dat zowel de Europese Unie als de Verenigde Staten de draad weer willen oppakken, maar er zijn 132 leden. De tijd dat de Verenigde Staten en Europa gezamenlijk het wereldmodel bepaalden is voorbij. Ik hoop eind deze maand naar een aantal lidstaten, naar Japan, China en India te gaan om te checken in hoeverre er daar mogelijkheden bestaan om de draad weer op te pakken. Ik zal in juni de Unctad-conferentie in Brazilië bijwonen. Ik zal die bijeenkomst gebruiken om de belangrijkste spelers op dit terrein te spreken. Ik hoop dat wij onder het Nederlandse voorzitterschap kunnen komen tot een hervatting van de mislukte conferentie van Cancun.

EZ is niet betrokken bij de subsidieverlening onder andere aan Milieudefensie. Persoonlijk vind ik dat je

als overheid niet bang moet zijn om organisaties te steunen die soms een je onwelgevallig geluid laten horen. Tegelijkertijd hebben die organisaties ook een verantwoordelijkheid, ook jegens de landen wier belangen zij menen te dienen. Daarover verschil ik soms sterk van mening met antiglobalisten. Daar heb ik ook uiting aan gegeven. Ik ben echt van mening dat globalisering ontwikkelingslanden kan helpen om de mogelijkheden van de wereldmarkt beter aan te grijpen. Als het multilaterale handelstelsel gaat verdwijnen of aangetast wordt, dan zullen met name de zwakkeren daarvan de dupe worden.

Het bedrag van 200 mld is vooral gericht op de gedeeltelijke liberalisatie. De 650 mld zou het gevolg zijn van een totale liberalisatie en zover zijn wij nog steeds niet.

Ik kom op het thema dat ik genoemd heb: Europa is binnenland. De noodzaak om het groeivermogen te vergroten is geen typisch Nederlands probleem. Heel Europa kampt met de financiering van de kosten van de vergrijzing. Ik hoef maar te verwijzen naar Frankrijk, Italië en Duitsland. Het gaat om de afnemende groei van de arbeidsparticipatie en daarmee het toenemend belang van de arbeidsproductiviteitsgroei. De Europese Commissie heeft in het recente "spring report", dat een voorbereiding is voor de Europese top van het voorjaar, een aantal belangwekkende opmerkingen opgenomen. Er wordt met zoveel woorden gezegd dat aanpassing van de sociale arrangementen noodzakelijk is om het groeivermogen te versterken en daarmee de verzorgingsstaat en de sociale cohesie op lange termijn zeker te stellen. Ik kies een andere richting voor het bereiken van sociale cohesie dan de PvdA. Via dynamiek en zelfontplooiing wil ik creativiteit losmaken en op die manier groei, meer welvaart voor de samenleving genereren. Dat is naar mijn gevoel de beste basis voor de sociale cohesie. Nogmaals, qua doelstelling hebben wij geen verschil van mening. Alleen de weg naar die sociale cohesie loopt niet via het plat houden van de structuur, maar via het geven van scherpte aan de structuur. Als wij doorgaan op de ingeslagen weg, kunnen wij het realiseren van de Lissabondoelstellingen vergeten. Dan heb ik het niet alleen over de economische doelstellingen, maar ook over de sociale en duurzaamheidsambities van de EU. Ik ken geen land ter wereld waar de milieu- en duurzaamheidsdimensie overeind bleven terwijl de economie in elkaar donderde. Ook in Europa is het al lang geen keuze meer tussen enerzijds groei en anderzijds solidariteit en milieu, zoals sommigen menen. Lissabon is een dwingende noodzaak. Als wij er niet in slagen veranderingen tot stand te brengen, zal zowel ons sociale model als ons ecologische model als ons economische model daaronder lijden.

Voorzitter. Een Europees probleem vraagt om een Europees aanpak. Europa is binnenland geworden. Europese regels bepalen de inrichting van de Nederlandse economie, en dat is maar goed ook. De lidstaten moeten zich niet willen onderscheiden op het terrein van monetaire en begrotingstekorten. Dat is niet goed voor het Europees vermogen om welvaart te creëren. De lidstaten moeten zich ook houden aan de Europese kaders op het terrein van het consumenten-, industrie- en mededingingsbeleid. Ook denk ik in dit verband aan de liberalisering van de

netwerksectoren. De beleidsvrijheid op die terreinen is wel groter dan die voor het monetaire en budgettaire beleid. Ik merk wel dat zich in belangrijke mate spanning voordoet, zowel in deze Kamer als in die aan de overkant. Misschien is die spanning aan de overkant nog wel meer te merken dan hier. Die spanning betreft de nationale politieke reflexen aan de ene kant en het maken en het uitvoeren van de Europese groeiagenda aan de andere. Wat mij betreft moeten wij niet meedeinen op de overschatte golven van neoprovincialisme, traditionalisme en conservatisme en angst veinzen en angst zaaien voor Europa. De uitbreiding van de Europese Unie en de totstandkoming van de interne markt zijn vooral goed voor de Nederlandse economie. Mijns inziens wordt dat nog door te weinigen benadrukt. Gelukkig kon vanavond nog in dit huis worden geconstateerd dat de meerderheid pleit voor het vrije verkeer van werknemers in de hele Europese Unie en dus ook voor de werknemers uit de nieuwe lidstaten. Het provincialisme dat in sommige delen van de politiek hoogtij viert, is een groot gevaar voor het structurele herstel van onze economie, want dat vraagt om een Europese agenda voor groei en de economische realiteit mag niet de dupe worden van de politieke waan van de dag. Ik zie het als mijn verantwoordelijkheid om dat mee helpen te voorkomen.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Houdt in de ogen van de minister de motie die in de Tweede Kamer is aangenomen een grotere beperking in van het aantal mensen uit de nieuwe EU-landen die hier aan de slag zouden kunnen dan die welke de regering voorstaat? Moet, gelet op de woorden van de minister, deze motie geduid worden als een vorm van neoprovincialisme of neoconservatisme? Mag ik uit zijn woorden opmaken dat de minister niet blij is met deze uitspraak van de Tweede Kamer?

Minister **Brinkhorst**: U zegt het zelf. Het kabinet heeft zich vorige week beziggehouden met de signalen van de Tweede Kamer en daarbij zijn standpunt gehandhaafd. Ik heb vandaag kennis genomen van zowel de aanneming van de motie aan de overkant als van uw krachtige signaal dat u het op dit punt met die overkant niet eens bent. Wij zullen beide elementen betrekken bij het overleg in het kabinet. Ik ben hier als bescheiden dienaar van de Kroon. Voor mij is dit een van de elementen waaraan ik consequenties zal verbinden.

Mevrouw de voorzitter. Ik sprak over de Europese agenda voor de groei. De versterking van het Europese groeivermogen vereist een uitgekende mix van beleidscoördinatie enerzijds en beleidsconcurrentie anderzijds en maatregelen op Europees niveau naast maatregelen die door de landen zelf kunnen worden genomen. Ik heb al gezegd dat het bijzonder belangrijk is om het monetaire en budgettaire beleid op Europees niveau vast te stellen, want de macro-economische stabiliteit in de eurozone is een noodzakelijke voorwaarde voor het groeivermogen van de Europese economie. Kortgeleden heb ik de discussie over het monetaire debat weer eens tot mij laten doordringen. Toen wij de euro tot stand brachten was een aantal gerenommeerde Amerikaanse economen van mening dat de euro slecht

was. Ik vroeg mij af of zij dat standpunt nu nog zouden innemen. Het is evident dat wij ons op dit punt niet moeten willen onderscheiden en dat wij via budgettaire en monetaire maatregelen niet in staat zijn om onze concurrentiepositie ten opzichte van elkaar te versterken. Het is echter wel zaak dat gemaakte afspraken worden nagekomen. Natuurlijk staat het kabinet als één man achter de minister van Financiën als het gaat om het borgen van de stabiliteit. Wat de macro-economische stabiliteit betreft staan Economische Zaken en Financiën zij aan zij in de Ecofin. Naast het bevorderen van de stabiliteit dient evenwel de dynamiek van de Europese economie bevorderd te worden in de raad voor het concurrentievermogen. Dat is een andere zaak. Daar staat de minister van Economische Zaken centraal. Ik kan de heer Terpstra en mevrouw Sylvester dan ook garanderen dat de raad voor de concurrentiekracht voor mij prioriteit geniet en dat ik met man en vrouw -- de vrouw is thans afwezig -- werk aan versterking van die raad. De sterke coördinatie van het hele Lissabonproces door één commissaris en door één raad zal de voortgang van het proces zeker ten goede komen.

Daar laboreert de Europese institutionele structuur, dat er geen herkenbaar gezicht is waar het gaat om de Europese groeiagenda. Zoals bekend is de heer Zalm woordvoerder in de Econfinraad, wat niet wegneemt dat ik mij actief bemoei met de inhoudelijke voorbereiding. Het feit dat mijn hoogste ambtenaar voorzitter is van het Economic Policy Committee verzekert de inbreng van EZ in de Ecofinraad.

Het is evident dat dit een speerpunt in de komende periode is. Dit is een deel van de cultuuromslag waarover ik het eerder had. Conform de conclusies van het rapport van oud-minister-president Kok wil de Commissie dat de Europese lidstaten employability, dus het vermogen om benoemd te kunnen worden, om werk te kunnen krijgen, verkiezen boven baan zekerheid. Dat is wel degelijk een nieuw element in onze Nederlandse context. Op dat punt moet onze mentaliteit veranderen. De productiefactor arbeid moeten we daar inzetten waar zij het meeste opbrengt. Alleen op die manier is duurzame werkgelegenheids groei gewaarborgd.

Naast die Europese dimensie zijn lidstaten ook zelf verantwoordelijk voor het nemen van maatregelen om het structurele groeivermogen te vergroten. Daarmee gaat het niet goed, simpelweg omdat gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Dat geldt ook voor Nederland. Nederland en Europa zouden net zo streng voor zichzelf moeten zijn als voor de nieuwe toetreders. Daar leggen we de meetlat geweldig hoog en roepen steeds: stel je voor dat het in de andere landen zo slecht gaat. Welnu, lidstaten moeten streng zijn voor zichzelf, afspraken moeten worden nagekomen en afgedwongen door versterking van de communautaire instellingen en het opvoeren van de peer pressure: doen wat je zegt, man en paard noemen.

Ook met het geklaag dat Brussel te veel doet, neem ik geen genoegen meer. Brussel krijgt de schuld van zaken waaraan het part noch deel heeft. Ik noem de administratieve lasten. Het valt mij de laatste jaren steeds vaker op dat de Brusselse democratie de schuld krijgt van de administratieve lasten waaronder Nederlandse bedrijven en burgers lijden. Als er één organisatie de afgelopen jaren

systematisch de administratieve lasten heeft verlaagd, is het de EU wel geweest. Het gelijk trekken van regels in alle lidstaten heeft geleid tot een enorme verlichting van de administratieve lasten voor het bedrijfsleven, die anders nationaal zouden zijn.

Daarnaast is veel regelgeving van de EU buitengewoon zinvol in de plaats getreden van de nationale regels. Ik noem de Prijzenwet en de Warenwet. Die zijn goed voor de transparantie van de markt, en dus voor de consument. Deze twee wetten, en de Wet op de jaarrekening, zijn voor driekwart verantwoordelijk voor de regels vanuit de Europese context. De Prijzenwet is goed voor ongeveer 80% van de administratieve lasten die EZ zou genereren. Het gaat simpelweg om het etiketteren van prijzen op producten. Dat wordt als Europese last gezien. Maar als we dat niet op die jampotjes zouden zetten, zouden we er nationale prijzen op zetten. Het lijkt mij van belang dat degenen die erover klagen, die dimensie ook eens meenemen. Als we de Europese regelgeving afschaffen, zouden we die direct weer nationaal invoeren. Nu heeft het bedrijfsleven het voordeel dat de regelgeving in ieder land hetzelfde is, en dus zijn de totale administratieve lasten lager. Geen misverstand: het is natuurlijk zaak om ook in de EU voortdurend te zoeken naar mogelijkheden om de lasten van de noodzakelijke informatieverplichtingen voor burgers en bedrijven tot een minimum te beperken. Daarom hebben wij dat tijdens het Europees voorzitterschap hoog op de agenda gezet. Maar het is wel van groot belang dat we die dimensie in het oog houden. Ik kan de heer Luijten medelen dat het kabinet onverkort vasthoudt aan een reductie van de administratieve lasten van 25%. Dat is moeilijk, maar zeker niet onmogelijk. Minister Zalm en de staatssecretaris, zeker als zij weer terug is, zullen zich daar samen met mij hard voor maken. Ten slotte op dit punt een heel kleine cri de coeur. Ik sprak laatst iemand die uit Brussel verhuisde naar Nederland, en bij zijn verhuisboedel een auto moest meenemen. Het kostte ongeveer 28 vergunningen om die auto te importeren. Gelukkig is Nederland een paar geweldig slimme ondernemers rijk die dat kunnen doen, natuurlijk tegen vergoeding van kosten. Alleen het verhuizen van een auto van een Europese naar een nationale context kost dus 750 euro en 28 vergunningen. Dan praten we over administratieve lasten die vanuit Europa komen.

Ik hoop dat ik wat dit betreft op instemming van de Kamer kan rekenen. Ik zal de betrokkenen doorgeven dat wij gaan werken aan een verandering van dat soort van toestanden.

Globaal gesproken, doet de EU soms niet te veel, maar te weinig. Ze is vaak te lief. De Europese Unie zou zich veel sterker moeten maken op het dossier van de fiscaliteit. Grondslagarmonisatie is noodzakelijk, opdat de Europese bedrijven niet te maken krijgen met 25 verschillende stelsels voor de vennootschapsbelastingen, maar slechts met een stelsel. Lidstaten zouden dan onderling kunnen concurreren op de hoogte van het tarief. Als dit ooit tot stand komt, zal het na mijn tijd zijn, maar ik leg deze visie hier neer en ik vraag daarvoor de aandacht van de Kamer. Ook deze kwestie is van groot belang voor het internationale bedrijfsleven.

De migratiestroom van studenten tussen de lidstaten is bedroevend laag in vergelijking met de VS. Bijna 75% van de Nederlandse studenten komt tijdens de studie, ondanks het bestaan van Erasmusprogramma's, überhaupt niet over de grens. Dat is typisch iets waarop een cultuuromslag moet plaatsvinden. We moeten vaker ons licht over de grens opsteken, juist in een open economie als de onze.

Op Europees niveau ondersteun ik het initiatief van de heer Busquin, Europees Commissaris voor Research & Development, om te komen tot een Europese greencard voor onderzoekers van buiten de EU. Ook in Nederland kunnen en moeten wij veel meer doen. In tegenstelling tot veel landen om ons heen trekken wij de laatste jaren steeds minder kennismigranten aan. De vraag is hoe dat komt. Voor ons innovatievermogen worden wij juist steeds afhankelijker van het aantrekken van toptalent uit het buitenland. Er zijn veel te veel onnodige problemen. De leges zijn te hoog. Er is geen sprake van één loket. Een van onze beroemdste wetenschappers, de nanotechnoloog Cees Dekker wees daar recent nog op. Ook op dat terrein is sprake van te veel bureaucratie. Hij vond begin vorig jaar een heel goede postdoctoraal student te Los Angeles. Door alle procedures kan betrokkene op zijn vroegst pas in mei van dit jaar beginnen. We verliezen daarmee ongeveer 15 maanden. Dat is de realiteit. Recent heeft het Innovatieplatform over die problematiek een advies uitgebracht. Wij voeren dat nu uit in het Deltaplan bètatechniek. Er komt nu één loket voor werkgevers en kennismigranten. De leges worden verlaagd. Ik heb de ministers van Justitie en voor Vreemdelingenzaken gevraagd snelheid te betrachten bij de uitvoering ervan. De minister van OCW heeft het Senter/EG-liaison de opdracht gegeven tot de oprichting van een informatieportaal voor mobiliteitscentra.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Zijn dit niet de onvoorziene bijeffecten van een veel strenger toelatingsbeleid waar ons land onder lijdt? Krijgen wij niet de rekening gepresenteerd van het beleid dat elders wordt gevoerd, maar met andere bedoelingen?

Minister **Brinkhorst**: Ik ben van mening dat dit meer te maken heeft met de onverbeterlijke regelzucht die wij vele jaren geleden uit het oosten hebben geïmporteerd en een deel van onze nationale cultuur is geworden dan dat het met enige actuele conjunctuurproblemen te maken heeft.

Dan iets over corporate governance.

Verschillende corporate- governancestructuren in Europa hinderen de ontwikkeling van een Europese kapitaalmarkt en een markt voor corporate control. Ook in het kader van de normen en waardendiscussie is dat een belangrijk issue. De verschillen moeten weg. Tegelijkertijd moet de transparantie van het ondernemersbestuur in de richting van de aandeelhouders en de samenleving omhoog. Na Ahold en Parmalat beginnen wij in Europa eindelijk door te krijgen dat het toezicht op, de transparantie van en de verantwoording door het ondernemersbestuur geen Amerikaans probleem is. Het is ook geen gevolg van het Angelsaksische besturingsmodel. Dezelfde problemen blijken ook in het Rijnlandse of het Mediterrane model van corporate governance voor te komen. Of je nu de

aandeelhouders of alle stakeholders centraal plaatst, we zien dezelfde problemen. Kritiek vanuit het ene culturele model op het andere geeft naar mijn gevoel dan ook geen pas. We kampen er allemaal mee. Dus moet de EU er ook mee aan de slag. Als iets het Europese investeringsklimaat bedreigt, en dus ook het Nederlandse, dan is dat het slecht functionerende systeem van corporate governance. De vraag is wat ik doe om het proces te versterken, want la critique est aisée, et l'art est difficile: kritiek is gemakkelijk, kunst is moeilijk.

In de eerste plaats heeft het kabinet van de hervormingen van de arbeidsmarkt en het stimuleren van innovatie een prioriteit gemaakt. Ik verwijs nogmaals naar het Innovatieplatform. In de tweede plaats ben ik zelf sterk bezig met het versnellen van de implementatie van de Europese richtlijn in Nederlandse regelgeving, waarvoor ik ook de steun van deze Kamer nodig heb. Ik heb daarvoor het wetsvoorstel versnelling implementatie opgesteld, die het mij mogelijk maakt om de Europese richtlijn op het terrein van de ordening sneller door te voeren. Ik heb net dezer dagen het positieve advies van de Raad van State op dit wetsvoorstel ontvangen, zodat ik het hopelijk binnenkort bij de Staten-Generaal voor behandeling zal indienen.

In de derde plaats zal tijdens het Nederlands voorzitterschap geprobeerd worden om een aantal belangrijke dossiers te bespoedigen, zoals de dienstenrichtlijn. Dat gebeurt ook tijdens de voorjaarsstop in Luxemburg, waarmee ik ook reageer op een vraag van de heer Schouw.

Over de agenda voor het Nederlandse groeivermogen werk ik enige punten wat verder uit, te weten een sterke overheid in de markt, waarbij ook het toezicht aan de orde is, kennis en innovatie, de duurzaamheidsdiscussie en ruimte voor ondernemen.

Een sterke overheid in een sterke markt betreft een kritisch dossier. Veel dingen zijn niet goed gegaan. Wij moeten echter niet vergeten dat er ook dingen wel zijn bereikt. Veranderingen zijn opgetreden op het terrein van de telecomwetgeving, de notarissen, de makelaars en de winkelsluitingstijden, waardoor meer concurrentie mogelijk is. Voor mij zijn marktwerking en liberalisering geen dogma. Toetssteen is de positie van de consument, die er op termijn echt beter van moet worden. Wat zijn de lessen uit het verleden? De publieke belangen zijn niet of onvoldoende benoemd, waardoor het onduidelijk is waarvoor de overheid wel en niet verantwoordelijk is. Ook hebben wij publieke belangen soms onvoldoende tegenover elkaar afgewogen. Belangen moeten helder worden geformuleerd en uiteindelijk tot keuzes leiden.

Wij hebben de burger, de consument en de klant te veel uit het oog verloren. Ik ben het met mevrouw Sylvester eens dat voor Economische Zaken een nadrukkelijker positie is weggelegd in het consumentenbeleid en dat dit uit meer dient te bestaan dan een website. Over de uitvoering van de website is drie jaar geleden uitvoerig nagedacht. Op dat moment bleek daarvoor geen marktpartij beschikbaar te zijn om dat te doen op de door Economische Zaken gewenste wijze. Ik wil wel bezien of de website op termijn door een betrouwbare marktpartij kan worden overgenomen. Nog

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

voor de zomer zal de staatssecretaris komen met een strategisch actieprogramma voor de consument waarin ook wordt ingegaan op de rol van toezichthouder bij de consumenten en de witte vlekken rond de handhaving. Daarbij rust wat minister Donner en mij betreft geen taboe meer op een eventuele rol voor publieke toezichthouders als het om zware, oneerlijke handelspraktijken gaat. Dit punt staat momenteel ter discussie in Brussel. Wij zijn in de laatste fase van de afronding van een richtlijn.

Naast het probleem van de burger en de publieke belangen, denk ik dat wij de problemen van de overgangsfase in de richting van liberalisering hebben onderschat of miskend. Wij fixeerden ons zo sterk op het eindbeeld, dat wij ervan overtuigd waren dat dit vanzelf wel zou ontstaan. Dat is een misvatting. Halverwege een traject gebeuren er altijd onvoorziene zaken waarmee geen rekening is gehouden. Sommigen wezen daarop met de opmerking dat de overheid goed is in het bedenken van plannen, maar dat uitvoering niet haar sterkste kant is.

Kortom, in de komende jaren vereist het marktordeningsbeleid in ieder geval een helder optredende overheid, een centrale positie van de consument en meer aandacht voor de transitieperiode. Een sterke markt vraagt om een sterke overheid.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): De minister spreekt over de mogelijke problemen bij de overgang naar liberalisering in juli van dit jaar. Wanneer is er een grens bereikt? Op welke wijze pakt hij zijn verantwoordelijkheid op? Hoe wil hij de publieke belangen borgen? Op welke wijze en op welke termijn wil hij ingrijpen?

Minister **Brinkhorst**: Ik zal straks iets zeggen over de liberalisering in de energiemarkt, maar mijn concrete antwoord is als volgt. Ik heb de energiebedrijven gevraagd om mij per 1 maart helderheid te geven en de factureringsproblematiek op te lossen. Ik heb de Tweede Kamer een brief geschreven -- daarvan hebt u waarschijnlijk een afschrift gekregen -- waarin staat dat ik op dat ogenblik een analyse van een externe consultant zal vragen om te bezien of die problemen inderdaad zijn opgelost. Waarschijnlijk medio maart zal ik een brief over de privatiseringsdimensie aan de orde stellen. De problematiek van de liberalisering en de problematiek van de privatisering zijn immers weliswaar twee verschillende zaken, maar er is een sterke politieke koppeling. Op dat ogenblik zal de discussie daarover met uw Kamer kunnen plaatsvinden.

Ik kom terug op het punt "sterke markt, sterke overheid". Ik zal dat toespitsen op het punt dat de overheid helder moet optreden omdat dat wezenlijk noodzakelijk is om het vertrouwen van de burger in de overheid te herstellen. Naar mijn oordeel komt een heleboel van de politieke ellende die wij de afgelopen jaren hebben gehad, door het gevoel dat een terugtrekkende overheid geen ontzag en gezag meer creëert, waardoor de burger zegt: als de overheid dat toch niet doet, geef mijn portie dan maar aan fikkie en dan laten wij het zitten. Tegen die tendens keer ik mij met kracht en ik probeer daartegen stelling te nemen vanuit mijn visie op het ordenend beginsel, ook van economische zaken.

Ik kom nu bij het toezicht. Er zijn veel vragen gesteld over de rol van de toezichthouders. Uw Kamer daagt mij uit om een toetsingskader voor toezichthouders te ontwikkelen. Ik ben daarvoor. Ik heb goede ervaringen met een dergelijk beleidskader, zoals ik dat heb neergezet op het terrein van de netwerksectoren. Het beleidskader voor de toezichthouders presenteer ik voor de zomer in een brief aan de Tweede Kamer.

Wat bedoel ik op het punt van dat toezicht met "een helder optredende overheid"? Allereerst gaat het om een duidelijke scheiding tussen politiek beleid en de toezichthoudende rol. Simpel gezegd komt het hierop neer: de minister en de Kamer stellen het beleid, de regels en eventueel het beleidskader vast. Ten tweede houdt de toezichthouder toezicht op de naleving van die regels. Ik ben voor een krachtig, onafhankelijk toezicht, maar binnen de kaders die door de politiek zijn vastgesteld. De beleidskaders worden dus vastgesteld door de politiek: door de minister in samenspraak met de Tweede Kamer, maar natuurlijk wel met de kennis en de ervaring van de toezichthouder, want het gaat ook om de kwestie van de uitvoering. De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de regels en de naleving daarvan moet bij de minister en de Tweede Kamer liggen. Zij houden dus toezicht op de toezichthouders, maar de minister is niet verantwoordelijk voor de besluitvorming in individuele gevallen. Ik ben er derhalve voorstander van dat de NMa zo snel mogelijk een ZBO wordt. Er is dus geen toezichthouder los van de overheid, maar daarmee wordt wel een heldere verdelingsstructuur geschapen.

De heer **Schouw** (D66): Als ik de minister goed begrijp, wil hij de toezichthouders wel op afstand hebben onder de conditie dat hij 100% politiek verantwoordelijk en dus ook aanspreekbaar is op het reilen en zeilen ofwel het totale functioneren van de toezichthouder.

Minister **Brinkhorst**: Ja, dat hebt u heel goed begrepen. Het gaat erom dat de individuele beslissingen binnen die toetsings- en beleidskaders en de gestelde regels door de toezichthouder worden genomen. Bij die individuele zaken grijp ik ook niet in, maar zodra er in die besluiten een tendens is die niet correspondeert met de beleidskaders, is de minister verantwoordelijk. Ik heb bij mijn aantreden geconstateerd dat er op dat punt lacunes waren. Ik noem daarbij de Opta; ook met de DTe heb ik kortgeleden afspraken gemaakt. De desbetreffende brief is in afschrift aan de Kamer gegeven. Er bestaan nu beleidskaders voor de DTe; dat zijn de toetsingselementen die de Kamer in staat stellen om controle op de minister uit te oefenen.

De heer **Schouw** (D66): Ik zou het ontzettend plezierig vinden als de minister wil toezeggen om in zijn brief waarin hij een toetsingskader aangeeft, ook gebruik te maken van een aantal inzichten van grote organisaties die de overheid op afstand heeft gezet, maar waarbij de politiek wel 100% verantwoordelijk is gebleven. Je ziet dan immers vaak dat de controle en de aansturing gewoon verdraaid lastig zijn. Ik snap het principe. Dat kan ik ook volgen. De praktijk is echter weerbarstiger dan het principe. Ik zie dan ook graag dat de minister in zijn beleidsbrief rekening houdt met de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

ervaringen die zijn opgedaan in de praktijk. Zo stoten wij niet voor de tweede of de derde keer onze neus.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Ik heb uit het betoog van de minister begrepen dat de Tweede Kamer voor de zomer een toetsingskader ontvangt. De heer Schouw stelde daar net een vraag over. De minister geeft een aantal belangrijke uitgangspunten aan, zoals scheiding en de vraag waar politieke verantwoordelijkheid eindigt en de verantwoordelijkheid van de toezichthouder begint. Kunnen wij echter een toetsingskader verwachten waarmee de minister ook zijn collega's helpt, die immers allemaal met dit toezichtsvraagstuk worstelen? Gaat het om een toetsingskader dat het gehele veld bestrijkt en waarmee wij allemaal uit de voeten kunnen?

Minister **Brinkhorst**: Het is de bedoeling dat ik de brief niet namens mijzelf stuur. Wij kennen toezichthouders op verschillende gebieden. De motie-Heemskerk, van een partijgenoot van mevrouw Sylvester aan de overkant, spreekt daarover. Het zal geen brief zijn die ik zonder het kabinet stuur. De bedoelde elementen zullen dan ook een rol spelen. Wij leven met de naweeën van de terugtrekkende overheid. Toen is de zaak op afstand gezet, zodat de politiek er geen zicht op had. Het is een beetje de gedachte van de 18-de eeuw: Onze Lieve Heer als klokkenmaker. Wij zetten de klok in beweging en die zal wel blijven tikken totdat de veer afgelopen is. Zo werkt het niet.

De heer **Schouw** (D66): Ik heb de toezegging van de minister gevraagd om gebruik te maken van de ervaringen die zijn opgedaan met het op afstand zetten van organisaties met behoud van 100% politieke verantwoordelijkheid. Ik heb daar geen duidelijk ja of nee op gehoord. Een andere vraag is of de minister in deze brief iets van een visie op de toezichthouders kan ontwikkelen. Er is immers sprake van een autonome groei. Iets van een visie helpt om een en ander te begrijpen en in te kaderen.

Minister **Brinkhorst**: In mijn betoog heb ik reeds een visie aangegeven. Mijn visie is dat het niet gaat om een "Freischwebende Intelligenz" of om atomen die rond dwarrelen in het heelal. Het gaat om organisaties die een belangrijke rol spelen bij de uitvoering en die uiteraard in een politiek kader zijn ingebed. De heer Schouw sprak over toezichthouders die niet meer onder controle staan. Dat is ook in mijn democratische wijze van zien ondenkbaar. Het politieke kader is bepalend. Wel moet duidelijkheid bestaan over welke taken men kan vervullen. De ervaringen van het verleden neem ik vanzelfsprekend mee. Ik heb net gesproken over de ontwikkelingen in de afgelopen jaren die positief waren, zoals die bij de telecom en bij de notarissen en makelaars. Dat soort elementen wordt meegenomen als ik het toetsingskader voor de toezichthouders aan de orde stel.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Wij kennen straks een zorgautoriteit met de minister van VWS als politiek kader. Wij hebben een verkeersautoriteit met de minister van Verkeer en Waterstaat en de Kamer als politiek kader. Dit kan in politiek opzicht verkokering met zich brengen.

Toezichten worden dan op verschillende manieren aangestuurd omdat het in de departementale kokers blijft zitten. Is het denkbaar dat wij naar een model gaan van een mededingingsautoriteit met kamers die verschillende terreinen bestrijken en die binnen dezelfde logica opereren? Dat kan door een trio minister bestuurd worden. Zo wordt de verkokering weggehaald. Gaat het te schetsen kader ook over dit type problemen? Wordt in die richting gedacht?

Minister **Brinkhorst**: De wens van de heer Van der Lans is voor een deel al vervuld. Als hij de problematiek echt bestudeerd had, zou hij weten dat er een vervoerskamer is en een toezichthouder op energiegebied die als deel van een kamer van de NMA functioneert. Ik sluit niet uit dat zo iets ook gebeurt voor de zorg.

De reden waarom de Opta nog steeds zelfstandig functioneert, is dat soomige gebieden ex-ante toezicht kennen en andere gebieden ex-post toezicht. De energiesector, de telecom, en de post kennen ex-ante toezicht, omdat hier oligopolistische of monopolistische structureren voorkomen. Niet de hele Nederlandse economie is echter oligopolistisch, maar die sectoren zijn wel degelijk onderworpen aan ex-post toezicht. Zo heeft de NMA na de bouwenquête zware boetes opgelegd. Het is echter niet mogelijk, ook niet als er een bouwkamer in het leven zou worden geroepen, om vooraf toestemming te geven. Het ex-ante en het ex-post toezicht moeten met elkaar worden verbonden. Daarover moeten wij ook met elkaar verder discussiëren. Dat is de reden dat ik deze elementen in het toetsingskader aan de orde zal stellen.

De splitsing van de NMA's in organisaties voor opsporing en sancties is niet alleen geen goed idee, maar ook niet noodzakelijk. Het is namelijk altijd mogelijk om tegen de beslissing van de NMA bij de rechter in beroep te gaan. Overigens heeft de NMA een goede trackrecord bij de rechter. Het overgrote deel van de zaken tegen de NMA is namelijk ongegrond verklaard. Splitsing is naar mijn mening ook ongewenst, omdat de rechterlijke macht overbelast is en splitsing dus alleen maar zal leiden tot vertraging. Ten slotte wijs ik erop dat het geen unicum is in het Nederlandse rechtssysteem. Bij de verkeerspolitie gebeurt hetzelfde en men kan de NMA dan ook zien als de onmisbare verkeerspolitie van de Nederlandse economie.

In de notie die ik in de zomer naar de Tweede Kamer zal sturen, zullen verschillende elementen aan de orde komen. De heer Van der Lans maakt zich zorgen over de explosieve groei van het aantal toezichthouders. Ik maak mij echter vooral zorgen over het feit dat de politiek geen invloed heeft op al die toezichthouders. Misschien denken wij overigens wel hetzelfde over deze zaak.

Ik ben de heer Van der Lans een antwoord schuldig op zijn vraag of de Mededingingswet op dit moment bedrijven weerhoudt onderlinge afspraken te maken die een maatschappelijk belang dienen. Dat is zeker niet het geval. Zolang de mededinging niet wordt beperkt, mogen brancheorganisaties en bedrijven elke afspraak maken die ze wensen. Als de mededinging wel wordt beperkt in de vorm van prijsafspraken of afspraken over marktverdeling -- de zogenaamde hard core-overtredingen -- dient het belang van de mededinging zwaar te wegen.

Om de niet-economische belangen te waarborgen zijn er in concrete gevallen vaak alternatieven denkbaar die geen hard core-afspraken zijn. Zelfs als die alternatieven de mededinging beperken, bestaat de mogelijkheid voor ontheffing van het kartelverbod. Dat is in de praktijk ook gebeurd en daarom denk ik dat het niet noodzakelijk is om extra maatregelen te nemen. Er is in de huidige Mededingingswet voldoende ruimte om economische en niet-economische doelstellingen tegen elkaar af te wegen. Ik noem de vaste boekenprijzen.

De Mededingingswet en de Europese regelgeving geven voldoende ruimte voor niet-economische doelstellingen. Of daarbij in de praktijk culturele, sociale en duurzame belangen voldoende tot hun recht komen, moet worden bezien. Ik denk dat bijvoorbeeld de concentratie in de media voldoende reden is om hierop later nog eens terug te komen.

Mevrouw Sylvester en anderen hebben vragen gesteld over het roemruchte dossier van de netwerksectoren, dat veel politieke en maatschappelijke discussie heeft losgemaakt. De publieke belangen en de transitiefase waren lange tijd onduidelijk en bovendien was er geen heldere afweging gemaakt tussen de publieke belangen. In de afgelopen jaren hebben wij geleerd dat de netwerksectoren niet vergelijkbaar zijn met andere economische sectoren.

Samen met de financiële sector zijn de energie-, de telecom-, de ICT- en de postsector, de basissectoren waarop de economie draait. Het zijn funderende sectoren van de economie, die kunnen worden vergeleken met de financiële markten, waarop De Nederlandsche Bank, de AFM en de Verzekerings- en Pensioenkamer zeer krachtige toezichthouders zijn. De netwerksectoren vereisen ook dergelijke toezichthouders. Het beleid op dit terrein is radicaal veranderd. De publieke belangen -- voorzieningszekerheid, leveringszekerheid, efficiëntie en milieukwaliteit -- zijn helder benoemd, die moeten duidelijk tegen elkaar worden afgewogen en zij moeten prevaleren boven korte-termijnefficiëntie. De rol van de consument staat daarbij centraal. Ik wil zeer uitdrukkelijk rekening houden met de transitiefase en dat vraag weer om die stevige rol van de overheid. Dit betekent niet dat de overheid alles moet doen in die sectoren. De productie en distributie kunnen beter door private partijen worden verzorgd, zolang de publieke belangen goed zijn gewaarborgd. Dat gebeurt door wet- en regelgeving en door krachtige toezichthouders. Daarom moeten wij wel blij zijn met de liberalisering van de postmarkt in 2007, waar de SP-fractie mijns inziens ten onrechte zo bang voor is.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Het doet mij deugd dat u de transitiefase zo belangrijk vindt. Volgens mij is het ook uw verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat de transitie ordentelijk verloopt. Ik heb echter nog geen antwoord gekregen op mijn vraag. U zult een aantal onderzoeken instellen en een extern adviesbureau zal een aantal proposities onderzoeken. Mijn vraag was echter niet bij wie u het werk gaat uitzetten, maar wat u zelf gaat doen. Wanneer is er voor u een grens bereikt? U hebt gezegd dat u uw politieke verantwoordelijkheid neemt. Kunt u aangegeven wanneer het voor u genoeg is geweest? Dan

weten wij waarvan wij op aan kunnen en leunen wij niet op de uitkomsten van onderzoeken. Wij weten dan waaraan wij die uitkomsten kunnen toetsen.

Minister Brinkhorst: Ik denk dat er sprake is van een misverstand. Op 1 maart is het uur U, maar of het dan zo ver is, wil ik laten onderzoeken door het externe bureau, zodat u niet op mijn blauwe ogen hoeft af te gaan, maar op een externe structuur. Het is niet zo dat ik de zaak uitbested, maar ik wil een verificatie hebben van datgene wat ik heb toegezegd. Die verificatie is het moment waarop een en ander onherroepelijk plaats zal vinden. Als zou blijken dat de elementen die ik heb genoemd, te weten de consumentenbescherming, de transparantie, de facturering en de achtervang bij faillissement van een toeleverancier niet goed zijn geregeld, kan men daarop worden aangesproken. De afgelopen tijd heb ik op deze gebieden het nodige in gang gezet en om die reden heb ik de liberalisering met een half jaar uitgesteld. Ik ben dolblij dat ik dit heb gedaan, want anders zouden wij met zijn allen met de vingers tussen de deur zitten. Ik laat het dus niet aan anderen over; ik heb zelf de dames en heren op de mat geroepen en ik heb aangegeven dat het op 1 maart voor elkaar moet zijn. Ik heb op dat punt toezeggingen gekregen, maar geloven is één en doen is iets anders. Ik wil het dus laten verifiëren, dat is alles.

Mevrouw Sylvester (PvdA): Ik begrijp dat u externen inhuurt voor de verificatie. U maakt duidelijk aan welke elementen u zult toetsen. Het zal er wel op neerkomen dat een aantal dingen goed gaat en een aantal dingen niet. Kunt u daarin een prioritering aangeven? Wat is voor u het belangrijkste punt? Wat moet er in die overgang echt goed gaan? Wanneer is er een punt bereikt dat u gaat ingrijpen? Wij willen daar graag iets meer duidelijkheid over hebben.

Minister Brinkhorst: Ik doe het niet als het een rotzooi wordt. Ik kan hier wel heel veel geleerde theorieën over hebben, maar als uit de verificatie blijkt dat het onverantwoord zou zijn, ontstaat er een andere situatie. Ik kan daar echter niet in abstracto iets over zeggen. Ik heb toezeggingen gekregen, maar als die niet worden nagekomen, dan zwaait er wat. Dan zwaait er ook wat voor de minister, overigens, want kennelijk heb ik dan mijn huiswerk niet goed gedaan. Ik heb dus ingezet op een spoor dat nogal scherp is. In de komende maanden zal het doek opgaan en dan zult u zien welke poppetjes er staan.

Ik ben nog een antwoord schuldig inzake de problematiek van de privatisering. Ik ben daar heel pragmatisch in. Voor mij is het geen kwestie van ideologie. Eigendom moet besproken kunnen worden als een instrument om al dan niet op efficiënte manier publieke belangen te borgen, niet meer en niet minder. Privatiseren is dan ook geen doel op zich, maar nationaliseren is dat ook niet. De heer Schouw vroeg mij specifiek naar Schiphol. De NV Luchthaven Schiphol is op dit moment voor ongeveer 80% eigendom van de staat, voor ongeveer 20% van de gemeente Amsterdam en voor ongeveer 1% van de gemeente Rotterdam. Het is een voornemen geweest van het vorige kabinet, neergelegd in het voorstel tot wijziging van de Luchtvaartwet, om Schiphol naar de beurs te brengen. Op

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

dit moment speelt de vraag of dit voornemen moet worden doorgezet. De kernvraag daarbij is de waarborging van het publieke belang, in het bijzonder het belang van Mainport Schiphol voor de economische ontwikkeling van de Randstad. Ook speelt in dit verband de vraag wat de voor- en nadelen van een eventuele beursgang voor de NV Schiphol als bedrijf zullen zijn. Ik kan de heer Schouw melden dat het kabinet zich binnenkort op deze vragen zal beraden.

In de privatiseringsnotitie waar ik het over had, zal ik ook ingaan op de positie van de netwerkbedrijven. Gerelateerd aan de privatiserings- en liberaliseringsdiscussie is de vraag naar de rol en de onafhankelijkheid van een netwerkbedrijf ten opzichte van de andere handelsbedrijven op de markt. De vraag is tweeledig: hoe houden wij de goede kwaliteit van het netwerk in stand en hoe zorgen wij ervoor dat de toegang tot het netwerk voor alle handelsbedrijven gelijk is? Met andere woorden: hoe voorkomen wij machtsmisbruik? Voorzieningszekerheid en een efficiënte mededinging op de energiemarkt zijn de twee publieke belangen die hier op een subtiele en voldoende wijze moeten worden gewaarborgd.

Ik heb al het een en ander gezegd over de energieproblematiek. Ik kan u voorts melden dat de consumentencampagne is gestart. Daarmee worden de consumenten gewezen op de mogelijkheden en de kansen die de liberalisering hen biedt. De EU beveelt ons ook aan om de burgers beter te informeren over de liberalisering. Dat die liberalisering onder de door mij geschetste omstandigheden voor de consumenten voordelig zal zijn, is absoluut mijn overtuiging.

Vanwege de tijd zal ik het terrein kennis en innovatie slechts heel kort behandelen. Wij hebben daar uitvoerig over gediscussieerd. Mocht de Kamer in tweede termijn behoefte hebben om daarop terug te komen, dan is daar alle gelegenheid voor. Ik wil nog iets zeggen over de wisselwerking van het nationale en het regionale beleid op het gebied van innovatie. Mevrouw Sylvester vroeg er naar en het is ook door de heer Terpstra behandeld. Wij zullen in de regio Eindhoven-Leuven-Aken heel concreet bezien hoe de wisselwerking met alle actoren -- dus bedrijfsleven, kennisinstellingen en lokale overheden -- beter vormgegeven kan worden. Een bezoek met de heer Kleisterlee aan Leuven zal in de loop van maart plaatsvinden, dat was een kwestie van een tijdstip vinden. Wij zijn er al actief mee bezig en ik verheug mij zeer dat wij hiermee wellicht de eerste transnationale regio krijgen met nieuwe initiatieven op het terrein van kennis en informatie.

De heer Van den Berg vroeg in dat verband nog naar de herinvoering van het technologisch ontwikkelingskrediet en de opvolger, de TOP-regeling. Daarover kan ik zeggen dat het gehele technologische instrumentarium recent in een IBO tegen het licht is gehouden. Op basis van die evaluatie is het instrumentarium gestroomlijnd. Dat heeft geleid tot een individueel subsidie-instrument, de WBSO, en een samenwerkingsinstrument. De TOP-middelen zijn ingezet ter invulling van de subsidietaakstelling van Balkenende I.

De heer Terpstra vroeg naar het ruimtevaartbeleid. 2004 wordt een historisch jaar voor de

ruimtevaart met de lancering van de heer Kuipers. De ruimtevaart beslaat een relatief fors deel van het innovatiebudget. Daarom is bij de omvangrijke subsidietaakstelling van Balkenende II gekozen voor een structurele ombuiging op het ruimtevaartbudget. Tegen de heer Terpstra zeg ik daar echter bij dat ik er uitdrukkelijk voor heb gewaakt dat Europese verplichtingen niet zullen worden aangetast. Ik vind het namelijk van groot belang dat wij ook als Europa kunnen blijven meespelen.

De heer Terpstra meent dat werknemers in de EZ-begroting ontbreken. Dat ben ik niet met hem eens. Het tekort aan kenniswerkers, om maar een voorbeeld te noemen, is een belangrijk onderdeel van mijn innovatiebeleid. Het Deltaplan beta-techniek is gericht op het oplossen van problemen op dat gebied. Kortom, ik vind het een heel belangrijk element. Het kabinet besteedt veel aandacht aan de inzetbaarheid van menselijk kapitaal. Daaraan wordt ook door mijn collega van OCW aandacht gegeven door een actieplan voor het beroepsonderwijs en een volwasseneneducatie.

Natuurlijk is een goed opgeleide beroepsbevolking essentieel voor het structurele groeivermogen. Daar zijn wij het volkomen over eens.

De heer **Schouw** (D66): Een van de kroonjuwelen in het innovatiebeleid is de trosregeling, zoals ik het heb omschreven. Ik doel op de subsidie voor de scheepswerven.

Minister **Brinkhorst**: Ik kom hierop terug bij het onderdeel ondernemerschap. U zult weten dat scheepsbouwers ondernemers zijn en de een is meer innoverend dan de ander.

Voorzitter. Ik kom te spreken over de duurzaamheid. De EZ-visie op duurzame economische groei gaat uit van een brede benadering van duurzaamheid. De heer Schouw heeft gezegd dat wij te weinig aandacht aan het milieu besteden en aan de duurzame aspecten van de economische groei. Iemand zoals ik die acht jaar directeur-generaal milieu geweest is, moet zich dat aantrekken. Ik ben het dus niet met hem eens. Wij besteden namelijk op evenwichtige wijze aandacht aan de ecologische en de sociale aspecten, alsmede aan de consequenties van het handelen voor toekomstige generaties in andere landen. Aan het adres van de heer Van der Lans merk ik op dat ik het begrip "duurzaamheid" niet alleen in mijn speeches hoog in het vaandel houd. Er gebeurt heel veel. Bij de thema's op de goede EZ-site kan hij alles keurig vinden.

Bij de begroting heb ik aandacht besteed aan besparing via duurzame energie. Heel concreet komt het neer op ontkoppeling van de economische groei en het energieverbruik via een proces van maatschappelijke verandering. Dit betekent een invulling van het Europese stoffenbeleid dat enerzijds recht doet aan de milieu- en de gezondheidsbelangen die daarbij in het geding zijn en anderzijds geen onnodige belasting vormt voor het Nederlandse en Europese bedrijfsleven. Dit betekent ook het invoeren van het systeem van verhandelbare CO₂-rechten.

Heel in het bijzonder heeft de duurzame-energiehuishouding voor mij een grote betekenis. Daarbij

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

gaat het om een aantal specifieke zaken. Ik noem energietransitie en energie-innovatie. Ik trek daarbij 35 mln euro extra uit voor een aantal concrete experimenten die de transitie naar een duurzame-energiehuishouding op gang moet brengen. Ik denk hierbij aan de biomassa en aan een duurzame Rijnmond.

Ook de groene energie, zo merk ik op aan het adres van de heer Van der Lans, is daarbij erg belangrijk. Volgens hem is daarbij geen sprake van doelstellingen voor duurzame ontwikkeling. Die zijn er echter wel voor duurzame energie. Voor 2020 moet 10% van het verbruik van energie namelijk zijn opgewekt door middel van duurzame-energiebronnen met als tussendoelstelling voor elektriciteit 6% in 2005 en 9% in 2010. Daar kan ik op afgerekend worden.

Het is bekend dat ik mij inzet voor meer groene energie in Europa. Ik vind de indicatieve streefcijfers van de commissie voor 2010 dan ook heel belangrijk. Ik zal er alles aan doen om voor Nederland die doelstellingen te halen. Dat is de eerder genoemde 9% groene elektriciteit in 2010.

Volgens de heer Schouw worden de zonne- en windenergie niet gestimuleerd. Ook dat is niet waar. Die vormen van energie zijn in de energie-onderzoekstrategie speerpunten van mijn beleid. Ook via het MEP worden zonne- en windenergie gestimuleerd.

Ik ga nu in op het MVO, maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ook dit is een element van de duurzaamheid. Verschillende woordvoerders hebben hier terecht aandacht voor gevraagd. Dit beleid is de afgelopen jaren in een stroomversnelling geraakt. De overheid heeft daarbij een faciliterende rol. De verantwoordelijkheid voor het MVO ligt natuurlijk primair bij het bedrijfsleven. Onze taak is om het bedrijfsleven daarbij te helpen. In de komende begroting van EZ zal dan ook op dit gebied een nieuwe ambitieuze WBTB-indicator worden opgenomen. Economische Zaken zal de kwantiteit en de kwaliteit van de maatschappelijke verslaggeving van het bedrijfsleven monitoren. In het jaar 2006 zal daarvan een tussenstand worden opgemaakt.

De heer **Kox** (SP): De minister zegt dat bij maatschappelijk verantwoord ondernemen de overheid faciliterend is. Zou bij niet-maatschappelijk verantwoord ondernemen niets ondernomen moeten worden? Immers, er is dan sprake van maatschappelijk onverantwoord ondernemen.

Met andere woorden: moet je naast de faciliteiten die je biedt aan ondernemingen die erin slagen om hun bedrijfstaak aan hun maatschappelijke taak te koppelen niet een sanctionerende mogelijkheid hebben, zodat je ondernemers die zaken doen die de overheid onverantwoord vindt, een halt toe kan roepen? Anders blijft het van goede bedoelingen aan elkaar hangen. Het zou algemeen beleid moeten zijn.

Minister **Brinkhorst**: Ik geloof dat je meer vliegen vangt met honing dan met azijn. Het is van groot belang om dit in de eerste jaren op deze wijze op te zetten. Daarbij gaat het niet zozeer om vrijblijvendheid als wel om vrijwilligheid. Ik heb al gezegd dat wij in 2006 een tussenstand zullen opmaken. Tegen die tijd voeren wij vijf

jaar actief beleid op di terrein. Als blijkt dat dingen niet goed gaan, moeten zij worden herijkt. Wij zullen samen met het ministerie van VROM, de minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de Consumentenbond een index ontwikkelen, de zogenoemde MVO-index. Ik ben het met u eens dat het niet vrijblijvend mag zijn. Ik vind het wel belangrijk dat je het bedrijfsleven in eerste instantie de kans geeft om die handschoen op te nemen.

Wij zetten een kenniscentrum op waar bedrijven terecht kunnen. De heer Van der Lans heeft zijn zorgen daarover geuit. Het heeft inderdaad een tijd geduurd voordat dit kenniscentrum opgezet was. Dat komt door al die kabinetswisselingen. Ik kan u zeggen dat dit centrum binnenkort wordt geopend. Als u het prijs stelt, zeg ik u zelfs wie de directeur van dat centrum is, zodat u hem morgen kunt bellen. Het kenniscentrum bevordert dat bedrijven het maatschappelijk jaarverslag gaan opstellen. Zo hebben wij een handreiking voor maatschappelijke verslaggeving door de Raad voor de Jaarverslaggeving laten opstellen. Door de verspreiding van de richtlijnen voor maatschappelijke verslaggeving hebben de staatssecretaris en ik er vertrouwen in dat de komende jaren steeds meer bedrijven laten zien dat maatschappelijk verantwoord ondernemen een integraal en essentieel onderdeel is van de bedrijfsvoering. Ten slotte heeft het ministerie van Economische Zaken het initiatief genomen om samen met andere departementen een MVO-conferentie op Europees vlak tot stand te brengen tijdens het komende voorzitterschap van de Europese Unie. U kunt hieruit opmaken dat wij ook op Europees vlak het voortouw nemen en de problematiek zeer serieus nemen, ook in tijden van economische tegenwind.

Het laatste, maar niet onbelangrijkste deel van mijn bijdrage betreft de discussie over het ondernemersschap. In dit gedeelte komt ook de scheepsbouw aan de orde. Duurzame groei kan niet worden bereikt als wij er niet alles aan doen om het ondernemersklimaat te versterken. Dat is een essentieel punt. Om die reden heeft de staatssecretaris in december 2003 de door velen van u genoemde brief over de concreet te nemen beleidsacties naar de Kamer gestuurd. Verschillende mensen onder u hebben daar lof voor uitgesproken. Het kenmerk daarvan is onder andere de door de heer Luijten genoemde cultuuromslag. Wanneer wij het percentage mensen in ogenschouw nemen dat een bedrijf start of dat heeft overwogen te doen, lopen wij ver achter op andere Europese landen. 30% tegenover 45% in de rest van de Europese Unie. Er moet dus iets veranderen in onze cultuur. Ik ben het dus met de uitspraak van de heer Luijten eens dat ondernemen weer gemakkelijker en leuker moet worden. Mijn grote ambitie is dat er een einde wordt gemaakt aan de risicomijdende cultuur in Nederland. Laten wij wel zijn: juist het bedrijfsleven moet de motor zijn van het herstel van de economische groei. Dat proberen het kabinet en met name de bewindslieden van het ministerie van Economische Zaken gezamenlijk uit te stralen.

Hoe gaan wij dit aanpakken? Onder meer door concrete activiteiten te ontplooiën waarbij jongeren in het onderwijs voor het eerst serieus over hun toekomst nadenken. Daar gaan wij nu echt een start mee maken. In het afgelopen jaar zijn er 140 pilots begonnen, van basisonderwijs tot

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

universiteit. Over het opnemen van ondernemerschap in het curriculum zijn wij in gesprek met OCW en er is met de nieuwe samenwerking tussen onze departementen onder andere via het innovatieplatform een zeer goede basis voor gevormd.

Een ander belangrijk punt in de ondernemersbrief is het terugdringen van tegenstrijdige en onlogische regels. Dit blijft voor mij zeer belangrijk. Het ministerie heeft in de afgelopen maanden achthonderd meldingen ontvangen van ondernemers die met zulke regels worden geconfronteerd. Een aantal werkgroepen is op gemeentelijk en op brancheniveau aan de slag om deze knelpunten weg te nemen. Het commitment van alle betrokken partijen om tegenstrijdigheid van regels aan te pakken is cruciaal bij het succes van deze operatie. Het voorstel van de heer Terpstra om iemand bij Economische Zaken de knoop te laten doorhakken is aantrekkelijk, maar het zal, zo vrees ik, niet werken, want als er aanpassingen van het beleid nodig zijn, dan zullen die door de betreffende departementen worden verricht. Meestal is er sprake van problemen bij de uitvoering en de inspectie. Ik ben het ermee eens dat de uitvoering telkens een groot probleem is. Dit komt doordat er te lang een cultuur is geweest waarin wij weliswaar regels opstelden, maar die niet toepasten als het moeilijk werd. Ik ben nooit een erg groot voorstander van de gedoogcultuur geweest. Gedurende een aantal jaren was het ook in mijn partij geen bon ton om dit te zeggen, maar ik heb het toch gezegd en nu word ik zelfs door de heer Schouw niet tegengesproken als ik zeg dat dit moet veranderen.

De heer **Schouw** (D66): Ik spreek u inderdaad niet tegen, maar u wekt de suggestie dat ik dit toen wel gedaan zou hebben. Deze suggestie moet u nu wegnemen, anders houd ik daar tot in lengte van jaren last van.

Minister **Brinkhorst**: Voorzitter, ik weet dat de heer Schouw een van de door mij zeer gewaardeerde partijleden is die altijd pal achter mij stond als ik hierover een opmerking maakte...

Het gaat dus inderdaad om een beleid van geen woorden maar daden. In het kader van de administratieve lasten kijken wij wel naar de haalbaarheid van één vergunning. Morgen zal ik tijdens een feestelijke bijeenkomst het bedrijvenloket, de overheidstransactiepoort en het basisbedrijvenregister lanceren. Deze structuur zullen wij ook gaan gebruiken om vergunningen te faciliteren. Verder is er gebleken dat onnodig veel bedrijfsoverdrachten door een slechte voorbereiding tot sluiting van een bedrijf leiden. Hierbij gaan wij betere ondersteuning bieden. Financiën en Economische Zaken zullen dit voorjaar nog een integraal plan bekend maken.

Mevrouw Sylvester en de heer Van den Berg vroegen naar de financieringsproblemen van het midden- en kleinbedrijf en het gebruik van de Tante Agaath-regeling en het borgstellingskrediet. Ik heb uit mijn tijd bij Landbouw nog goede herinneringen aan Tante Agaath. Het gebruik van deze regelingen wordt sterk door de conjunctuur beïnvloed, want als er minder wordt geïnvesteerd en gefinancierd, wordt er ook een minder

groot beroep op deze regelingen gedaan. Dit betekent niet dat wij achterover zouden kunnen leunen. In opdracht van Economische Zaken is er recent een onderzoek van start gegaan om aan het licht te brengen welke knelpunten er zijn bij het verstrekken van kleine kredieten aan kleine bedrijven. De borgstellingsregeling wordt in overleg met betrokkenen steeds aan de behoefte aangepast, recent nog om meer ondernemingen de kans te geven om een bankkrediet tot € 100.000 te verkrijgen, waarvoor Economische Zaken dan garant staat. En ten slotte zal ook dit jaar de Tante Agaath-regeling geëvalueerd worden.

Bij alle acties uit de ondernemersbrief staat "think small first" voorop. Maatregelen op het gebied van regelgeving, veiligheid en kredieten slaan primair neer op kleine ondernemers. Er is ook zeker geen sprake van een tegenstelling tussen MKB-Nederland en Economische Zaken, want wij delen elkaars analyse van de problemen. Ook ondernemers kiezen voor de oplossing dezelfde lijn.

Onder meer de heer Luijten sprak zich uit over een verslechtering van het Nederlandse vestigingsklimaat; ik deel zijn zorgen. Wij hebben een enquête onder buitenlandse bedrijven gehouden en daaruit kwam een hele waslijst van knelpunten naar voren. En of het nu gaat om bereikbaarheid, veiligheid, fiscaliteit of flexibiliteit van de arbeidsmarkt, dit kabinet is ermee aan de slag. Ook op het gebied van de fiscaliteit wordt er goed met Financiën samengewerkt.

Waar aanscherpingen van het beleid mogelijk en nodig zijn, trekken wij samen op. Overigens lijkt het tij al te keren. Dit is pas het eerste jaar van het kabinet, maar voorlopige cijfers geven aan dat de buitenlandse investeringen in 2004 in Nederland sterk zullen aantrekken. Ook zijn wij onze acquisitiestrategie aan het aanscherpen. Wij zullen ons daarbij meer richten op kennisintensieve bedrijven.

Mevrouw Sylvester vroeg of wij ook een analyse maken van bedrijven die Nederland de rug toe keren en van bedrijven die in Nederland terugkeren. Dat is het befaamde punt van de terugkeerregeling. Mevrouw Sylvester sprak in dit verband over het terugveren. De staatssecretaris voert al gesprekken met bedrijven die uit Nederland willen vertrekken en met bedrijven die zich in Nederland willen vestigen. Daarover zal ik iets zeggen in de industriebrief. De positie van de Randstad is wat dat betreft voor ons een speerpunt van het internationaal vestigingsklimaat. Overigens kunnen wij hierbij nog een belangrijke slag slaan. Dat zal het geval zijn als de Randstad zich daadwerkelijk als een randstad gaat profileren. Wat mij bij mijn terugkeer in Nederland opviel, is dat de Randstad zich vaak als een aantal deelbelangen van de diverse steden profileert. Dat heeft toch weer te maken met onze neiging om bij alles iets anders voor ogen te hebben en ons dus ook op dit punt te weinig te profileren. Het is mijn ambitie om het beste na te streven. Daarbij mogen wij best wat meer Amerikaans zijn. Ik ben een hartstochtelijk voorstander van Europese samenwerking, maar dat betekent niet dat wij ons moeten keren tegen Amerikaanse ontwikkelingen als die hier passend zouden zijn.

Mevrouw de voorzitter. Het beste nastreven wat ondernemen in Nederland betreft geldt ook voor de marktindustrie. Ik denk hierbij aan een paar elementen van

de industriebrief. Ik onderschrijf het belang hiervan zonder reserve, ook in een economie waarin diensten steeds belangrijker zijn. Het woord industriebeleid is geen vies woord meer. Jaren geleden hebben wij daarover een geweldige discussie gehad. Sindsdien is het bon ton geworden om alleen maar te spreken over generiek beleid. De staatssecretaris en ik komen deze zomer met een industriebrief. Wij willen proberen opnieuw inhoud te geven aan de term industriebeleid. Ik lijd niet onder de frustraties van de mislukkingen in het verleden. Wij hebben clusters die ook voor de toekomst volop potentie hebben: water, infrastructuur, agrifood, life sciences, ICT en de creatieve industrie. Wij moeten barrières die het benutten van onze kansen in de weg staan wegnemen. Ook daarbij zie ik een rol voor een sterke in plaats van een terugtrekkende overheid bij een sterke markt. Deze elementen zal men terugvinden in de industriebrief. Het gaat hierbij niet alleen om acties die de overheid moet nemen, maar ook om acties van andere partijen. Wat mij betreft hoeft het niet allemaal om nieuw beleid te gaan. Wij moeten de industriebrief ook benutten om het bestaande beleid goed door te vertalen naar de industrie en om ook daarbij weer de Europese dimensie te betrekken. Uiteraard hecht ik aan een goede analyse. De basis daarvoor is een sterktezwakteanalyse van het huidige industriële landschap van Nederland. Echter, wij mogen het niet bij analyses laten. Op dat punt ben ik het van harte met mevrouw Sylvester eens. De Europese Commissie heeft de lidstaten duidelijk opgeroepen om maatregelen te nemen die het concurrentievermogen van de industrie versterken. Dat vormt weer reden om de positie van de raad voor de concurrentiekracht meer aandacht te geven. Wij pakken die handschoenen op en ik ben zeker van plan om tijdens het Nederlands voorzitterschap daarover mijn stem te laten horen.

Een specifieke vorm van industriebeleid betreft de Joint Strike Fighter. De heer Van der Lans stelde hier vragen over. Er is op dit moment geen reden om het besluit van het kabinet-Kok om de deelname aan de bouw van de JSF terug te draaien. De grootste kosten zijn gemoeid met de daadwerkelijk aanschaf van de vervanger van de F16. Op dit moment ligt de participatie van de Nederlandse industrie op schema. Er is sprake van ruim 200 mln euro aan opdrachten. De cijfers zijn bemoedigend, maar er moet nog hard aan worden getrokken om ook in de komende jaren voldoende SDD-contracten binnen te halen en om die om te zetten in productiecontracten. Voorzitter. Vanwege mijn verleden kunt u er absoluut op rekenen dat ik er buitengewoon scherp op zal toezien dat dit wordt gehaald, want in mijn huidige functie zou ik het buitengewoon betreuren als ik uiteindelijk toch gelijk zou krijgen met mijn tegenstemmen tijdens een vorig kabinet.

Voorzitter. De heer Schouw heeft gesproken over de scheepsbouw. Hij vroeg waarom wij in een oude industrie als de scheepsbouw zoveel geld steken.

Er is zeker geen sprake van nostalgie. Nederland loopt voorop in de scheepsbouw. Het is een van de meest innovatieve sectoren. Het Nederlandse beleid is altijd gericht geweest op afschaffing van de steun aan de scheepsbouw, zowel mondiaal als Europees, met als doel om te komen tot een level playing field. Door het

ontbreken daarvan is Nederland min of meer gedwongen bepaalde steun te geven. Wij zijn daarbij zuinig om de sector te blijven stimuleren efficiënt te zijn. Ook zetten wij sterk in op de innovativiteit van de sector. Het is zeker niet de bedoeling om goed geld naar kwaad geld te gooien.

Het is noodzakelijk om ons ondernemingsklimaat in de internationale concurrentiepositie snel te versterken.

De heer **Schouw** (D66): In een artikel in de Staatscourant lees ik: "Brinkhorst is in principe tegen steun scheepsbouw". Gaat u die steun afbouwen, ja of nee?

Minister **Brinkhorst**: Ik ben zeker niet van plan om meer te doen dan is toegestaan of wenselijk is. Het gaat er niet om, de scheepsbouw met subsidies kunstmatig omhoog te houden. Het gaat er wel om, een level playing field tot stand te brengen. Dat is ook de inzet in het Europese verband. Tegen die achtergrond zeg ik: het is een sector die absoluut mogelijkheden heeft binnen de nichemarkt, die hij langzamerhand is geworden.

De heer **Schouw** (D66): Je hebt een principe of niet. Als het principe is "geen steun aan de scheepsbouw", dan moet die steun worden afgebouwd. Het kan ook beleid zijn om de scheepsbouwsector te subsidiëren. De minister zegt dat hij voor het eerste gaat, maar hij doet het tweede. Volgens mij kan dat niet.

Minister **Brinkhorst**: Ik dacht dat de heer Schouw lid was van een pragmatische partij. In regionaal beleid moeten wij kiezen waar wij echt voor willen gaan. De budgettaire situatie noopt tot het maken van keuzes. De staatssecretaris of ik -- dat hangt een beetje af van de timing en van haar zwangerschapsverlof -- brengt dit voorjaar de gebiedsgerichte economische perspectieven (GEB) uit. Perspectieven zullen het zijn. Het zal gebeuren na de nota Ruimte. In de GEB worden vanuit de nationale bril kansen geïnventariseerd die wij snel samen moeten oppakken. Soms heeft het Rijk daarbij een trekkende, soms een meer stimulerende rol. Hoe zie ik de rol van EZ bij het regionaal economisch beleid? Laat helder zijn dat wij niet op de stoel van een ander gaan zitten. Ik zou zeggen: decentraal wat decentraal kan en centraal wat centraal moet. De GEB vormen een belangrijke input voor de nota Ruimte en fungeren als een economische onderlegger. Deze rol hebben de GEB eveneens voor de nota inzake mobiliteit. EZ is zeer nadrukkelijk betrokken bij de totstandkoming van de nota Ruimte. Mijn inzet is primair gericht op het centraal stellen van de ruimtelijk-economische ontwikkeling.

Waar kiest het ministerie voor? Wij kiezen voor de mainports, voldoende ruimte en een goede bereikbaarheid. Inmiddels zijn onderhandelaars aan de gang voor de Tweede Maasvlakte en de Zuidas. Wij kiezen voor een goede verkeersdoorstroming. Dat betekent wellicht een keuze voor een beperkt aantal belangrijke transportassen. Uit onze analyses komt overduidelijk de A2-as als centrale kennis naar voren. Wij denken na over het kiezen van hotspots bij innovatie. Ik noem de regio Eindhoven-Aken-Leuven. Vandaar mijn belangstelling voor het bezoek met de heer Kleisterlee. Dit staat ook op de agenda van het Innovatieplatform. Wij kiezen voor de bedrijventerreinen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

van nationaal belang, voor topprojecten met een bovenregionaal en soms euregionaal karakter. Wij kiezen voor maatwerk in het grotestedenbeleid via de economische pijler. Voor de komende periode is 162 mln beschikbaar. Juist via deze middelen vindt stimulering van het midden- en kleinbedrijf, van onderop plaats. Voor de winkel op de hoek heeft EZ vorig jaar daarnaast 1,5 mln euro subsidie gegeven voor het Garantiefonds winkellocaties.

Diverse leden hebben gevraagd naar het Nederlands standpunt met betrekking tot de structuurfondsen. Ik stel voorop dat structuurfondsmiddelen bedoeld zijn voor de sociale en economische cohesie in Europa. Daaraan moeten zij bijdragen, onafhankelijk waar. De Commissie moet nog met haar voorstellen komen, namelijk op 18 februari, met de publicatie van het derde cohesierapport. Later dit jaar verschijnen de voorstellen van de commissie voor de nieuwe verordeningen. Pas eind 2005 zullen de onderhandelingen daarover worden afgerond. We hebben dus ongeveer twee jaar te gaan voor die onderhandelingen. In die twee jaar zal het kabinet voortdurend moeten bezien wat haalbaar is, gelet op onze eigen doelstellingen, maar ook op het Europese krachtenveld. Een eerste moment daarvoor is in de reactie van het kabinet op het nog te verschijnen derde cohesierapport, waarvoor de drie volgende uitgangspunten gelden. Het eerste is de concentratie van middelen waar die het meest nodig zijn, wat betekent dat dat vooral bij de nieuwe lidstaten zal zijn. Het tweede is een behoedzame ontwikkeling van de Europese begroting, en verbetering van de netto positie van Nederland. Het derde is een fair share van Nederland ten opzichte van vergelijkbare lidstaten. Als de situatie zich voordoet dat ons cohesiestandpunt niet haalbaar is, moeten wij ons daar tijdig op voorbereiden. Ik werk daarbij nauw samen met de collega's van Financiën en Buitenlandse Zaken.

Wij gaan voor versterking van het groeivermogen, waarvoor ik verantwoordelijk ben. Daarop ben ik aanspreekbaar. Groei wordt bepaald door vrijwel alle aspecten van het maatschappelijk en economisch verkeer. Groei en cultuur zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ik wees in mijn inleiding op de studie van Needham en Landis naar het gebrekkige groeivermogen van de Chinese Mandarijnenstaat, ondanks buitengewone technologische prestaties. Soms lijkt Nederland – dat is een boze droom, die ik regelmatig probeer weg te poetsen – op een Mandarijnenstaat, waar het entrepreneurs élan onder een dikke laag van verstikkend bureaucratisch stof is verborgen. Dat stof wil ik eraf. Ik wil niet emigreren naar het moderne China, ik wil blijven in het moderne Nederland. Als we de boel flink moeten opschudden, zal ik daarvoor niet te beroerd zijn. Ik dank u voor uw aandacht.

De vergadering wordt van 23.02 uur tot 23.12 uur geschorst.

*N

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister van Economische Zaken voor de beantwoording in eerste termijn. Niet alleen zijn anekdotes, ook zijn inhoudelijke beantwoording vond ik op een aantal punten duidelijk, vooral wat betreft het toetsingskader en het toezicht. De minister heeft gezegd dat een en ander rond de zomer naar de Tweede Kamer gaat. Ik kijk daarnaar uit, want de minister weet dat dit onderwerp mijn bijzondere belangstelling heeft. De minister heeft een toezegging gedaan over de overgang met betrekking tot de liberalisering van de energiemarkt. Hij heeft aangegeven dat het uur u in maart slaat. De minister heeft ook gesproken over de Tante Agaatregeling en het Besluit borgstelling MKB. Er komen onderzoeken naar het gebruik en de werking van deze regelingen. De minister heeft ook iets gezegd over de industriebrief. Hij is ingegaan op het regionale beleid. Hij heeft adequaat en effectief op veel vragen van mijn fractie geantwoord.

Wij krijgen nog graag een reactie op een drietal punten. Mijn fractie heeft de minister een suggestie aangereikt in verband met de vorming van sociale cohesie en de ondersteuning daarvan. In het kader van het grotestedenbeleid zie ik voor EZ vooral een rol als bruggenbouwer. Wij hebben ook gesproken over de rol van EZ. Ik heb de indruk dat de minister en ik het daarover eens zijn. Ik zie EZ dus als bruggenbouwer, maar wat kan EZ expliciet doen aan de bevordering van sociale cohesie in de buurten en wijken in de steden? Is het grotestedenbeleid geen mooi instrument om daartoe te komen? Ik denk in concreto aan het upgraden van de bedrijvigheid in buurten en wijken. De PvdA is van mening dat het ondernemerschap in de samenleving breed moet blijven bestaan. Het gaat niet alleen om de grote bedrijven en ondernemingen. Het gaat ook om de winkel op de hoek. Als het MKB uit een buurt verdwijnt, dan betekent dat niet alleen verlies aan werkgelegenheid ter plaatse, maar ook een slag voor het voorzieningenniveau. EZ zou de ondernemers in de randvoorwaardelijke sfeer moeten ondersteunen met instrumenten, waardoor zij het hoofd boven water kunnen houden. Denkt de minister op dit terrein aan het nemen van initiatieven en aan samenwerking met de wethouders Economische Zaken van de grote steden en de plaatselijke ondernemers zelf? BZK is weliswaar de trekker van het grotestedenbeleid, maar het heeft EZ, naast andere departementen, hard nodig om de doelen te bereiken. Ik ben benieuwd hoe de minister deze uitdaging oppakt. Misschien leven er al ideeën. Misschien heeft de minister al ervaring met enige pogingen daartoe. Laten wij daarover van gedachten wisselen. Ik krijg graag een reactie op dit punt.

Dan iets over het terugveren. We hebben het dan over de maakindustrie en het verdwijnen van de productie-industrie. De minister heeft aangegeven dat de staatssecretaris een ronde houdt langs ondernemingen en organisaties om aan informatie te komen. Het was niet mijn bedoeling om de EZ-ambtenaren met nog meer werk op te zadelen, want volgens mij hebben ze het al druk genoeg. Het gaat mij erom hoe het lerend vermogen in de sector zelf kan worden gestimuleerd. Bedrijven en ondernemingen komen terug, want het valt toch tegen. Ik wijs op de transportkosten, de kwaliteitsproblemen, de logistieke problemen en de indirecte kosten. Ze komen dus

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

weer terug naar Nederland, terwijl ze dachten dat het gras in andere landen groener was. Hoe pakt EZ dit terugveren op?

Zij moet dat niet zelf doen, dus een ronde houden langs de ondernemingen, maar het lerend vermogen in de verschillende sectoren zelf stimuleren zodat ondernemingen kunnen leren van en met elkaar. Graag een reactie van de minister hierop.

Ik heb, ten slotte, in eerste termijn gezegd dat EZ de industrie en de harde technologie stimuleert. Ik heb gevraagd waarom er geen aandacht is voor de zachte innovatie productontwerp, marketing en verpakking. De combinatie van de zachte sectoren en de industrie heeft meerwaarde. Ik noem dit maar even het laterale denken. Ik wil het hierbij laten en zie de antwoorden van de minister van Economische Zaken tegemoet.

*N

De heer **Terpstra** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Met grote instemming en waardering hebben wij geluisterd naar de beantwoording van alle vragen door de minister van Economische Zaken. Dit geldt voor zijn gehele betoog, maar in het bijzonder dat over het belang van Nederland bij Europese eenwording. Ik betreurde op dat moment alleen dat de heer Van der Linden niet in de zaal zat.

De minister is nogal optimistisch over de infrastructuur. Heb ik het goed begrepen dat hij als voordeel van Nederland noemde het vestigingsklimaat, de mainport, in één woord de infrastructuur? Vindt de minister de infrastructuur met name op het gebied van wegen geen probleem voor de versterking van onze economie?

Ik heb met instemming gehoord dat de minister op een aantal terreinen heeft aangekondigd dat er oplossingen worden gefabriceerd, zoals de versnelling van de richtlijnen. Ik hoop dat ook bij wet wordt geregeld dat Nederland de richtlijnen niet mag gebruiken om allerlei ballen in de kerstboom te hangen, ondanks uiteraard het feit dat het CDA voor de kerstboom is.

De minister heeft een nota toegezegd over de netwerksectoren. Over de privatisering van Schiphol zal het kabinet een nieuw standpunt innemen. Kan dat bekend worden voor de behandeling van de begroting Verkeer en Waterstaat in deze Kamer?

Ik miste in de begrotingsstukken de rol van de werknemer. De minister heeft erop gewezen dat ergens staat dat bepaalde mensen worden opgeleid tot technisch medewerker en dat daarmee het begrip "werknemer" ook is vermeld. Dat is op zichzelf een waardevolle gedachte, maar het ging mij ook om de vraag of de minister een rol ziet voor de organisaties van werknemers in de industriële sectoren op het gebied van innovatie, te meer omdat de minister zelf het begrip "innovatie" heeft uitgebreid tot sociale innovatie. Ik verneem graag hoe de minister de rol van werknemers in de industriële sectoren ziet.

Over drie knelpunten stel ik nog een vraag. In reactie op de vraag naar de buitenlandse experts in Nederland heeft de minister gezegd dat er Europese regelgeving komt, een green card voor Europa. Zal dit snel

het geval zijn of moet Nederland nog streven naar een eigen regeling, zoals bepleit wordt door het platform?

De minister zag de gedachte over de knopendoorhakker niet zitten. Ik heb het idee dat hij er te gemakkelijk van uitgaat dat een ambtelijke werkgroep tegenstrijdige regelgeving kan voorkomen. Ik kan mij bijna geen maatschappij voorstellen waarin er geen tegenstrijdige regels zijn. Dit probleem zal altijd blijven bestaan. Kan het fabriceren van een dienst op overheidsniveau die knopen kan doorhakken een oplossing zijn? In Frankrijk is er bij het superministerie van economische zaken, financiën, technologie, wetenschapsbeleid en ik weet niet wat nog meer ook zo'n dienst, die snel tijdelijke problemen op kan lossen.

De minister heeft nog niet gereageerd op mijn suggestie om bij overschrijding van termijnen in het kader van vergunningverlening door de overheid, de vergunning automatisch te verlengen. Dat lijkt mij een geweldige stimulans om de snelheid van overheidsdiensten te vergroten.

Mijn slotvraag was waarop de minister in 2008 zou willen worden afgerekend. Als ik het goed heb begrepen, is zijn missie gegroepeerd rond twee thema's: de cultuuromslag en de economische groei. Hij hoopt te bereiken dat Nederland niet meer vergelijkbaar zal zijn met de Chinese mandarijnenstaat, waarin alles verstikt was onder een stoffige, ambtelijke bureaucratie. Als de minister dat niet voor 2008 heeft kunnen veranderen, zou hij gaan emigreren naar het huidige China. Mag ik daaruit afleiden dat de enige maatlat die wij hebben om te beoordelen of hij in 2008 is geslaagd, de vraag is of hij dan nog in Nederland is?

*N

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Mevrouw de voorzitter. In een andere hoedanigheid ben ik journalist. Als ik vanuit die hoedanigheid naar het debat van vanavond zou luisteren, is het interessant om te signaleren welk nieuws er is, afgezien van het feit dat de minister in 2008 naar China verhuist. Het belangrijkste nieuws van vandaag is niet afkomstig van de minister, maar van de VVD. Bij monde van de heer Hofstra van de Tweede Kamer heeft de VVD immers laten weten dat het principe dat de gebruiker betaalt voor het weggebruik, niet langer door de VVD zal worden bestreden; de heer Luijten heeft dat ruitertlijk onderstreept. Dat opent de weg voor een kilometerheffing voor het gebruik van de auto. Dat is economisch een enorme winst, want nu hebben wij eindelijk een wapen in handen dat de mobiliteitsproblemen in de Randstad zou kunnen bestrijden. Dat is dus concrete winst. Het is alleen jammer dat dit een beetje in de zijlijn van dit debat is gezegd.

De heer **Terpstra** (CDA): U wekt de indruk dat de VVD nu voor het eerst voor een kilometerheffing is, maar ik heb accijnzen altijd al als een kilometerheffing gezien. Hoe ziet u dat?

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Ja, de accijns is ook een kilometerheffing, maar een heel andere en minder

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

effectieve dan de kilometerheffing waarover wij het nu hebben. Dat weet u natuurlijk net zo goed als ik. Het gaat nu om een heel andere kilometerheffing, waarmee echt voor het gebruik en bijvoorbeeld ook voor de milieu- en veiligheidskwaliteit van het vehikel wordt betaald. Je kunt dus een heel gedifferentieerde manier van heffen introduceren die buitengewoon effectief is voor het aanpakken van de mobiliteit; zelfs daar is de VVD voor te porren. Accijns is ook een aanpak, maar dit is een technologisch genuanceerdere en betere aanpak. Daar kunnen wij nu dus aan beginnen en dat is grote winst.

Het tweede nieuwtje is natuurlijk dat de minister van Economische Zaken in deze Kamer een meerderheid van de Tweede Kamer een staaltje "neoprovincialisme" verwijt. Ook dat lijkt mij een mooie krantenkop; dat mag niet onopgemerkt voorbij gaan. Ik hoop dat hij zich in het kabinet hard blijft maken voor het standpunt dat door de meerderheid van deze Kamer wordt gesteund.

Het derde nieuwtje moeten wij nog horen: wie wordt directeur van het MVO-kenniscentrum? Als ik hem niet ken, kan het niet goed zijn. Wij wachten dus de tweede termijn van de minister af en zullen dan de persberichten naar de krant sturen.

De minister zei dat ik met betrekking tot milieu en duurzaamheid de site moest lezen. Dat heb ik gedaan. Ik blijf bij de bewering dat, als ik naar de site van Economische Zaken surf, de pretentie van "het ministerie van milieu" en "het ministerie van duurzame ontwikkeling" absoluut niet duidelijk op het netvlies springt. Je moet nog behoorlijk grasduinen. Misschien is het een goede suggestie om op dat punt verbeteringen aan te brengen.

Ik vroeg naar harde doelstellingen, ook in Europees verband. Wij willen in vergelijking met onze burens op een aantal punten koploper zijn. Ik zou het logisch vinden als dat ook betrekking heeft op het milieu; kwantificeer bijvoorbeeld de ontkoppeling tussen economische en ecologie. Er zijn op dat terrein wel doelstellingen en ik hoop dat die gerealiseerd worden, maar ik zou de doelstellingen toch nog wat concreter willen.

Er zijn heel veel punten waarover wij gelukkig nog met deze minister komen te spreken. Ik licht er een zaak uit en wel de voor de beoordeling van deze minister en zijn impact cruciale discussie over de marktordening. Ik heb geprobeerd de niet-economische gronden onder woorden te brengen en aan te geven hoe de NMa daarmee omgaat. De minister zegt dat er voldoende ruimte is. Ik zal ondernemers en branches die hierover klagen dan ook onmiddellijk doorverwijzen naar de minister. Volgens hem kan het immers allemaal wel. Wij zullen vervolgens zien wat het oplevert in de praktijk. Ik begrijp dat er een soort angst voor de NMa ontstaat om op een aantal niet-economische terreinen afspraken te maken. De praktijk zal in de richting van de minister komen. Hopelijk leidt dat tot verbetering. Het gaat om het kader dat de politiek moet schetsen waarbinnen de concurrentie gestalte moet krijgen.

Op een flink aantal tamelijk cruciale dossiers komen wij nog te spreken met deze minister. Ik vind het een beetje jammer dat hij van een verklaard voorstander van de JSF in het vorige kabinet tot de meest fanatieke

uitvoerders van dit beleid is geworden. Dat is niet anders. Daar kunnen wij helaas weinig aan doen.

*N

De heer **Luijten** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister namens mijn fractie voor zijn beantwoording. Ik ben blij dat ik op dit late uur GroenLinks nog een beetje gelukkig heb gemaakt met oud nieuws. Zo gaat ook de heer Van der Lans vanavond al dan niet laag geprijsd naar huis.

Wij steunen het beleid van de minister. Dat heb ik in eerste termijn al gezegd. Wij kunnen ons vinden in zijn analyse en in de ingeslagen richting. Wij zullen hem graag afrekenen op zijn daden. Wij hopen dat hij inderdaad niet in China eindigt.

De heer **Kox** (SP): De heer Luijten zegt de minister "unverfroren" te steunen in zijn beleid. Een van de opvallende nieuwsfeiten van de minister was de mededeling dat het concept van de terugtrekkende overheid fout was en heeft geleid tot een vertrouwensbreuk met de burger. Daarmee levert hij kritiek op het beleid zoals het in de afgelopen jaren is gevoerd. De heer Luijten steunt hem daar ten volle in?

De heer **Luijten** (VVD): De heer Kox wil de plaat die wij in eerste termijn hebben gedraaid nog eens afspelen. De minister heeft niet stilgestaan in het denken. Wij hebben niet stilgestaan in ons denken. Misschien heeft de heer Kox stilgestaan in zijn denken. Wij zijn wat flexibeler. Wij staan niet stil. Wij constateren dat de pendule de ene keer te ver doorgeslagen was naar een alles regelende overheid. Daar staat de heer Kox nog steeds. De andere keer, in de jaren negentig, is de pendule te ver doorgeslagen door alles aan de markt over te willen laten. Dat kan niet. Ik heb overigens nooit tot die stroming behoord. Ook in deze Kamer hebben wij daarover opmerkingen gemaakt. Mijn collega Ketting heeft dat gedaan bij de begrotingsbehandeling van vier jaar geleden met mevrouw Jorritsma. Wij steunen de minister in de lijn van een faciliterende overheid en marktwerking.

De heer **Kox** (SP): Dit is inderdaad een herhaling van het betoog. De minister heeft gezegd dat het concept van de terugtrekkende overheid geleid heeft tot een vertrouwensbreuk met de burger en met de consument. Daar steunt de heer Luijten de minister in?

De heer **Luijten** (VVD): Voor mij is er nooit een concept van de terugtrekkende overheid geweest. Wij waren te ver doorgesloten in dit land met een overregulerende overheid. Daar is een reactie op gekomen. Ik heb het Liberaal Manifest mee helpen schrijven, waarin altijd sprake is van de sociale markteconomie. Dat is altijd het uitgangspunt van de VVD geweest. Het denken heeft bij ons niet stilgestaan. Dat betekent ook dat je kritisch moet kijken naar de positie die je zelf in de afgelopen jaren hebt ingenomen. Op sjabloondenken zal men mij hoop ik nooit kunnen betrappen.

Wij zijn het eens met de minister dat harmonisatie door de EU op het gebied van administratieve lasten niet

onderschat moet worden. Harmonisatie is altijd goed voor het bedrijfsleven, met eenduidige regels over de grenzen. De minister zegt vast te houden aan de 25%. Houdt hij vast aan 25% van 13 mld of 25% van 7,1 mld inclusief het bedrag van 8 mld dat ineens uit Brussel schijnt te komen en waarmee volgens een regeringswoordvoerder geen rekening is gehouden?

Het lijkt mij niet onbelangrijk dat hierover duidelijkheid wordt geschapen, want het gaat toch om een paar miljard.

Ik ben blij met het aangekondigde toetsingskader voor toezichthouders. De minister hoopt dat deze Kamer het wetsvoorstel inzake de zbo-status voor de NMa met spoed zal behandelen. Ik denk echter dat hij zich kan voorstellen dat wij zicht willen hebben op het toetsingskader, alvorens wij de behandeling van dit wetsvoorstel kunnen oppakken. Wij moeten immers voorkomen dat wij elkaar aan het bezighouden zijn. Kan de minister aangeven binnen welke tijdsspanne een en ander zal worden behandeld?

In eerste termijn heb ik mij al verheugd getoond over het optimisme van de minister over het aantrekken van de buitenlandse investeringen. De staatssecretaris toonde zich op 20 januari ook optimistisch, maar hij tekende wel aan dat dit lichtpuntje niet kan verhelen dat Nederland duidelijk achterblijft bij zijn concurrenten. Wij doen het met andere woorden relatief slechter. Kan de minister aangeven wat er veranderd is en hoe wij onze achterstand gaan goedmaken?

Nederland zal zich als regio binnen Europa moeten onderscheiden. Nederland zal een eigen smoel moeten krijgen. De minister noemde echter wel een aantal prioriteiten, maar maakte niet duidelijk met welk merk Nederland volgens hem de Europese markt en de wereldmarkt op moet gaan. Hij constateerde verder met mij dat de aanpak in het verleden versnipperd was en dat er nu een coherentere aanpak is voor de werkbezoeken van burgemeesters. Hoe zal het kabinet echter de bestuurlijke slagkracht versterken, opdat hetgeen in de nota Ruimte wordt opgenomen, werkelijkheid kan worden. Veel van de goede initiatieven uit het verleden zijn verzand in een bestuurlijke moeras, omdat er tegenstellingen waren tussen de provincies onderling, de provincies en de gemeenten, de gemeenten en de zbo's enzovoort. Hoe zal de regering ervoor zorgen dat de prioriteiten die hier democratisch worden vastgesteld, in daden worden omgezet? Hoe zal het kabinet zorgen dat keuzes worden waargemaakt?

Nederland staat met zijn infrastructuur op grote achterstand in vergelijking met het buitenland. De HSL zou aanvankelijk in 1997 gereed zijn, maar nu is het de hoop dat dit moment in 2007 zal aanbreken. De ons omringende regio's zijn echter al aangesloten op de hogesnelheidslijnen.

De minister kiest voor de mainports. Hoe koppelt hij die keuze echter aan de prioriteit in het MIT voor infrastructuur? Wij hebben immers niets aan mainports die niet bereikbaar zijn. Dat is wat ik bedoelde met een integrale aanpak, doorpakken en durven kiezen.

Ten slotte hoor ik graag van de minister wanneer de Kamer de nota's Ruimte en Mobiliteit en gebiedsgerichte economische perspectieven mag verwachten.

*N

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de voorzitter. Tijdens de beantwoording van de minister van Economische Zaken zong door de zaal dat de minister college aan het geven was. Daar had zijn beantwoording inderdaad iets van weg, maar ik vond dit keer dat daar niets mis mee was, omdat hij een nuttige toelichtende beschouwing gaf op onze algemene beschouwingen op het onderdeel Economische Zaken. Een dergelijk beschouwing leent zich ook niet echt voor een debat in twee termijnen. Het is veel belangrijker om goed naar elkaar te luisteren en lering te trekken uit elkaars bijdragen.

Ik zal dit debat zeker in de Handelingen nalezen. Ik hoop overigens dat de minister eveneens van deze discussie heeft geleerd, want ook door de Kamer zijn verstandige dingen gezegd. Soms waren het zelfs zeer verstandige dingen en dan denk ik met name aan de heer Luitjen. Ik heb hem namelijk leren waarderen als een zeer snel vooruitdenkende liberaal met wie ik in de toekomst graag in het land wil optreden.

Mevrouw **Sylvester** (PvdA): De sprekers voor de heer Kox hebben niet gezegd dat de minister college heeft gegeven. Zij hebben de minister nu juist gecompimenteerd met zijn beantwoording, omdat hij naast een aantal aardige anekdotes, heel concrete antwoorden heeft gegeven. Ik begrijp zijn opmerking dan ook geheel niet, maar misschien verstaat hij wel wat anders onder het woord "college" dan ik?

De heer **Kox** (SP): Ik zei niet dat er via deze microfoon iets was gezegd, maar dat het in de zaal rond zong. Ik heb de minister alleen geattendeerd op het feit dat er een opmerking is gemaakt. U hebt dat niet gezegd, maar anderen hadden die mening en ik had daar geen last van. Er zijn twee beschouwingen naast elkaar gezet en ik zal daar veel van leren.

Ik was het eens met veel van wat de minister zei, maar met minstens even veel niet. Het pragmatische liberalisme waar hij anno 2004 voor staat en het praktische socialisme dat ik aanhang, hebben zowel raakvlakken als botsvlakken. Wel vond ik het plezierig dat de minister stelde dat het niet om de doelen gaat, maar om de weg daar naartoe. Het is goed om dat vast te stellen. Iedereen wil het beste voor de mensen, maar de vraag is hoe je daar komt. Ik denk dat wij er niet komen via de weg die de minister van Economische Zaken in zijn begroting uitzet. Daar zit nog veel te veel paars in en dat kan ook niet anders met de VVD en D66 als formerende partijen en het CDA in de rol van de PvdA. Er zit echter ook een aantal frissen tinten in het betoog van de minister, met name zijn rondborstige erkenning dat het concept van de terugtrekkende overheid fout is geweest en geleid heeft tot een vertrouwensbreuk met de burger. Ik zou bijna zeggen dat hij het boek Schrale rijkdom van Jan Marijnissen heeft gelezen, dat werd geschreven in een tijd dat D66 nog in de regering zat. Ik ben blij dat ook de heer Luitjen het hier volmondig mee eens is. Ik ben ook blij dat de minister geen dogmatische liberaliserings- en marktwerkingsaanpak meer zal tolereren, waarmee hij impliciet kritiek levert op het beleid dat in de afgelopen jaren is gevoerd. Ik noteer dat er geen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

vrijmaking van de consumentenenergiemarkt zal komen als op 1 maart blijkt dat het een rotzooi wordt. Ik heb het idee dat die rotzooi eraan zit te komen. Ik vind het niet zo belangrijk in welke Kamer daarover wordt gedebatteerd, maar ik vind het wel erg belangrijk dat dit rapport dan ter tafel komt. Zoals gezegd: "luisteren naar Luijten" wordt binnenkort binnen de SP dé slogan. Wij zouden het ook "leren van Luijten" kunnen noemen.

De minister had het over stoffige Mandarijnen. De Chinezen hadden de grootste armada van de wereld kunnen bouwen en zij hadden het buskruit, maar die sukkels hebben de wereld niet veroverd, zo zei hij. Je kunt hen inderdaad sukkels noemen, maar de mensheid kan de Mandarijnen ook op de blote knieën ervoor danken dat zij dat niet hebben gedaan. Met armada's en buskruit is er immers ook veel slechts aangericht in de wereld. Niet alles wat kan, moet ook. Dat is mijn conclusie voor dit debat.

*N

De heer **Schouw** (D66): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn beantwoording. Hij heeft daarmee zo uitpakend dat ik de indruk kreeg dat de minister dacht dat hij hier één keer in de vier jaar zijn beleid moet neerzetten. Welnu, hij mag hier gewoon elk jaar komen en dan behandelen wij elke keer weer een ander onderdeel van het beleid. Ik vond het plezierig om dezelfde drive, dezelfde hardheid en hetzelfde enthousiasme tegen te komen als twee weken geleden. Dat belooft wat voor de komende tijd.

Wat de sociale innovatie betreft heb ik het gehad over de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Daarbij heb ik een vergelijking gemaakt met Amerika, mede geïnspireerd door een belangrijke toespraak van de SG van de minister. Op dat punt is de minister er een beetje "overheen gescheerd". Dat vind ik jammer, maar ik haal er wel iets positiefs uit, want de minister heeft aangegeven dat hij met staatssecretaris Rutte in gesprek is om vorm en inhoud te geven aan de sociale innovatie. Daar hebben wij wat aan en dan hebben wij misschien ook een verbinding met hetgeen mevrouw Sylvester bedoelde met haar opmerkingen over sociale investering. Gaat de minister hier echt invulling aan geven en leidt dit tot beleid, of leidt het tot vrijblijvend pragmatisch gepraat? Ik zou graag wat duidelijkheid willen hebben op dat punt.

Wie is waarvoor verantwoordelijk? Hoe moeten wij de groei zien van die toezichthouders? Het lijkt mij heel erg goed dat wij met name de politieke verantwoordelijkheden en de taken helder in beeld krijgen. Ik heb inmiddels heel wat brieven gezien van het kabinet, maar een brief kan wel erg dun zijn bij een dusdanig zwaar onderwerp. Ik heb echter ook mogen ontdekken dat brieven ook lang kunnen zijn.

Ik wil collega Luijten ondersteunen op zijn punt over de identiteit van de Deltametropool. Wij moeten keuzes maken. Het kabinet zou daarin moeten helpen, want anders wordt de Deltametropool iets van alles en nog wat en dat is niet goed voor de identiteit en niet goed voor de economie. Ik roep de minister op te helpen kiezen daarbij.

Wij hebben het gehad over Schiphol. Ik heb namens mijn fractie mogen zeggen: even niet privatiseren. Daar zijn een aantal motieven voor geweest. De minister

heeft daar positief op gereageerd door die gedachte niet gelijk in de prullenbak te gooien. Hij heeft er meer procedureel op geantwoord en gezegd: wij zullen het er in het kabinet over hebben. Mijns inziens verhoudt zich dat niet helemaal met de krachttaal over de regierol van Economische Zaken, dat de lijnen zou uitzetten en dit en dat doen. Het procedurele antwoord was wat teleurstellend, maar misschien zitten daar diepere diplomatieke gedachten achter. Daar kom ik over een paar weken over te praten. Ik meen trouwens dat ik op dit punt ook nog een reactie krijg van de PvdA-fractie, die ik vroeg hoe zij tegenover dit punt staat. U begrijpt dat het mijn passie heeft.

Wij hebben het gehad over de scheepsbouw. "The proof of the pudding is in the eating". Er wordt gesproken over innovatie, nieuwe economie en ICT en dat wij daarin gaan investeren, dus ik was nogal teleurgesteld om te zien dat de minister zo ongeveer 60 mln op jaarbasis vrij maakt voor de scheepsbouw, terwijl elke econoom hem kan vertellen dat dit nou echt niet een stukje economie is waar wij het op middenlange termijn van moeten hebben in dit land, laat staan op lange termijn. Ik begreep dat niet helemaal. Kan de minister hierop een nadere toelichting geven? Ik bedoel echt een serieuze verduidelijking van zijn standpunt. Hij stuurt een brief naar de Kamer waarin staat: ik ben principieel tegen. Dan kan hij zich er niet in deze Kamer van afdoen met de reactie dat hij een pragmaticus is en zich verder nergens wat van aantrekt en zijn gang gaat, al is hij principieel tegen. Dat kan dus niet, minister.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik wil de minister dank zeggen voor de beantwoording van de vragen. Wij hebben het er tussen de regels door erover gehad dat de ondernemer moet ondernemen, dat daar vaart in moet zitten, dat daar wat enthousiasme bij moet zitten, want anders gaat het niet. Ik moet zeggen dat de vaart er bij de minister ook in zat. Dat straalt dan ook door naar de ondernemers die het moeten doen. Dat waarderen wij zeer.

De minister heeft gezegd dat er wordt gekeken naar de effectiviteit van een aantal regelingen dat aan de orde is gesteld, zoals het borgstellingskrediet en de Tante Agaath-regeling. Is dat instrumentarium goed? Het moet optimaal zijn, men moet het op maat brengen. Dat vinden wij zeer positief, dat moeten wij ook doen. Ik denk dat wij zeker in deze dynamische wereld telkens moeten kijken of wij niet achterlopen met ons instrumentarium. Ik had nog een vraag gesteld over de Tante Agaath-regeling. Als ik goed ben geïnformeerd, hadden banken voorheen de mogelijkheid om dergelijke leningen te verstrekken, wat sinds 1 januari 2003 niet meer mogelijk is.

Wordt er alleen naar de effectiviteit van dat instrumentarium gekeken of wordt er ook nagegaan of het niet verstandig is om de banken daarin een taak te geven? Die zijn dan ook inhoudelijk bezig. Er is namelijk behoefte aan.

Ik heb nog gevraagd of er zicht is op de wijze waarop banken dat doen. Ik bedoel een soort benchmarking van banken. Een bank is er, als je geld nodig hebt. Een bank neemt geen enkel risico, wat ik ze overigens altijd zeer kwalijk neem. Het zal ook voor

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

ondernemers aardig zijn om te kunnen zien welke banken scoren en welke niet, omdat die alles afdekken. Deze vraag is nog niet beantwoord.

Ik wil mij aansluiten bij wat mijn collega van de VVD heeft opgemerkt over de administratieve lasten. Wordt daarbij ook de Brusselse lastendruk betrokken? Dat is namelijk heel essentieel.

De minister heeft gezegd dat het meldpunt van strijdige regels zijn werk heeft afgerond. Wij zijn blij dat de minister heeft gezegd: wij gaan voortvarend aan de slag met de resultaten daarvan. Wij zijn dan ook ontzettend benieuwd naar de verdere gang van zaken. De minister heeft natuurlijk met heel veel partijen te maken. Ik denk aan de gemeentelijke regels. In dat verband zijn gemeentebesturen een tikkeltje eigenwijs en een beetje autonoom. Hoe wordt dat in het vat gegoten? Immers, de minister kan gemeentebesturen in dit opzicht niet zo erg dwingen. Ik wil hierover dus graag wat meer vernemen van de minister. Wordt daarvoor bijvoorbeeld een instrumentarium ontwikkeld?

Wij zijn ook heel blij dat het plan voor de industrie goed op de markt komt. Het is ontzettend belangrijk dat wij weten welke industriële sectoren een toegevoegde meerwaarde hebben. Daarop kan het beleid afgestemd worden. Het is ook belangrijk dat wij weten waarin onze industrie sterk is. Er zijn allerlei onderzoeken geweest en daarvan zijn al wat gegevens voorhanden. Daarop moet mijns inziens ingespeeld worden.

*N

Minister Brinkhorst: Mevrouw de voorzitter. Ik dank de geachte afgevaardigden voor hun bijdrage in tweede termijn. Ik constateer met vreugde dat de Kamer in meerderheid globaal achter de richting staat van het beleid dat ik voornemens ben te voeren. Er zijn wel kritische kanttekeningen bij geplaatst, maar daar is een democratisch debat ook voor.

Wat mij betreft, heb ik geen college gegeven. Ik ben blij dat de heer Kox dat ook heeft gezegd. Ik herinner mij dat dit een thema was in een vorige discussie. Daar gaat het mij dus niet om. Ik opereer wel graag zodanig dat ik scherpe posities inneem. Dat is wat anders dan college geven. Ik lok daarmee soms ook reacties uit. Daarmee ontstaat er vaak een debat. Ik geloof echter dat wij hierdoor in eerste termijn een debat hebben gevoerd waar ik met erkentelijkheid op terugkijk. Ik dank de Kamer ook voor haar inbreng in tweede termijn, omdat daarin een aantal interessante punten naar voren zijn gebracht. Dit geeft mij de gelegenheid om daar wat nader op in te gaan.

De heer Van den Berg heeft een opmerking gemaakt over de industriebrief. Het kabinet zal daarmee de gelegenheid aangrijpen om zijn visie te geven op een modern industriebeleid. Hiermee zeg ik niet dat dit een typisch sectorenbeleid wordt. Natuurlijk zijn er wel sterkte- en zwakteanalyses. In dat verband kunnen wij bepaalde ontwikkelingen wervend bevorderen. Ik denk hierbij aan ontwikkelingen die kunnen bijdragen aan het herstel van een vorm van actieve marktindustrie in Nederland.

Ik ben de geachte afgevaardigde mevrouw Sylvester erkentelijk voor haar steun op een belangrijk aantal onderdelen. Zij heeft nog wel concrete vragen

gesteld over de problematiek van de sociale cohesie. Een daarvan is hoe Economische Zaken in dezen als bruggenbouwer kan optreden.

Ik heb daar in eerste termijn over gesproken. Wij hebben een bedrag van 162 mln uitgetrokken voor operaties in met name de grote steden. Wij stimuleren daar van onderop. Ik heb ook antwoord gegeven op de vraag over de winkel op de hoek. Daarvoor wordt een bedrag van 1,5 mln bij wijze van garantie uitgetrokken ten gunste van de ontwikkeling van kleine bedrijfjes. Van groot belang is dat de staatssecretaris hier zeer direct betrokken zal zijn na haar terugkeer. Ik ben het eens met de stelling van mevrouw Sylvester dat de economische dynamiek in een stad inderdaad van essentiële betekenis voor de sociale cohesie is. Nederland is steeds meer een stedelijke economie geworden. Daarom zullen wij proberen om dit jaar concrete afspraken met de steden te maken over herstructurering van binnenstedelijke bedrijfsterreinen. Daar is het ministerie van Economische Zaken volop bij betrokken. Het heeft dan ook een stevig budget opgesteld. Ik noemde het bedrag van 162 mln al. Het ministerie van Economische Zaken probeert samen met andere departementen te werken aan de pijlers veiligheid en sociale dimensie. Die zijn van belang. Het punt dat mevrouw Sylvester aan de orde stelde, is interessant. Ik vind het met name van groot belang dat het etnische ondernemersschap daarbij volop aan zijn trekken komt. Opgemerkt is dat een op de drie kleine ondernemers van allochtone oorsprong is. Ik vind dat van buitengewoon groot belang, want dat geeft aan dat Nederland ook in positieve zin een multiculturele samenleving wordt. Daarbij zie ik uiteraard de discussie over de Nederlandse normen en waarden niet over het hoofd. Ook die kunnen echter op een bepaald moment worden aangepast aan nieuwe realiteiten. Dit is wat ik op te merken had ten aanzien van het punt van de sociale cohesie.

Mevrouw Sylvester is teruggekomen op het terugveren. Ik zal hierop terugkomen in de industriebrief. Ik wil er wel op wijzen dat het belangrijk is dat bedrijven erop kunnen worden aangesproken en dat wij ze helpen bij het leerproces. De staatssecretaris heeft een actie Internationaal ondernemen gestart. Branches en organisaties zetten zich hier ook voor in. Het leren van elkaar's ervaringen is daarbij van grote betekenis. Wij proberen dat zo effectief mogelijk te doen. Ik vind wel dat ondernemers daarvoor in eerste instantie initiatieven moeten ontplooiën. Ik ben het met mevrouw Sylvester eens dat het om meer gaat dan alleen technologische innovatie. Ik heb dat volgens mij uitdrukkelijk aan de orde gesteld. Ook anderen hebben daarover gesproken. Ik vind de dimensie van de sociale innovatie van belang. De heer Schouw heeft hier ook over gesproken. Wij zullen dus zeker niet alleen maar spreken in termen van R&D en technologische vernieuwing. De dienstensector heeft natuurlijk ook een enorm innovatief vermogen. Die is ten slotte verantwoordelijk voor 75% van onze economie en voor 73% van de werkgelegenheid. Het is de bedoeling om de werknemersdimensie te betrekken bij mijn gesprek met collega Rutte over deze kwestie. Ik heb ook contact met de werknemersorganisaties CNV en FNV. Zij zijn zeer geïnteresseerd in het bieden van hulp aan het Innovatieplatform. Zodra die plannen concreter worden,

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

zal ik uw Kamer daarvan op de hoogte stellen. Het bevorderen van de arbeidsproductiviteit vereist dus een bredere aanpak.

De heer Terpstra heeft gewezen op het grote belang van de infrastructuur en op de problemen van dien. Het is zeker waar dat wegen een probleem zijn. Ik heb echter ook duidelijk willen maken dat het ministerie van Economische Zaken probeert om belangrijke knelpunten als de A2 aan de orde te stellen. De verslechterende mobiliteit en de bereikbaarheid kunnen belemmeringen opwerpen. Daarover praten wij bij de opstelling van de Nota ruimte. Dit moet worden gesignaleerd. Het is dus zeker waar dat de wegenstructuur geen probleem vormt. Aan de andere kant is de ICT-problematiek een virtueel ruimtebeslag dat nieuwe ontwikkelingen mogelijk maakt.

De heer Terpstra sprak in positieve zin over versnelling van de implementatie van Europese wetgeving. Ik heb gezegd dat de Raad van State hierop ook positief heeft gereageerd. Het is natuurlijk ook niet de bedoeling dat een paard een kameel wordt, wij proberen bij de implementatie dingen te vergemakkelijken. Het is onze inzet om de inspraak van de Kamer bij de voorbereiding van Europese wetgeving te vergroten, waar dan tegenover staat dat de implementatie vergemakkelijkt wordt. De wetgeving van Economische Zaken zie ik ook een beetje als een pilot-project op dit gebied. De grote wetten van mijn departement, die ook geregeld worden aangepast, zullen dan voortaan meer met AMvB's worden gewijzigd dan met wetten in formele zin, want Nederland dreigt achter te blijven met de implementatie.

Ik deel de visie van de heer Terpstra dat werknemers een belangrijke rol spelen in de industrie. Alleen met een gezamenlijke aanpak kunnen wij de doelstellingen van Lissabon bereiken. De SER heeft onlangs een advies gegeven over interactie van werkgevers en werknemers op het punt van innovatie. Ik wil via het innovatieplatform ook heel graag met de sociale partners overleggen over een rolverdeling op dit vlak. Ik heb in eerste termijn al verwezen naar het rapport van de commissie-Kok, waarin het begrip "employability" gebruikt is. Dit heeft direct te maken met de inzetbaarheid van werknemers.

De heer Terpstra sprak verder nog over de greencard of over een eigen regeling voor het toelaten van onderzoekers. Eigenlijk gaat het om beide mogelijkheden. Ik wil het innovatieplatform zo snel mogelijk adviezen laten implementeren.

Zijn suggestie inzake de vergunningverlening vond ik interessant, maar als ik op de stoel van de heer Donner zat, zou ik er grote bedenkingen bij hebben, want het automatisch afgeven van een vergunning zonder de consequenties daarvan te kunnen overzien geeft toch wel problemen. Ik zie er voorshands meer in, de overheid in staat te stellen om vergunningen sneller te laten afgeven. En misschien zou het nog verstandiger zijn om te bepalen dat een vergunning geacht wordt, te zijn geweigerd als de overheid die niet binnen een bepaalde periode afgeeft. Dit is het systeem in het Franse administratieve recht, daar bestaat het "recours en carence", een beroep wegens nalaten. Dan weet je precies waar je aan toe bent. Dit lijkt mij eigenlijk effectiever.

Ik vrees dat wij met de gedachte om één overheidsdienst knopen te laten doorhakken bij tegenstrijdige regels misschien nog meer verknopen dan nodig is. Het gaat er nu meer om dat wij alle partijen, alle inspectiediensten, branche-organisaties en lagere overheden confronteren met die tegenstrijdige regelgeving. Het past meer in mijn visie om de resultaten daarvan af te wachten alvorens een nieuwe dienst op te richten om de anderen tot inkeer te brengen. Ik denk dat dit veelal contraproductief zal werken.

Ik zal inderdaad kunnen worden afgerekend op de cultuuromslag, al hoop ik niet naar China te hoeven verhuizen. Ik zou dit in de huidige omstandigheden bepaald een straf vinden, want ik ben na jarenlange afwezigheid net weer in Nederland geland en ik voel mij hier heel wel thuis. Maar omdat de wens mij bevangt om dingen te veranderen, hoop ik dat de Chinese mandarijnenstaat, die niet in staat was om de welvaart te bevorderen die weer zo belangrijk is voor de door mevrouw Sylvester genoemde sociale cohesie die wij allen nastreven, hier niet zal ontstaan.

Mevrouw de voorzitter. Ik kom vervolgens toe aan een reactie op de opmerkingen van de heer Van der Lans. Ik wil hem niet langer in onzekerheid laten over de naam van de directeur van het kenniscentrum. Hij heet Johan Wempe, is partner in business and ethics bij KPGM en hoogleraar bedrijfsethiek. Ik meen niet dat wij een beter persoon hadden kunnen vinden om dit belangrijke kenniscentrum tot ontwikkeling te brengen.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Is hij ook lid van GroenLinks?

Minister **Brinkhorst**: Dat stond niet op zijn business card, maar misschien zou dat een aanmoediging voor hem zijn om nog meer business te krijgen.

Voorzitter. Er is een klein misverstand. Ik ben niet een fanatiek uitvoerder van het JSF-project. Ik vind het wel mijn verantwoordelijkheid om, als iemand die twee kabinetten na het betreffende besluit minister van Economische Zaken is geworden, ervoor te zorgen dat datgene gedaan wordt waartoe een toenmalig kabinet in zijn onmetelijke wijsheid heeft besloten. Ik meen dat de gang van zaken effectief zal zijn, omdat ik mij nog wat harder met de uitvoering bezig zal houden dan wanneer ik niet eerder bij de problematiek betrokken was geweest.

Wij blijven van mening verschillen over de hardheid van de duurzaamheidsdoelstellingen. Ik vind datgene wat ik gezegd heb vrij hard. Het ontkoppelen van economische groei en energie is naar mijn mening een fundamentele omslag in het denken over de kwestie van de duurzaamheid. Ik deel dus bepaald niet de idee dat ik niet concreet genoeg mijn opvatting heb getoond. Bovendien kennen wij de VBTB-discussie. Via het oordeel over toekomstige begrotingen zal ijking door deze Kamer mogelijk zijn. Ik hoop dat daarmee een voorbeeld wordt gegeven voor andere collega's.

Ik ben blij dat de heer Van der Lans positief denkt over mijn opvatting dat neoprovincialisme in de politiek moet worden bestreden.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer Luijten ben ik erkentelijk voor zijn steun aan het beleid. De 25% betreft de 17 mld en niet de 13 mld. Het zal niet gemakkelijk zijn de doelstelling te halen, maar ik vind wel dat het hierbij gaat om iets wat voor ons een toets moet zijn.

Wat betreft het toetsingskader voor ZBO's ging ik er eigenlijk van uit dat deze Kamer in eerste instantie wacht op de evaluatie van de NMa door de Tweede Kamer. Ik hoop dat deze Kamer niet langer wacht, bijvoorbeeld tot het verschijnen van de volgende toezichtsnotitie. Dan zouden wij inderdaad op elkaar wachten. Tenslotte heeft deze Kamer altijd de gelegenheid om in een stuk dat ik zend een haak te vinden en daar dan weer een breder verhaal aan op te hangen. Daar zijn deze leden politici voor en als ze iets niet bevalt, stemmen zij dat gewoon af. Ik hoop evenwel dat zij dat niet zullen doen. Ik zal proberen ze zover te brengen dat het nodige wordt gedaan. Zonder een nieuwe notitie af te wachten zijn er dus voor deze Kamer mogelijkheden.

Voorzitter. De geachte afgevaardigde heeft gesproken over het onderscheidend vermogen en de bestuurlijke slagkracht. Het proces daarvoor mag niet verzanden. Mijn probleem is dat ik niet op het verschijnen van de nota Ruimte kan vooruitlopen. Wij houden ons met het opstellen van deze nota volop bezig. Dat is echter niet alleen iets voor mij, maar voor het gehele kabinet. Ik kan deze Kamer evenwel verzekeren dat de staatssecretaris en ik hierbij ons woordje meespreken. Ik begrijp het punt. Ik heb al eerder gezegd dat de bestuurlijke slagkracht niet een van de dingen is waarin Nederland uitmunt, overigens ook niet in institutionele veranderingen. Ik hoop dat de Kamer in GEB, hoe vervelend ik dit woord ook vind, een aantal concrete teksten zal vinden alsmede passages over economische kernzones waarmee speciaal aandacht wordt besteed aan de rol van het Rijk bij de uitvoering. Het zal de leden niet verbazen dat de Randstad en de technologische topregio van Zuidoost-Brabant wat mij betreft hierbij een belangrijke rol spelen. Als u hierover niets terugvindt in het stuk, zult u de rol van de minister van Economische Zaken minder sterk vinden dat u had gehoopt, maar ik hoop dat dit niet het geval zal zijn. Ik kan helaas niet verder op de discussie vooruitlopen dan ik nu doe. In organisatorische zin wil ik met het bij elkaar halen van de bestuurders zeker een rol blijven spelen. Zoals de heer Terpstra al aangaf, is de bereikbaarheid van de main ports een groot aandachtspunt. Ik hoop dat hij de discussie hierover met mij of de staatssecretaris wil voeren zodra wij de nota Ruimte hebben uitgebracht. Wanneer zal dat gebeuren? De huidige planning is dat het medio april gebeurt. Dat betekent dat er in het kabinet nog hard moet worden gewerkt. Ik hoop dat het medio mei de eerste klaoenstoot van de dan niet meer zwangere staatssecretaris zal zijn. Daarna zal er zo snel mogelijk over worden gediscussieerd.

Het zwakste punt van de Chinezen was dat zij niet reageerden op de uitdagingen en niet zozeer dat zij daarmee de wereld niet veroverd hebben. Zij hebben te weinig welvaart aan hun eigen burgers gegeven.

De heer **Kox** (SP): Als de Chinezen hadden gedaan wat de West-Europeanen hebben gedaan, namelijk de boten gebruiken om het buitenland te veroveren met gebruik van

het buskruit, dan zouden zij daar rijker van zijn geworden. De vraag of de wereld als zodanig daar niet armer van zou zijn geworden, zou de minister op zijn minst ook in zijn historische beschouwing kunnen betrekken.

Minister **Brinkhorst**: Dat is een beetje een academische discussie. Het is niet gebeurd; laten wij er in dit politieke debat geen messen over trekken.

Er zijn pragmatische liberalen en pragmatische socialisten. Persoonlijk heb ik de indruk dat ik een iets pragmatischer liberaal ben dan de heer Schouw een pragmatisch socialist, maar dat is een kwestie van smaak. Het is nu tien over twaalf. Omdat ik pragmatisch wil zijn, wil ik dit niet verder uitdiepen.

De heer Schouw heeft ook gesproken over de sociale innovatie. Hij ziet goed het punt dat het ook gaat om de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Het feit dat de heer Oosterwijk een door hem gesigneerd en door mij goedgekeurd artikel in de ESB heeft geschreven, betekent niet dat wij plotseling naar Amerikaanse toestanden gaan. Ik heb aangegeven dat wij de positieve aspecten van de Amerikaanse economie heel goed kunnen meenemen zonder dat wij daarmee meteen een soort Amerikaans model nastreven. Liberalisering en flexibilisering van de arbeidsmarkt behoort tot de voordelen van de Amerikaanse economie. Het aspect banengroei staat centraler dan baan zekerheid.

De heer **Schouw** (D66): Ik vind het belangrijk dat de minister inzet op de sociale innovatie. Er is een aantal ingrediënten. Landt dit ook nog ergens of blijft het bij gedachten? Komt hij met voorstellen, met beleid op dit punt? Komt hij met analyses?

Minister **Brinkhorst**: Ik loop niet vooruit op de concrete uitvoering. Het is zeker niet mijn bedoeling om het een academische exercitie te laten zijn. Daarvoor is de betrokkenheid van de werknemersorganisaties mij ook te belangrijk. Het is mijn bedoeling om het Innovatieplatform erbij te betrekken. Alles wat wij proberen te doen, zal staan in het teken van het concretiseren van de cultuuromslag. De Kamer zal spoedig kennis kunnen nemen van de suggesties die hieruit voortkomen.

Ik dacht dat ik alle toetsingselementen rond Schiphol heb meegenomen. Wij zullen er binnen afzienbare tijd in het kabinet nader over spreken. De sterktes en zwaktes van het eerder ingenomen standpunt zullen daarbij worden meegenomen. Wij zullen niet rechtlijnig doorlopen op datgene wat door een vorig kabinet is besloten.

Wat de scheepsbouw betreft heb ik een beetje geplaagd. De betekenis van mijn opmerkingen en die van de heer Schouw wil ik relativiseren. Het is niet zo dat wij de scheepsbouw alleen met subsidies overeind willen houden. Het gaat erom dat de nichegerichte scheepsbouw die overgebleven is, in staat is te overleven, niet zozeer doordat wij nieuwe subsidiepoten opentrekken, als wel dankzij het matchingbeleid. Het is volstrekt juist dat wij ons altijd hebben gekeerd tegen een subsidiebeleid inzake de scheepsbouw.

De vorige minister van EZ – ik denk niet aan de zeer tijdelijk aanwezige mijnheer Heinsbroek, maar aan

mevrouw Jorritsma – heeft zich gekeerd tegen scheepsbouw op Europees vlak. Het is echter zo dat op een goed moment die scheepsbouwsubsidies wel zijn verleend. De vraag die toen bestond – daar slaat de pragmatiek op – was of je onder die omstandigheden een op zichzelf gezonde sector, die zich al flink had gesaneerd, onderuit moet laten gaan. Het gaat uitsluitend om het matching-element, gezien het Europese kader. Wij zullen ons blijven inzetten om uiteindelijk de scheepsbouwsubsidies verder af te bouwen. Maar daarmee houden we geen krakkemikkige sector overeind. Ik zou niet voor mijn rekening willen nemen dat degenen die zich nu nog met scheepsbouw bezighouden alleen maar met een verouderde activiteit bezig zijn.

De heer **Schouw** (D66): Laten we dan gewoon constateren dat u die regeling afbouwt. Dat had u ook in eerste termijn kunnen zeggen, dan had u mij niet hoeven te pesten!

Minister **Brinkhorst**: U bent nog jong!

Ik heb de bijdrage van de heer Van den Berg zeer gewaardeerd. Ik vind het grappig dat hij zegt dat daar vaart in zat. Dat poogde ik namelijk te bereiken. Een van de weinige motivaties om dit ambt nog te vervullen, is dat ik niet voortijdig uit de vaart wil worden genomen. De heer Van den Berg vroeg hoe dat instrumentarium gaat werken en hoe de banken dat doen. Ik zal hem de reglementering laten toesturen in het kader van de Tante Aagaatregeling. Ik ben zeer verheugd met zijn steun voor het idee van de industrie. De heer Slob heeft daarover een motie ingediend. De heer Van den Berg kan erop rekenen dat ook het gedachtegoed van de SGP zich zal herkennen in de door ons uit te brengen Industriebrief.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

Sluiting 00.15 uur.